ELENA MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ

MOJA DJECA

DVA ŽIVOTA OD KOLIJEVKE DO GROBA
ZAPISCI I RAZMIŠLJANJA

PRVA KNJIGA

PREVEO SA SLOVAČKOGA
DR. LJUBOMIR MARAKOVIĆ

ZAGREB 1925.
REDOVNO IZDANJE MATICE HRVATSKE ZA G. 1923.

ELENA MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ

MOJA DJECA

DVA ŽIVOTA OD KOLIJEVKE DO GROBA

ZAPISCI I RAZMIŠLJANJA

PRVA KNJIGA

PREVEO SA SLOVAČKOGA

Dr. LJUBOMIR MARAKOVIĆ

ZAGREB, 1925

REDOVNO IZDANJE MATICE HRVATSKE ZA G. 1923

„TIPOGRAFIJA" D. D. ZAGREB

UVOD.

U ovoj su knjizi sadržani zapisci o moje dvoje djece, počevši od godine 1879., kada se u drugim literaturama još nisu pojavljivala djela, koja bi na sličan način slijedila razvoj djetinje duše. Bili su počevši od godine 1912. objavljivani u više godišta časopisa »Živena«. Što sam ih, prvotno određene za porodični krug, poslije smrti djece priredila za objavljenje, naći će možda svoje opravdanje u samom njihovom opsegu.

Mnogi im pripisuju znatno odgojno značenje, no tko bi u njima tražio kakve naročite odgojiteljske metode ili izričita pravila, osjetio bi se vrlo razočaranim, kad ih pročita. Tu samo majka nastoji da ispita ćudi svoje djece, da uzmogne s uspjehom odgojno djelovati na njih. Ne pravilima, nego osjećajnim i umnim razumijevanjem. I griješaka je dosta, kakve se dešavaju i brižljivim odgojiteljima.

Bez sumnje ima u njima nešto, što treba nasljedovati, i koješta, čega se treba kloniti.

Hoće li biti čitani sa zanimanjem?

Od mnogih bez sumnje. Nekim drugima, možda, bit će na mjestima suviše svagdanji i dosadni. No toliko se uzdam, da će ne samo progovoriti srcu majki i svih prijatelja i odgojitelja mladeži, nego da će pridonijeti i razumijevanju djetinje duše.

Drugi dio djela, pisan poslije smrti kćerčine, te pripovijeda samo o sinu, o njegovu razvijanju, bolesti i smrti, nije čudo da se izgradio suviše objektivno i radi toga ne smije sebi proricati tako široka zanimanja kao prvi —

ali je uzet iz života upravo tako, kao i onaj, pa zato ima i on tu svoje opravdano mjesto. Ta i osim mene ima toliko majki, koje su također vjerno odgajale svoju djecu za život, pa su ih morale predati smrti, te ih zato prati teška žalost za cio život.

Ali meni su osim žalosti, koja će minuti sa mnom, ostali i ovi moji zapisci o djeci, koji su iza njihove smrti zadobili svoje vlastito značenje. Kad sam ih prvotno pisala, činilo mi se, da to činim iz pukog materinjeg užitka; no sada mi se bez traženja očituje, da su bili pisani ne toliko za tadanje, koliko za sadanje doba, koje djetetu i poznavanju njegove duše posvećuje tako brižljivu pažnju, kakve nikad prije toga nije bilo.

Knjige, čini se, imaju svoju sudbinu, već kad se stvaraju.

Elena Maróthy-Šoltésová.

MOJA DJECA

28. rujna 1879.

Danas su našoj Elenki tri godine i već je vrlo mudra djevojčica, tako da mi je često na čudo, kako raste njen djetinji razumčić. Da sam bar odsad zapisivala, što je sve dosad pripovijedila, bio bi to zanimljiv primjer, kako djetinja priprostost sabira sebi iz okolnog života znanje za život iz vlastite prirođene pobude. I nakanjivala sam se toliko puta, da se već jednom moram dati na to zapisivanje, no teže je to provesti, nego što sam zamišljala. Morala bih uvijek zapisnik nositi u ruci i ne imati drugoga posla, nego slušati i zapisivati Elenkine riječi i pitanja, na koja se ne može odgovoriti. Ali posla imam uvijek mnogo, a osobito posljednje godine me moj mali Ivan zaokuplja tako, da mi ne ostaje slobodna časa ni za čitanje, a kamo li za pisanje. A što sam katkada večerom, kada su djeca pozaspala, pokušavala da zabilježim od Elenkinih govornih izjava, nije me nikako zadovoljilo, djetinja originalnost se izgubila ispod moga pera, moralo bi se to pisati odmah po slušanju.

Trebala sam tako raditi, kada još nije bilo tu Ivana, koji se rodio, kad je Elenki bilo dvije godine i četvrt. Dotad je bila većinom uza me, držeći se moje oprave ili ruke. Tek kad bi se otac pojavio, odmah bi prešla od mene k njemu i tražila, da je uzme na ruke. A on je i bio uvijek spreman da se s njom zabavlja i najbolje je razumio njene riječi, a kad bi joj on šta zapjevao, umirila bi se i sred najvećega plača. Izvukao bi dakle iz svoje pameti kojekakve dječje pjesme, a ona bi zapamtila svaki napjev, dok joj za tekst još nije bio njen jezičak dosta spretan. Iznenadila nas nato tim, da je napjev prošle

pjesmice, koji je čula od oca, pjevušila drugi dan s tekstom: »Danajto, Danajto, Danaj-Danaj-Danajto —« s varijacijama prema potrebi slogova. Danajto — Dunajko bio je umjetni bijeli psić, pričvršćen na daščicu s točkovima, kojega je od svojih igračaka najviše voljela i danju se s njim zabavljala i noću ga uzimala sa sobom u posteljicu. Njegovo joj je dakle ime služilo i za tekst njenim prvim pjevačkim pokušajima a njenim djetinjim glasićem zvonilo je to tako milo. Uistinu je još i zabavnije bilo, kad se uputila već i u pravi tekst, što je išlo dosta brzim korakom. Nismo se mogli pravo snaći od prvoga čuda, kad smo čuli kako pjeva: »Pestocil tutintu, z-ámav si chubtintu« (Preskočil krtinku, zlámal si chrbtinku) a na to su brzo slijedile jedna za drugom sve, što ih je naučila od oca i od svoje okretne, raspjevane čuvarice. Ljudi se čudili, kad bi čuli pjevanje te sitne pjevačice s njenim slabim, ali djetinjski milim glasićem — a i nama samima činila se kao neko čudesno djetešce. Ali ove godine uz novu čuvaricu ne pjeva više nego katkad s ocem, kada se naročito za to raspoloži.

Inače sada i mali bratac obuzima kako našu, tako i njenu pozornost, bilo da on hoće njoj, bilo da ona teži za njim; željela bi, da se on već zna s njom igrati. I ja bih voljela, da je već tako.

U listopadu 1879.

Mnogo bi zavrijedilo zabilježiti sebi sve o djeci. Sad, kad je nastalo studeno, vjetrovito vrijeme, te moraju biti više kod kuće, nudi se dan na dan sve više građe za to.

Elenka, vjerna dušica, sjetila se nedavno svoga Dunajka — čije ime već čisto izgovara — morala sam joj ga izvući iz njegova ljetnog počinka a ona ga voda, već hroma, privezana na uzicu, po sobi na šetnju. Iz opreza doduše samo onda, kad nema tu brace, jer kad je jednom u njegovoj nazočnosti tako izvela Dunajka, Ivan, na sve živa vatra, odmah se spustio k njemu iz ruku čuvarice, htio ga uzeti, a Elenka vikala u pomoć od straha, da joj ga sasvim ne polomi. Imali smo nato

posla, dok smo umirili jednu i drugu stranku, Ivana drugim, manje skupocjenim igračkama, a Elenka se umirila, kad je Dunajka položila u kitajsku spremnicu za čaj pod pisaći stolić, otkuda ga izvlači samo kad je Ivan s čuvaricom negdje u pobočnoj sobi.

On, premda još ni ne hoda, ni ne trči, umije svojom živošću staviti u gibanje ali i u nered čitavu kuću. Često nemam ni noći mirne uza nj, probudi se vrlo lako, odmah bi se htio zabavljati i teško se da uspavati. Kad se tako probudi po jedan ili dva puta na noć, cio je moj san pokvaren, ustajem neispavana. Ali obdan radi njegove djetinje milote zaboravim sve nezgode i sa slašću se bavim oko njega.

Elenka većinom zna sama sebi naći zabavu. Kada već sve igračke prebere, lati se slikovnica, izdrpanih od čestoga listanja, i dolazi meni da mi kazuje kojekakve svoje domišljaje o tom, što je tamo naslikano. Drugi put uzme opet preda se kakvu tiskanicu, n. pr. cjenik kakve tvornice, rastvori ga na stoliću i pažljivo promatra krupno štampana slova. Satire si glavu, šta koje znači, ispoređujući pojedina od njih s bilo kakvim predmetom koji pozna, te ide za mnom tumačeći mi uspjehe svoga istraživanja. A kad je nato poučim, da je ono, što je ona nazvala kijačom, j, a što stolicom h, što stolićem, to je T, što zmijicom je s i sl., ona opet hoda za mnom, da je ispitam, jeli dobro zapamtila dotična slova, sileći me na ulogu učiteljice, htjela ja ili ne htjela.

I u početke brojenja se već prije uvela. Jednom je donijela iz podruma nekoliko šarenih porculanskih puceta na umnoženje svoga igraćeg inventara i, ređajući ih na stolčiću u red, pokazala na svaki: »Aj tu bubac, aj tu bubac« (bubac = gumbić) — a kad su svi već bili poređani, podignuvši lice, uvećavši glas i oči, rekla: »Móóc bubace!« (Mnogo gumbića.)

»A koliko ih je svega?« zaustavio se otac kod nje.

»Aj tu bubac, aj tu bubac«, počne ona iznova.

»Jedan gumbić, dva gumbića«, pokazao joj je otac, oduzevši najprije jedan, a na to zajedno dva gumba od ostalih.

Ona je to odmah shvatila, jer kad je otac, vrativši oduzete natrag, upitao, koliko je to bilo, ona smjesta: »Jeden bubac, dva bubace!« ponovila primjer oduzimanjem puceta.

To je bio početak, a otad je prilikom napredovala u poznavanju brojeva.

Nekad se divno zabavljaju sestrica i braco, no za čas se već svađaju, ona razumljivim riječima, on svojim nerazumljivim i vrlo oštrim govorom, kod kojega i iz očiju sipaju iskre. Kod takvih nastupa, bilo pomirljivih, bilo svadljivih, ništa toliko ne želim, nego da bih znala ako ne slikati, a ono bar crtati, pa kad bih mogla te dvije figurice s čitavim njihovim neizrecivim živim čarom prenijeti na papir, jer same riječi, koje tu pišem, tek su slaba sjena onoga, što mi se pruža za slikanje. Ali nuka li me na pisanje, to pišem.

U studenom 1879.

Meni se čini moj mali dečkić neopisivo milo smiješnim, kad se počne sa tla dizati i ustajati na svoje nespretne nožice i kad mu to teškom mukom uspije, s radosnim osmijehom pogleda na me, javljajući svojim nevještim jezičkom: »Bába, bába!« Ja ga pohvalim, on pruži ruke meni — i u taj čas: bum! protiv svoje namjere sjedne na pod, da sve zvoni. No ne žali strpljenja za dalje pokušaje, a napokon pomogne sebi tako, da se dočepa lake trščane stolice i, turajući je pred sobom, cupka hrabro po sobi. Odjednom trkom sune kutiću, gdje se igra Elenka sa svojim lutkama. Ona izleti, stane na ulazu što ga sačinjaju uglovi pisaćeg i šivaćeg stola i, šireći obima rukama svoju opravu, brani svoju »crkvu« (tako je prozvala taj kut) pred bratom-provalnikom. Kao prava majka brani svoje »djetešce« od pogibli i ne gleda na to, da tim izlaže svoju vlastitu glavicu, koju bi pred uglovima stolova zadesio čestit udarac naslonom turane stolice, da ga nije zaustavila mamina ruka.

Za čas je mali Ivčo već imao preko vrata prebačenu vrpcu, koja je bila privezana za mala igraća kolica. Bio

je dakle upregnut i vršio službu konjića. Kako se naprijed gegao svojim nesigurnim korakom, tako se i kolica, trzajući se, povodila za njim. On bi časom radoznalo i bojažljivo obraćao lišce natrag da vidi, da li kolica ostraga slušaju.

Elenka se opet, radi neizvjesnosti situacije, nikako nije dala skloniti, da posadi nekoju od svoje dječice u kolica. Uzorno brižna i oprezna mamica!

Kad joj Ivčo svojom nezgrapnom ručicom zasegne u igračke, odmah kriči na alarm i tjera ga. On se ne odupire. Stane po mogućnosti čvrsto, gleda je mjereći, podigne šačicu kao na udarac, te se konačno glasno udari smijati. Njegov je smijeh prelazan, za čas već do mile volje hihoće oboje i Elenka se s nadmoći dobe i mudrosti obraća meni: »Mama, al je taj Ivan smiješan!«

Katkada, kada joj počini pogolemu štetu među igračkama, uhvati ga za obje ručice i vuče ga, idući sama natraške, od njih. Na čas on to podnosi, ali kad se snađe, opre se, počne svojim jezikom gundrati, izmakne joj se i vrativ se naglo, stane opet rusvajiti. Ona, sirota, ne zna šta da učini s njim i stane vikati: »Ivan! Jujujujujuu!« — a mi joj nato već priskočimo u pomoć protiv njega.

»Kazat ću malom Isusu, da si mi pokvario pumpu, koju mi je on donio — ti! Ne ću te više!« grdi ga, kad vidi, da joj je na maloj limenoj pumpi oštećena cijev. Uz to očito odstupi od njega, da vidi, da s njim prekida svako prijateljstvo. No na njega nema to željenoga učinka: pobere se brzo za njom, da joj dokaže, kako joj on svoju blizinu može i nametnuti, zastane tik pred njom, objesi glavicu i mjeri je ispod obrva prkosnim okom. Tako si on pantomimski pomaže, kad mu jezičak još ne služi. Uopće je velik grimasar i komedijašić, a osobito ispod namrštenih obrva razašilje strašne poglede.

Kad se posvade, pa makar i pobiju, ne održe dugo srdžbe. U tren oka ih već vidim, kako se drže za ruke i — plešu. Elenka već pleše bar onako, kao onaj divljak što odskoči na palac, ali Ivanove nožice u izgaženim papučicama nikako se i ne dižu od zemlje, samo gornjim

tijelom se silom nadiže i očice mu krijese od radosti i zadovoljstva.

Ako se kadgod dogodi, da moram Elenku radi čega oštrije pokarati, Ivica žalosno izviruje na nju i krivi svoja velika ustašca na plač. No odjednom prestane ozbiljni ton, razvedre mu se očice i mio, dobar osmijeh mu se razastre po malom, pokretljivom lišcu, na kojemu se odmah održava svaki unutarnji pokret. »Drago mi je, da je tomu već kraj«, čitam s njega.

U prosincu 1879.

Moj mi Ivica donosi sve, gdje što nađe, svakom stvarcom hoće da mi se umili. Tako n. pr. nikad ne propusti da mi donese četku za odijela, čim je se gdje dočepa. Uhvati ju uvijek za štetinu u svoje nemotorne prstiće i oprezno se gega s njom k meni, nastojeći da mi je što prije doda, što mu doduše uvijek ne uspije, jer gdjekad baš kod cilja izgubi ravnovjesje, lupne o pod stegnašcima i načini četkom veliku buku. Nato mi je stenjući i hmkajući daje, jer je ni u toj katastrofi nije pustio iz ručice.

Kad mu Elenka katkad, dosta rijetko, dade svoju lutku na igranje, on ne zna, šta ima s njom da počne. Na čas je ogleda, nato, daleko ispruživši ručicu, drži je za nogu glavom dolje i uputi se s njom k meni, položi mi je na krilo pozivajući me na svoj način: »hm, hm, hm,» da se ja za nju zauzmem, kad se on ne razumije u to. Posvema mu ne ostaje smisla za lutke. Elenka se naprotiv uvijek vrlo ljubezno i vjerno brine za njih, pažljivo postupa sa svojom »dječicom«, a i od nas svih zahtijeva sličnu pažljivost. Kad je ne bismo poslušali, vrlo bi teško to podnosila.

Nedavno, kad je k nama došao Lilge-Osikovský, posadili smo ga na stolicu, gdje su prije toga bile razmještene Elenkine lutke, koje sam ja međutim već bila otud uklonila. Uto skoči ona odjednom iz svoje »crkve«, gdje je bila zadubena u igru, poleti rukama na gosta, koji je sjedio, gurne goneći ga sa stolice, jer da on sjedi na njenim

lutkicama i da će se one tako pogušiti. Uzaludno je bilo moje dokazivanje, da su lutke drugdje spremljene. Čika Lilge morao je, htio ne htio, ustati sa stolice, da bi se na plač već raspoložena Elenka mogla na rođene oči uvjeriti, da ni jednoj od njenih lutaka ne prijeti ugušenje.

*

Što je to radost za djecu, naročito za Ivana, kada naveče Marienka donese u sobu koritašce za kupanje! Odmah se on uputi koritu, spusti se k njemu na koljena, te se s velikim naporom i stenjanjem vere u nj. Nato je već blažen, ustane na noge i započne svoj obični ples, to jest silom se izdiže gornjim tijelom, ne dižući nožice s dna korita. Uz to podvikuje i vježba svoj negibljivi jezičak. »Ljalja, ljalja« popijeva, »mama!« zove s lopovskim osmijehom punim očekivanja, da ga pohvalim. I zuji sebi: zzá, zzá, zzzz, što mu je sada veoma omiljelo. Van ga iz korita dobijem tek onda, kad mi dođe Mariena s toplom vodom i treba da ga svučem, kod čega je dakako nestrpljiv, samo da se što prije dočepa vode. A tamo istom nastane koprcanje, pljeskanje, smijeh i podvikivanje. Ali opet ni to nikad ne prođe bez velikoga plača, kad ga napokon uzmemo iz korita, obrišemo i smjestimo u postelju.

Elenka to već tiše i razumnije obavi.

*

Kad mu je što, zle je volje ili pospan, odmah hoće samo k meni. Ako ga ne uzmem, tužno plače kriveći kutiće usta. Hoda za mnom svojim gegavim koračićima i iz čitava njegova rastuženoga lica viri samo jedna želja: da se dovine mene. Razumije se, da nato već odložim svaki posao, uzmem ga s njegovim povrijeđenim srdašcem u naručje i privinem čvrsto sebi. Tada smo oboje mirni.

Danas je, siromašak mali, zlo prošao — radi vlastite radoznalosti. Kad sam gulila jabuke uz ormar s ladicama, doturala si Elenka stolicu i uzverala se na nju, da me

može gledati i pabirčiti. Nato se uturao još i Ivica, pa da bi se uzvisio, izvukao ladicu iz noćnog ormarića i vješao se o nj. No on mu se prevagnuo i zastalno bi bio svom težinom pao na njega a možda bi i presjekao ladicom uštinute prste, ali sam srećom još stigla da ga uhvatim i da ga obranim bar od najgorega. Prstić mu je odrlo, plakao je jako i dugo, dok sam mu ih njegovala i povezivala. I Elenka se nadvirivala i oplakivala ga. On, bolan i zaplakan, položio je glavicu na moja leđa i napokon zaspao. Sad nosi ručice povezane u bijele krpe, gleda na njih i nekako tjeskobno im se osmijeva. I on se već mora priučavati nevoljama ovoga svijeta.

No ražaljenost ne traje u njega dugo: već (sutradan iza toga) zaboravlja ranjene prstiće i zbija svoje šale. Bježakao je za vrata ručniku i počeo njim brisati lice bez ikakve potrebe, ali tako, da je iza njega virio na mene, lopovski se osmjehujući, i rugao mi se kako se nakašljavam, jer imam upaljeno grlo. Nato mu opet nešto palo na um: uzeo je svoj mali džepni rupčić, dogegao se s njim meni i metnuo mi ga nekoliko puta pod nos posve ozbiljno i čvrsto, to jest obrisao mi je nos onako, kako ja običavam njemu. Ja sam se glasno nasmijala, no on je sasma ozbiljno otišao na svoj posao.

Za čas mi je već došao nešto znamenito ispripovijedati, brzo i naglo: »hm, hm, hm!« pri čemu mi je uprto i strogo gledao u oči. Žalio se tim nešto na Elenku ili na Marienu — bez sumnje su mu učinile nešto nepovoljno — i tražio je od mene zadovoljštinu, navodeći me na strogost.

U veljači 1880.

Ne znam, što bih zato dala, kad bih mogla vjerno prikazati kretaje i grimase moga maloga Ivana — a nadasve još njegov glasić, njegov način izgovaranja njegovih čudnih, samotvornih riječi i govora, kad bih ih mogla uhvatiti i dati s čitavim tim neiskazano milim, predražesnim dojmom, kakvim djeluju na mene! No to je čista

nemogućnost, takova opisivača nema. Morao bi to biti dosad još neviđen umjetnik — specijalist.

»Zzá« (Zuza), »ziza, ziz« (žiža), i »dziza, ciza« (nekakvo krzno, zečji repić ili sl.) izgovara sve šušljavo, pa ipak s izvjesnom razlikom. Rado potvrđuje »hem«, ili »hej«, a energično protestuje »nija« ili »nije«! No to nije ništa prema onomu, što ispriča u svom vlastitom jeziku, koji se teško da napisati. »Dibus putoj budubududoj, abutititit, bujabudita, butubutu, đorđor, depti — aputisti, paputista — sita, antjatja — ontja (r tupo izgovarajući), dombiote tápta — pojde, apose — pabosa (s tupo, s jezikom podmetnutim pod zube), hobudis — budis, hepti — hemti, jirdid« — i sl. to su od prilike njegove najodabranije riječi i rečenice.

Ujutro, kad se dobro ispavan probudi, još ni očiju ne otvori, već počne žvrgoliti kao ptiče. Žmirkajući izdiže se u kolicima, smještenim među krajevima naših postelja, viri na jednu i na drugu, vješajući se na zaglavlje, osmijeva nam se svježim liščima i obradovanim očicama i pozdravlja nas: »Pá, pá!« kad mu kod toga kolica uteknu ispod nogu, mora otac skakati iz postelje i uzeti Ivču sebi, da ne ispadne. Nato se stane vrtiti po postelji i lomi, melje jezikom da se cijela soba veselo ori, dok ne dođem po nj da ga obučem, umijem — što se nikada ne obavi bez plača i protesta s njegove strane.

Kad ocu u zimsko i kišno doba namjestimo uz postelju čizme sa šupljim sarama, mali Ivan uprti jednu od njih (upravo je tolika kao on sam) u naručje i sa svojim običajnim »hm, hm, hm« diže i tura mu je u postelju, skraćujući mu jutarnji užitak. Kada mu se, kratkomu rušimiru, konačno dade pokrenuti te ustane i uzme od njega čizmu, to Ivan za stalno uhvati već drugu i putuje s njom po sobi u svojoj kratkoj košuljici. Čizma mu se kliže, a on se sav ustenje od napora da je zadrži — a otac, pola bos pola obuven, može čekati u postelji.

*

I »skrivačice« se igraju otac i sin. Kad se otac sakrije nekuda za peć ili za vrata, nađe ga Ivan u tren oka i nato je dosta smijeha i vike. A kad otac ima da traži Ivana, ne može ga ni na kakav način da nađe. Ali Ivan se ne veseli očevu neuspjehu i svakojako se muči, da mu bude na pomoći. Ide za njim i krepko hmkajući mota mu se među noge. Kad onaj nato i ne pazi, nego traži Ivana pod stolicama, pa i u stolnim ladicama: »Gdje li je taj moj Ivan — gdje?« Ivan ga objema rukama uhvati za nogavice i vuče ga, — nato ga otac već mora »naći«, htio, ne htio. A lišce mališa se raširi u radosnu smiješku, drago mu je, da je pomogao ocu. Slavne su to skrivačice!

I loptom se igraju njih dvojica extrafajn. Ako je Ivan dobije u ruku, odmah je nastoji otkotrljati pod ormar s ladicama. Nato već »hm, hm« daje ocu četku za pometanje u ruku, da njenim drškom istjera loptu. Kada se otac uz samozataju pogne i počne tjerati, mali klekne na koljena, prisloni glavu sasvim uza zemlju, viri pod ormar i kriči: »Dijá? dijá?« t. j. gdje je? Kad je sretno dobiju, Ivan se uzvrti i kaže: »Pus pus-hé, pus-hé« svojom smiješnom, punoustom rječitošću. To »pus-hé« najradije upotrebljava mjesto svih drugih duljih rečenica.

Loptu iznova otkotrlja, oca nagovara na suradnju, nanovo nastane sagibanje, traženje, isturivanje — i nanovo radost, kad se lopta nađe.

*

Katkada, kad se djeca igraju s Marienom, Ivanu dodijaju ti ženski razgovori, on se odjednom izluči iz grupe i iz nekog slobodnog raspoloženja trčka u kut do peći. Tamo sjedne, debele nožice ispruži preda se i osmijevajući se pogleda na nas.

Drugi put izvuče iz kolica svoj mali jastučić, spusti ga na pod i pažljivo se smješta na nj. No svejedno nikad ne pogodi, samo mu noge dospiju na nj, a glavica i leđa na goli pod — no on je spokojan, viri na nas jednim okom, da li vidimo njegov užitak, i smije se blaženo... Još teže mu uspijeva, kad hoće da legne na malu lutčiju perinu. I

po deset puta iznova pokušava i ne uspije mu. Čitava nam je zabava gledati na nj. I kad nekamo sjeda, uza svu pažnju uvijek sjedne mimo. Uči se na svojoj šteti.

A štogod radi, hoće da i mi u svemu tomu učestvujemo. Kada svojim nepokretljivim prstićima teškom mukom objesi konac na žicu, ili zajedno složi dvije polovine orahove ljuske, položi pečatnjak na četku, cjepanicu na sanduk i sl., kod svega toga želi, da bismo gledali njegovu zabavu. Već i s Elenkinom lutkom lijepo pleše i veseo nas gleda, jeli mi to vidimo.

Kad mu sve igre omrznu, pusti i igračke i Elenku i Marienu, pritrči meni i položi na moje krilo glavicu, na koju se tvrde, tamnocrvene kosice spuštaju kao strešica. Kad ga Marienka zove natrag, maše njom odbijajući i viče ljutito: »Ne, né! né!« Zatim pogleda svojim milim očicama na moje i još jednom zatrese glavom, kao da me uvjerava, da ne će otići od mene. Tada ga privinem sebi i ne bih ga dala ni za cio svijet. Mislim, da licem nije upravo lijep, ali meni se ipak to lišce čini najljepšim na čitavom svijetu — i ne želim ga drukčijega. A vidim, da ga i drugi vole. Tko ga pozna, svako ga rado gleda — on i nehotice osvaja za sebe srca.

*

No ima on i svoju tamnu stranu: srdit je, zna se ljutiti. S Elenkom se često posvađi, na Marienu viče a i na nas se ljuti, kad ne razumijemo, što od nas traži ili što nam on svojim jezikom govori. I lupa od ljutnje nespretnim nožicama i grči šačice. Sada je još, doduše, više smiješan kod toga nego nemio, ali ja se već često s brigom zamislim, kako bi se mogla u budućnosti najbolje svladati ta njegova gnjevljivost. Jednostavno šibom? Znam, da bez sumnje ne ćemo moći bez nje, no ona ne će sve učiniti. Samo kad bi mi put k njegovu srcu uvijek bio otvoren...

Ono i nije sve zloća, što se čini zloćom, nego nekakva dječačka prokšenost. Nedavno je uzeo ocu iz ruke srebreni novac i sa svom silom i voljom tresnuo njim o zemlju, a nato gazio i udarao nogom po njemu. Kad smo mu ga

htjeli uzeti, udario je u opaku kriku i iznova stao skakati po njemu, kao da bi se htio za što osvetiti. Isto tako je učinio sa starim kartama, koje mu je, napola isprelamane, Marienka postavljala u red. Promatrao je to sa strane, a nato odjednom sunuo po njima svojom negibljivom nožicom, a kad ih je sve porušio, skakao je po njima s objema nogama. Mariena ih je postavljala na novo, on joj je pomagao — a nato ih je nanovo porušio i pogazio — mali divljak.

Topoće od ljutitosti nogama — tada je smiješan. No topoće i od radosti — uz to poskakuje sitnim koračićima i očice mu se smiju — tada je premio.

Kad je od peći, oko koje se motao i čeprkao po pepelu, došao k meni sa značajnim pogledom i svojim »hm, hm, hm« ištući nešto od mene, a ja ga nisam odmah razumjela, već se počeo srditi. No kad sam pronašla, da ima o boku kabaničice cjepanicu zakvačenu kao kakvu sablju, očito mu se lice razvedrilo, kao kad sunašce zasja. Odmah mi je počeo dizati klupko, koje je bilo spuznulo s podnožja šivačice na pod. Za čas je opet palo i otkotrljalo se dalje, on je trčao za njim i strpljivo ga donosio natrag — dok se nije od silne revnosti napokon i sam čitav dečkić zapleo u pamuk, i opet morala mama pomagati.

U travnju 1880.

Moja su djeca dobila novu drugaricu, koju osim oca i mame dnevno viđaju oko sebe: mlađahnu, bjeljahnu tetu Belku, koja će se kod nas duže zadržati.

Neprestano je smetaju. Ako radi ručni rad, Elča se oko nje vrti i zasipa je svojim nemogućim i neiscrpljivim pitanjima tako, da naša Belka ima poštenu gimnastiku duha, ako hoće na njih bar kako-tako odgovoriti. No toga duha je srećom dosta u nje. Katkad se i posvade i narugaju jedna drugoj.

Ako hoće Belka da čita, odmah su joj obje dječje glavice nad knjigom. Elča želi, da joj pripovijeda, što je čitala, a Ivčo viče: »Dija bába?« (Gdje je beba) t. j. traži sliku u knjizi i tapše ručicama po njoj. Elenka ga grdi i tura, on se odupire i lupa nožicom — odmah bi se pobili. Belka ih miri, stišava rat i brine se da očuva knjigu od štete. Mjesto nje uzima u ruke početnicu i ide da im, mislim već po deseti put, pročita zanimljivu priču o »Bielki i Marjenki«. Elča se i ne brine za to, da je zna već napamet, sluša zadubeno i kazuje unaprijed, šta sad ima da dođe. Ali Ivčo im neprestano kvari zabavu, grebe im listove, grči lice na smijeh i viče: »Hapté! Hapté! Bábä! Bábä!« I moraju čitanje prekinuti radi toga maloga nekulturnoga, kojega još ni »Bielka« ni »Marjenka« ne zanima. Elenka gundra, teta Belka ga još i izljubi, — dok joj se mašući glavom, ne istrgne iz ruku.

Šetala sam se po sobi. Ivan je uz očev stolić promatrao »bebe« iz velike knjige i kod svake nove bebe se okretao meni i svakojako me navodio da mu dođem pomoći gledati, jer on hoće da dijeli svaku svoju radost. A kad je našao tamo na jednoj strani i konja, i psića, počeo se sav rastapati. Lupkao je po njima prstićem, gledao na mene i vikao: »Hi, hi, hi! Havo, avo, avo!« Belka, nastojeći da koliko može imituje njegov glasić, narugala mu se: »Hi, hi, hi!« On se odmah otkinuo od slika, naježen dotrči k njoj, stao tik pred nju i: »Nia! Nia! Nia!« vrlo odlučno uložio svoj protest protiv takova neučtivog vladanja prema njemu. Zatim, smrknuto pogledajući, vratio se svojim slikama i opet povikao: »Hi, hi, hi!« htijući dokazati, da se ne da smesti. No Bielka mu se opet narugala, a on je išao opet pozvati na red — i čudim se, da od riječi nije prešao na djelo, jer to u njega biva. Katkada ima takove netolerantne časove, da mu ne smijemo ni prigovoriti, smjesta zaviče na nas, da: »Nija!« (ne). Katkada nam se i grozi, da: »Dán ta!« (dam te). A kad ga upitamo: »Komu me daš?« on odsiječe: »Des!« (izjesti).

Ovaj put je to ispalo sretnije, jer kad je za čas, ostavivši slike, počeo malom lutčijom žličicom iz malog lutčijeg tanjurića grabiti kao da je u njemu nešto dobro, a mi rekli, da i nama dade, on je odmah pripravno zagrebao žli-

com po praznom tanjuriću i nahranio najprije mene, zatim je cupkao teti Belki, spotičući se o sve, štogod mu je bilo na putu, jer nije gledao sebi pod noge, nego samo na žličicu, koju je već izdaleka nudio teti, da: »Hm, hm, hm!«

*

Iz kuhinje se javio bučan smijeh i hihot, služavke mora da su imale nekakvu dobru zabavu. Belka i ja smo šile, a otac je popravljao nekakvu pogrešku na šivaćem stroju. Odjednom se vrata širom otvore, Marienka nam spusti dolje Ivana — a i mi smo smjesta svi udarili u smijeh. Oko ustiju i po čitavom licu bilo je zamazan pekmezom, i po čelu pojedine mrlje, pa tako i po kosi. A iz tog čudnog šarenila gledale su njegove žive oči u najnevinijem čuđenju na nas, koji smo od smijeha sve skakali, šta nam je. Pošao je odmah ravno k ocu koji je izmicao pred njim, i zamazao mu kaput napekmeženom rukom. Iz druge, stisnute u pest, stršili mu rezanci, goli i sažvakani. Čim je na njih pogledao, odmah se javila njegova uvijek spremna darežljivost: počeo nas je redom nuditi njima. No kad je od svih dobio košaricu, natrpao ih posve mirno sebi u usta i žvakao punim i zamazanim obraščićima, dok ih nije svladao. Tim je bio konac vesele historije, a nastala je plačljiva: umivanje čitave glavice, sprijeda i straga.

No odmah je opet nastupila radost, jer su se na posredovanje Elenkino djeca počela spremati na šetnju. Ja sam im izvadila potrebne stvari iz ormara, među ostalim i čisti podbradnik za Ivana, i dala mu ga u umivenu ručicu. Hvalio ga je za časak, cmukajući na nj, da je »c-c-c-c« — ali odjednom mu je nešto iskrsnulo u glavici, pokupio se brzo, brzo i — s velikom voljom brisao, čistio poliveni pod, te je sve stenjao od napora i sagibanja moj čistoljubivi sinčić.

Sa šetnje je donio nađeno staro bičište i sve je htio njim tući — pa i nas. Nije nam htio vjerovati, da će nas to »bo«, sve dok nismo htjeli i na samom njemu okušati.

Nato se radije odrekao bičišta, skinuo svoj pepeljasti šeširić, metnuo ga na zemlju, udubio vrh na dno i — počeo mjeriti, kako će na nj sjesti. No uto Belka priskoči i izmakne šeširić. Ivan se glasno nasmijao i otrčao, da su mu sve nožice u zraku letjele.

*

Sa šetnje dolazi kući uvijek gladan. Već idući gore stepenicama govori sebi: »Hemene, hemene djó mama« (i meni da mama — t. j. jesti) — tako mu se već razvezuje jezičak. Danas, kad je došao, spavala je Elenka na divanu, te sam ga nagovarala, da pričeka s jelom, dok se ona probudi, pa će skupa jesti. No njemu se to nije sviđalo. Uzeo je moje ključeve, uzeo me za ruku i poveo pisaćem stoliću. Tamo mi je tisnuo ruku prema poznatom pretincu, gdje su zimi bile jabuke. Otvorili smo ga, no tamo nam se zaista ukazala tužna praznina. Jabuka je nestalo, tek jednu jedinu, posljednju smo iskopali. Odmah mi ju je utisnuo u ruku, da »hm, hm, hm«, t. j. oguli mi je, mama! Prepolovim je po pola i jednu polovinu mu ogulim; dadem mu je a za drugu reknem, da će biti za Elenku. No on je i nju krepko tražio, da »dan«; kad ju je dobio, odmah je s njom pohitio Elenki i kojekako hmkajući tisnuo joj u lice, koje je bilo okrenuto zidu. Morala sam je obraniti od ljubeznoga i uslužnoga brata. Nato se samo nagnuo nad nju, položio joj jabuku pred sam nos, da je odmah nađe, čim se probudi, i zadovoljan otišao, marljivo ogrizajući svoju polovicu. Kad se poslije probudila, te i ona svoju pojela, igrali su se zajedno. On je nju imitovao, a ona njega, pri čemu su lukavo škiljili jedno na drugo. Napokon su se uhvatili međusobno za glave i stisnuli zajedno lica — i nasmijali se.

Kad ona, laka kao strnatka, skače, hoće i on. No on još ne vlada sobom. Samo digne jednu nožicu, izdigne se i lupne s njom — i očice mu se svijetle od radosti, što je tako odlično skočio. Kad on tresne na zemlju i ispruži noge preda se, skoči ona k njemu i uradi to isto. Skupa se podignu, uzmu se za ruke i plešu od prozora do peći

i natrag, da im sve suknjice odskaču. Kad kažemo Elenki, da je već prevelika zato, da se povodi za Ivanom, ona odmah želi, da se samo i ona »smanji«. I tada joj sve postaje samo »malelelено«. Katkada nam do beskraja »leleče«.

U svibnju 1880.

Danas sam po podne sjedjela sama u sobi. Belka je čitala u prednjoj, otac, kao na blagdan (Duhovi su) otišao je nekamo šetati s Osikovskim.

Napokon upadne u moju samoću mala Elča. Vratili su se sa šetnje, no Ivan je ostao s Marienom u »subjektskoj« (služinskoj) sobi.

»Mama moja, gdje je teta Belka?«

»U prednjoj sobi«.

»I ja idem k njoj«.

Ja, hoteći Belku malo očuvati od nemira, kojemu je uvijek izložena, protivim se:

»Ne idi, Elča moja, meni bi bilo tužno bez tebe, pa bih plakala«.

»Ne idem, mama moja, više ne idem — samo ne plači!« Mirila me odmah, poređala svoje igračke i igrala se, razgovarajući se sa svojom »dječicom«.

No za čas dođe sama Belka k nama i pozove Elenku, da pođe s njom u prednju sobu gledati kroz prozor. No Elča o tom ni čuti! Ona ne može ići, jer bi mami bilo teško, mama bi plakala — tim je čvrsto odbijala svako mamljenje. Ni od mene se nije dala nagovoriti, tek kad sam i sama pošla s njima, pristala je da ostane s tetom u prednjoj sobi, no ipak se svaki čas sjećala mame, da li joj nije teško, dok god se nisu vratili meni u našu sobu. Takova je ona vjerna srdašca.

Poslije se igrala s Ivanom i dvjema velikim drvenim kuglama, koje im je otac priskrbio. Kad su ih iskotrljali po čitavoj sobi i natražili ih se ispod postelja, odlučila je Elča, da su kugle već sustale, i smjestila ih pod perinicu u Ivanova kolica. Nato se stisnuli oboje uz kolica među

krajeve postelja i turali ih gore-dolje. Uto upravo dođe otac i začuđeno se zaustavi na vratima.

»Šta vi to radite, dječice moja?«

Elča hitro, hitro u isti čas odgovori:

»Uspavljujemo Kuglana i Kuglanku, tatice moj«.

Kuglana i Kuglanku je ona uzela kao sebe i Ivana. Ona uopće ne može sebi ni zamisliti, da bi gdje imali drugim redom djecu, nego dječaka i djevojčicu, ili djevojčicu i dječaka.

Večeras, prije no što smo zapalili svjetiljku, zasjao nam je mjesec u sobu. Elenka je odmah potrčala na »bijelo svijetlo«, gdje se njegovo svijetlo odražavalo na podu, kleknula tamo i radoznalo upirala svoje velike, jasne oči u nj. Nato je slijedila poplava pitanja o mjesecu: otkuda je došao ovamo i kuda ide? Da li je on pod oblacima, ili nad njima? Jeli od zlata? Jeli više mjesečića na tom svijetu, jeli zajedno izlaze i sl.

*

Poslije ručka učio je otac Elenku u redu koracati. Držao ju je za ruku i hodao s njom u odmjerenom tempu na »jedan-dva, jedan-dva« po dugoj »subjektskoj« sobi, u kojoj i ručamo.

Ni mali Ivica nije htio zaostati: čvrsto se uhvatio svojom malom ručicom za prst slobodne ruke očeve i silom trčkarao za njima — smiješni mali privjesak, kojega nitko na to nije pozvao, niti se brinuo za nj.

A drugom zgodom, kad se otac poslije ručka šeta po subjektskoj sobi, Ivo ga marljivo posmatra. Kad misli, da već zna, kako to treba, pusti se u maloj udaljenosti za njim. Kako se otac kod prozora i opet kod vrata okrene, tako nastoji i mali za njegovim leđima. Napokon se otac za nj zauzme, uzme ga za ručicu i lijepo zajedno šetaju, što je tomu pedaljmužu — sudeći po veselom izrazu lica — veoma po volji. A kad otac hoće da ode u podrum, on opet pruža svoju ručicu za njim: potiče ga na dalje šetanje.

Kad je otac otišao, gledala su djeca van na prozor. Tamo su pred dućanom vidjeli malu seljačku djevojčicu, kako sama sjedi na kolima, pred kojima su strpljivo stajali izrađeni seljački konji. Ivana su oni zanimali, povikivao je na njih, »hi! hi!«, te se djevojčica nešto plaho ogledala gore. No za čas joj je došao otac i dao joj lijep, žuti roščić, što joj je kupio tamo kod prodavačice. Djevojčica ga je uzela, odlomila manji kraj, a veći spremila pod rubacu krilo. Elča ju je pažljivo promatrala i dakako bila radoznala, za koga ostavlja onaj veći komad. No za čas je izišao iz dućana otac djevojčice, sjeo na kola, potjerao konje — i sa čitavim prizorom iščeznuše nam ispred očiju, zašli su za ugao iza ograde.

Moja smiješna Elča udarila u tužan plač za njima, tako su je bili zanimali. Ivan se začuđeno ogledao po nama i upitao: »Dija? Dija?« i odjednom se zaprijetio u pravcu iščezlih: »Njonjo! Njonjo!«

*

Sav mi je iznakažen moj mali dječačić. Lišce mu je isprištano i okrastavjelo. I na glavi i po čitavom tijelu ima na mjestima kraste. Noću je mrzovoljast, zlo spava, već odavna se nismo dobro ispavali s njim. No danju je naprotiv začudo strpljiv i dobar. Igra se lijepo, uredno sa svačim, što god uzme preda se. No ipak najradije gleda sa mnom »bebe«, u velikoj knjizi — iz koje upoznaje svijet.

Elenka mu cio dan pripovijeda o žabici, koju je jutros vidjela u vrtu. Žabica je, od straha pred Elenkom, skočila plotu, gdje su bili mravi. Ovi je svu okupiše, prilijepiše se uz nju, a ona je nato očajno skakala po vrtu, dok god ih nije stresla sa sebe. To je cijeli dan uposlilo moju Elenku, još nam je počela i skakati kao žabica.

U lipnju 1880.

U kuhinji se na roštilju nad štednjakom suše, jedna do druge, dvije male priglavke — papučice. Smiješan, zamazan par. Kad bi smjele govoriti, pripovijedale bi o današnjim pustolovinama moga Ivana, čije su nožice hodale u njima, dok nije nakupio na svaku po pola funtice blata.

Pustolovine su počele tim, da se u jutro, kad je izišao napolje na svježi zrak i vidio uz magazin naše matrace po sanducima razastrte na suncu, odmah otišao valjati po njima i gađati oko sebe kamenčićima, koje je uz put sabrao. Uz to je vikao na H-ove tuke i kokoši: »Ene bl-la, bl-la, podj!« — izgovarajući »bl-la« veoma smiješno, tako da pomiče jezik napolje i unutra, dirajući njim o gornje zube i o gornju usnu. K tomu treba sebi zamisliti njegov neisporedivo mali glasić, kojim tako nastoji da nasljeduje puranovo blebetanje. Kad mu uza sve prijateljsko pozivanje nisu htjele doći ni pure, ni kokoši, grozio im se: »Njonjo, bl-la, njonjo!«, te mu se onaj negibljivi jezičak neprestano vrtio napolje i unutra. Odmah zatim stao je zvati H-ova malog slugu, Adama, s kojim se već upoznao: »Ab-djam! Ab-djam!«

Odjednom vidje oca gdje izlazi iz drvarnice. Lišce mu se radošću zasjalo, skotrljao se dolje s matraca i ravno poprijeko kroz blato k njemu — ostavljajući svuda iza sebe trag u liku malih, blatom zalivenih stopica. Dok se Mariena — teško je to bilo — proverala za njim, bio je on već kod oca i htio mu u naručje. No taj ga dakako nije uzeo radi, zablaćenih priglavaka, koje je Mariena otirala papirom. Tako se bar pješice uputio s ocem do dućana. Tamo mu je Mariena dala loptu, on ju je po predvorju kotrljao i trčao za njom tako brzo, da su mu se nožice jedva doticale kamenoga poda, — dok ga nije dovela do Sch-ova dvorišta. No tamo je opazio nešto, što je njegovu pozornost odvratilo od lopte: dvije male, žuto-pahuljave pačice. Odmah je stao cupkati i mahati ručicom za njima, ali su mu utekle, pišteći od straha. On ravno za njima, kroz blato i kaljuže. No sam uza sve to ne bi bio dospio do cilja, ali mu je došla nenadana pomoć. Susjed H., s osmjehom promatrajući tu potjeru, uhvati jedno od pačića i položi ga Ivanu na ruku. Ovaj ga nježno privine rukom sebi i, ne dižući s njega očiju,

pažljivo ga odnese kući do dućana, gdje je pred vratima stajao otac. Postavio se tik pred njim i gledajući na njega i na svoj pištavi plijen, poče vrlo važno tumačiti: »Bode, bode — bode!«

Inače nije znao šta da učini s pačetom, plaho i nježno je s njim postupao, no ipak ga je bilo teško uvjeriti o tom, da ga mora odnijeti natrag, odakle ga je donio i tamo ispustiti. Tek kad je čuo psa kako reži, zaprijetio mu se: »Njonjo, avo, njonjo!« i odvratio pažnju od pačeta.

Nakon toliko pustolovina došao je kući izgladnio, već sa stepenica vičući meni: »Mama — ene — eba!« (Mama, i meni hljeba!) i kad sam se s užasom zapanjila na njegove priglavčice, teške od blata, stao je preda me upirući u mene pogled u kojemu se odražavalo sve, što bi mi on htio kazati, no jezičkom je izrazio samo to: »Mama, tjap (papuče), put, ava!« Ostatak je dodala Mariena, dok ga je preobuvala u suhe priglavčice, a nešto je dopunio poslije i otac.

Zato se suše te dvije sitne papučice-priglavčice nad štednjakom.

*

Kad sam došla iz crkve i išla u kuhinju, opazi me moj Ivica, koji se igrao s Marienom u susjednoj subjektskoj sobi, i odmah docupka do mene s vidnom radošću, što me opet vidi, pruži ruke gore i ponudi mi crvene poljske klinčiće, kojih je kiticu držao u svakoj ručici: »Nja, mama, nja!« Bio je upravo za slikanje, u ružičastoj isprutanoj opravici, s golim, punanim ručicama. Lišce ima bijelo, obnovljeno, s krastama mu je spala s prijašnja opaljena kožica. Samo tijelo ga još uvijek svrbi, a ako ne može dohvatiti da se očeše, dođe k meni ili da ja to učinim, ili da se očeše o stolac, na kojemu sjedim, kako rade krmad.

Pridružila nam se Belka i molila od njega onih klinčića. »Ali njo!« poviče na nju i pohiti da mi dadne iza nje cijelu kiticu. Molila je iz druge ruke, no i te je brzo, brzo turnuo meni, a njoj odsjekao: »Nija!«, da joj je bilo

žao. Ona je prema njemu vrlo dobra, a on često prema njoj odbojan.

Kad dolazi sa švrljanja, uvijek mi podmetne lice na cjelov, poljubi me dva puta i sa smijehom sluša, kako mu to cmokne. Odmah mu podmetne lice i teta Belka, želeći i ona udio u njegovoj nježnosti. On joj strogo, ispitljivo zagleda u oči i promišljeno izrekne: »Ne!« Ako ga hoće potkupiti, obećajući mu, izješi malom, »aba«, kojega mu mama još ne će da dade, lupne još i nogom pa makar izgubio i ravnovjesje, potkupiti se ne da. No zato katkad dragovoljno dade da zasvijetle luči njegove milosti i na »titu Blju«, kada je lijepo i pomiluje i poljubi. A kad uz to još doda nježnim glasićem: »Mja, mja!« (moja), tim iscijeli svu žalbu koju je skrivio pređašnjom divljačkom odbojnošću.

*

Kad nam je Elenka previše haračila pri šivanju, razvlačeći naprstnjake i igle, poslao ju je otac, da ode u dućan i nađe primjeren za sebe naprstnjak, a naše da pusti nato u miru.

Začuđeno je pogledala na oca, oči joj se učiniše još veće nego obično, blaženo se nasmijala i svečano se uputila dolje po stepenicama. Mariena s Ivanom radoznalo potrčala za njom, a napokon pošao još i otac za svjedoka tomu velikom događaju.

Za čas se vratila čitava povorka. Naprijed Elča, crvena od uzbuđenja, pokazivala nam mjedeni naprstnjak koji se sjao od novosti, nešto malo veći od pčelinje stanice u saću, nataknut na srednji prst l i j e v e ruke. I odmah je pošla da izvuče lučije haljinice, da ih šije. No od nje je odvratila našu pažnju Mariena, koja se glasno smijala s Ivanom na rukama, — i, gledajući na njega, morali smo se i mi smijati. I on je sebi donio »kupovinu« iz dućana: držao je u ustima lulicu, nataknutu na kratku, no u razmjeru prema tomu pušaču još uvijek predugu dršku, i pušio iz nje posve ozbiljno. Na nas je gledao kao na kažnjive, jer se zaista nemamo čemu smijati. Kad se Mariena postavila s njim pred zrcalo, da se vidi u toj

opremi, njega je više zanimala ladica zrcala, nego njegova vlastita slika. Počeo je prevrtati po češljevima, a lulica mu se slobodno njihala pod nosom, — što je bilo još smješnije. Svakako je i sam bacio pogled na zrcalo na toga malešnoga staroga gospodina tamo, ali se nije za nj posebno brinuo.

Ja bih samo htjela znati, da li on svijesno igra komediju, kada uz svoje smiješne majstorije uzima tako ozbiljan izraz lica, ili čini to sve nesvijesno.

Elenka se međutim trapila s uvlačenjem konca u iglu. Kad joj je to jedva jedvice uspjelo, sjela je na stolicu i šila, »šlingovala« lutkine haljine uzduž i poprijeko, gdjegdje je prošila i čitavu zvijezdu, no kod toga se svaki čas srdila i jujkala, jer joj se iz te smotancije nije dala igla izvaditi. Kad joj se napor pošteno ogadio, dala je sve, zajedno s naprstnjakom, spraviti u ormar, k maminu švelu. Mislim, da će dugo ostati tamo u pokoju — teško da će se mojoj Elči iznova prohtjeti toga posla.

U srpnju 1880.

Jutarnja sličica.

U jutro se Ivica uvijek ranije probudi od Elče i ide ocu u postelju. Kad se tamo našeće, nagimnasticira i napripovijeda silu svačega, da se sve gore od toga zelene, skotrlja se dolje u svojoj okraćaloj košuljici i »lovi« po sobi. Ide uznemirivati Elenku koja spava na divanu, javljajući nam, da »Alja puvá« (spava) i unatoč zabrani nema mira, dok je ne probudi.

Za čas pođe očevoj postelji i stane naročito, digne bosu nogu što više može, tako da se golim koljenom bode u bradicu ili u nosić, i tap! lupne nogom o pod što jače može, gledajući strogo u oca, koji još leži u postelji. To znači, da je morao otac nešto kazati, čim se mali kratkokošuljar osjetio uvrijeđenim. Tako i preko dana bilo kad, a da mi i ne znamo, da smo mu šta zgriješili, dođe da nas pokara i izruži svojim zastrašnim lupanjem, kojemu katkada još i doda: »njonjo!«

Elenka, klečeći na divanu, razgleda se velikim, jasnim, ispavanim očima po sobi i, hoćeš ne ćeš, rashihoće se nad tom smiješnom figuricom pred očevom posteljom.

Ja, sa svojom toaletom potpuno gotova, odem kuhati doručak i pošaljem Marienu, da oblači djecu. No to je uvijek preduzeće, spojeno s velikim zaprekama. Nijedno joj se ne da ni umiti ni obući; u tren oka oboje su za mnom u smočnici i kuhinji. Elenka u dugoj, Ivica u kratkoj košuljici, oboje bosi, motaju se oko mene, smetajući me na svakom koraku.

Elenka ide odmah nešto »pevtati« (prevrtati) i uzima sve u ruku: čega god se dotakne. Ivan lepeće rukama kao gušče krilima i, pogledajući željno na ormar s hranom, navaljuje: »Ene aba, ene aba«, — jer sam mu otuda nedavno davala kolačića, koji su mu jako prijali. Kad se sjeti, mogu mu što god hoću drugo nuditi, on vrti glavom i srdito viče: »Njo! Njo! Njo!« svaki »njo« izražavajući zasebno, silno i sa srdžbom. Sada je i uopće razdražljiviji nego drugda, jer nije posve zdrav. Ima muke i bola sa zubima.

Elenka ne traži hrane, jer zna, da ne će dobiti jela, dok god nemaju oprana usta i dok nisu uređeni. Uzme mi stoga radije iz ruke zdjelu, u koju sam htjela prebrati graha, da će ga ona prebrati. I odmah se dvije dječje glave nagnu nad pretinac s grahom i četiri ručice prebiru mili grah zrno po zrno u zdjelu, što im traje prilično dugo. Ivica se savjesno sagne i trčka za svakim graškom, koji mu skoči van. Ja međutim u miru svršim svoj posao u kuhinji i sad tek neodgodivo nastane ređenje djece uz moju pomoć i pod mojom komandom, kojoj se jedino podvrgavaju.

Elenkine duge, svijetle kose češljati i rasplitati, to je najduži i najdangubniji posao, kod kojega biva i plača. No napokon je izvršena i ta zadaća, ja uzmem Ivana, otac Elenku za ruku i idemo kroz kuhinju u subjektsku sobu doručkovati. Ja, sjedeći za stolom, držim već Ivicu na krilu, ali Elenka se ocu uz put izgubila: otišla je za tetom Belkom u prednju sobu. Ivica, smješten udobno kod

mene kao ptiče u gnijezdu, razgleda se po sobi, satim pogleda u moje oči, odatle na vrata i počne dozivati: »Podj tita! Alja, podj!« Kada odmah ne idu, prelazi u spočitavanje: »Njonjo! Njonjo!« — i opet upre svoje mudre očice u moje, izražavajući tim pogledom svoje sablažnjenje nad neredom, što »tita« i »Alja« još ne dolaze doručku. Gdjekada mu iz tih očiju lete gotove misli, tako su pune govora.

»Podj tu, podj tu!« poziva odmah prijateljski Belku i Elču, čim se pojave na vratima.

Poslije doručka odlaze djeca van, samo van iz kuće, na šetnju, u švrljanje. Kad već sretno stignu za ugao kuće, do ograde, uhvate se za ruku i hite kao na jagmu, vukući Marienu za sobom. Ako nešto zaborave i mi vičemo za njima s prozora, Ivica, kao podboden, pobjegne dalje, zavrti glavicom i preko ramena otresito odsiječe: »Nie«!« jer se boji, da ga hoćemo dozvati natrag. Ako zovemo ponovno, on udvostruči i pojača svoj protest: »Nija! Nija!« Ja gledam za njima i ne mogu otrgnuti očiju s njih, dok ne zađu za zavoj desno ili lijevo.

Dođu kući tek kad ih umor, zima ili glad dotjeraju. Razumije se, s geslom: »Dja mama aba, ene aba!« No zato mi se Ivica uvijek zahvali kakvim cvjetićem i kojekakovim čudnim nalazima s puta. Praznoruk ne dođe nikad.

*

Večernji događaji.

Devet je sati, a Ivan ne će o tom ni da zna, da je već vrijeme, da se ide spavati. Mariena ga je doduše kojekakvim obećanjima, koja se tiču sutrašnjega dana, dovela do toga, da se je dao svući i položiti u kolica — ta i ona hoće u večer da ima komadić slobodna vremena — no njemu nije do spavanja, upravo su mu sve mišice kao oživjele. Sjeda, namješta se, kolica praskaju pod njegovim nemirnim pokretima — i, a da i ne znam, kako se to desilo, već čujem za leđima (sjedim naime za stolićem i hoću da malo čitam), cupkanje njegovih bosih nožica. Šutim, pričinjam se kao da ništa ne znam, a on hoda u

svojoj kratkoj košuljici i sve izviruje na Elenku, koja s Belkom gleda kroz prozor u subjektskoj sobi.

»Alja! Alja! Dejie?« Za čas opet: »Blja, Blja, podj! Tita, podj! Dezeije? Pá, pá!« Tako ih poziva i vabi svojim premilim glasićem i nesravnjivom izrazitošću.

A one napokon i dođoše, kad su čule kako naučnici zatvaraju dućan — a nato bismo već uzalud slali Ivću natrag u kolica. Izvlači iz njega samo perinicu, smješta je na pod i sjeda na nju. »Podj tu, Alja!« tapka dlanom pored sebe. Kad Elenka sjedne k njemu, on skoči, izvlači ispod nje perinu, vuče je k peći i smješta se na nju. Nato opet Elenka ide, da je izvuče ispod njega. Pri tom galame, kao da ih je četvero. Svađaju se. Belka im sudi i miri ih. Otac, koji ide u kasino, naloži im, da idu spavati. Za čas već stoje usred sobe, Elenka govori pred Ivanom riječi, on joj gleda pažljivo u lice i savjesno nastoji, da sve za njom rekne, samo što mu katkad štogod vrlo smiješno ispadne i Elenka se rashihoće. No on je zadovoljan s uspjehom, tamne očice mu se svijetle iz bijeloga lica od blaženosti.

Napokon, napokon se stišava rasplamćenje, moj mali pustopašnik muva se oko mene, cjeliva mi ruku, i odijelo, gdje ga zahvati, i polaže glavicu u moje krilo. Smilujem mu se dakle, uzimam ga čitava gore i priljubljujem sebi. On se zadovoljno šćućuri i već mu se i zastiru oči vjeđama, tamne trepavice se u polukruzima slažu oko njih, čitava njegova glavica preteže mi na grudi. Međutim je teta Belka svukla Elenku, jer je i ona izmorena počela lijegati na perinu na podu. Lijepo su složili haljinice komad po komad na stolicu uz divan, na kojemu u trenu oka kleči Elča s krupnom pletenicom kose na leđima i sa sklopljenim ručicama moli maloga Isusa, da dade laku noć tatici, mami, starom tatici itd., itd., cijeloj porodici. Kad dovrši: — i Ivanu, tada već i polaže glavicu s krupnom pletenicom na jastuk i zatvara velike oči.

Ivana mećem u kolica, namještam ga na bok, a on dade sada raditi iz sebe sve, ne viče »Nija«, ni »njonjo«, ni nožicom ne lupa, divljačić moj mali. Glavica s tvrdom kosicom u profilu, usta poluotvorena, bradica izbočena.

Gdje su sad pritajene te ćutljive, bistre dušice moje djece? U kakvoj vezi? Pravim Božjim čudom je takvo dijete. Da tijelo raste i razvija se po zakonu prirode, to pojmim. No otkud je uzeta dušica? — Otkuda taj njen svakodnevni čudesni rast? — Te posebne lične osebitosti, koje se pokazuju i pomalo učvršćuju? Čini se, da mi roditelji ni uz najpažljivije odgajanje ne smažemo ni da ih izazovemo, ni da ih potisnemo... mi samo s udivljenjem promatramo, kako se otkrivaju — dobre i zle — i možda, možda možemo dobre poduprijeti, zle okresati. Zar nam ih je zaista samo za to povjerio Onaj, od koga potječu? Sreća, da je toliko ljubavi tomu dodao. Bez nje bi uloga roditelja bila nemoguća.

*

Bili smo s Belkom na izletu u Jasenu, pod Lyscom na Jazovči, kod spremanja siena. Tamo smo u staji i noćili, ustali prije izlaza sunca i, iza mnogoga lutanja poljima i šumom, tjelesno izmoreni, ali duševno osvježeni, vratili smo se sretno kući.

Djeca nas, razumije se, odmah okupiše, Elenka neminovnim pitanjima, kako je tamo bilo, da li ćemo drugi put i nju sobom uzeti itd., a Ivan se samo odmah tiskao k meni, veseleći se: »Mama, mama, mama!« Za oca, koji je zaostao negdje s muškim društvom, ponovno se raspitivao: »de apa?« i »de je ecec?« Ali kad se Belka na pozdrav nježno priklonila njemu licem, on, divljak mali, zaviče na nju svojim tupo izrečenim: »säse?« (zasa = opet) — i već se privija njegov mali, meki dlan, bez sumnje ne u prijateljskoj namjeri, njenu bijelom licu.

Zaprepastili smo se. Gdje je to vidio? Kako se usudio? Ali situacija je bila tako komična, da nismo mogli iz toga praviti pitanje, nego smo se samo svi glasno nasmijali. A on, lopov mali, također se snašao i počeo nas dalje zabavljati, da nismo mogli izići iz smijeha. Makov kolačić, što smo djeci donijeli, prijao mu je dakako. Kad mu je sjela na nj muha, gonio ju je: »maš, muša!« ili: »buš, buša!« Kad sam mu kolačić u dobroj

namjeri prepolovila, da bolje s njim rasporedi, naljutio se i vikao; a kad mu je Belka brzo, brzo svezala komade, vratila mu se već dobra volja. U tri maha me navodio, da mu ja još dadem, vukući me za ruku, kad tu nije mogao dohvatiti za odijelo k sebi, nagovarajući me svojim neodoljivo milim glasićem: »Mama, podj tu, podj tu!«

Kad je smirio želučić, pripovijedao nam je, što je sve vidio, dok nismo bili kod kuće. »Teljä« (tele), »tašišä« (kačica = pačica), »lbla«, »mú«, »hi« itd., i kojekako je još htio razjasniti, da »enten, enten, ejejten«, i ljutio se, kad to nismo razumjeli. No opet je prevladala dobra voljica, počeo je cupkati nožicama i drnčati svoje tvrdo d-d-d-d-d-d-d-d, koje on tako sitnim, gustim nizom umije sipati iz ustiju, kao biser, te je to na čudo. Uzalud nastoji Elenka, da ga u tom imituje — ni itko drugi ne zna to. Uz to uvijek spusti glavu i bradicu upre o grlo — što mu podaje neki divljački izgled. Kad taj svoj vlastiti izum, cupkajući nožicama i drndajući, izvodi pred dućanom na ulici, zaustavljaju se svi, koji prolaze i s osmjehom promatraju toga kratkoga komedijantića, čekajući, ne će li se spotaknuti i pasti u tom sitnjenju. No njemu se to ni jedan put ne dogodi.

Za čas ga je Elenka uhvatila za ruke i zaplesaše skupa. No u tren oka joj se istrgnuo i započeo solo-ples, praveći okruge oko nje. Kad mu je i toga bilo dosta, upustio se u svoju samotvornu gimnastiku, koja stoji najviše u tom, da se postavi na odabrano mjesto, skokom sjedne na zemlju i skokom skoči, odabere drugo mjesto, sjedne lupnuvši stegnašcima, skoči, pregiba se i prevrće čudnovatom spretnošću i silom. Tako nas zabavlja, dok mu tamne očice lopovski sjaju iz maloga, bijeloga lišca.

*

Poslije doručka u subjektskoj sobi gledala su djeca s Belkom kroz prozor. Od susjeda izišao Nacko, mlad momak, i zvizgajući tankom palicom približavao se našemu dućanu. Moj Ivan se ozbiljno pomamio za palicom.

»Daj! daj!« stao je vikati i Belka ga je morala čvrsto držati, da se za palicom ne izvrne dolje. Ali kad Nacko nije ni čuo njegovo dajkanje, hitno iskrsnu u njegovoj glavici nekakva trgovačka spekulacija. Ispruži ručicu, u kojoj je držao još komadić kruha od doručka, kroz prozor. »Mám aba, nja-daj!« — i komadić iz njegove ruke već pade na tlo pred dućanskim vratima. Nacko se obazre i kad je doznao, o čemu se radi, pružio je gore paličicu. No kad je nisu mogli dohvatiti, ode on s njom dalje, obećavši, da će je drugi put dati Ivanu. Ivan je bio s tim sporazuman, no Elenka udarila bugariti radi neuspjela »gšefta« — jer je Ivan i dao kupovnu cijenu i nije dobio kupovine. No umirila se, kad je Ferko izišao iz dućana i digao komadić kruha, da ga donese gore.

*

Popodne smo se išli šetati prema Turcu. Moj je Ivan sav sretan, kad i mi idemo s njim nekamo u polje. Na svakoga se obazire, viče, smije se i stavlja se odmah među oca i mamu, tiskajući svoje ručice desno i lijevo u naše. Marienu strašno grdi i viče na nju, tek što mu se približi. Elenka se brine samo za Trefa, našega crnoga psa, da se ne izgubi. Ide za njim i zove ga: »Tefolaj — ondunaj!« kad on kuda zamakne, te ga ne možemo vidjeti.

Kad smo se približili željezničkoj pruzi, odjednom stade Ivo izvlačiti svoje ručice iz naših i udari u trk preko kamenja i trave prema čuvarskoj kućici. Nismo se ni snašli, a već je bio usred jata gusaka, razgoneći ih na sve strane. Imali smo pune ruke posla da zadržimo Trefa, da mu ne ode pomagati! Dakako da je bio smiješan taj pedaljmužić među uzagakanim guskama, jer je kuraža kod toga bila mnogo veća nego čovjek.

U Turcu se djeca ne kupaju tako rado kao kod kuće u banjici. »Velike vode« se boje. Samo uz obalu smo ih izribali i izumivali. Kod odijevanja su se pustopašili, bacali Trefu u vodu kamenje, za kojim on nije htio da ide, valjali se po plahti na obali i — Elenkin izum — pokušavali zagristi u palce na nozi. Ugriz je doduše bio bezopasan, ali dobaviti palac u usta kratkomu Ivanu, naročito uz napapan trbuščić, išlo je teško i sa stenjanjem. No svladana je konačno i ta bravura.

Na povratku privrijedili smo i lijepu malu djevojčicu: Vjeročku H-banovu, koju je, također na kupanje, doveo njen tata na Turiec i našavši nas tamo, povjerio je našoj paski. Kod kuće iza toga se moj mali kavalirčić vrlo vrtio oko nje. Gladio je po obraščićima i ljubezno joj gledao u oči, ma da je za glavu manji od nje. Nudio je svojim kolačićem i miješao joj izrezano meso, što ga je imala na tanjuriću. Za zabavu se i producirao, kako umije šibati Trefa, divljak mali. Uopće joj se zalijetao na svaki mogući način, a kod toga je bio dakako smiješan i mio.

*

Za objedom je prijala Ivanu korabica, kojom sam ga ja za stolom hranila. »Adja daj« (još daj), nagovarao me punim ustima — no i zdjela i tanjur bili su već ispražnjeni. Uputim ga nato, da zamoli tetu Belu, da mu donese još iz kuhinje i ne pouzdavajući se u njegovu uljudnost, počela sam govoriti ispred njega: »Teta Bela, molim —«

»Daj papu!« prekine me, ne dajući mi da izgovorim. Zavrtim glavom, da nije tako, nego ovako: »Teta Bela mo —«

»Daj!« požurio se on opet s onim, što mu je bilo glavno kod čitave te pripovijetke. Moje uljudno okolišanje držao je sasvim suvišnim, a glavnu stvar mi nije dao da kažem, jer je mislio da on to bolje zna. A zaista, takova zapovjedničkoga naglaska, kakav je on dao svojim kratkim riječima, teško bi se u mene našlo. Dugo je bilo natezanje, dok smo ga nagnali da rekne: »Posém (prosím) papu«.

»Neda mama« kaže žalosno, kad mu šta odbijem. No odmah doda milim glasićem: »Potjom, ptjom da mama«. To jest, da ću mu kasnije dati. »Dau apa« ili »ecec dau« pohvali se, kad mu otac štogod da.

»Ké-pápoke, poke-poke-pápoke« brblja često, otkad je opazio, da može K već čisto izgovarati. Na guske viče:

»Gagaga!«

Dije dalja?« upitao me. Kad nisam razumjela što je »dalja«, sagnuo se i pokazao mi drvenu kuglu pod posteljom.

»Pásam ce« (pišem c) javlja nam, kad čara olovkom po papiru. A najnovije je: »bojém, bojém« — da se boji, što ga je bez sumnje naučila Mariena.

»Ajijaj!« ili samo »ajaj!« odsiječe ljutito, kad netko od njega traži nešto, što on ne će da ispuni. »Atiliti, tilititi« pjevuši, kad je dobre volje.

Kad bih samo mogla na kakav način sačuvati sliku te njegove žive milote, njegov pogled, glasić i pokrete — šta bih zato dala! Ali kad ga jedan sat ne vidim, već ga ne mogu vjerno sebi predstaviti! Šteta, grdna šteta!

*

U podne htio je Ivan »olje« k meni; on hoće uvijek s nama da jede, nerado daje, da ga Mariena hrani. Ja sam mu obećala, da ću ga uzeti, ako bude dobar i uredan. No uto dođe Mariena, uhvati ga silom i htjede s njim otići u kuhinju. No on se dao u prodoran krik i lomot, jer je imao već moje obećanje, da ću ga uzeti. I uzela sam ga dakle. Prvo, što je nato uradio, bilo je, da je brzo okrenuo glavu natrag Marieni i pohitio da joj vikne: »Maš, Malja, maš!« (Marš, Mara, marš!) — samo da mu se što skorije izgubi iz očiju i da se ne usudi htjeti da ga uzme. A kad je već bila na odlasku, još je dodao, da je »talja babka« (stara baba) i još joj je svašta naizgovorio u svom jeziku, a glas mu je bio od uzbuđenja nekako kao zahripnut.

Kad se je u tom olakšao, nastalo je primirenje i privio se meni. No već za čas mu je došlo nešto u razumčić. Digao je glavu i uprvši očito ozbiljni, pronicavi pogled u moje lice, pripovijedao mi je žalosnim glasom: »Holi (gori), holjoljo, holjoljo — —« i neprestano je uporno gledao u moje oči, hoće li to na mene izvesti očekivani učinak. Bez sumnje je čuo na svojim šetnjama, kako su se ljudi razgovarali, da su gumna gorjela, i iz svega toga

stvorio sebi pojam, da je to nešto strašno, kad gori, zato je i meni to predao na takav način.

Oživio je opet, kad smo već svi sjedjeli oko stola i on se, kao obično, zatrpavao jelom, brinući se uvijek, još punih ustiju, za nastavak, »adja daj!« Nato je, gledajući po svima nama, s vidnim zadovoljstvom konstatovao: »Aj papa ecec, aj papa mama, aj tita, aj Alja«. On je dakle sretan, kad smo svi skupa, a pogotovu još kad smo združeni u tako prijatnu poslu, kakav je za njega papanje.

Popodne je bilo sparno, Ivan je sjeo na nisku, podnožnu stoličicu i češao sebi nožice, govoreći da ga »boli«, mjesto da ga svrbi. Elča sjela k njemu i spustila glavicu na njegovo ramešce, mrmljajući, da bi spavala. On s naporom okrene lice njoj, potapše je svojom negibljivom ručicom po licu i po kosi i nježno joj se umiljava: »Moja Alja, moja Alja«.

Za čas su već oboje spavali, ona u sobi na divanu, on u svojim kolicima, koja su sada bila iznesena u dugi hodnik, jer su se u jutro sobe prale. On se probudio prvi, kao obično. Zuzka ga čula kako viče: »Mama, podj!« i iznijela ga iz kolica. Odmah je potražio Elenku i otišao u sobu da je uznemiri: »Alja puva — tanj, Alja!« (Alja spava — ustani, Alja!) Ona je zamrmljala i okrenula se na drugu stranu. Zuzka se mudro dosjetila, kako da joj obezbijedi mir od Ivana. Rekla mu je, da ode donijeti »ono rijetko« sa svojih kolica, da s tim pokriju Elenku, da je muhe ne štipaju.

On joj je najprije upitno gledao u oči, razmišljao, šta to ona hoće — dok mu odjednom ne sinu u glavici i u očicama. Spremno se zaputi van. Ja sam pošla da uhodim, šta će raditi. Kad je došao do stepeničice, gdje treba s višega dijela poda preći na niži, zastao je i špekulirao, kako da to učiniti. No ne dugo. Odjednom se odlučio i skočio uspravnim nožicama, divljačić mali, da je u cijelom hodniku odjeknulo. Malo se je i spodbio, no na to nije pazio, nego je pošao kolicima. No tu mu je iznova zapeo razumčić. Bjelkasti zastor bio je razastrt po čitavim kolicima, pa nije znao, kako da ga skine.

»Alja, podj tju, podj tju! Podj, Alja!« poče odjednom zvati! Ne znam, šta je s tim htio, — nagađam, da »Alja« dođe onamo leći pod zastor.

No tu sam izišla iz svoga skrovišta i pritekla mu u pomoć. Složila sam rijetko pokrivalo i prevjesila mu ga preko ručice. No njemu je bilo zgodnije ščepati ga šakom i vući krajeve po podu. Kad je došao do stepenice, zastao je i zabugario: »Ajijaj!« No znao si je pomoći i bez mene. Slobodnom se ručicom uhvatio za sandučić, što mu je stajao pri ruci, i teškom se mukom uspeo gore. Nato je već bez zapreke klipsao u sobu i zajedno sa Zuzkom zastro Elenku bjelkastim pokrivalom. Bilo je u tom nešto milo dojmljivo, kad je mali braco tako zastirao stariju sestricu. A nato je već njen djelotvorno očuvani mir, razumije se, i sam respektovao — Zuzka se pokazala dobrim psihologom.

Kolovoz 1880.

»Mama! mama!« radovao se moj zlatni ptić, stojeći s Marienom i Elenkom i čekajući nas na uglu kuće, kad smo se vraćali iz Spiša i Liptova, gdje smo bili da pohodimo porodicu Šoltysovaca u njenu korenitom sjedištu — i počeo se najprije nagibati, kao teška vrećica, a kad smo već bili dosta blizu, potrčao je k nama poprijeko kroz blato. Elenka dotrčala nešto kasnije, ali, kako valja, obilazeći blato. Uvijek to tako biva, to je valjda karakteristično za moje dvoje djece.

Smjesta je nastalo pozdravljanje, pripovijedanje i ispitivanje o svemu i svačemu. Dok sam bila daleko od njih, svaki Božji čas su mi dolazili na um i bila bi ih htjela vidjeti, ma da se inače nisam bojala za njih, jer su ostali pod dobrim nadzorom tete Belke. Samo bar nekoliko riječi na dan bih bila htjela od njih čuti — tek na čas vidjeti Ivanovo lišce u onim različitim izražajima, kako se mijenja. Sada sam se već opet mogla nauživati svega toga.

»Niík djoma tjam —, ník tjam, niíík!« tumači Ivan ocu, naročito izrazito upirući očice gore k njemu. Dugo

otegnuto »niík« zvuči veoma tragički, tako da se dojima i sili na smiješak.

»Niík bou djoma, tjam — nik bou!«

»Nikoga nije bilo doma, ptiću moj?« pitam ga, da zna, da smo razumjeli.

»Hej!« potvrdi brzo i kratko, kao uvijek, kad mu pogodim govor ili misao.

Elenka je međutim ščepala moj suncobran, šetala se pod njim po sobi, a u taj čas je bilo za nju najznamenitije pitanje: Zašto i njen suncobran nije tako velik kao moj.

»Zato, jer ni ti nisi tolika kao ja«, odvratim joj.

»No i ja ću tolika narasti«.

»Pa onda će ti narasti i suncobran«, otpravlja je Belka. Elča rastvori oči širom. Razmišlja, jeli to moguće, što je rekla Belka. Zabilo joj je to velik klin u glavu, pa su stoga u isti mah utihnula sva njena spremna pitanja. No ne na dugo. Upustila se s tetom Belkom u disputu, kojoj je rezultat u tren oka izišao na javu.

»To nije istina — to nije istina — suncobran ne može narasti. Ja ti se ne dam oblagati.«

»No pa onda vidiš, da tvoj suncobran ne će biti veći, no što je sad«.

To je opet zadalo Elči pošteno posla i najujkala se, dok se nije domislila, da zna skriveni smisao Belkinih riječi, naime da će onda imati d r u g i, veći suncobran, a ne da bi joj sadanji mali narastao velik.

Prepirka se svršila sa smijehom, bilo je očito, da je zadovoljila obje učesnice. Nato manja, kimajući glavom, izrazi misao, koja joj je upravo sinula.

»Al smo nas dvije baš smiješne, teta Belka!«

»To jest, samo je jedna od nas smiješna —« odvrati veća, nadmoćna u šali. No manja joj ne ostade dužna.

»Dakle si samo ti smiješna, teta Belka?« obrisala ju je i imala zadovoljštinu za ono, što ju je tako opalila s onim suncobranom.

I oca i mamu umije slično stjerati u škripac, ako ne pazimo na govor ili na djela. Nedavno n. pr. kad se valjuškala po divanu i pucetom na odijelu se zakvačila o

rijetko crno tkivo kojim je presvučen crveni jastučić na divanu, stala me zvati:

»Mama moja, zahvatilo mi se puce, hodi da mi ga otkvačiš!«

»To moraš već i sama znati, i moraš paziti, da se uvijek ne zakvačuješ. Vidiš, i ja imam puceta na haljinama, pa se ipak nisam ni jedamput zakvačila njima o taj jastučić, kad pazim«, karam i upućujem ja sigurno. No i o meni se taj put pokazalo, da je »oholost pred padom«. Moja Elča me veoma nevino zapita:

»Mama moja, a zar se ni za stolnjak ne zakvačiš?« — a meni se na to njeno nevino pitanje zaista zaiskrilo pred očima i nisam znala, šta da joj na brzu ruku odgovorim, jer mi je u isti čas iskrsnula davna, za me vrlo nemila zgoda koja se dogodila pred više od godinu dana, kad sam naime u zimsko vrijeme častila goste, dvije dame, toplim čajem, pa kad sam se okrenula od stola ormariću, povukla sam za sobom i kaveni stolnjak, u čije resice mi se bilo zakvačilo puce na odijelu, — i to s punim peharom čaja i s podnoškom od porcelana, te je sve uz treskot palo na pod. Eto to mi je u zgodan čas natrla pod nos moja mudra kćerka sa svojim nepoželjno točnim pamćenjem.

Kad je otac katkad hoće navlaš da čim naljuti, ona umije ukloniti zamku; no gdjekad se dade i zavesti. Nedavno im iza pečenke svečano otac ulio u male peharčiće po malo vina s vodom, što je Ivan smjesta iskapio i odmah još tražio, a Elenka je tek malo pomalo pijuckala. Otac nalije po drugi put Ivanu iz obiju boca, a Elenki samo iz jedne, no tako, da nije opazila; te pričeka, šta će biti. Djeca ispila, Elenka nije dala, da se išta na njoj opazi, bez riječi je vratila ocu prazni vrčić. Njemu je to bilo krivo i dirne u nju.

»Elča, jeli bilo dobro to vino?«

A ona sasvim mirno: »I voda je dobra.« Reče, okrenu se i ode svojoj igri. Tako je oca nadmudrila i izmaknula mu očekivanu dosjetku. Ivan bi za cijelo bio vodu, podmetnutu mjesto vina, ljutito odgurnuo i lupnuvši nogama bio bi protestovao: »Njo! Njo! Nija!«

No zato do suza nadraži moju Elenku, tko joj ne će da vjeruje, da je lutčija posteljica »Miluška«, s kojom se ona šeta i razgovara, cjepanica drveta, da je Miluškin braco, mosur od konca da je svjetiljka itd. Ne može podnijeti ni to, kad joj reknemo, da ne voli oca i mamu, ili da Belki, Ivanu ne damo jesti. Tada pocrveni i jadno jauče, dok god se ne dosjeti, da je to samo šala.

Moliti, zahvaljivati, ruku ljubiti, to ne voli i ne će da se na to priuči. Ivan naprotiv već odavno na znak molbe sklopi svoje nezgrapne ručice, zahvaljuje nam ili pozdravlja nas: »pa, pa!« A u jutro dođe da nam poljubi ruku bez napominjanja. Uopće su u svemu sasma različite ćudi moja dva djeteta.

*

Nov dodatak jutarnjoj slici.

Ako u jutro odem u smočnicu da uzmem potrebite stvari za pripremanje doručka, Ivčo, razumije se, odmah se uputi za mnom u najjednostavnijem negližeu: u svojoj kratkoj košuljici. Odlazeći iz smočnice u kuhinju zvala sam ga sa sobom, no njega vrlo zanima inventar smočnice, hoće da štogod tamo pogospodari. I tako nije pošao za mnom. No nisam još ni preko hodnika došla do kuhinjskih vrata, već začujem iz smočnice odjednom plač. Zar da baš samo za mnom plače? Ta to nikada inače ne biva. Moralo je to biti nešto gore, jer se plač stupnjevao znatnom silom. Brzo ostavim tamo i kutiju, i posudu, i mjericu i poletim vratima smočnice, s grozom zamišljajući nešto strašno, da je Ivan bez sumnje svalio na sebe nešto teško, da mu je ruku presjekao zasunak ili vrata ormara s hranom, ili se porezao kakvim staklom.

Mahom otvorim vrata, upravo istrgnuvši bravu i — iz užasa nastalo je upravo prelamanje od smijeha, kad sam ugledala onu komičnu sličicu odmah u kutiću tik uz vrata. Moj je kratki radoznalčić sjedio naime u škafiću među svježim zelenim krastavcima, koji su tamo bili od sinoć zaliveni studenom vodom. Kad me ugledao, stišao je plač, u nadi na pomoć upirao je u me svoje zasužene,

mučeničke očice, jer baš kad je htio da se van ispenta, najtežim dijelom tijela je to dublje zapao u krastavce, nožicama se nije mogao oduprijeti, jer su mu skakale gore o rub škafa. Dakle u takav »sos« je zapao, siromaščić radoznali, a ja nikako ne znam, na kakav mu se način to moglo desiti.

Kad sam ga nato izvukla iz te nedragovoljne kupelji na sjedećke, istrla mokra, crvena, studenom vodom ohlađena stegnašca, smjesta je munuo vratima, uhvatio se obim rukama za dovratak i iz toga obezbijeđenog položaja, obrnuvši lice preko leđa natrag, plaho se još ogledao za mjestom svoje nezgode — i naglo se pokupio dalje, što dalje od smočnice. Radoznala sam, da li će na dugo biti odbijen od nje. Kadgod hoće da pođe za mnom, ja ga opomenem: »Ne idi amo, jer ćeš opet sjesti u krastavce!« on zastane, poviri u kutić, gdje je bio škafić s krastavcima i ne usudi se prekoračiti praga. Već i on kuša početke škole života.

Rujan 1880.

Moj Ivan postaje uljudan, kad vidi, da mu se to isplaćuje. »Posém aba«, ili »posém, posém ete gunju« (još dinju) navaljuje tako milo i snažno, da je nemoguće ne učiniti mu po volji. Kad hoće da me predobije za koju svoju želju, nastoji da dođe »ole« (gore) k meni, tapše me svojom mekom ručicom po licu i obećaje mi: »Dám tjatju« (poljubac).

U jutro, kad idem doručkovati, već je on sit, no zato ni za cio svijet ne bi propustio priviti se meni »ole«, umakati kruh u moju kavu a dakako i srknuti iz nje.

Kod toga, dakako, nuka i mene, no nedavno je na me zavikao: »nanáš!«, kad sam se napila svoje vlastite kave. No odmah je i uvidio, da se je nelijepo ponio, i posve promijenjenim glasom počeo razgovarati: »Vidis, holjoljo — sasa!« — i velikim, rastuženim očicama pogledao na mene. Tim, da je »holjoljo« (gorilo) već odavna zatrpava stvari, koje su za nj nemile, kao Elenka u svoje vrijeme tim, da »pši« (prši kiša).

Mio je, kad me obujmi oko vrata i »šapće« mi polu-glasnim šapatom kakvu svoju želju, kod čega iz najbliže blizine, s pronicavim, usredotočenim izrazom uroni svoj pogled u moj. Kad njegovim riječima ne posvetim dovoljno pažnje, ako n. pr. čitam štogod, a on mi sjedi na krilu, uhvati me za nos, okrene moje lice sebi i tako iznudi moju pažnju. »Mama, podj sem, tju, páci« (nech sa ti páči = izvoli), poziva me uljudno, sjedeći na zemlji i tapkajući ručicom ukraj sebe. Ako se dam zavesti i sjednem kraj njega, on odmah polaže glavu stranom na moje krilo i jednim milim, žarkim okom viri gore na mene.

»Mogu li te pojesti?« pitam ga, uvijek očarana njegovom milotom.

On ne dopušta, vrti glavom.

»Pojedem te — čitava te spapam — ham, ham!« — pretvaram se. On se ne plaši, zna da su to samo nekako riječi od mila.

Kad nam je Belka otišla a i Elenku smo ostavili kod djeda u Mošovicama, ostao nam je na utjehu sam Ivan. Sve traži »titu Blju« i »Alinku« »deze je?« a na to s tragičkim prizvukom javlja, da »pác tila — Alja pác« (proč).

*

»Ecec, podj tju, páci, apa, páci!« tapka Ivan, sjedeći na sagu po podu, ručicom kraj sebe i revno se pomiče dalje u stranu, dok god otac ne sjedne do njega. Nato odmah s druge strane ocu sjeda i Elenka i oboje se počnu valjati po njemu i udare u krik i smijeh. Kad im on u nezapažen čas umakne i sakrije se nekamo u kut, trče za njim s krikom, uhvate ga za ruke i u neobičnoj istomišljenosti vuku ga, kao krivca, opet na pređašnje mjesto.

Nato jedu zajedno kupine s tanjura. Otac hrani djecu na obje strane, a djeca opet sa obje strane hrane oca pretičući se, tako da on i ne smaže da pokupi sve kupine, koje mu tiskaju u usta. Za čas sve troje imaju od njih crna usta i prste i smiju se jedno drugom. Ja kupim

zgnječene kupine s kožnatih ubruščića dječjih i nastaje »pucovanje« (čišćenje).

Kasnije su opet jeli zrele šljive, Elenka sama, a Ivanu sam ja vadila iz njih koštice i metala u usta. Za to je nastojanje on, nezahvalnik mali, gledajući na moje prste oblivene sokom od šljiva, između jela dospio da opazi: »Aká bablja ty si —« (kakva si ti prljava), na što je Elenka pala u smijeh.

Na veče, već pri svijetlu svjetiljke, dođe iz kuhinje u subjektsku sobu, upravi prema kredencu, otvori oboja vratašca širom i čeprka nešto po košari među priborom. Nato dođe sa žličicom u šaci stolu, podvrgne žličicu pažljivoj pregledbi kod svijetla — pa opet povratak kredencu i prevrtanje po košari. Pođem da vidim, šta to ima da znači. On ispruži ruku sa žličicom prema meni: »Ani tju?«

Bilo je jasno, da je on tražio s v o j u žličicu, jer je htio da ide u kuhinju jesti zeleni grah sa služavkama — moj mali »papčo«.

Listopad 1880.

Više sedmica bio je Ivan u nekom bolesnom stanju, mrzovoljast, nemiran, razdražljiv. I u vatri je bivao, glava ga bolila, a izgubio je i tek za jelo. Trnula sam od straha, da se to sprema kakva opasna bolest. Nisam imala mira uza nj i radi njega ni danju, ni noću. No, hvala Bogu, već dolazi sebi. Ne samo da mu se vraća tek, nego i vragoljanske mušice mu opet oživljuju. Samo ga još mjestimice uznemiruje nekakav osip.

No ni u bolesnom raspoloženju, ni u jačim zahvatima, kada mora da se vrlo zlo osjećao, nije ga iznevjerila njegova dojmljiva milota. Noću bih ga uzimala sebi u postelju i zato, da ga mogu zadržati pokrita, jer se neprestano vrtio i bacao, i zato, što je sam htio da bude samo kod mene. A noći su bile veoma nemirne. Svaki čas bi se budio, kao da uopće nije ni spavao. A ako bih ja tiho ležala, bilo bi mu dosadno. Digao bi glavu, virio na mene i opet je položio što bliže do mene na uzglavlje. Za čas

bi mi nešto nesigurno i nesvijesno prešao ručicom preko lica, kao da me miluje. i progovorio bi mi: »Mama?« U njegovu glasiću je bilo i pitanje, da li ne spavam, a ako ne spavam, bila je u njemu pritajena molba, da se ne ljutim, što me budi. Kad bi mu se odazvala pa i ja njega pomilovala, sav bi oživio i odmah bi mi počeo jasnim glasićem koješta pripovijedati. Da je tamo zmija i »njonjo had« (zmija)! Abokom edím potom, chodami, alici« (bacit ćemo je kroz prozor, preko stepenica, na ulicu), prijetio joj se. Nato bi zvao žabicu: »Podj, žabka! Podj tju, sem, ko mne — podj žabka!« Po stijenama bi gledao, da je tamo »abáz (obraz = slika), »edíni« (hodiny = sat), a po poplonu da su »hoti a dasy (gradovi i kuće) i da ih je »tli, osem, devatj«. Izgledao je na oca da li »búva ponteli« (spava u postelji), i nadvirivao se prema divanu, da »vidiis, búva Aljanka sasa!« (sasa = opet) — to »vidiis« otežući tako milim glasićem, kao kad ptiče zažagori. I htio se uputiti, da »akrije Alinku«, kad je vidio, da ima nožicu otkritu na pokrivaču. I vode je rekao da joj se dade, tako je bio brižan. Činilo se, kao da se na sve moguće načine sili da me zabavi, samo da ne zaspem. Ako mu se duže ne bih odazvala, odmah bi me hvatao za lice i naglo, napeto zazvao: »Mama?« Ako bih mu se odazvala, nasumce bi pripovijedao svoje mile prtljanije. I vrapci u trnju su mu pali na um. »A te ljápce toho tínja, tindj, bing, tínja, tínja«. Onda bi se opet plašio, da »bobo ide« i da ćemo bauka ubiti »puljucom« (palicom). Kad sam ga uvjerila, da nema nikakva bauka, odmah se obradovao, da »nje bobo ide«. Ali mjesto toga me opet »poknjanj« ne da mira, te pokazuje nekamo na peć, da je tamo. U toj bolesti, kroz te besnene noći naučio se suvislo i razumno govoriti — ne govore ljudi uzalud, da u bolesti dijete sazrijeva.

Onda bi opet iza takova raspravljanja privukao ručicom moje lice sebi i ljubio bi me samo onako na pamet, po licu, kuda bi stigao. »Aj ty bozkaj« (i ti ljubi) zaželio bi odmah nato, i kad bi mu bilo udovoljeno, okrenuo bi se na stranu. Za čas bi me opet uvjerio, da me ima »ljada« (rado), a kad sam mu odvratila, da i ja njega imam

»ljada«, bio je opet veoma miran. On, moj zlatni, htio me je bez sumnje svojom milotom i prekorednim iskazivanjem svoje ljubavi odštetiti za moj napor i strpljivost za njegove bolesti. Većinom bi bio tako premio, da sam rado bila s njim budna doklegod bilo, ma da sam danju radi toga bila zlovoljna od neispavanosti. Obično bi tik prema jutru utihnuo, te bi mi još tu i tamo progovorio i pogladio me po licu. Napokon smo oboje zaspali — samo što me odjednom Elenka, preplašena nekakvim zlim snom, trgnula iz sna, penjući se s divana k meni.

*

Šteta lijepa vremena — moja djeca ne mogu ići na šetnju napolje. Malo kad nam još dovikuje Ivčo sa stepenica, odlazeći, svoje: »Pá pá!« ili »'camsa« (preporučam se). Opet se više obraćaju knjigama, koje ljeti nemaju značenja. Ivan viri u svoj stari (Kadavovskoga) »budikalj«, »baljaljaj«, »medikalj«, — to su njegovi nazivi za početnicu (bukvar) — traži u njemu »tížiky, mešičky« (križiće, zvjezdice) i dvije male sličice: dijete koje se moli i dječačića, koji hvata leptira. »Modí sa, húdja — pozi, mama, modí sa« (moli se siromah, gledaj mama, moli se) pokazuje na prvu sažalnim glasom. A na dječaka se ljuti, što goni leptira, drži to bez sumnje barbarstvom, jer mu se prijeti: »Dám ti obokom, ulicu, dolju hadjami!« Tko mu se ne mili, uvijek ga hoće i kroz prozor (oblokom) i preko stepenica (schodmi) ekspedirati na ulicu. Neprestano studiraju i Taubenrauchov cjenik, Elenka čita njemačke nazive naslikanih predmeta, progoneći me stalno pitanjima, šta to znači i kako treba da se izgovori, i uređuje sebi čitave lekcije iz njemačkoga. Obično postavi rastvoren cjenik na pod ili na podnožnik, klekne preda nj i zadube se u poluglasni studij. Ivan joj se pridruži, legne na trbuščić i govori sve za njom, na što se ona i smije i ljuti. Kad im ja utečem za svojim poslom, gledaju da se dočepaju oca, da im tumači. Ivan ide njemu: »Daj uku«: uzme ga za ruku, dovede ga knjizi, povuče obima svojim ručicama dolje i navaljuje: »Ča je tjo? Ča je tjotjo?« lupkajući prstićem po predmetima. »Već sam ti rekla, da je to parasol!« otresa se Elenka, kada je lupkao po kišobranima. »Pozeloj?« — ponavlja on važno. A kad na drugoj stranici opet nađu kišobrane, tapka po njima ručicom i kliče: »Bozolelii! A tju nakomanky« (rukávniky = mufovi) ne brinući se za razjašnjivanje očevo, da je parasol suncobran, a ovo su kišobrani! Za čas su mu mufovi »nenékupky« : uopće sve riječi preokreće na smiješno.

Ako im otac hoće da uteče, odmah ga Ivan hvata za ruku: »Dedj, dedj!« (sjedi), i za čas se razvije prava njemačka lekcija među njima.

Ivan: »Ča je bljaček?« Otac: »Der Bruder.« Ivan: »De búdelj? A testička?« »Die Schwester.« »Die petelj? A ecec?« »Der Vater«. »De pátel?« »A mama?« »Die Mutter.« »Di matelj?« Tako im to ide izgaženim putem kao po loju, dok se otac s mukom ne izbavi iz njihova ropstva.

Studeni 1880.

Jutarnji diskursi Ivana s ocem u postelji već su znatno razumljiviji i opsežniji nego što su bili pred godinu dana. Kad se rano probudi, žmirkajući i s osmjehom gledajući na nas, sjedne i javlja, da je »ož boble búvao,« (spavao) ili novije: »ož djoble spav,« i kao da i ne može drukčije biti, vere se očevoj »ponteli«, prekotrlja se preko njega do zida, i kad se tamo smjesti, najprije okreće mekim dlanićima očevo lice sebi i odmah obećaje: »Bodem tí ospávat«. Nato nekim naročitim, pripovjedačkim glasom, koji kao da se zalijeće u daljinu, iznosi svoju »opávku« (razprávku: pripovijetku): »Bov tácik lítav osoko, osokó — — domom, domom!« (Bila ptičica, letjela visoko, visoko — doma).

To je svakodnevni uvod. Tim kao na neki način zarađuje to, da mu otac za uzvrat pripovijeda. »Ož ty ospávaj« (sad ti pripovijedaj), potiče ga i nastane pogađanje, o čemu da se pripovijeda, i iz toga iziđe za Ivana dvostruk dobitak, jer mu za čas p j e v a otac n. pr.:

»Mala babka jedného capka, drn-drn-drn, drn-drn-drn, jedného capka. Preskočil je do zahradky (vrtić), pošlipal jej všetky hriadki (pogazio joj sve gredice) itd. itd..« Nato, kad Ivan traži »eta« (još), nastavlja: »Pani matka, už ti hostia idu k nám, Janko krásny na konitku, Haraburda na vozíku, a ten neboráčik Kostrubačík, na červivom psíku.« (Gospođo majko, već ti idu gosti k nama: Janko Krasni na konjiću, Haraburda na kolima, a onaj bogac Kostrubačik na crvljivom psiću). Tu pjesmicu već ne može otac na dušak da dopjeva, jer se Elenka sa svoga divana ne može uzdržati, da ne gundra i protestuje protiv pristrane nepravednosti »gospođe majke«, koja Janku Krasnomu želi sve najbolje i najljepše, a ubogoga Kostrubačika otpravlja s najgorim i najlošijim. Ni kod »Pasol by ja kozy« nikad ne prođe bez prepirke među njom i ocem. Ona hoće da bude, kako se ona jednom naučila: » — ale ma to mrzí, že každa kozička hore u š k o drží« (ali me mrzi to, što svaka kozica drži uho u vis), a otac hoće da joj pjeva o r e p i ć u. Eto takve se pripovijetke, pjesme i debate događaju u našoj sobi već u ranu zoru.

A poslije doručka nastavlja se muzika. Djeca se šeću zajedno po sobi, složivši ručice na leđa (što Ivanu nekako teško ide, pa ih drži samo unatrag okrenute i položene o bok) i pjevaju, Elenka veoma visokim sopranom, ali poznatim napjevom, Ivčo doduše nepoznatim i dosta neizrazitim napjevom, ali zato vrlo milim glasićem. On uvijek zaostaje za stih za Elenkom, dok uhvati od nje. Kad ona pjeva »Kačičku divokú« (divlju pačicu, nad kojom se ne samo jednom rasplakala od žalbe nad njenim cvilom radi njene sitne dječice, kad ih je momak, dobar strijelac, ustrijelio u bok), on sa strane promatra nju i svakojako varira žalosnim glasićem i krnji izvorni tekst započinjujući : »Ticica divoka, 'de si bolja, ljitalja?« Kad počnu o babici s capkom, Ivan se čuje samo »din, din, din — din, din, din,« a za čas već ponavlja »ale ma mljzi, ale ma mljzi!« Elenka započinje »Tá mošovská veža pekná, vysoká, preletela cez ňu hujska divoká — a Ivan za njom »Osoká miža pekná — osoká míža —« a odmah opet preskoči na »Kljasnoga Janka« i »na moziku Haljabuljdu«, a za čas opet: »Ja som za njazdjau, že je ljuckej 'pás.« Miješa i sakati sve zajedno, što mu je zapelo u razumčić i što kako tako zna kazati.

Iz toga, razumije se, svaki čas nastaje svađa i prepirka, jer Elenku pometa takova njegova pratnja i ubrzo se počne ograđivati protiv nje. »Joj, taj Ivan — što hodaš za mnom, ti — ti —«

»Ti nacholj« (znahor: vještac) pomaže joj Ivčo sasvim naivno, kad vidi, da ona ne zna sebi pomoći, kakav bi mu imala dati nadimak. I pridjevak »homoljok« (holomok: lopov, hajduk) pušta na sebe ne vrijeđajući se. A on joj kaže »talja (stara) Benčička!« kad se razljuti. Raspoloženju podliježe i on, kao i drugi vjerodostojni ljudi. Ni za pjevanje nije uvijek raspoložen. Kad ga katkad zapitamo, da štogod ponovi, štogod zapjeva ili kaže, kratko nas otpravi: »nemiem!« A kad se osjeća uvrijeđenim, jednako nam otkazuje prijateljstvo: »Ož nebodem havaljat!« t. j. da se ne će više s nama razgovarat. Ali nas tim s visoka kudi i onda, kad se on u čemu ogriješi i zna, da bi imao biti ukoren. Onda se on ne će »havaljat« s nama. Ali brzo ga prođe zla voljica, odmah se oglasi brzo i milo: »Ož miem!« »Ož bodem havaljat!« »Ož djaljo!« (kad se naime isprva ljutio, »nedá, nedá sa ti!« Kad mu nešto nije uspjelo, što je htio da izvrši). Katkada i Elenku kritizuje, da »Aljanka nemie.« Kad se ona nedavno poradi takve njegove kritike rasplakala, on odmah s iskrenom sućuti navali oko nje: »Ča ti je, Aljanka? Ča ti je?« i donosi joj sve moguće, što bi joj načinilo veselje, da se umiri. Naveče, kad ona već leži pod poplonom na divanu, dovlači on sve svoje perinice iz kolica »akljit Aljanku« i natrpa ih sve na nju.

Još studeni 1880.

Naš Ivan uvelike napreduje u društvenoj uglađenosti. »Na davá Panbof« (na zdravie Pánboh = nazdravlje Gospod Bog) kaže nam, kad kihnemo, ne brinući se da je to već zastarjela moda. A kad njemu nova Marka (koja je i bolja i finija no što je bila pređašnja Mariena) u

sličnom slučaju zaželi: »Panboh tja pozdrav!« — on sasvim mirno, i ne prekidajući se u poslu, odvrati svojim milim glasićem: »Dakujem« (zahvaljujem).

I nas priučava sličnoj uglađenosti. »Ako mi povieš, mama?« (kako mi kažeš, mama) upitao me danas, kad je kihnuo. Čeprkao je nešto uz očev sto, leđima okrenut od mene, te je samo preko ramena okrenuo lice prema meni kod toga pitanja.

»Na daváPanbof!« oglasila sam se brzo.

»Tak nie, mama, tak nie!« ograđivao se izričito i uporno. Kad mi imitujemo njegov govor, čini mu se to kao ruganje, te to ne voli.

Na sve, što se pozna, pita: »Čo je to biljo?«, kako je jednom čuo Elenku kako pita o prasetu, očišćenu za pečenje: »Šta je to bijelo?« Što mu se sviđa, označuje kao »to naše«. Nedavno, kad je imao zapaljenje grla, kuhala sam mu čaj protiv kašlja, ali sam mu ga i dobro zasladila To mu se svidjelo. »Posem, daj mi, daj mi!« molio bi, kad god bi zakašljao. »Šta?« reknem ja. »Tju«, pokazivao je prstićem na ormar, gdje je bila šalica s čajem. »Tju njašu« dodao je s milim osmjehom, uvjeren, da ću sad bez sumnje razumjeti. I u noći je više puta tražio »bidicinku (medicinku) — tju njašu«.

*

Kad me je nedavno udario u čelo, jer sam bila nagnuta nad njim a on se odjednom digao, on mi je, zlatni, odmah stao obećavati: »Dám ti abúčko, aj nušičku« (kruščicu), ma da njemu, siromaščiću, nije glava ništa manje tresnula od moga čela.

Kad sam mu ja na udarenom mjestu poljubila, odmah on opet okrene lišce k meni: »De? de?« (gdje) i videći pocrnjelo mjesto na mom čelu, iznova je revno obećavao: »Dám ti nušičku, tju njašu«, ali je iza stanke i oprezno dodao, da »ajtlja« (zajtra-sutra), jer se dosjetio da ne može svoje obećanje odmah ispuniti iz prazne ručice. Već se i u njemu budi neka politika. I s ocem je u jutro već okušao tvrdoću lubanja, da je sve zvonilo; ali

nasrt je, razumije se, potekao uvijek sa strane te male, nemirne glavice. Uvijek i otac zafrči, i Ivan se stane spremati na plač, dok se dječački ne svlada, ali uvijek odmah uzima na sebe krivnju i prva mu je briga samo da ušutka nas, to jest onoga, koga je udario. Jutros me nehotice udario glavom o glavu i, ne mareći za vlastitu bol, odmah me stao lagašno i nježno gladiti po licu: »Nie, mama moja, nie!« tješio me, a nato tapkao ručicom po svom trbuščiću, krepko me pozivajući: »Poljož si vavičku!« — to jest da »vavičku« (glavicu) treba da položim njemu u krilo, da mi prođe bol, kako to on čini u mene, kad mu se desi nevolja.

I još kasno iza toga, popodne, odjednom me u sred sobe stao grliti i s neopisivom iskrenošću, skrušeno upirući oči gore k meni, uvjeravao me: »Ja tebe neododlem, mama moja, — ja tja ož neododlem!« Dosta sam premišljala, šta bi to »ododlanje« imalo značiti, a ne mogu da odgonetnem. Bez sumnje mu je samo taj jutrošnji karambol naših glava pao opet na um. Kad sam se sagnula k njemu, da ga zato pomilujem, odmah je zaboravio svaku nježnost, samo se brinuo kako da me podigne. Počeo me dizati iz svih sila i nestrpljivo me opominjao: »Tanj, mama, tanj!«

*

Kad smo se naveče svi skupili na večeru u toplu subjektsku sobu, cijela je soba odzvanjala od galame maloga Ivana, a njega samoga nigdje nismo mogli vidjeti. Marka i Zuzka su ga zamotale u plahtu, koju su s ostalim rubljem imale da istegnu i slože za glačanje. Otud su dakle potjecali njegovi poklici. A kad su nam ga, razgrnuvši plahtu, pokazali, počeo je odmah trgati s glave rubac, koji su mu ovili oko glave, vičući: »Dolju šaknju, dolju šaknju!« (šatka = rubac).

Kad su ga služavke istresle na sag i uzele narednu plahtu u posao, odmah se digao i »napljú ja, napljú ja« (najprije ja) vješao se o plahtu. »Ete máljat — šúlek — málak!« (Još valjati, šulek — válek) a Elenka od samoga smijeha, u kojemu su joj se pridružile i Zuzka i Marka,

nije dospjela da se postavi, jer je već na njoj bio red da uđe u plahtu. I Tref je bio kod toga, njušio djecu, imao u očima smijeh i svojim tvrdim repom lupkao ispruženu plahtu, u kojoj se valjao Ivan — a Elenka se već gušila od smijeha radi toga.

Iza duga stišavanja razigranosti poređali smo se za večeru i ljutili se na Trefa, što se, također razigran, neprestano motao kroz vrata između sobe i kuhinje. Ivan je, sav blažen kod oca u krilu, nalagao našemu naučniku: »Mik-kljuš, chodj apulit, tam, chodj!«

A kad se »Mik-kluš« nije brinuo za njegovu zapovijed, po onom »rozkáž pán, urob sám« (što naložiš gospodine, učini sam), šmugnuo je Ivčo dolje pod sto, sagnut je izišao ispod njega s druge strane i išao sam vrata »apulit« (zatvorit). No Tref je iz kuhinje samo jednom gurnuo o njih šapom, odmah se opet otvoriše, a ujedno gurnuše i Ivana. To ga je izazvalo na veću energiju: zalupio ih je snažno. No u to nastade neobična treska: ožarač, ne zna se ni otkud ni kako, odjednom pade tamo na tlo.

U to skoči Elča, koja je sjedjela do mene, sa stolice.

»Mora tamo stajati, jer je gurnuo u kuhinji lopaticu, pa sam ga zato postavila u kut«, odazvala se naglo, s neumoljivom strogošću u glasu. Otišla je tamo i mili ožarač opet postavila iza vrata u kutić.

Kod večere nastala je između mene i Ivče velika raspra — radi komadića kruha, koji on nije htio pojesti. Imala su naime djeca za večeru pečeni guščiji batak podgrijan od prošloga dana, a jer je bio mastan, naložila sam im, da ga jedu s kruhom. Elenka je kako-tako poslušala, no Ivanu je prijalo tek samo meso, nikako nije htio da sebi pokvari tek kruhom, te se napokon dao i na plač, kad sam ga nudila njim. Kad smo otišli od večere, uzela sam i taj komadić kruha u našu sobu, da mu ga poslije diktiram.

Čas iza toga obratila sam se njemu: »Ivane moj, voliš li mamu?« On pogleda na me nekim žalosnim, dubokim pogledom i mjesto izravnog odgovora reče pokornim glasićem: »Ož bodem libíka —« (libík = hljebić) i priđe k meni i pojede onaj komadić kruha. Mene se dojmilo, da

je on odmah razumio, kamo ja smjeram sa svojim pitanjem i da se tako smekšao. Cijelo veče bio je nekako pokoran, mili moj tvrdoglavac, položio je glavicu na moje krilo, te napokon i zaspao na mojim rukama.

Ali dojmovi večernje »scene« uznemirivali su ga i u snu. U noći je kriknuo: »Nedá husacínky (guščetine)! Elja, njo!« I kad se razabrao, još je to ponovio. Ujutro još za mraka počeo je kopati nogama po kolicima, da je sve praštilo, i vikao srdito plačljivim glasom: »Ezizla! Ezizla!« Skočila sam k njemu.

»Tko ti je šta odgrizao?« reknem.

»Mama! Mama!«

»A što ti je mama odgrizla?«

»Libík«, odvratio je žalosno, i sve naše uvjeravanje, da mu se to tek snivalo, nije koristilo ništa, on se ipak žalio u srcu na me. I kasnije, usred najboljeg pašovanja u očevoj postelji opet mu došlo na um, da je »mama ezizla libík«. Tako sam ja toga jutra nevina pred njim stradala, kad on još ne zna razlike između sna i zbiljnosti.

27. prosinca 1880.

Večeras u 10 sati imat će moj Ivan dvije godine — kako to vrijeme bježi! I zadržat bih ga htjela, da mi ne odnese milotu moje djece — jer vidim drugdje, da su djeca to manje mila, što su starija, — i potjerati bih ga htjela, da mine jednom to stanje neprestane napete pažnje i brige nad njima i nastupi već malo bolje, mirnije. Da li će i nastupiti? Bojim se, da valjda ne. Sve majke se tuže na teškoće spojene s odgojem djece — i dok su djeca malena, a još više, kad su velika. I ja se bojim snovati svijetle nade o budućnosti, ali pobožne želje i čežnje ne daju se odbiti.

Bar kad bi me u tom mogao tkogod obezbijediti, da ne će biti uzaludne i da ću ih odgojiti do odraslosti, to svoje dvoje djece. Da mi ne će umrijeti nijedno, a da ni ja njima ne ću prije vremena umrijeti. Sirotama biva zlo na svijetu, a opet izgubiti djecu mora biti za roditelje nešto neopisivo grozno. Jednoga i drugoga očuvaj nas, Bože!

Mene često muče neke tamne slutnje — mislim zato, što je Elenka slabo dijete. Nedavno je umrla od ospica Margitka G-ova, s kojom se Elenka često sastajala, a sad ih je opet dobila Mirka S-ova. Bojim se pustiti djecu kamo iz kuće.

Sada se još raduju igračkama, što im je na Badnjak donio mali Isus, za Ivana »'žíško (Ježiško) dobli, pokoljni«. Elenki voštanu lutku u bijeloj perinici, kako leži u lijepim košarastim kolicima. Lijepa je i sviđa se Ivanu, vrlo mu je mrsko, što mu se nedamo s njom igrati. No ni sama Elenka se ne igra s njom, samo je svaki dan na čas ide pohoditi u veliku sobu. Hoće naime da je sačuva sasvim lijepu do godine, kad opet dođe Isus. Ivan je dobio kuglanu čunjeve i kugle, i kugla se s ocem. Kad otac ode, i on ostavlja igru. On bi uopće uvijek htio da bude u našem društvu; kad bismo se mogli i dospjeli uvijek s njim igrati, on valjda nikad ne bi želio izići van iz kuće.

Govor mu se svaki čas mijenja — razvija. Jabučica mu je još nedavno bila »abučko«, danas mu je već »zabocko«, čarapice su mu bile »tlimti«, danas su mu »tlimtle« (»štrimfe«), »sklep« (dućan) mu je bio »cep«, a sada »clep« i t. d., ali svoje extra-forme: šuljčak, škljabčak, cmuljčak vjerno čuva. »Zemiak« (krumpir) mu je »midak«, papir »paplej«, »chlap« (momak) »chvat«. Kad ga pohvalimo, da je »f a j n« dečkić, s nasladom ponavlja, da je »fian«. Elenku, zadubenu u početnicu, ide ispitivati: »Kde mas boknju (točku)? Kde mas clajku (čiarku = zarez)?« Njegov š, č, ž ne da se označiti pismom, ni s kvakom ni bez nje, zato je u ovim zapiscima u tom pogledu nedosljednost. Zvoni to neizmjerno milo i priliči jedino djetinjem jeziku. Odrastao ga čovjek ni za cio svijet ne može tako izustiti. »Kde je »bša«?« pita radoznalo, kad ga Elenka štipa po licu prstima, da mu tobože nađe buhu. Ako ga ja trepavicama poškakljim po obrazu, kad primakne svoje lice mojemu, upre se, kao na obranu, laktom o moja leđa i odmičući lice što dalje gleda mi u oči, lopovski se smješka i ograđuje se: »Ale, nezec mi ličko!« (ne izjedi mi lica).

Moja djeca mila, mala — moje blago najdraže! Otkud se samo smaže u meni ta ljubav prama njima — ta ja nisam o njoj ni znala, dok ih nisam imala. Ima djevojaka, koje su od prirode obdarene osjećanjem i razumijevanjem za djecu, te se rado igraju s njima, strpljivo s njima postupaju i podnose njihovu samovolju, uopće se zanimaju za njih i s ljubavlju ih susreću. To su predodređene mamice. Ja nisam njima pripadala. Nisam se razumjela u djecu. Kad bi plakala, bila su mi odvratna radi maženja; kad bi bila obijesna, gonila se i stvarala nepodopštine, bila su mi nesnošljiva, bila bi ih otjerala što dalje od sebe; kad bi bila opaka i samovoljna, bila bih ih sa slašću išibala šibom. A sad drukčije gledam na njih — moja rođena djeca su me naučila tomu. I djeca imaju svoje, makar po našem mišljenju i bezrazložne interese, koji u njima nastaju, te su njima upravo tako važni kao nama naši. Imaju svoje žalbe, koje su njima tako bolne, kao nama naše. Imaju svoje radosti i veselja, kojima po svojoj djetinjoj prirodi, nevezanoj još ćudorednošću, daju nevezan i bučan izraz. Imaju svoju prirođenu djetinju, bez sumnje od samoga Stvoritelja danu im milotu, koja je neiskazano dojmljiva i čarobna tim, da je nenamjerna, da je ni sama nisu svjesna. Ali napokon imaju i svoje pogreške, također nesvijesne, o kojima također ne znamo, otkud se smažu. Baštine ih djeca od roditelja i praroditelja do beskraja, kako su ih i ovi baštinili.

Dok su djeca malena, nisu ni te pogreške jače vidljive, no kako djeca rastu, rastu zajedno i njihove mane. Tako to neprestano opažam. Prije, kad bi me kod tuđe djece ljutile njihove često i dosta teške pogreške, bila sam uvjerena, da one padaju na račun jedino roditeljskog nehaja, te kad bi se samo roditelji ozbiljno i ustrajno zauzeli za to, mogli bi ih sasvim izgladiti i iskorijeniti. No sad mi se i o tom počinju misli drukčije ustaljivati. Vidim, da bi svi roditelji htjeli imati bespogrešnu djecu, i krešu ih prema tome i na pravi i na nepravi način — uvijek u dobroj namjeri — no do bespogrešnosti ne će ih okresati nikad nijedni. To je mučno . . .

I moja djeca imaju svoje mane, naročito u Elenke se već počinju javljati. Ona je doduše mudra djevojčica, često čak i veoma mudra, da se nad tim više užasnem, nego

što bih se tomu veselila, ali ta mudrost ne iskorenjuje kod nje pogreške, tek će ih možda poslije prevladati. A moja Elenka je i plemenita dušica, spremna da poleti svakome u pomoć, da očuva svakoga od moguće nezgode, da ne dopusti da se ikome nanosi krivica, da plače nad tuđom nesrećom — no jednako, bez sumnje iz toga istog izvora, ukazuje se kod nje izvjesna nepodatnost, osobnost, nepriznavanje svoje pogreške, uvrijeđenost, kada joj se ne dosudi ono, što sama smatra za dobro. Što joj se nalože, ne će da posluša, dok joj se ne dokaže potreba toga. A na dokaze ima svoje, često zelene, protivudokaze. Takva je ona. U mnogim pokretima njene ćudi ja je i ne shvaćam, ja u svojoj ćudi nemam ključa za nju, zato mi je teško i utjecati na nju.

Sasvim je drukčiji Ivan. Toga razumijem u svakom pokretu njegove priproste dušice i iskrenoga srdašca — ma da on te svoje pokrete još vrlo nedostatno iskazuje riječima. No izražava ih cijelim svojim vladanjem. Svakim svojim kretom i migom originalnim, neproračunanim, svakim osmijehom, koji se kod njega prelijeva u stotinu promjena — a nadasve svojim izrazitim, žarkim očicama, iz kojih se pri življem pokretu već sipaju njegovi žestoki osjećaji i naivne, brze misli — a svakako strši iz njih i gnjev. Ta žestina i gnjevljivost je dosad jedino, što mu se može ubrojiti u manu. Sve ostalo je još skriveno u njegovoj neopisivoj djetinjoj miloti i nevinoj prostoti, kojom očarava i izaziva ljubav ne samo kod nas, nego u svakoga, tko ima prilike, da ga promatra.

»Ti moj prostačiću premili!« nazvala sam ga, kad se tako ponio.

»Dobli«, dodao je on tomu.

»A jesi li uvijek dobar?«

»Ne« zavrtio je glavom iza kratka premišljanja.

Ne bih doduše htjela, da to »prostačko« doba još dugo potraje u njega, no ipak se često i pobojavam onoga što će doći, kada ono mine. Teško čekam, da bude veći i mudriji, ali imam kod toga nejasnu slutnju, da nikad više ne ću osjetiti od njega te slasti, koju imam sada. Već kad iznenada spazim gdjegod u kutiću kod igre, ili negdje kako iznad stolića viri njegova ostrižena glavica, moram da idem onamo i da je izljubim — ne mogu drukčije. Kad ga začujem kako na ulici veselo i smiješno žagori, odmah mi se srce razveseli, njegov glasić me osvježi, te i od najhitnijeg posla moram da pođem prozoru i da ga pogledam. Njegova radost oživi i mene; njegovu bol ja više osjećam, nego on sam. Kad ga čujem gdje plače, već suosjećam s njim, ma da i ne znam uzrok njegova plača i znam, da je možda sasvim neznatan, svjedeno sam neodoljivo željna da privinem sebi i utješim, umirim svoga maloga, ražaljenoga dječačića. A još više kad me je čimgod rasrdio, te sam ga ja pokarala i od njega se žalosno odvratila, a on izmučen, raskajan, sa suznim, umolnim očicama hoda za mnom i nema mira, dok mu ne oprostim, tada se moram iz svih sila suzdržavati, da ga prije vremena ne obaspem ljubavlju. Znam, da kod odgoja djece ne smijemo podlijegati osjećajima i hoću da otvrdnem protiv toga.

Svako veče, kad promatram svoju djecu utonulu u san, kako leže tiho zažmirivši očicama, uzdišem iz skrušena srca: Bože, kad si mi ih dao, daruj mi i sposobnosti, da ih dobro odgojim!

Znam, da se slično moli tisuću majki — i to znam, da su te njihove molbe najistinskije i najvruće od svih, koje se šalju Onomu, od koga svaku pomoć želimo i očekujemo — samo to ne znam, ne znam, da li bivaju i uslišane...

SVIJETLA I SJENE.

Siječanj 1881.

Moja se djeca, što dalje to gore vladaju, a u meni biva što dalje to silnija slutnja, kako teška je zadaća odgoj djece. Katkada mi se čini, da se ne umijem maknuti, kao da sam sputana. U mnogim prigodama ne znam, kako da se vladam prema djeci. Bez kažnjavanja, odgojiti ih samo ljubavlju i razumnom riječju — što bi bilo možda po roditeljskom srcu — nemoguće je. Bar malo koja djeca se dadu bez pomoći kazni dobro odgojiti. Moja, čini mi se,

ne pripadaju među njih. Već pomišljamo na stara odgojna pomagala: dati im da kleče, u gorem slučaju zatvoriti ih u komoricu.

U Elenke uza sve naše protivunastojanje raste pasivna neposlušnost, kojom nas često raspali. U glavnom smo s njom do nedavna imali malo poteškoća, manje nego s temperamentnim Ivanom, i bili nekako obezbijeđeni, da ćemo je, uz pomoć njene vlastite razumnosti i sklonosti na dobro, lako odgojiti. Ali sve pomalo, gotovo neopažljivo, pored njenih divnih lijepih osobitosti izrastoše i divlji izdanci, koje ne možemo otrpjeti, a koje ona ne da da se okrešu. Dakle nastojim da ih svladam improviziranim raspravicama, uperenim protiv njenih pogrešaka, koje Elenku i zanimaju, i dojimaju je se — no vidan učinak nije se od njih dosad mogao opaziti.

U Ivana uza svu njegovu milotu svaki čas prepukne dječačko divljaštvo. Gnjevljiv je (doduše on nije kriv, da se ono u njemu odmah uzburka), no da se umekšati a dosad, čini mi se, nije još bilo slučaja, da nije napokon priznao i ožalio svoju krivnju. Štaviše tako je sklon da vjeruje u svoju krivnju, da se priznaje krivcem katkad i ondje, kad nije ništa skrivio moj dečkić »mili, mali, bezazlen kao čižak«. To je već ta radosna dječija prostodušnost, radi koje bi čovjek dušu dao za dijete. Kad štogod pobrkaju, a ja dođem s pitanjem: »Tko je to učinio?« on, katkad i nešto sa strahom, ali ipak bez oklijevanja stupi preda me: »Ja«. Pa i bez izaziva žali se na sebe, što je zlo učinio, kad odnekud dođe kući. Tada mi je, ako se hoću da držim ozbiljno, vrlo teško da se ne nasmijem, jer su to većinom vrlo nevine i smiješnje krivnje, radi kojih se on optužuje. Gore je, što se uza svu čestu raskajanost dosad nije moglo u njega opaziti poboljšanje.

Kad se nedavno više sedmica bavila u nas moja prijateljica iz školskih vremena, Izabella F-ova, bečka Njemica, bila je Ivanom sva očarana, učila se slovački u njegovu dijalektu iz konverzacije s njim, s popravcima Elenkinim.

»Was hat er jetzt wieder g'sagt? Ich bitt' Dich Helen, was heisst das?« hodala je za mnom, nastojeći da mi po-

novi koji Ivanov izraz, no koji je iz njenih ustiju izišao sasvim iznakažen. Ni samu onu riječ, koju je od djece najviše slušala, jer su je njom nazivali — riječ t e t a — nije naučila kroz čitavo vrijeme pravilno izgovarati: uvijek je izgovarala prvo t tvrdo, a drugo meko — ni za cio svijet drukčije nego: tetja, ma koliko joj ga puta Elenka ispravno kazala. No jezične poteškoće nisu je smetale u sporazumijevanju s mojim Slovačićima, i naročito za Ivanom su se obraćale njene naivne, okrugle, bjelkaste oči. No kad je nato jednom, u nekakvu njegovu okršaju s Elenkom, vidjela njegovo srdito nakostrušeno lice, skoro nije htjela vjerovati, da je to onaj isti neopisivo ljupki dječačić, kojega je čas prije htjela pojesti od miline. Kako samo može anđelčić i đavlić tako zajedno boraviti u jednom malom čovječiću?

*

»Koje je to od vas opet tuda gospodarilo?« zapitala sam zlovoljno, kad sam ušavši u sobu osjetila neki zadah dima i našla nato u peći mnogo opaljena drveta.

Ivčo mi je već stojao za leđima.

»Ja sam to dlivko poljožila tam!« odgovorio mi je s takvim sigurnim tonom, kao da je u kakvu dobru svrhu. On se u svom govoru često pravi djevojčicom, jer je gotovo uvijek okružen ženskima, govoriti se uči najviše od mame, sestrice i paziteljice.

Otpremila sam ih u subjektsku sobu, da se naša može dobro izvjetriti.

Malo sam još u miru posjedila, kad začujem koračiće kroz susjednu sobu i odmah zatim dosizanje kvake i Ivana kako hoće unutra.

Pustila sam ga. Kad sam zatvorila vrata, zaustavio se kod njih sasvim, gotovo se leđima opirući o njih, kratak, čvrst, u svojoj pepeljastoj, crnim baršunom obrubljenoj haljinici, na koju je već tako navikao, da se u drugima i ne osjeća dobro.

»Ja sam Elenku tak vychlešila (izgrdila): stalá lopuchnačko (kornjača)« — tužio se na sebe i napeto gledao na mene, čekajući svoju kazan ili prekor.

U tom su već nahrupili unutra i Elenka i Marka, nastalo je osvjetljivanje sporne stvari i pokazalo se, da je Ivan doduše na uzvrat nadio Elenki pridjevak »stare kornjače,« no da se ona njemu najprije nije dala igrati, kako bi on bio htio, tjerala ga, kad je nije htio poslušati i rekla mu, da je odvratan.

Bio je to, kako je očito, zapleten slučaj, nastalo je dugo izmirivanje zavađenih stranaka, dok se nisu lijepo poljubili bratac i sestrica iza obostranog priznanja svoje krivnje.

*

Marka je bila od jutros u Pribovcima po nekom svom poslu, te sam tako imala djecu cio dan na vratu. Već od ranog jutra tako su me umorili svojim vječitim, neprestanim pitanjima, da sam oko 10 sati morala leći na divan, jer mi je sve šumilo u glavi. Elenka se međutim izgubila u kuhinju Zuzki, Ivan rastvorio nasred sobe slikovnicu sa životinjama, razastro do nje nekakav papir i pričao, da ide slikati zečića, i uvijek unaprijed govorio, koji dio sad uzima u posao. »Uz očko (oko) pišem — aj nos.« I dovršio je: »Telaz (sad) dáme zajackovi na zaknu (zadku: zatku) chvostik (repić).«

Nato je ostavio umjetnički rad, pregledao dalje knjižicu i razgovarao se, da »ovcičky na tlavice pasia,« vuk da ima velik rep, lav da je »klasan« i da ga on ima »ljada«, ali »jaguvala« da ne će. Majmun je »dimnjačar«, a mopsić je »smrznuti psić.«

Kad je opazio, da mu se ja ne odazivam, počelo mu je biti dosadno. Prišao je meni i kad je vidio, da ne otvaram očiju, nije se usudio da mi progovori. Nije umio da sebi drukčije pomogne ostavljeni siromaščić: uspuzao je teškom mukom do mojih nogu na divan, zašao tiho za mene i pritisnuo svoju tešku, tvrdu glavicu tijesno uza me. Tako on nju, tu svoju samovoljnu glavicu, rado pritište uz moju i kad ga katkada držim na rukama. A meni je to užitak, koji se ne da opisati. Neiskazana mi je slast osjetiti njegovo meko, djetinje lice na svom. A kad mi uz

to još rekne, snažno me obuhvatajući ručicama oko vrata: »Ja tja ljada mám, ty si moja mamka!« tad podpuno zaboravim na sve muke, brige i nezgode što ih imam s njim, i osjećam samo čistu milinu.

Mamkom me je nazvao sam, iz neke nježne pobude, moj zlatni, premili dječačić, premda ga je radi toga ružila Marka. Ona naime vidi u tom nešto kao neko omalovažavanje, jer je »mamka« tobože samo u »siromašnih ljudi,« a u gospode je »mama.« No moj Ivčik se ne da smesti u toj svojoj demokratskoj nježnosti. Kad mi hoće da iskaže ljubav, uvijek sam mu mamka, a samo kad je među nama govor o drugim, udaljenijim stvarima, onda sam mu mama. Kad ga Elenka hoće da nadmaši, onda me opet ona naziva mamuljkom, a kod toga me, ako može dohvatiti, ljupko tapka rukom po glavi.

Tako se moj dečkić tihano šćućurio kod mene gotovo cio sat; iz obzira prema meni zauzdao je svoju dječju nesmirenost, nije tražio ni da ide van na slobodu, moj zlatni ptić. Tek kad je opazio, da sam otvorila oči i nasmijala se na nj, pritisnuo je obraščić uz moje lice, a po drugom me milovao svojom mekom ručicom.

»Mamka moja doblja, mamka!«

Uto je došla i Elenka i odmah mu se pridružila. Ivan mi je bio za leđima, ona preda me sjela na divan, odupršvi nožice o podnožje, i uskoro počela tjerati nekakvoga vuka, kojega je vidjela u svojoj bujnoj mašti. To je elektrizovalo Ivču, brzo se proverao preko mene, sjeo do nje i živo joj pomagao, da otjera vuka. Nato se okrenuo, nagnuo se k meni i neiskazano iskreno, kako već on zna, pogledao mi izbliza u oči:

»Ne bojiš li se, mamka?«

»Ne, ne bojim se, dečko moj, kad si ti uza me!« odvratila sam mu sva ohrabrena. To mu je dalo dvostruku muževnost, odmah je stao još gorljivije tjerati nesretnoga vuka. Za kratak čas se okrenuo opet meni i sasvim me umirio. »Už išou pleč, deljako — deljakó, do holi (u goru), do vodý.«

Poslije ručka smo imali »scenu« — djeca su se jako sablaznila o oca. Otac me naime upitao, hoću li vina, a kad sam ja potvrdila, ulio mi sve iz boce u čašu, tako da je čaša bila sasvim puna. Nato sam ja rekla, da mi je to previše, te da mi samo polovicu izlije iz nje u drugu čašu. No on je tomu umio bolje pomoći: uzeo je čašu, ispio iz nje sve na dušak, postavio je praznu na sto i — izišao van. To je bilo mojoj Elenki odviše. Pocrvenila je, njene i tako velike, a sad od užasa još uvećane oči se odjednom zališe suzama, pritrčala je meni, sakrila lice u moje krilo i stala bolno naricati:

»Ma-ma mo-ja ten o-tecko ti všet-ko vypil!« (Mama moja, taj tatica ti je sve ispio). Nikako se nije dala umiriti i bilo bi joj se htjelo baš zlo izgrditi oca, da se nije bojala. Samo me grlila, kao da bi htjela tim izgladiti nanesenu nepravdu, i samo je plakala i stenjala. No uto se odjednom pojavio na vratima otac — s punom bocom vina. Odmah mi je nalio iz nje u čašu, a mojoj se Elči lišce odmah razvedrilo. Do potpunoga pomirenja došlo je između njega i djece, no Ivan se uza sve to ponajprije potužio Marki, tek što je došla kući. »Oteco t a k vino piv,« — otvorivši kod toga širom usta i pokazujući prstićem u grkljančić.

Ne bi bio otac vjerovao, da će tim činom tako uzbuniti svoju djecu protiv sebe, i bez sumnje će drugi put biti na oprezu pred njihovim strogim očima.

*

Moj Ivan rado pamti surove riječi, koje na ulici čuje, i donosi ih kući. Elenka nije toga nikad imala. Ona ih se klonila sama od sebe, bez našega opominjanja.

»Zelj, oteco, zelj!« (žderi) nudio je oca sasvim dobroćudno, kad mu se kod ručka posadio u krilo. Kad smo ga radi toga grdili, rado se popravio: »Nie zljac — jedzkaj!« (Ne žderati — jedi).

Nedavno nas je opet obadvoje okrstio magarcima, ali također takvim tonom, kao da bi nam iskazivao naročitu prijaznost.

Ali sasvim me je iznenadilo, kad mi je ovih dana rekao: »Ti huncutska mama!« zato, što mu nisam dopustila prčkati po pomijama. I to me rastužilo, što je nedavno rekao da izbijem Elenku, kad su se nešto posvadili. Kada se oni u svojim svađama između sebe i potuku, to mi je razumljivo i oprostivo; ali da on hoće, da Elenku ja tučem, to mi se ne sviđa — to još dosad nije dolazilo iz njegova dobrog srdašca.

Podilazi me slutnja, da će iza toga slijediti i dalja slična, možda još i gora iznenađenja. Moj dječačić me počinje priučavati, kad odgajam sina, da ne smijem sebi zamišljati, da odgajam od njega anđela. No ja ga ni ne ću da imam kao anđela. Htjela bih samo od njega odgojiti dobra, karakterna, u svakom pogledu uspjela čovjeka. Ali kad je tako nevjerojatno ljubezan, čiste dušice, zato mi teško dođe vidjeti i najmanju ljagu na njemu — kao mračna sjena pada to na moj čisti užitak. Bez sumnje sam razmažena tim, što mi je on tako premio bio dan iz Božje ruke.

A što da se trudim? Ta oko jedne sjenice u njegovu značaju još uvijek je sa svih strana obilje topla svijetla.

*

Ivan se priljubio uz Zuzku, kad je išla po nešto u grad. Ona je već pošla dolje stepenicama, dok je on tražio svoj šeširić, i to je bilo zlo: udario u velik vrisak, da ga ne ostavi. S ulice su ih pozvali Balkovima i, po svoj prilici kod odlaska, dali Ivanu slatkiša, koje je on, što se kod njega samo sobom razumije, donio kući, da ih podijeli s Elenkom. A jer nje nije bilo kod kuće, dao ih je meni, da im spremim. Kad je došla kući, pozdravio ju je s radošću: »Ja som ci volaco doniesłja — ja som ci voljaco doniesla!« Zatražio je slatkiše i dao joj je od njih najljepši, velik, crven. Za čas je bilo dobro, ali za čas opet iz igre nastala među njima svađa i svršila se tim, da je Elenka Ivana turnula, te je pao, ili sjeo na pod kod stolića. Sretnim se slučajem nije udario, no ipak je već radi te moralne rane počeo plakati.

»Elenka, hodi amo«, pozvala sam Elenku sasvim ozbiljno i ne nemilo. No ona radi zle savjesti, iz nekog nepouzdanja počela nazadovati što dalje od mene. Ivan je to gledao, i zaboravivši svoje stradanje, digao se sa zemlje, pritrčao k meni i obje ispružene ručice ovio oko mene.

»Mama moja, ja te volim —« govorio je gledajući u me kroz suze i pritisnuo je lišce uza me.

»Ti me voliš, moj dobri dečko, ali Elenka me ne voli.«

»Da, da!« javljala se zastiđena Elenka i objesivši glavu od časa do časa ponavljala: »Meni je žao — meni je žao — — «

»A šta ti je žao?«

»Što nisam htjela ići tebi...«

»A što si Ivana turnula, nije ti žao?«

»Da — da!«

»Vidiš, vidiš — ružno si mu se odužila za onaj slatkiš, što ti ga je donio umjesto da ga je sam pojeo.«

Ona je samo objesila glavu, no Ivana je podbolo spominjanje slatkiša. Otišao je da ih uzme, i odmah je pitao, može li i Elenki dati, »kec bola zlá, kec ma socila?« (kad je bila zla, kad me je turnula). Stavila sam mu to na volju.

»I Elenki, mama, i Elenki!«

Nije li to silna luč svijetla na one nedavno spomenute sjenke?

I još tomu, Zuzka je pripovijedala, da su Ivan i bači Belko nadijevali jedan drugom imena »bumba« i koješta drugo. I to bači je izmišljao imena i nadijevao ih Ivanu; Ivan, kao da se loptaju, smjesta svako vratío bačiju.

Ja sam Ivanu bar ukorom prigovorila, da mu to ne prođe sasvim na suho i rekla sam, da ću i bačija istući, kad budem s njim.

»Nie vychlesic!« (vyhrešit, grditi) ustao je odmah na njegovu obranu.

»E nego šta, kad je također ružno govorio.«

»Nie vychlesic« — to by ho bolelo« dokazivao je moj mali advokatić, i ja sam se morala predati. Tako je on obranio svoga uvijek dobroga prijatelja, kojega naročito vole sva martinska djeca.

I to je komadić svijetla.

*

Dimnjačar, strah sve djece, bio je do nedavna još strašnim i mojoj odvažnoj Elenki. Kad ga je nedavno čula, kako grebe i štropoće po dimnjaku, počela je nešto mrmljati, da ga se boji ma da smo joj mi već dosta rastumačili, da je on takav čovjek kao i mi, kada se umije i obično se obuče, te mu imamo biti zahvalni, što nam čisti dimnjak. Ivan se junačio, da se on ne boji i preduzeo, da će on odnijeti dimnjačaru »glos« za čšćenje — jer dijeliti groše ili ma šta drugo, to je uvijek njegov užitak.

Poveli smo ga dakle svečano, otac i mama, na taj ispit srčanosti. Išao je smiono, ušli smo u kuhinju i on se počeo obazirati za dimnjačarom. No dimnjačar nije bio tamo, gdje ga je on izgledao, nego mu se odjednom ozvao iza leđa ; to je Ivana nekako prepalo. Položio je doduše donesene groše u crnu ruku, koja je bila ispružena prema njemu, no u isti mah je udario u plač i pokupio se iz kuhinje zaričući se, da dimnjačaru više ne da groša. Tu se Elenka ponudila, da će mu onda ona davati, i za dokaz, da ga se više ne boji, odmah se uputila, da »siromahu, dobrom dimnjačaru« dade jednu jabuku s kojom se upravo igrala — te su joj se sve lišca zažarila kod te junačke odluke. No dimnjačar je uto već bio otišao, te nije mogla izvesti svoju lijepu namisao, ali uza sve to je stekla zato pohvalu, a Ivan je, bezazlenjak, bio ismijan.

A pokazalo se, da je to i imalo svoj učinak. Kad su nedavno opet bili tu dimnjačari, djeca su radoznalo pritrčala, da izviruju na njih. Bio je jedan veliki i jedan još sasvim mali crni momčić. Tu se mali učinio mojoj djeci više smiješan nego strašan, nekako neopazice on je oduzeo djetinji njihov strah pred svojom crnom bojom. Sa smijehom su trčali preko hodnika iz sobe u kuhinju i natrag, izmjenjujući glasno svoja zapažanja o velikom dimnjačaru i malom dimnjačarčiću. Uto im se odjednom

oglasio onaj veliki iz kuhinje, neka ga tobože ne nazivaju tako pogrdno. Djeca utihnuše nešto zatečena i počeše se koncentrirati natrag oko mene. Uputila sam se dakle, da im pomognem iz nesporazumljenja, jer nisam htjela, da opet upadnu u pređašnji strah pred dimnjačarom. Išli smo zajedno, da zapitamo, što mu se toliko nije svidjelo, a on nas je poučio, da ga imamo nazivati »kominarom« a ne »kochniarom« — izgovarajući beskrajno prezirnim tonom ovaj pučki naziv.

Otad smo s mojom djecom naučili s velikim respektom spominjati »gospodina dimnjačara«, a »kochniar« nam se oklizne samo kad se zaboravimo i kada smo stalni, da to ne će doprijeti njemu do ušiju. Inače i bez toga moja djeca nikad nikoga, o komu je riječ, ne nazivaju prezirno, nego uvijek učtivo. Moj Ivica, kadgod spomene ženu nadničarku, koja nam dolazi na rad, svijesno dodaje »pani« (gospođa) pred njeno ime.

Veljača 1881.

U jutro, pošto je bila soba uređena, dok je Marka otišla na trg da potraži svoje rođake iz Blatnice, izmislila je moja Elenka, da se obuče s malim čunjem iz Ivanove kuglarne u mali sag, što je ispred postelje, kao čuvarica s djetetom, i tako obučena sjela je s njim na podnožnik, razgovarajući s djetetom o kojekakvim brbljarijama. Ivanu, kad je to vidio, smjesta se prohtjelo slično. Uzeo je drugi čunj i nastojao stenjući i kojekako se previjajući da se slično odjene drugim ćilimčićem. No to nije išlo nikako. Sav se razgnjevio, te počeo i vikati od nervozne podivljalosti. Poslala sam mu dakle na pomoć, i pod veoma kritičkim nadzorom Elenkinim, koja je u toj stvari stekla stručno znanje, omotala sam ga tim ćilimčetom. Ivan je, kako to u njega često biva, odjednom zaboravio svaku srdžbu i vrlo se spokojno osmijavao. Bio je dakako smiješan, jer je ćilimčićem njegova kratka, i tako već bucmasta figurica znatno dobila na širini. Pritisnuo se, koliko je samo našao mjesta, do Elenke na stolčić, da i

u tom bude jednakost. Tako su sjedjeli zajedno, osmijevajući se zadovoljno i pružajući neopisivo milo-originalnu sličicu.

Ja, oslanjajući se na mirno raspoloženje koje se u njih pokazalo, odem za svojim poslom u kuhinju. No nije dugo potrajalo, i već sam morala zabrašnjelim rukama činiti red među njima, jer me dozvala njihova krika i tužba. Ivanu je u tren oka omrznula služba čuvarice, odložio je čunj i sag, te tražio druge zabave. Stao je da kopa po stolnoj ladici i iščeprkao nekakvu marku s pisma sa »zlatnim« slovom. Elenka u tom skoči, da je to njen »pečat«, htjede ga uzeti Ivanu i nije htjela dopustiti, da se s njom igra. Iz toga nastade vika i svađa i, razumije se, ja sam morala miriti i suditi, što uistinu nije bila laka stvar, jer nijedna stranka nije htjela da popusti. Elenka, ma da nije mogla navesti, kojim pravom bi to imala biti njena marka, jednako ju je tvrdokorno tražila za sebe, gundrajući na Ivana, da je odvratan, da joj sve uzima; a on opet sa kojekakvim izgovorima premetao marku među prstićima amo tamo, da se hoće s njom samo da poigra, pa da će je onda opet metnuti pod »romanj« (naime pod navošteno platno na ormaru) i sl., dok je konačno na moje nagovaranje nije meni za volju dao njoj, ali se odmah i pokupio sa mnom u subjektsku sobu, ostavivši nemilu Elenku s njenom izvojevanom markom samu u sobi.

Kad sam se opet dala na miješanje tijesta, zabavljao me on pjevajući mi svoju omiljelu: »Pásol by ja kozy, ale ma to mozi, ze kazdá kozicka chole (gore) chljávku dozí«. Kad sam mu na to glavom kimnula, postavio se on s nekim ljubopitljivim osmjehom preda me: »A ten chvostik, co?« (A šta onaj repić?). Ne zna sebi pomoći s njim, jer jutros, kad je zajedno s ocem pjevao o repiću, Elenka je opet žestoko ustala protiv toga i naložila da se pjeva o »uhu« ili o »glavici«. On, kao uljuđen dečkić, dao je sebi kazati, no kako se vidi iz njegova pitanja, svejedno nije bio s tom stvari na čistu.

A za čas me opet pozvao s prozora, otkud je, ispevši se na stolicu, gledao dolje na marvinski sajam.

»Mama, ljalja, mama ljalja — co ten chvost lobi (što onaj rep radi)?« Kad je vidio nekoga vola, kako maše repom. A onda opet za čas:

»Mama, ljalja, ljalja, ljalja! — co ten nos lobi v tej diele-« kad je vidio konja, kako ždere zob iz zobnice. Neprestano me odazivao od valjanja tijesta, da učestvujem u njegovim zanimljivim opažanjima.

Poslije, kad je sa zanimanjem promatrao, kako dolje pred dućanom seoski gazda namješta svojim konjićima zobnice i uši im vadi ispod trakova, ja sam porugujući se upitala:

»Ljalja, Ivan, ljalja, ljalja: co ten nos lobi v tej diele (zobnici)?«

On me je pogledao i shvaćajući šalu, odvratio s nekim sigurnim osmjehom:

»Nuz zelie«.

»A što ždere?«

»Nuz-sekacku«. (Pa zob).

To je bila njegova privreda iz te zorne lekcije.

Moj Ivan odmah bukne gnjevom, čim mu se nešto učini protiv volje — a naročito kada mu se to dogodi neočekivano, kad je nešto živo želio i nije pri tom pomišljao ništa zlo. Kad ga nedavno ni otac ni ja nismo htjeli pustiti s Ferkom (naučnikom) na željeznicu po tovar, strpao nas je oboje jednako među stare huncute — za što je na to još za vruća dobio po ustima, te je iz toga nastao velik, ne znam da li pokajnički ili ljutiti plač. Čovjek užasne, kolika zloća i samovolja oblada u časovima takvim malim čovječuljkom. Već ga uhvati kod svakoga »ne« ili »da«, koje istisne iz sebe, hoteći da nametne svoju volju. Ja kod takvih pojava nikada ne osjetim prema njemu srdžbu, nego samo užas i žalbu. Osjećam s njim, jer i on trpi istu muku, a ne može ništa protiv svoga temperamenta. Gnjev se prije razbukti, nego što bi on stigao, da mu se opre i da njim ovlada. Na tomu svladavanju srdžbe moramo ga priučiti — samo na koji način? Bojim se, da će mu njegova naglost i samom biti tegotna — a ne dao Bog i usudna.

No ma kako je gnjevljiv, ustrajnosti u srdžbi nema. To je očito kod svakog takva nastupa — a bojati se, da je i to pogreška na izvjesni način. Čisti, vatreni gnjev, koji je uvijek pripravan da plane protiv bespravlja, no ne pozna osvetljivosti i žučljive zlobe, uvijek je doduše priznakom plemenitih duša, ali istinski zli ljudi, koji s pomoću zla vode i gospoduju u svijetu, ne boje se takova gnjeva nikad. Teško biva to spoznati, ali tako je i moramo s tim računati. I moj Ivan, siromaščić, uvijek izvlači kraći kraj uz tu svoju naglost, koja ga prevlada prije nego što bi i stigao da je bude svjestan.

Kada ili oca ili mamu, ili oboje ražljuti, odmah je vrlo nesretan. Muči ga svijest, da se ljutimo na nj, ili da smo žalosni radi njegove krivnje. Plače žalosno, viri na nas kroz suze i hoda za nama, dok god nas ne udobrovolji. Kad izmoli oproštenje i mi mu oprostimo, upravo je vidno, kako mu padne kamen sa srdašca. Smjesta mu se oči zasjaju od radosti i vrati mu se potpuno dobra volja. Pridržava nas se, pritište glavicu uza me i ne će da nikud od mene ode. Kako bi ga samo čovjek mogao ne voljeti uza svu njegovu žestinu! Kako je žestok u srdžbi, tako je i vruć u ljubavi, i dok ga nitko ne izazove, on je dobroćudni mali dobrijan, da ga svatko odmah zavoli, nitko ne odoli njegovu čaru.

Teško nam je, kad se naša djeca gdjekada postavljaju protiv nas sa svojom voljicom, no kada stvar razmislimo, moramo priznati, da bi bilo sasma protiv ljudske prirode, kad to ne bi nikad učinila. Ne lomiti njihovu volju, nego je upravljati na dobro — kad bi nam to uspjelo! No to nije lako.

Ivan bar prizna svoju grješku i spreman je da moli za oproštenje, ma da kasnije iznova upadne u nju. Elenka ne priznaje, da je pogriješila, ćuti se nepravo kažnjenom, kada joj prigovaramo, a dade nam da to i osjetimo. Nedavno, kad je protiv naše zabrane išla Balkovima i nato se izgovarala, da joj je to svjetovala Marka, da tobože samo onako, »stupa s kamena na kamen« dok ne dođe do Balkovih, a otac joj radi toga vrlo osjetljivo prigovarao, posljedica je njegova prigovaranja bila, da se moja Elenka obratila meni riječima:

»Mama moja, ja već tebe radije vidim nego —«

Umuknula je, jer je pročitala iz moga pogleda, da se ne ću suglasiti s onim, što je htjela reći, naime da mene vidi radije nego oca. No svoju krivnju nije priznala ni na moje dalje prigovaranje, pa se nije mogao ni opaziti kakav dojam na njoj, samo što je komadić kruha, što ga je još od doručka nosila u ruci, za vrijeme prigovaranja kao u mukama gnječila među prstićima.

»Smijem li to?« pita Ivica, kad hoće nešto da uzme. Zvuči to veoma milo, a kad njegov glasak podupru još očice, što krepko mole s pouzdanjem, teško mu je šta odbiti. No i njegova se poslušnost katkad izmakne.

»Mama, tuto bachuljku som si 'zav — smiem dolu schodmi-« (Mama ovu palicu sam uzeo — smijem li dolje stepenicama?) »Ne, moj dečkiću. Bez Markė ne smiješ, a ona ima sada drugoga posla«.

»J u s' smiem!« odupro se moj mali divljak. Vrlo mu se bilo prohtjelo, da se pokaže s palicom svojoj okolini.

»Ni mami ne smiješ tako govoriti, ni van ne smiješ«, prikričila sam s ozbiljnm izrazom.

»Kec ma ty 'zdycky nepustis!« (kad me ti nikad ne pustiš!) rekao je mrzovoljno, kad je vidio, da se mora predati. Već mi počinje davati na znanje, da mu je poslušnost teška.

Otac mu je nedavno oduzeo sitnu sačmu, kojom se igrao na divanu. Kad sam ja nato došla u sobu, odmah mi se potužio:

»Otec mi uz'zav púsny blok — ten je taky dalebák«. (Otac mi je već uzeo lijepu sačmu — on je takav neotesanac.)

Najčešće se uzbuni protiv Elenke; ma kakav je inače dobrijan prema njoj, ipak ne će da je bezuvjetno sluša, jer ona hoće odviše da utvrdi svoju volju nad njim, tako da se iz toga izrodi i bitka. I nedavno, kad su se u kuhinji motali oko mene, svojim je komandovanjem i zabranama do krajnje mjere razdražila Ivana i nije se brinula za moju opomenu, kao da je nije ni čula.

Dobila je stoga »packu«.

Objesila je glavu, i osjetno cvileći otišla u sobu.

Za čas je opet Ivan treskom tukao Trefa i ni on nije poslušao opomene, da to ne čini.

Dobio je i on »packu«.

Pogledao je tmurno na mene, lupio treskom o zemlju i — pošao za Elenkom.

Odmah zatim čula sam, kako ga je ona ispitivala, što se dogodilo, a on joj pripovijedao, da ga je »mama svacla, kec Tlefa biv.« No za čas su već zaboravili srdžbu, došli su oboje k meni u posve dobru raspoloženju, kao da se ništa zla nije dogodilo. Elenka bez molbe za oproštenje, jer joj to veoma smrdi. No Ivan mi odmah potpunom iskrenošću pristupi:

»Uz budem dobly, mama moja, nebudem Tlefa bic.« Nato je otišao do treske bačene o zemlju, na kojoj je bio pred malo čas iskalio svoj gnjev, i vrlo vidno pokazujući na nju prstićem, sa svom svojom dobrom voljom dodao: »ni toto uz nehodym«. (Ni to više ne ću baciti.)

Bilo je to milo, bezazleno pokajanje — tim vrednije, što ga je objavio sasma sam od sebe, potaknut svojim dobrim srdašcem.

Smiješan, a i u svojoj srditosti mio čovuljčić je on.

Elča tvrdi, da se ona rado »pomiri« — ona se najradije odmah pomiri, — ali bez otprošnje. Otprošnja joj se čini sasvim suvišnim zahtjevom — ona bi je najradije sasvim ispustila iz odgojne praktike.

*

Jutros je Elenka ležala uza me u postelji i napripovijedala mi pune uši svoga mudrovanja. U ovaj čas se najviše zanima brojenjem, u dokolici se vježba, često me kod posla progoni, da je iz toga »ispitam«. Ovaj put, kad je već sve moguće spomenula, počela je računati godine.

»Mama moja, Ivanu daj samo tri kruške, jer su njemu tri godine, a meni pet, jer je meni pet godina. Zar ne, kad Ivan imadne pet godina, ja ću imati sedam? A nato ću opet za dvije imati devet, zar ne? A Ivan opet sedam. A kad ja budem imala dvanaest, Ivanu će biti deset. Ali kad budem imala dvanaest, već ću stići i tebe. Zar ne da

ću nato biti već tolika kao ti? Ali ćeš me ti,, mama, dočekati, — valjda dotle još ne ćeš biti stara, nego ćemo nato zajedno ostarjeti? Pričekaj me, molim te, jer ja bih htjela, da me pričekaš, da zajedno ostarimo i zajedno umremo, a nato ćemo i u grobu tako zajedno ležati kao sada — zar ne, mama?«

O tom često raspravlja i ne će, da bi ona duže živjela od mene. Za čas raspreda:

»Mama, ja ću i onda voljeti lutke, kad budem velika. Samo kad budem veoma, veoma stara, onda više ne. Znaš, poslije — (razmišljajući) — kad već sutradan umrem«.

Opet iza časka razmišljanja:

»Mama, kako će to biti, kad mi umremo?«

»Nas će pokopati, djetešce moje, i drugi će živjeti tu, gdje mi sada živimo«.

»Ali mjesto nas — zar ne?«

»Da — ljudi uvijek umiru i uvijek se novi rađaju«.

Ona, zadubena u misli, odjednom se nasmije.

»Mama, onda će ona druga Elenka ljepše hodati nego ja — zar ne?«

Nju naime otac često opominje, da ljepše hoda, okrećući napolje rtove nogu — eto na to se odnosilo njeno pitanje. Ona dakle vjeruje u napredak ljudskoga roda.

Dalje snujući tu misao stala je ozbiljno praviti osnove, da će ona s Ivanom radije otići u to nebo dobromu Isusu i Gospodinu Bogu, jer da je tamo bez sumnje bolje nego ovdje.

Odjednom je Ivan čuo, da je i o njemu govor, iskobeljao se iz svojih kolica i već je, sa svojom perinicom i malim jastučićem u naručju (njih on uvijek vuče sa sobom, kao mačka mačiće, kad ide u jutro ocu u postelju), stao uz moju postelju moleći, da smije i on k nama. Dopustila sam mu, ako ne bude divljao, nego uredno sjedio, što je on pripravno obećao. Ugnijezdio se dakle kod Elenke pod svoju perinicu i okrećući njoj svoje žive očice objavljivao, da se slaže s njenim osnovama.

Naizmišljala se svačega lijepoga, šta će u tom nebu raditi i kako će im dobro biti. S anđelčićima će se igrati svako veče, ona će ih naučiti svakojake igre, »bamslju«, »karasa« — i ne znam šta još sve ne. A obadvome će, kaže, narasti krilca. Samo to ju je znatno smetalo, da će valjda morati hodati bez haljina, ali odmah se umirila, da ih dobri Isus i Gospodin Bog bez sumnje ne će zato ismjehivati.

Zvučilo je to dojmljivo, da ona toliko veće pouzdanje ima prema Bogu i Isusu, nego prema ljudima. Djetinje brbljarije, ali se nekako doimaju zato, što su ozbiljno mišljene.

Dalje je razmatrala, hoće li i tamo jesti ili ne. Ona naime nerado jede, za što dobiva od oca kazni, pa bi valjda htjela u nebu biti bez te tegotne dužnosti. No utješila se, ako i tamo treba jesti, da će im Isus davati samo onakve dobre stvari, kao što nosi djeci na božićno drvce. Ona će, kaže, nato također raznositi drvca djeci na Badnjak, kamo je Isus pošalje. Najljepše će donijeti Željki N., što je u Š., s kojom se sada uvijek zajedno igraju.

Ivanu se sve to sviđalo i obećavao je svoju pomoć. A kad sam natuknula, da će nam onda biti tužno tu bez njih, počela je i nama praviti mjesta u tom nebu, navalila je da i nas uzme sa sobom, jer da će zaista biti bolje, kad budemo svi zajedno. Jedino je kod Trefa došla do sumnje, da li bi on tamo imao mjesta, i razmislila je, da ne. Šta bi se on tamo, kaže, imao grijati, — samo bi repom mahao i pravio neprilike. On bi dakle sa Zuzkom imao ostati tu, samo neka mu Zuzka uvijek daje dosta hrane. Tako se i za njega postarala.

I na to se još svraćala pažnja moje Elenke, da li je zaista u tom nebu pod dosta topao za bose noge? Ivan, pošto je sve saslušao s odobravanjem, imao je samo jednu muku: Kako dospjeti onamo? — što je zaista bilo neuklonjivo pitanje, koje je svjedočilo o zdravu razumu. I odmah se obratio meni sa željom, da bismo dali napraviti »taky velicizny, velicizny lebrrík« (velike, velike ljestve).

(Kad mu uspije upotrijebiti r u kojoj riječi, onda ga baš pošteno drapa.)

Uto odjednom otac uzdahne u svojoj postelji:

»A meni je tu žalosno samomu...«

To je, razumije se, odmah našlo odziva u Ivanovu dobrom srdašcu, odmah je pomolio glavicu ispod strešice svoje tamne kosice i milim glasićem mirio oca:

»Hnec (odmah) ja idem, otecko, neboj sa, i s vankusom klásnym (jastukom krasnim)!«

Iskopao se hitno, iskotrljao se dolje i skupivši svoje perine u naručje, odcupkao u svojoj okraćaloj košuljici ocu, koji ga je pozdravio s radošću, jer gdje je on gost, tu je već dobra zabava. Kad se čestito ugnijezdio u očevoj postelji, upitao ga je po starom običaju:

»Što ti se snivalo?«

»Da je mače repom micalo« otac će nato.

»A tebi šta?«

»Ze maska plisla hole schodami, ale mi nis neulobila, len ma tak potukala, potukalaa —!« (Da je svinja došla gore stepenicama, ali mi nije ništa učinila, nego me tako pogladila.)

»A čim te je pogladila?«

»Nuz — nuz — — jazykom. Tak ma blízala«, iznosio je mali komedijantić, a još je i glavom kimao, da potvrdi svoje riječi.

U času su bili kod drugog predmeta: otac je nekako upozorio Ivana na njegovo vlastito srdašce, a on, položivši ruku na prsa sa radoznalim osmjehom pitao:

»Co mi to tam v blusku skáce?«

»No, srdašce.«

»To sldiecko je huncut!« okrstio ga je. »Ja ho vylúbem sekelou (izrežem sjekirom).«

»Ne brbljaj, no!« upozorila sam ga, a on se brzo popravio:

»Nie, nie sekelou: kutácom (ožaračem)!«

O tom se s ocem još duže sporazumijevao, a Ivan je ostao kod svoga, da će srce izvaditi ožaračem, jer hoće da ga vidi. Za čas je opet druga stvar zaokupila njegovu pažnju. I to se iz izjava i poklika očevih i sinovljih

moglo razabrati, da su zametnuli lov na izvjesnu sitnu, crnu gamad što poskakuje. Jednom se otac ljutio, što ga je Ivan svojim nespretnim prstićem spriječio da dosegne zvijer, a drugi put Ivan, tim nespretnim prstićem lupkajući po buhi po nekakvim sitnim mrljama, javljao se mjesto s udivljenjem:

»Júj, oteco, ale si ich moc vyliakoov (alaj si ih mnogo utukao)!«

Odjeci tih jutarnjih razgovora pojavili su se još i tokom dana. Kod te svoje nakane, da će srce izrezati ožaračem, ustrajao je Ivan i nadalje, ali da s Elenkom preseli u nebo, od toga se dao da ga Zuzka odvrati, što mu je Elenka uzela veoma za zlo i svakojako, i obećanjima i prijetnjama, trsila se, da ga predobije na svoju stranu. A kad joj to nije uspjelo, čak se i naplakala.

*

Elenki nismo nikad trebali braniti nepristojne riječi i nadimke, ona ima prirođen osjećaj pristojnosti, koji to sam sobom ne dopušta. Ivan naprotiv, mangup mali, unatoč zabranama i ponovnom karanju, ne može se uzdržati da okrsti nadimkom bilo koga, kad se naljuti, ili da bar u šali izrekne nedopuštenu riječ.

Nedavno, kad sam došla k njima u subjektsku sobu, kad su oboje gledali kroz prozor, izvijestio me s grozom, da je čuo, kako neka žena pred kućom ružno govori. Ja sam mu rekla, da ne ću, da mi i to ponovi, neka zaboravi na to, kao da nije ništa čuo. No uto se umiješala Elenka:

»Ne, mama, ta to nije bilo upravo ružno samo tako — tako — strašno!«

»Kako strašno?«

»Nuz s m r c (smrt)!« požuri se Ivan odgovorom, uprtim pogledom slijedeći na mom licu očekivani veliki učinak.

»Da je tobože smrt« potvrdila i Elenka, ali dalje mi nisu znali kazati, u kojem je smislu dotičnica o toj smrti govorila, a ja nisam htjela predmet raščinjati.

»Mama, sak aj »bodaj ca zabilo« je spatne povedac? Aj »peklo«, aj »chrom« — sak?« (Je li i »Bog daj te ubilo« ružno kazati? i »pakao« i »grom«) ispitivao je Ivica revno. Nato je imenovao još cio niz domaćih životinja, jeli i to »ružno kazati«, a ja sam morala razjasniti, da životinje treba nazivati njihovim imenom, samo ljudima nije slobodno nadijevati životinjska imena, što je Elenka poduprla još i tim dokazom, što ni zvijeri ne nazivaju sebe kao »čovjeci«.

No ma da takve pouke ne ostaju posve bez učinka na moga maloga mangupčića, ipak on rado pamti nepristojne riječi, što ih dolje u dvorištu čuje od djece, i rado ih ponavlja, valjda baš zato, što su mu zabranjene. Uvijek, kad dođe kući, kaže nešto, što je čuo na šetnji. No odmah, pogledavši na mene, kao da se sjetio, doda: »To je spatne — sak mama? To uz nepoviem (to više ne ću kazati)«. Ali ta neslobodnost kao da ga nekako smeta, jer za čas pita: »A kec budem velky, potom uz mozem spatne hovolic?«

On iskreno misli, kad obećaje, da će se popraviti, ali iznova pogriješi, prije nego što bi i stigao da se sjeti, što mu se i jučer dogodilo. Kad sam naime došla popodne iz kuhinje u sobu, šta vidim: figuricu moga Ivče, kako kleči na podu uz divan.

Otvorila sam oči, šta se zbilo, jer toga dosad još nije bilo. Otac mi je izjasnio, da je naložio Ivanu da kleči, jer je Elenku okrstio magarcem i još joj i šakom dao u leđa — doduše ne bez njene krivnje. Ona ga je svojim komandantstvom izazvala na to. Zato je i ona stajala tamo nekako raskajana i skrušena. Kazan klečanja vršio je tako moj mali divljak po prvi put u svom životu i bilo je vidno, da osjeća položaj, koji ga ponizuje. Lice je držao nešto prkosno, ali kutići usta su mu poigravali a postrance je bacao na nas namrštene poglede. U taj čas nas je bez sumnje držao za svoje najgore neprijatelje. Glavica s tvrdom tamnom kosom držala se u istom položaju, pod njom ravni, čvrsti trupić u pepeljastoj haljinici s crnim baršunastim pasom — a pod tim čvrstim tijelcem dvije male, sive papučice s petama gore, a potplatima okrenutim prema nama. Bila je to smiješna sličica, ja sam se morala okrenuti, da nazočni ne opaze moj smijeh, što bi odmah bilo potkopalo čitavu ozbiljnost situacije.

Elenkine prigovore je hrabro odbijao riječju i pokretom — on se nije osjećao krivim. Ali sam poslije ja počela da riješavam i konačno mi je uspjelo, da svratim stvar u pravu kolotečinu. Djeca se međusobno zamolila za oproštenje i izljubila, Ivica se sa spuštenim kutićima usta, cmizdreći, smekšao i pošao ocu da kaže, da drugi put ne će biti tako zao.

Ja kod takvih prizora sve više osjećam svoju ljubav prema tomu svomu malešnomu, raskalašenomu grešniku, ali me u jezgri stvari što dalje to manje uznemiruju. Sve očitije mi se iza njih javlja neka neizvjesnost, sumnja, da li je dobro i ispravno uvijek iznova tjerati djecu na to, da obreknu, da to i to ne će više učiniti, kad unaprijed stalno znamo, da obećanja ne će ispuniti, jer ih po svojoj djetinjoj i ljudskoj prirodi i ne mogu ispuniti...

Teška je stvar djecu odgajati...

U ožujku 1881.

Po koju večer teško je djecu natjerati na spavanje, razigraju se, pa se ne znaju zasititi zabave. Sinoć su se već zavukli pod perine, a ja sam, veseleći se kratkom večernjem pokoju, sjela k čitanju. No nisam do toga došla, jer je Ivan, migoljeći se i kojekako se prevrćući u svojim kolicima, nastojao svakojako da izvesla s njima iz kuta van, nasred sobe. Opominjala sam ga, da legne i spava; ali zaista za čas, kako to biva, kada roditelj nije dosljedan (što se kada-tada dogodi svakomu roditelju) — ne da bi on mene bio poslušao, nego sam ja njega vozila po sobi. On je stajao uspravljen, nešto raskoračen u kolicima, držeći se objema rukama za jednu moju, dok sam drugom rukom u dosta brzom tempu vozila kolica s jednoga kraja sobe na drugi — i natrag. Bila je to dakle za njega vježba, da održi ravnotežu u kolicima koja bježe, naročito na oštrim zaokretima od jednoga smjera na drugi. Sviđalo

mu se to. »Este« (još), mama, este!« gonio me i kliktao, a oči mu se sjale od užitka.

Razumije se, da je to i Elenku izmamilo ispod poplona, pa i ona stala tražiti svoj udio u igri. Uslužni Ivan, ma da mu je to bilo krajnjim užitkom, ustupio joj je dragovoljno, dao se čvrsto uhvatiti za obje ručice i tako je u visokom luku skočio iz kolica, cupnuvši bosim nožicama na podlogu. Kad je Elenka u dugoj košuljici stala u kolica, Ivčo ih je silom pomogao turati, ali je njoj od smijeha bilo teško, da se održi u ravnovjesju. Za čas se dala spustiti i nastupio je opet Ivan s neumornom voljom. Već sam sustala i oznojila se kod toga sporta, mećući i vadeći i turajući ih. To je napokon uvidio i on i prestao navaljivati sa: »Este ja! Este ja!«

Ponapravila sam mu njegov ležaj u kolicima, položila sam ga na nj i za čas se šćućurio tiho pod svojom perinicom, kao mišić, samo što su mu se očice razigrano svijetlile. Ali u tren oka stao se iznova vrtiti i tražio je da dođe u moju postelju, kamo se već i Elenka bila uturila, pa i ona još s velikim očima gledala po sobi i pripovijedala ocu, kako smo se igrali, dok njega nije bilo tu.

Ivanu nisam dopustila, da pređe na moju postelju, te je opet utihnuo. Nadala sam se, da će već nastati mir, — ali sam se prevarila. On je samo razmišljao, kako bi me sklonio na privolu. Odjednom je sjeo u kolicima i progovorio mi:

»Mama, vec mi povedz: Ivanko, musis plosic (ta reci mi: Ivanko, moraš moliti).«

Ne spotičući se o to, što imitujem njegov govor, ni o to, da ga protiv svoga običaja nazivam Ivankom, požurio se i izveo, što je zamislio.

»Plosim ca mama, daj ma do tvojej postele!« rekao je pun očekivanja.

Šta je bilo raditi: kad sam rekla a, morala sam dodati i b. Uzela sam ga ispod pazuha, on mi se podmetnuo, da mi olakša svoju težinu (na to je došao sam, moj premili dečkić; pa i u noći, kada ga sanena dižem iz kolica, ne zaboravi mi se za olakšanje podmetnuti, što me se i

doima, i sili me na osmjeh) i odnijela sam ga svojoj postelji nadajući se, da će tamo lakše zaspati, kako se to katkada inače i događa.

Ali sam se opet prevarila. Od predašnje igre bio je suviše razigran, a da bi se odjednom mogao umiriti. Pričao je — šeprtljao, dok nije i Elenku pomeo u miru, kojemu se već htjela predati. Za čas je i ona zbacila poplon, sjela i od svojih gipkih prstića spletala svakojake figure, koje su se na stijeni ukazivale kao sjenovite slike — a u fantaziji djece kao sve moguće zvijeri i gmazovi. »A macku? — A vcelu (pčelu)? — A vuka? — A slsnu (stršena)? A sldiecko (srdašce)?« tražio je Ivan do beskraja, a Elenka je neumorno prepletala i preokretala prstiće, hoteći pošto poto ispuniti svaku želju, dok nije ta točka programa došla kraju tim, što je Ivan, capkajući po stijeni, javio Elenki: »Uz som ci sécky zachlusiv! (već sam ti sve srušio)«.

No tim je prestala i sloga među njima; Elenka je počela gundrati na Ivana, da je gura i gonila ga iz postelje, no on se tim jače k njoj raširio, ne pokazujući volje za posluh. Morala sam nato ja posredovati. Izvukla sam ga iz postelje — pri čemu mi se ovaj put zaista nije podmetnuo, da mi olakša — i odnijela sam ga u njegova kolica govoreći mu, da sad idemo svi spavati. Uto je njega, razigrana, spopao žestok bijes, što sam mu prekinula igru, u kojoj je danas bio nezasitan.

»Naco (zašto) si ma sem dala, ty mama huncútska!« naježio se protiv mene, premećući se po kolicima, da je sve praštilo.

Ja sam se užasnula i nisam se mogla odmah snaći, kako da se obranim od takve provale bijesa; da li da upotrijebim kaznu samo riječima, ili i činom.

No tu se već otac zaustavio kod kolica.

»Tako ćeš ti mami govoriti, ti zločesti dečko?«

Digao je perinu i ispljuskao maloga buntovnika po onom dijelu tijela, kojemu to najmanje škodi. Dao se u gorak, zagušljiv plač, uvukavši koljena poda se i zarinuvši lice u svoj mali jastučić. Mislila sam, da će u svojoj žalbi zaspati i da će ujutro doći do pokajanja, kad mu misli

budu mirnije. No on, siromašćić, u toj svojoj nevolji prepušten sam sebi, nije se znao umiriti. Iza prilično vremena digao je glavu i okrenuo k nama svoje izmučeno, zaplakano lišce. Kad se nismo na njega obazreli, nego dalje čitali svoje novine kod lampe, snašao ga je nov napad žaljenja, kojemu je i dao težak izražaj, te me je užasom presenetio.

»Ja teda umlem, do chlobu — do klíza...« (ja ću onda umrijeti, u grob, pod križ) rekao je, suznim očima gledajući na mene.

Opet nisam na brzu ruku znala, šta da protiv toga učinim.

Elenka, velikim očima vireći iz moje postelje, htjela je stvar preokrenuti na smijeh, ali je pod mojim ozbiljnim pogledom umuknula.

Pukom zlobnom prijetnjom nisam to od njega mogla držati; ja sam u tomu čula do očaja rasplamćenu ražaljenost moga žestokoga sina i pošla sam k njemu, kako me je srce vuklo. Sjela sam na stolicu uz njegova kolica i počela sam sporazumijevanje:

»Ivane moj, ja sam veoma, veoma žalosna, jer si ti bio zao prema meni — ružno si mi govorio...«

U njegovim premilim očicama odsijeva se toliko žalbe i kajanja, da je čovjeku nemoguće to još dalje raspirivati. I ne znam kako, ali za čas sam ga već imala na krilu tijesno priljubljena uza se, te me je skrušeno uvjeravao:

»Uz ci ja tak nepoviem, — uz ja nebudem taky zly.«

Gladila sam ga po njegovoj tamnoj glavici, otirala mu suzno lice i zadržala ga kod sebe, dok god mi ta glavica zadrijemavši nije otešćala na grudima. Nato sam ga već tiha, snom prevladana položila u kolica i — kao obično iza stišanja takova burnog nastupa — zamislila sam se nad njim, nad njegovom ćudi i budućnosti. Dok djeca bučno čeprkaju oko mene, ne dospijem da razmišljam o njima; no čim se njihove glavice, snom obuzete, zaklopljenih očiju polože na jastuke, mene neizbježivo podiđe neki nejasni predosjećaj, koji se tiče njihove budućnosti, te se nikad ne može riješiti nekog izvjesnog pobojavanja. Život je pred njima i znam, da ih u njemu čekaju kojekakve poteškoće, zapreke, nezgode i žalosti — a ja nemam sile da ih očuvam od toga, da im to uklonim s puta...

Jedina pomoć je tu: dobro ih odgojiti, priučiti na pravilno gledanje, pripraviti ih za život i otvrdnuti ih protiv njegovih nepogoda. Hoće li mi to uspjeti? Rijetki su roditelji, koji bi se mogli pohvaliti, da su tu tešku ulogu izvršili sa željenim uspjehom.

Moj slatki zlatan leži mi tu tiho, samo mu ustanca još podrhtavaju od pretrpljene boli. Rado bih znala, da li će mu još i za 10—20 godina biti žao, kada nas razljuti ili ražalosti? Ako je tako, onda će ga to bez sumnje zadržati od mnogih stramputica. Njegovo iskreno, dirljivo obećanje, da to i to ne će više uraditi, da više ne će biti zao, ima ipak veliku vrijednost, ma da to i ne održi. Vidim, da je kod odgoja neizbježno. I mi smo odrasli ljudi slični naprama Bogu: obećajemo (n. pr. kod ispovijedi) a ne održimo, ili bar slabo održimo — pa ipak to obećanje, ako ide iz iskrene, zanesene duše, ima svoje daleko značenje, koje seže čak iza ovoga života. Samo da li je u slučaju okorjelosti umjesno i iznuditi otprošnje i obećanja, da li su i tada na dobro, o tom nisam na čistu. Mislim ipak, da je teško biti bez njih kod odgoja djece. Kod moje dvoje djece se to prema razlici njihove dobi dvojako pokazuje. Ivanu je, kad skrivi, potreba da moli za oproštenje i obećaje poboljšanje, njegovo raskajano srce dovodi ga tomu. Elenka se naprotiv teškom mukom dade na to pokrenuti, da prizna svoju griješku i obeća, da će se popraviti, tako da mi je često mučno siliti je na to. A pustiti je ovako, značilo bi pustiti da uzraste u otvrdnuloj sljepoći naprama vlastitim griješkama, a tim bi postala nesnosna za druge.

Pozaspali su oboje — duša i tijelo počivaju. Drugi put ne ću dopustiti, da se naveče prije spavanja tako razbukte i razbodre.

*

Kad su mi djeca zdrava i obijesna, vrlo često želim, da mi što prije odrastu, da već prestane taj vječiti, danju

i noću nezaustavni nemir s njima. Željna sam odaha, otpočinka, kao sustao i smalaksao čovjek gutljaja vode. Ali kad mi se razbole, rado hoću da uzmem na sebe sve to, radi čega sam isprva bila nemirna, samo da ozdrave.

Oboje je oboljelo, hvatala ih vrućica, slabo su jeli, bili su mrzovoljni i nemirni, čitave sam noći probdjela uz njih u mučnu strahu. Te su stostruke bojazni za roditelja najmučnije, kad djeca obole. Odmah se boji najgorega. Bez sumnje je to imalo biti nešto teško, čemu smo predusreli s pomoću onih blaženih lijekova, koji su dosad uvijek pomogli.

Sada već pomalo zaboravljamo na pretrpljeno, osjećamo se opet izvan pogibli — i ja se vraćam zapiscima. Kad je zlo, nemam ni vremena, ni volje za pisanje, uz to ovi zapisci daju ponajviše svijetlu stranu stvari, tamnu kao da taje.

S radošću opažam, da Elenkina bolesna mazljivost prestaje, a Ivanova zdrava obijest oživljuje. Samo što se on još katkad navečer prestrašen budi iz prvoga sna s plačem, čega prije toga nikad nije bilo.

Najnoviji mu je užitak bičem »sluchac« (pucati). Donio je iz dućana konopac, izvukao odnekuda nekakav zaprašeni štapić i došao s tim, da mu napravim »kolbac« (korbač). Dok sam to imala u poslu, nije spuštao s njega očiju, a nato ga je odmah uzeo i pucao njim po sobi s takvim divljim pokretima, da bi se čovjek gotovo lecnuo — kad to ne bi bilo tako smiješno.

»Alaj to praska!« divila sam se.

»Hej, velu (veru : zaista) plaska«, potvrdio je s osmjehom a u njegovim crnim očima odražavao se takav užitak i zadovoljstvo, da sam se i ja morala zajedno s njim osmjehivati.

»Idem ho Malve ukázac« — palo mu je odmah na um i pobrao se napolje. Malvinom su prozvali Marku — očito na Elenkinu pobudu — ali je tim odabranim imenom počaste samo tada, kada su prema njoj dobro raspoloženi.

Kad je već bio na vratima, još se okrenuo i puknuo bičem unutra u sobu, gledajući na mene sa svojim lopovskim malim osmjehom. Bez sumnje mi je htio na rastanku

priuštiti što više toga užitka, a u svojoj darežljivosti bio bi to izvodio ne znam do kad, da ga nisam podsjetila, neka već ide dolje.

Smiješan je, kad mu dođe volja nekoga »vysluchac« (izbiti) — ne iz zloće nego u igri. U njegovim očima je odmah očito, na koga smjera, ali on sam ne zna za tu očitost. Tada stane u izvjesnoj udaljenosti od dotičnika, a što je veći, to jest sigurniji prostor odmjerio između njega i sebe, to se jače i silnije zalijeće sa svojim bičićem prema njemu, i sav se umete, još si i ustima i čitavim licem pomaže, te se čovjek mora otkrenuti, da mu se ne nasmije. Ali sasvim se dotaknuti dotičnika nije se još nikad osmjelio — zna, da bi mu se to rđavo isplatilo. Samo onako liže med kroz staklo moj smiješni, kratki divljačić. Svakako, kad ga čujem gdje pucketa bičem iza mojih leđa, veoma mi je sumnjiv, da i na mene samu tako gustira. Kad ga nato o tom pozovem na odgovornost, odmah mi se zna izmaknuti, da to nije nikako pravo, nego samo »zo zaltu« (iz šale).

Ali kad smo bili vani u polju na šetnji, nije se više nikako mogao suzdržati, prevladala ga zavodljiva prilika. Uhvatio me za vrpcu ostraga na plaštu, koja ga je bez sumnje već odavno napastovala, i vukao me za nju, kao konjića za uzdu.

»Mama ja ceba sluchnem (ja ću te pucnuti), ale ca to ne bude bolet, neboj sa«, pripravljao me oprezno na svoj naum.

»Ali dobra djeca mamu ne tuku, jer mama nije konjić«, odvratila sam.

»Vec sa to len tak bavíme (ta mi se samo tako igramo), neboj sa, vec ca to nebude bolet«, uvjeravao me jako i već je pozviždavao tim svojim bičom za mojim leđima. Morala sam, htjela ne htjela, poslužiti njegovoj igri.

Ali dotaknuti me se, a pogotovo udariti me, to mu njegovo srdašce ne bi dopustilo ni za cio svijet. Kada kadšto kod svađe i rasprе s Elenkom počne na nju mahati rukom, a ja svoju ruku podmetnem njoj u zaštitu, odmah

mi je uhvati u obje svoje ručice, miluje ju i ljubi, tetošeći me:

»Ne tebe, mamulko moja, ne!«

I ako me slučajno kod igre premda nehotice dotakne svojom nemirnom ručicom po licu, već me na onaj nježni način miri. Ako mu se čini, da me je jače povrijedio, hoće odmah da me poljubi na udareno mjesto, moleći me, da se sagnem k njemu, i nema mira, dok ga na mnogo njegovo raspitivanje ne uvjerim, da me više ne boli.

Nedavno, kad je još bio bolestan, držala ga Marka u kuhinji na rukama, a ja sam se s njim razgovarala, kod čega je on treskom bubnjao po limenoj tavici, obješenoj o zid. Pod tim se udarcima tavica omakla s klinca i pala ravno na moja leđa. Ja sam se u prvom pokretu uhvatila za njih, kao da su me zaboljela. Moj je mali krivac odjednom pocrvenio od prepasti — a onda odmah sagnuo glavicu mojim leđima i poljubio ih.

»Ja som ca nechcev udlet, mama moja — sak ca neboli? Sak nye?«

Tek kad sam ga uvjerila, da me nikako ne boli, te mu za njegovo milo liječenje uzvratila cjelovom, nekako se umirio.

A još jedan raniji slični prizor mi dolazi na um. Bilo je to još prije bolesti dječje. Kod toga je bilo više žaljenja, jer me je više povrijedio. Sjedjela sam naime na niskoj stoličici obuvajući papuče. Uto dotrči Ivan k meni, divljajući uhvati jednu od mojih papuča i slučajno me zahvati upravo preko oka.

Ja, u prvom žestokom pokretu, kako me je oko zaboljelo, viknem na njega i još ga pucnem po leđima. On, siromaščić, nije se ni za trun o to spotaknuo, nego je samo prestravljeno gledao na mene, a kad je vidio, kako mi oko suzi, kako moram na nj metati mokar rupčić, počeo je pomalo spuštati kutiće ustiju, očice, koje su još uvijek gledale u me, prepuniše se suzama i počeo je jadno cviliti.

Stajao je preda mnom, htio bi mi bio pomoći, no nije znao kako. Napokon se usudio da mi pogladi bolno oko svojom ručicom i zamolio me, da mi ga smije poljubiti — i nježno ga se dotaknuo svojim usnama. Elenka nije htjela zaostati, i ona je došla da priteče svojim poljupcem i tako su mi ga zajednički njegovala moja divna djeca, što me je nanovo ganulo na suze.

No nije se dao moj mali tako umiriti, još i iza toga je krivio kutiće ustiju, gladio mi oko, virio u njega i neprestano me milo uvjeravao, da me nije htio udariti i da će mi to svakako proći. I poslije, kad sam već bila u kuhinji kod kuhanja, pa još i po podne padalo mu na um da me pita, da li me više »očko« ne boli.

Spomen na taj prizor uvijek me dira, ali me postiđuje i samu, jer mi uvijek napominje, da tada nisam bila vrijedna te raskajane boli, toga vreloga suosjećanja, koje mi je iskazao moj mili dečkić, jer sam ja najprije dala da me protiv njega zahvati moja žestina.

Od djece tražimo bespogrešnost, a sami pravimo griješku. Kad se uhvatim na takvoj griješci, uvijek želim znati, da li uopće ima na svijetu i takvih roditelja, koji ne dopuštaju sebi nikakvih griješaka kod odgoja svoje djece — no mislim, da takovih roditelja jedva ima na ovom svijetu.

*

Što sve moja djeca ne ispripovijedaju smušeno i zeleno, mudro i bezazleno, dirljivo i smiješno, toga bi bile čitave sveske, kad bi tko imao da bilježi i tko da čita. Gdjekada ni kroz više sedmica ne smognem vremena da zabilježim nešto o njima, a to me smeta, kao da sam bogzna šta propustila. A ipak su to samo djetinje »prtljanije«.

Ivan se probudio iz popodnevnog spavanja nekako osjetljiv. Počeo mi je spočitavati, što ga zovem Ivanom, a ne Ivankom. No kad sam mu rastumačila, da je »Ivan« dječački, a »Ivanko« mazunački, a on i sam često tvrdi: »Ja som chvat (chlap: dječak),« pristao je na to i zadovoljio se. Uz to su mu dvije lijepe jabučice, koje su ga čekale na stoliću, već sasvim vratile dobru voljicu. No razumije se, da je odmah pomislio i na nekakvo oduženje, te je počeo iz sitnoga džepića svoga odijela vaditi preda me »glose« (groše), to jest velike, s listovnih omota poski-

dane pečate od crvenoga voska, a kad više nije iz džepa mogao ništa iščeprkati, postavio je svoje malo lišce tik pred moje i zaronivši svoj pogled u moj iskreno me zapitao:

»Uz viac nebudes pýtac?« (Sad više ne ćeš tražiti?)

Za čas, kad je pojeo jabuke, opet isto tako pouzdano:

»Mama sam mnie nie dávac chlebík s pljascou (rascou)?« (Mama, ne ćeš mi davati kruščić s kuminom).

Elenka je htjela znati, otkuda dolaze suze, i mudro je izmudrila, da su bez sumnje spremljene u nekakvim mjehurićima tamo negdje za očima. Htjela je također da zna, kako smo je zvali, dok je nismo dali krstiti, a kad sam joj rekla, da smo je zvali samo djevojčicom, nije joj se to svidjelo: trebali smo je zvati Ljudmilkom, kao što ona svake sedmice mijenja imena svojih lutaka.

»Stani, dat ću ja tebi figu, a ne groš!« prijetio se otac srdito, kad mu je Ivan nekamo zametnuo sekser, s kojim se igrao. Ivan je u svojoj iskrenosti to uzeo doslovno.

»Daj mi tu figu, oteco!« spomenuo je iza nekog vremena, kad je vidio da otac ne ide da ispuni svoju prijetnju. A jer nesretnim slučajem nismo imali u cijeloj kući, brojeći u to i dućan i magazin, nijedne jedine smokve, nastao je iz toga plač i cviljenje.

Što dalje, to mu se više hoće ići van iz kuće, među ljude, teško se dade zadržati kod kuće. Nedavno je svom silom htio ići Balkovima, ljutio se i mrmljao, što ga nisam htjela pustiti i tek kad sam mu rekla, da bi mi bilo tužno i plakala bih, kad bi on otišao, popustio je od svoga, pogledao je sa suzicom u oku na mene i pritisnuo glavu uza me. Otada nikoji put, kadgod se upute nekamo u pohode ili na šetnju, ne zaboravi me na odlasku utješiti svojim ljupkim glasićem:

»Neplac, mamka, vec ja plídem skolo — vec som ja chnec (odmah) tu!« Ili: »Mamka, neboj sa, skolo plídem ja — na vecel.«

Čak i kad ne znam, da se nekamo sprema, tim se izda; kao danas, kad je, sjedeći na momu krilu, odjednom mekim dlančićem okrenuo moje lice k sebi i počeo me tješiti:

»Neboj sa, mamka moja, vec ja chnec plídem — velu hej!«

»A kamo — rekoh — ideš?«

»Nuz do sklepu — volac obedovac« (no u dućan, da zovem na objed).

A bilo je to u deset sati u jutro.

Ali zato bi znao biti i čuvarkućom, kad bih se ja uvijek s njim bavila. Nedavno smo se susreli na stepenicama, ja gore, a njega je Marka nosila dolje.

»No vidiš, tu su ti već mama,« rekla mu je, iz čega sam vidjela, da mu je bez mene tu bilo dugočasno.

»Aj ja idem hole — uz je tu mama, aj ja idem hole!« vikao je oslobađajući se od nje, da ga ne nosi dolje.

Katkad se desi, da i on hoće mene da odgaja, a ne samo ja njega.

Na primjer:

»Ja uz nejdem k cebe (tebi), kec si bola zla . . . «

»A kad sam bila zla?«

»Kec si ma pacla kec som zekadlo (zrcalo) skliabav.«

»No vidiš, da ga nisi razbio, ne bih te bila pacnula.«

»Ja više ne ću razbijati.«

»Onda ni ja tebe ne ću pacnuti — već ću biti dobra.«

Pogledao je na me pronicavo iz svoga kutića, kamo se bio zabio, da li to mislim posve ozbiljno, a iza kratka razmišljanja odlučio:

»Teda uz idem k cebe!«

I došao je, uzela sam ga u naručje, i nanovo smo jedno drugomu obećali, da ćemo biti dobri.

I kad Elenku kaznim, makar što je i njega uvrijedila, on nema mira, dok me ne udobrovolji, obećaje u njeno ime, da će se popraviti, kad se sama ne da na to, i svakojako podstrekava među nama na izmirenje.

»Mama, uz Elenka ne place, len skunká (već Elenka ne plače, samo jeca) — uz podj k nej!« nagovara me krepko moj bezazleni mali dobrijan i napeto gleda u mene, da li ću se dati sklonuti njegovim pomirnim nastojanjem.

Stratio nam je sve olovke, udarao je po njima štapićem kao po klisovima. Da ih pusti na miru, ostrugao mu je otac pravi mali »klis.« No to je bilo još gore, jer nam je neprestano ugrožavao njim prozore i zrcala, kad bi mu od prejaka udaranja previsoko skočio.

Prikričila sam mu dakle, da udara što slabije, da mu samo nisko poskakuje. No to mu je bilo krivo.

»A kada ću jako?« pitao me nezadovoljno.

»Kad se mogneš s njim igrati na dvorištu, onda ga možeš frcnuti makar i na krov.«

»I do neba — zar ne, mama?« umiješala se Elenka i u njenim je očima već odsijevala predodžba, kako klis leti do neba. Nato se i Ivan zamislio, i osmjehujući se s užitkom, dodao sa svoje strane:

»I na zvjezdicu — ne?«

»Mama, ja ci donesiem vuka z holy (iz gore)«, obećaje mi drugom zgodom.

»A šta će mi on?«

»Nuz budes sa dyvac (gledati) na neho a bude ca zlac (proždrijeti)!« stavlja mi u izgled, žmirkajući očima.

»No onda više ne ćeš imati mame, kad me vuk proždre.«

»Sak ca ja nedam — vec sa to len (samo) bavime (igramo)«, poučio me na moje umirenje. Skoprca se dolje s divana i kad vidi, da je ostavio na njemu zemlje i blata s papučica, objavljuje mi, kao da sebe kara:

»Ale som ci tu sélico nalobiv!« (Al sam ti tu koješta učinio).

Kad »koješta« smetemo i otaremo divan, ide on s užitkom na nj da se valja i da vježba jezik na kojekakvim brbljarijama.

»Boze, stvola — stvolicka (stvorića)!« tepa sebi, imitujući Marku. Nato, opazivši moj uzornik od kanave, na kojemu su izvezena u bojama pismena različitih vrsti, divi mu se ovakvim tonom:

»Mama, to je klasna suplilá (šnuptichl'a = nosni rupčić)! Jaj Boze, keby (kad bih) som ja takú mav (imao)!«

A za čas opet: »Mama moja dlaha, len kedy sa ty uz budes zenic (ženiti)? Drugi put me izravno poziva:

»Mama, ozenj sa!« Marka njemu tako govori, tu je misao bez sumnje profitirao od nje. Ili: »Jaj, Boze, Boze, cimze ja uz budem jest?« uzdahnuo je, kad ga je Marka plašila, da ćemo mu odrezati jezik, ako ga bude plazio. A »ah, Boze, Boze, pomáhajze!« kad je ručao zajedno s Elenkom.

A ima već i svoju smiješnu malu politiku. Kad hoće da nešto postigne a da sebi ujedno osigura nekažnjenost, navodi me, da mu to i to naložim ili zabranim — prema njegovim osnovama.

Na primjer dođe kući sa šetnje i donese u ručici lijepu, omašnu krušku i odmah mi je nudi: »Mama, ty jedz túto chlusku!«

Meni to nije ništa novo, da se svačim sjeća nas, jer i kad mu kadgod dadnu i po dva slatkiša, on ih vjerno čuva u ručici i po dva sata, te mu se sve već razlijepe u njoj, samo da ih može kod kuće dati nama. Tako sam i kod kruške mislila samo na tu njegovu prijaznost i nisam je htjela primiti, nudeći ga, neka je samo sam spapa. Ali on se iza časa razmišljanja opet javio:

»Mama, povedz (reci): zahoc ju plec (baci je proč)!«

Tako sam već saznala, da se ne radi samo o uslužnosti, nego da on ne će kruške, i pokazalo se, da je već tamo jednu pojeo, gdje su mu i tu dali. Nato sam je već ja primila, a njemu je bilo drago, da me je njom poslužio.

Drugda opet okušava: »Mama, ty mi povedz: Ivanko, uz mózes ísc (ići) do Balkov« — i pokušava to ponovno, kad mu ne ću da uradim po volji. I kad puže za kuglom ili čim drugim pod postelju, odmah napominje: »Mama vec hovol (govori): Neudli sa! Neudli sa!« (ne udari se) i već viri s okrenutim obraščićem, primaknutim uz pod ispod postelje, čekajući, osluškujući, kao da bi se bez moga upozorenja neminovno morao udariti.

A to spada u njegovu malu politiku, da me nastoji već unaprijed pripraviti, kad hoće da nešto poduzme, što je protiv moje volje. N. pr. verući se na sto krepko me nagovara: »Nechnevaj sa (ne ljuti se), mama moja, vec ja potom zasa (opet) dolu sídem«, — ili: »Neboj sa, vec ja ci to neubablem (ne zamažem) — v e l u (zaista) nie!« — ili: »— vec ja pozolne (mj. pozor) dam — vec ja to

naplavím — v e l u hej!« Tako me lijepo zaobiđe, da ga ne smetam na djelu. A naročito kad hoće da puca bičom ili se naganja palicom, odmah se obazire na me i hiti da predusretne moju zabranu:

»Ja aj takto viem (i ovako znam), mama, — pozli (gledaj), ale se nechnevaí; takto zaplem palicu — ale sa nechnevaj!«

Ili me uvjerava: »Nie, mama, nebudem ci salapatic (čeprkati) — v e l u nie!« — V e l u to nepokazím (ne ću pokvariti) — vec som ja dobly chlapec«. Tako me «abrihta«, da mu ne branim. A kad ja idem k prozoru, ne propusti mi napomenuti: »Pozolne daí (pazi), mama, aby si nevypadla (da ne ispadneš) — sak pozolne dás?«

Nedavno mi se bio grozio, da će me uciljati košticom iz kruške, kad ga ne ću da učim plesti, kao Elenku. Ja sam mu razjasnila, da dečki ne pletu i umirio se. No njegova prijetnja mu je nekako pala na savjest, bez sumnje ga je to smetalo, jer kad sam ja na tu stvar bila već sasvim zaboravila, on odjednom dođe k meni:

»Povedz, mama: Sak ma neupichnes (ne ćeš me uciljati) Ivanko?« Pogađajući njegovu namjeru, učinila sam mu po voljici, a on odmah:

»Nie, neboj sa, mama moja, neupichnem ca!« — i olakšalo mu oko srdašca.

U jutro, kad ga je Marka obukla, veselo mi je javio: »Ja uz idem do kuchyne!«

»Ta ne idi još, moj dečko, bilo bi nam žalosno bez tebe«, govorila sam s osmjehom, obradovana njegovim veselim izgledom. On je to uzeo posve ozbiljno, stao je tiho uz stolicu i pažljivo gledao u mene, na svaki moj pokret, da li ću se i ja skoro opremiti.

Međutim je pomogla Marka obući i Elenku, a ova, pošto je zaželjela dobro jutro, odmah pođe Ivanu, uhvati ga za ručice i stane ga vući, da pođu zajedno u kuhinju. No on ih je krepko oslobodio i odmah je odgovarao:

»Vec by mame bolo smutno (žalosno), Elenca, nejdime esce (još) — smutno by jej bolo!« pričekali su me lijepo strpljivo.

Nedavno, kad je bio godišnji sajam, imali smo rastrgan ručak, kao uvijek na takav dan, samo ja i djeca i služavke smo se najeli na termin. Tek znatno kasnije došli su naučnici iz dućana, a otac istom iza njih sasvim najposlije. Kad sam pošla u subjektsku sobu da vidim, kako stvari stoje, našla sam oca gdje jede, a Ivan, nedaleko od njega uljudno sjedeći na stolici, čeprkao mu, pripovijedao, nukao ga:

»Telaz s é c k o ty zjec, — to je rajsík, to popapaj!« (Sad sve ti pojedi, — to je rižica, to popapaj.)

Kad je naime otac došao iz dućana, a Zuzka pošla da mu dade ručak, odmah se Ivan uputio k njemu, izričito zato, da mu ne bude tužno samomu. On je to već nekako osjetio, da za oca nema ništa gore, nego da sam jede, da nema s kim da se kod toga razgovara, pa je tako Ivan uzeo sebi za dužnost, da ga zabavlja, dok nikoga od nas nije bilo tamo. I sjedio je na stoličici, tako mila mala bubica, vršeći, što mu je dobro srdašce diktiralo. A najljepše od svega je uvijek to, da on sam ne sluti ni izdaleka ništa o toj svojoj čarobnoj miloti. Štaviše, kad sam ga jednom, svladana njom, iza slična prizora uzela u naručje i ljubila ga s riječima: »Ti moj radosni, krasni dečkiću!«, on je okrenuo lice, pogledao mi ispitljivo u oči i nadodao:

»A kec som vtedy spatne povedav (ružno govorio)?« Njegova nepodnosljiva savjest se javila, nije se osjećao vrijednim hvale i laskanja, i odmah je spreman da svjedoči i protiv sebe. On nikad ne vagne, šta ima da kaže, ali ako se probudi u njemu bezazleni poriv, već ga i izgovori.

»Ja som zly dec (mj. diet'a: dijete), aj Elenka je zly dec —« priznavao je iskreno, kad sam im tumačila, da se samo zla djeca svađaju i čupaju.

I nedavno je bio milen. Meni je kod stola zapalo nešto u grlo i morala sam dugo iskašljavati. On je gledao na mene zabrinuto, odjednom se iskobeljao sa svoje stolice i uzeo svoj mali porculanski lončić, da mi donese vode, da toliko ne kašljem. I donio mi je noseći lončić oprezno pred sobom i ponudio me brižno. Razumije se, da

sam srknula iz njega, odložila ga na stranu, uzela svoga premiloga liječničića k sebi na krilo i uvjerila ga, da mi više nije ništa, da me je njegova vodica izliječila.

Takvim zgodicama uvijek očara i kritičku Elenku, ona onda obično dođe k meni i šapće mi:

»Mama, zar ne da je to milo? Krasno je to — zar ne?«

Ja kimnem glavom i dodajem također šapćući:

»I smiješno je — zar ne? Takav huncutić!«

On sa strane zirne na nas i osmijeva se ispod jednoga od svojih budućih brkova, jer i čuje i pogodi, da je o njemu riječ. Nato pritrči k nama i zove nas na odgovornost:

»Co ste povedali? Ja vám dám, kec sce povedali!« I smiješi se tetošno.

Elenkini su govori sasvim druge vrste, ona više umuje. Kad je jednom Ivana tukla, govorila sam joj:

»Vidiš, Elenka, kakvo si ti zlo djevojče. Reci sama, šta da uradim s tobom, da budeš bolja? Moram te nekamo van dati, dok se ne popraviš!«

»A onda ćeš sama za mnom plakati«, odgovori ona hladnokrvno. O kakvu kajanju kod nje ni traga. Kad im, izmorena od njihova bješnjenja i odgovaranja na njihova pitanja nalažem, da sad odu Zuzki igrati se, ona odmah s ozbiljnim prizvukom:

»Kad mi hoćemo samo tamo da budemo, gdje si ti, mama moja, jer nam je tamo najbolje.«

Kako da ih nato odagnam?

Često razmišlja o smrti, ona već zna, da kao svaki čovjek, tako mora i ona s njom računati. Ali meni se to čini preranom dozrelošću. Jednom me pita, kako je to da srce u nas uvijek »skače«, dok živimo, a zašto prestane skakati, kad umremo? A što ono nato radi? I u potankosti hoće da se pouči, što li čovjeku prostru u raku, kako tamo legne itd. I sve, što se tiče smrti, čini se da se njoj samo sobom razumije, a ne da joj je strašno. Drugi put se opet i rasplače nad tim, da mi ljudi moramo umrijeti i sagnjiti u grobu. I za djedom u Ljuboreči (Danijelom Maróthyjem) se rasplakala, kad sam joj pripovijedala, da je umro dok je ona još bila sasvim malena, te da ju je vrlo

rado viđao, i stih joj je napisao. I taj stih sam joj morala pročitati. Uto je došao Ivica sa svojom utjehom:

»Sak on (djed naime) plíde dolu lebrríkom (ljestvama)!« — i morali smo se nasmijati sa suzama u očima.

Poslije, kad smo na to već zaboravili, sjedjela sam uz stolić, a on je stajao uza me, i odjednom mi reče:

»Mama, ja ci zomlem« (ja ću ti umrijeti).

»Ne, moj ptíću zlatni, — ne ćeš mi umrijeti!«

»Zomlem tam do chljobu, do cintolína —« (u grob, u groblje) ustvrdio je sasvim veselo, kao da je govor o kakvoj igri. Nato ga je Elenka poučila, da ćemo svi umrijeti, no da ćemo prije toga još dugo živjeti.

»A potom nám tam bude doble, v chlobe, — budeme si spolu sepkat« (zajedno ćemo si šaptati) predstavljao je sebi s osmjehom, kao da se na to veoma veseli.

No za čas zaborave na tu valjda daleku budućnost i predaju se sadašnjosti. Elenka sjedi uz peć i brižljivo ljulja svoju ćelavu, no inače krasna lica Olgu (koja svake sedmice mijenja ime) u velik vuneni rubac. Ivan sjedi na sandučiću u koji se meću drva, i tobože goni za Elenku, magarčiće, a za njega samoga »konjiće«. Dugo je trajala prepirka o tom, a konačno je stvar ostala svejedno neriješena, jer se nametnulo drugo pitanje: tko ima da bude mama, a tko tata? Elenki je to odmah bilo jasno, no Ivčik — bezazlenjak više ju je puta pitao, da li je on »tata«, dok nije uvidio, da on mora to biti.

»Mama, tvoj je Ljudko, a moj Ivan«, upozorila je Elenka s velikim mirom, kad je već to bilo ustaljeno.

No uistinu se »tata« nije pokazao vrijednim te svoje znamenite uloge: u času je stao praviti kojekakve nepodopštine, sa sandučića se prevaljivati na divan opisujući polukrug s gore ispruženim nogama, s pobočnoga naslonjača skakao na plohu divana i tamo se razvaganio — i slično. Za Elenkino mrmljanje i gundranje nije se brinuo, a ona, ne znajući kako da sebi drukčije pomogne, klapnula je neuglađenoga gospodina supruga nekoliko puta bar po odijelu, što on srećom nije baš mnogo uzeo k srcu.

»Elenka, ali ja svoga Ljudka nikad tako ne bijem, kako ti svoga Ivana« — napomenula sam joj.

»Hm, kad tvoj Ljudko i nije nikad tako neuredan kao moj Ivan!« odvratila je spremno.

Originalan je to bračni par!

Drugda se uvale u kolica i otuda tjeraju »konjiće«, ali nedavno je pao Ivan iz njih i udario se u glavu. Kad sam na njegov plač došla onamo, položio ju je bio u Elenkino krilo, a ona ga je milovala i tješila. Otada se čuvaju kolica.

»Mama, morala sam se s tetkom Lujzom smijati, što smo se prepali mačke«, pripovijeda Elenka svoje doživljaje sa svoga dužega boravka u Mošovcima kod djeda. »Sjedjeli smo u hodniku, jer je sjao tako krasan mjesec, — a tu odjednom pade pred nas mačka s krova! Poskakale smo, stolica je tresnula, a mačka fuk pod vrata! To ti je bilo smiješno — morali smo se smijati, još u sobi, kada smo išli spavati. To je način njena pripovijedanja kad je raspoložena nešto pjesnički. Ili:

»Mama, ova »subjektska« ura ljepše bije nego ona u našoj sobi: ova igra kao na guslicama, a ona samo onako udara kao papkom, —« razmatra, kada je ura na uteg u subjektskoj sobi, tremulirajući i zvrndajući, odbila deset. Ona se brine o takvim stvarima.

Iz mošovskih dojmova je i ovo:

»Mama, ja ipak ne ću biti žena strica Đurka. Isprva sam mislila, da hoću, ali sada sam pomislila, da ne ću. Ej — kažem — kad sam u Martinu u Šoltysovih sada, kad sam malena i zla, no onda ću biti radije tu, kad budem velika — jer onda ću već biti dobra, znaš, mama moja«.

Dakle mi se moja Elča hoće da oduži zato, što sada s njom podnesem, kad bude velika i dobra. Ja sam, istina, s radošću primila njen prijedlog, ali stric Đurko je tako izgubio vjerenicu, koja mu se nedavno bez ikakva nagovaranja obećala s toga razloga, što će onda kad bude njegova žena, moći uvijek biti u Mošovicama kod djeda i tetke Lujze. A sad već nema iz svega toga ništa.

Inače uvijek mudruje o svemu mogućem i nemogućem; meni često u glavi šumi od njenih pitanja i od napora, da na njih odgovorim. Ognjiću je zahvalna, što on ne plane iz peći i ne zapali kuće, nego samo lijepo huči i »prstiće« pruža tu i tamo, razgovarajući se valjda tako s drugim vatrama u susjednim stanovima i kućama. O zvijezdama na nebu mnogo razmišlja i priča, o suncu i mjesecu ima kakve takve razumnije pojmove. Vodu promatra, kako pada iz oblaka, sakriva se u zemlju i izvire odatle, da je mi možemo upotrijebiti. Ali uto se ustavila i ispitivala, kako je to, da voda može takva čista izvirati iz zemlje, kad je zemlja crna? Kad sam joj nato pripomenula, da je svakako n. pr. njena ruka bijela, ali kad se poreže ili ubode, poteče iz nje crvena krvca, nasmijala se, u njenim velikim očima je sinulo razumijevanje i ustvrdila je, da je voda potom krv zemlje.

A o toj se crvenoj krvi iz bijele zemlje nedavno sama na sebi osvjedočila, kad se porezala svojim malim stolnim nožićem. Nije rekla ništa, samo je odjednom pocrvenila i počela se usiljeno osmjehivati — bila je dakle srčana. Ali Ivan je vidio, što se dogodilo, i glasno je požalio. Tek nato nam je pokazala svoj krvlju obliveni kažiprst, ali nas je uvjeravala, da je ne boli, da se sasma malko porezala, — »samo tako, kao da je ptičica proletjela«, označila je to na svoj poetski način.

Ivan je bio u sličnoj zgodi manje srčan. On je u pretincu zrcala iskopao moj džepni nožić i odmah se dao na to, da njim struže sam pretinac, što mu je zabranjeno. No tu ga nije minula kazan za neposlušnost: tek što je dva-tri puta njim strugnuo, odjednom ga je naglim pokretom turio opet u pretinac i udarivši u plač došao k meni. Porezao se naime po kažiprstu i žalosno gledao na crvenu kapljicu krvi, što je na njemu procurila. Tako je bio kažnjen, što je prekršio zabranu.

»Mama, daj mi telaz (sad) toho flajstlíka«, želio je, umolno upirući u mene svoje suzne očice i odmah je pošao po ružičastu kutijicu s tamnim zavojem, koja je zacijelila već ne jednu ranu.

Čitati zna Elenka već dosta dobro iz početnice, uzima je pod pazuh i ide s njom »u školu«, t. j. u drugu sobu.

Kad se nedavno u nedjelju s njom onamo zaputila, odjednom je zastala, pocrvenila i nasmijala se u nekom iznenađenju.

»Kad je danas nedjelja, ne moram ići u školu«! povičе, a oči joj se zasjaše od radosti, kao da se ispod bogzna kakve teške dužnosti izvinula. A čitavo to hodanje »u školu« izmislila je sama i dragovoljno ga vrši. Mi joj više branimo učenje, nego što je na nj nagovaramo. No najviše se svakako zanima brojenjem. Uvijek je strašimo, da će se jednom čitava razasuti u same brojeve. Počesto me zaustavi:

»Mama, gle: tu imam 3 jedinice, 2 desetice, 6 stotica i 4 tisuće, to je dakle četiri tisuće šeststotina i dvadeset i tri — zar ne?« S takvim vježbama pada naročito ocu na vrat, a on se odmah strpljivo i opširno udube s njom u to. »Puta« već zna i gore, i dolje, i napreskok, — da mi sve u glavi huči, kad hoda za mnom i recituje ga. Već je, čini se, na glasu s toga, jer se već nekoliko puta dogodilo, da ju je tkogod na ulici zaustavio i ispitivao »jedamput jedan«. Ne znam, hoće li joj ta »računljivost« ostati i za život.

1. travnja 1881.

Oboje nam je djece bolesno, kašlju već više sedmica i ne će to nikako da im pređe. Kašalj ih muči i danju i noću, a najviše naveče, iz prvoga sna. Običajni lijekovi ne pomažu — bojim se, da je to divlji (»magareći«) kašalj.

Mrzovoljni su, svađaju se i pravdaju, neprestano moram među njima uredovati. Tek što čujem njihove glasiće, n. pr.: »Ja ću piti!« »Ty nebudeš!« »Ta hoću!« »Nebudeš!« »Da!« »Nye!« »Da!« »Nye!« već pohitim njima, jer bi bez moje intervencije nastala bitka među njima. Naročito naveče biva Ivan mrzovoljast, kad je pospan, a kašalj mu ne da spavati. Tada mu Marka ništa ne može po volji ugoditi, samo mene hoće da ima oko sebe. Ako nisam tamo, zove me, i s plačem me traži u svakom kutu i svakoga pita, gdje je mama. Kad dođem unutra, onda više ne će od mene. Ili mi je za leđima ispevši se na stolicu i viri u novine ili u knjigu koju čitam, ili sjedne na mali stolić ukraj mene, razlaže igračke po mom krilu, pripovijeda mi i muči me svojim naivnim pitanjima kojih uvijek ima na skladištu čitavu šarenu zalihu.

Ali ni sa mnom mu nije sada svijet po volji, i meni često plačljivo koješta spočitava.

»Kec ma sem nechces pustic — kec mi to nedas — kec mi chces dac (dati) novu kosielku (košuljicu) —« i sl. Nove košuljice naime, što sam mu ih sašila, nikako ne će da zavoli, jer mu se ne daju umekšati, nego vjerno ostaje kod svojih starih, i ako su mu već vrlo kratke.

U takom ga nesretnom raspoloženju najbolje umirim, ako ga uzmem na krilo i počnem mu pjevati. Zaista nikad više ne bih bila vjerovala, da će se i moje pjevanje još komu svidjeti i ugoditi. Još i Elenku primami, pa se i ona onda nama prišulja i sluša. Kod neke žalosne pjesme mi se nedavno rasplakala. A Ivica, kad sam mu zapjevala: »Hej hore háj, dolu háj, hore hrájom chodník, moj otec bol dobry, ja musím byť zbojník (razbojnik) —« živo podignu glavu, pogleda mi u oči i na svoj iskreni način me utješio:

»Neboj sa, mama moja, vec ty si nie zbojník (ti nisi razbojnik)!« čemu se nato Elenka smijala, da su joj se sve oči zasuzile i kašalj je uhvatio.

Samo da im taj kašalj prođe!

10. travnja 1881.

Kašalj im zaista ne prolazi, nego se upravo osilio. I noću ih mori, svaki čas moram ustajati, sad jednomu, sad drugomu. Elenku je jako islabio, većinom leži, što na divanu, što na perinici na podu. U Ivana je tvrđi, nekako suh, nekoliko puta ga je i krv zalila na usta i na nos, pa ipak ga nije toliko izmorio. Tek kad mu se tomu pridružila i neka bol u grlu i trganje u uhu, tada smo se kroz nekoliko dana naužili mnogo straha, a on, siromaščić, mnogo bolova. Bio je uza me i danju i noću, no lijekovi su pomogli, već dolazi sebi, a i mene pomalo ostavlja bojazan. Samo Elenkina slabost me uznemiruje, ali me uvjeravaju, da će i ona prestati, kad mine kašalj. A učiti se još i sad hoće, jedva je od toga zadržimo. Kad sam joj sakrila početnicu, stala je na svačem drugom da sebi razbija glavu. Na pri-

mjer, ležeći na divanu razmišlja, kakve su budale Nijemci, kad govore: t o postelja, t o slika, t o prozor, t a j zrcalo, t a j slanina, t a maslo itd. preispita sve, što zna. Ali kad o tom neko vrijeme razmisli, odjednom se trgne i obrati se meni:

»Mama, a ti Nijemci, zar ne, opet kažu, da smo mi budale?«

Svakojake zagonetke prevraća; kad nije druge, onda bar iz duga časa prevraća riječi naopako. N. pr. odjednom počne sva pasja imena, koja zna, nabrajati: Treff-Ffert, Boj-Job, Murat-Tarum, Nero-Oren, Muro-Orum, Pozor-Rozop i sl. bez promišljanja.

Ivan već također leti za knjigama, doduše, još samo za slikama u njima. Zatekla sam ga, kako je baratao po ormaru za knjige, kad sam ga zaboravila zatvoriti: iz svih sila se trudio da izvuče jednu od većih knjiga, stisnutih tamo u policama, no njegove kratke, grube ručice nikako sebi nisu umjele u tom pomoći, što je bilo vrlo zabavno gledati. A istom nato, kad ih je stao od mene tražiti, imala sam pune ruke posla, da ga odvratim od njih.

Nekoliko su nam godišta ilustrovanih časopisa djeca sasvim rastresla. Slike iz njih znaju već na pamet, ali uza sve to ih uvijek nanovo gledaju, samo što bi uvijek kod toga htjeli imati i nas. Najbolje im se sviđaju djeca i životinje; naročitu pažnju posvećuju humorističkim sličicama, sa strašću tražeći smiješne zgode, koje su njima prikazane. A i slikoviti rebusi su im draži i od toga, jer su tamo sve same »malelelene« sličice na okupu, o kojima, sastavivši glave zajedno, revno gonetaju. Elenka tumači i poučava, Ivica gleda i sluša, ali također ubacuje među to i svoje naivno-mudre opaske, te se radi toga često i pokeckaju, naročito u sadašnjem svomu mazljivom raspoloženju. Ivan n. pr. o vucima tvrdi, da su mačke, na što se Elenka razljuti sve do plača. On nato nas zove u pomoć:

»Oteco, sak to sa macky, to sa nie vuci —? Mama, pozli (gledaj), sak to sa nie vuci, to sa macky?« a tek kad mi potvrdimo, da su to zaista vuci, umire se obje stranke, samo Elenka se ne uzdrži, a da mu ne sune: »Vidiš — ti!«

I kod igre se još češće posvade, nego kad su bili zdravi. N. pr. već iz toga, da je Ivan zasio Elenki stolicu, nastao je čitav rat među njima. I čupali i tukli se, a uz to sve još — što dosad nikad nisam opazila — Ivan je Elenku čestito nategnuo za kosu. Bilo je u tom mnogo komičnosti, te mi je bilo teško uzdržati se od smijeha, kad sam na njihovu lomljavinu došla da ih mirim. Mirenje je išlo teško, a najgore je, da iza takvog srditog i plačljivog prizora neminovno slijedi žestok zahvat nesretnoga kašlja.

Kad Elenka osjeti, da se kašalj približava, pohiti s plačom k meni, ja kleknem do nje i držim je za glavicu i bokove, dok je on izlama. Katkada dođe u isti čas i na Ivana, a on se nato s druge strane opire o mene. Elenka iza nastupa ide da legne, a Ivan se ide dalje igrati.

Takav kašalj je nešto grozno i za djecu i za roditelje! A iskusni ljudi mi govore, da biva još i veći.

No i u tom bolesnom potištenom raspoloženju zbivaju se katkada i smiješni, i mili prizori, ma da one prve i potiskujemo, da ne izazivaju kašalj.

Kad se Ivan, naveče, pospan potužio, da ga čarapica b o l i (imao je u njoj zrno pijeska), Elenka odjednom udarila u smijeh — i bilo je zlo: kašalj, plač. On joj nato, izvivši se iz Markinih ruku, bez sumnje, da ona imadne manje brige, išao položiti lutkicu Vilušku na uzglavlje, jer zna, da Elenka bez nje ne će spavati, ma da je lutka u noći, kad se u snu prevrće, ne jednom tišti glavom ispod rebara. Ona mu je zato, kad je prestao kašalj, obuhvatila nožice-capice što su visjele dolje i s kojih je Marka već bila skinula čarapice — a on ju je nježno gladio po kosi, za koju ju je nedavno bio tako nemilosrdno prodrmao.

»Mama, zar ne da je milo, krasno, ono — taj Ivan?« obraća se Elenka meni.

Te večeri bez sumnje čista srca mole od maloga Isusa laku noć jedno za drugo.

A to rijetko srdačno raspoloženje javilo se još i sutradan u jutro. Kad su bili obučeni, zaželiše jedno drugomu »dobro jutro«, poljubiše se — a poljubivši još i ruke jedno drugomu. Bila je to premila sličica.

Kad sam ih radi toga pohvalila, uvjeravala me Elča, da će cio dan biti tako dobri, da se danas uistinu ne će nijednom posvaditi, a Ivica je sa svoje strane također dodao, da će i on biti »lijepi dečkić i dobli blaco«.

Obećanje je bilo iskreno i premilo — i ako mu nato i nisu potpuno udovoljlii: tko se može baciti kamenom na njih?

20. travnja 1881.

Proljeće je došlo (nikad ga nisam tako teško dočekala kao ovaj put!) i kašalj moje djece popušta. No nije to tako glatko, kako se to ovdje kaže. Ivan ga je bio naime već sasvim izgubio, mislili smo da ga se već riješio, kad li mu se odjednom vratio čitavom silom, a uz to i s velikim zahlipljivanjem. Nastale su iznova nemirne noći, morala sam uvijek nad njim bditi. Kad bih na čas zaspala, već bi se plačljivo tužio:

»Vi ste svi zaspali, a mene niste poklili!« Probudio se naime go i studen kao žabica, jer se u bolesnom nemiru smjesta iskopa, ako ga nemam uza se u postelji i ako ga svaki čas ne pokrivam. A on je, budalica mala, mislio, da sam ga naveče zaboravila pokriti.

Njemu su, kako se čini, naudile duže šetnje vani, koje su Elenki očito pomogle. Ona pomalo dolazi do sila i kašalj se sasvim smiruje. Knjižicama, razumije se, ni sada ne da mira. Kad joj nismo htjeli dati njenu početnicu, uhvatila je Ivanovu (staru, od Kadavoga), u kojoj su na jednoj strani i latinska pismena, velika i mala, i švabah (njemačko pismo), veliko i malo. S njom bi se ona uvijek nekamo šćućurila u miru i sagnuta nad njom marljivo se trudila, mnogo pažljivije, nego kad sam je ja učila. Ja nisam znala, šta ima iz toga da nikne, dok nije došla meni s osmijehom: »Mama moja, gledaj!« i počne mi čitati retke štampane švabahom. Uistinu sam bila veoma iznenađena, jer je to ona sama naučila bez ičije pomoći, ispoređujući latinicu sa švabahom. Tako ona, još tek sa 4 i po godine (premda se sama u svojoj djetinjoj nestrpljivosti proglašuje već petgodišnjom) umije pročitati latinicom ili švabahom

štampane, pa i pisane ne samo rečenice, nego i kratke pripovijetke, brojke i sl. Odlična učenica je u njoj, premda će u školu ići tek još za dvije godine.

Ivan je na čudo hrabro podnosio svoju nevolju od kašlja i od zahlipljivanja, i kad je bila najžešća. On je dečko, a ne mitnjak. I tada nas je, često izmučene, on razveseljivao. Kad od grlobolje nije mogao okretati glavu, to više je okretao na sve strane svoje mile, izrazite očice. Samo katkada bi ga naveče podišla mrzovolja i tegoba, a onda bi počeo kroz nosić zamjetljivo fućkati i plačljivo spuštati kutiće usta.

»A gdje je otac?« pitao me, kad ga je kasno naveče probudio kašalj oda sna.

»Još je u kasinu, danas mora tamo biti duže«, odgovorim mu.

»Ne u kasinu — u dućanu!« htio je on bolje da zna, jer je htio radije da otac bude bliže, nego dalje. U taj čas je dakako već stao i fućkati i spuštati kutiće i ja sam morala uložiti mnogo rječitosti, da mu prikažem očevu nenazočnost u jasnijem svijetlu.

Sutradan popodne, kad je otac legao na divan, da malo zadrijema, a ja sam djeci rekla, da ga boli glava, pa neka budu tihi, Ivica pođe upravo ravno k njemu, da ga potapša svojim nezgrapnim ručicama.

»Tatice, sto ti je bilo toj glavici — sto? No leci mi hitlo!«

Za takvo narušenje mira zaista se nije ni otac na nj naljutio, nego se pustio s njim u razgovor. Za čas je Ivan zastro očevo lice rijetkim svijetlim rupcem, a odmah se i nasmijao neopisivo prijatnim srebrenim smiješkom, kad je vidio, kako otac pod tim zavojem žmirka i glavom amo tamo vrti. Na Ivanov neodoljivi smijeh svi smo udarili u smijeh, otac najbučnije. Ivan se iznova rasmijao nad našim smijehom, mi s još većom silom nad njim — dok nam se, siromaščić, nije raskašljao. I Elenka je već izdisala i jaukala od iznemoglosti. Tako nas on umije navesti na smijeh.

I nedavno mu je to u kuhinji uspjelo. Iskuhavala sam rezance, a pekmez za njih sam imala pripravljen na

niskom stoliću u zdjelici. Uto odjednom opazim oboje moje djece glavicama nagnuto nad njim, leđima okrenuti od mene, i povičem naglo na njih, da se prte otuda. No kad je Ivan okrenuo lice k meni s veoma prestrašenim izrazom u očima, smjesta mi je zapela riječ u grlu i umjesto srdžbe uhvatio ili napao me silan smijeh — tako je neizmjerno komički djelovalo to prestrašeno malo lišce. Usta su bila okolo naokolo obrubljena pekmezom, iz kutova njihovih dizala se dva debela brka uvis a još najizazovnije je sjedjela omašna packa pekmeza u jamici između bradice i donje čeljusti. Nisam se mogla u smijehu zaustaviti a Elenka, koja se nije bila tako umazala, smijala se kao za okladu sa mnom. Moj se Ivčo odmah domislio, da je to za njega dobro, kad se ja smijem, da će bez sumnje proći bez kazni i karanja, te se počeo na sve strane oblizivati — pa kad je to pod Elenkinom komandom obavio koliko je najbolje umio, sasvim se iskreno obratio meni:

»Neboj sa, mamka moja, vec sa ja umyjem, — sak sa umyjem? Velu hej!« I odmah pođe prozorskoj polici, na kojoj je vidio nešto razlivene vode, potapšao po njoj ručicama i umivao se — t. j. razmrljao ostatke pekmeza po čitavom lišcu.

I upravo sad, kad ovo pišem, uznemiruje me i obraća me iz gnjeva u smijeh. Vidjeti mene kako sjedim i ne prišuljati se do mene, to je za nj nemoguća stvar. Dogurao je dakle sebi drugu stoličicu do moje, proverao se na nju, razastro preda se ispisan papir i riše po njemu nezgrapna kolesa bjelkastom olovkom, kod čega me stalno gurka u lakat svojim malim laktićem.

»Ivane moj, smetaš me — tko ti kaže, da baš tu pišeš? — reknem mrzovoljno.

»Nuz ja som si to dovoliv«, odvraća on sasvim dobronamjerno i gleda mi dobronamjerno u oči. Kako da ga tjeram? Povučem se dakle na lijevo sa svojim pisanjem i pustim ga da dalje barata. No uzalud se nadaš bar kakvu primirju: gdje su djeca, tu nemaš ni minute mira.

Za čas me prekine u poslu živo bubnjanje po plohi stolića. Okrenem glavu, da vidim što se radi: a to se pod

nemilosrdnom pesnicom moga Ivana svija nekakav oslinjeni, umrljani list, — a udarci padaju po njemu sve gušći i jači. Pokaže se, da je to list, što sam ga baš čas prije napisala baki i metnula na stolić spremivši ga u omot. Moj mali tajnik odmah je opazio, da još nije obavljen posao lijepljenja omota, koji on svakom prilikom promatra s velikom pažljivošću, i pohitio je da obavi ono što je propušteno. Ali list nikako da se zalijepi, jer ga je bez sumnje oslinio tek na vrhu, pa ga zato hoćeš — ne ćeš htio udaranjem prisiliti na to. Bio je uistinu jadno upriličen, morala sam ga premetnuti u novi omot. Na starom se nato Ivčo pod mojom uputom vježbao u lijepljenju listova, i osvjedočio se, da ne bi bio morao spodbijati pesti, da je samo malo pokrenuo svojim razumčićem. »Umom ili pešću« trebao je da bira — i izabrao je krivo. A u njega je sve to tako smiješno, da se nisam mogla ljutiti, nego sam se morala smijati kod čitave te zgode.

*

Za volju promjene slijedi mala plačljiva historija.

U jutro, kad se spremila soba, imali smo nešto mira od djece, jer su uhvatila Zuzku, da se s njima igra. Taj su se put dogovorili, da će Elenka biti mama a Ivan i Zuzka će biti njena djeca, premda se katkada Ivan nameće Zuzki za oca i nalaže joj, da ga naziva ocem. Izlaze iz toga uvijek prilično zapleteni stupnjevi rodbinstva.

Dosta velika, omašna Zuzka čudno je figurirala kao Elenkina kćerka, ali je dobro ispunila svoju ulogu, slušala je »mamu«, čuvala »bracu« i s razumijevanjem odgovarala na njihove brbljarije. Mi smo se, radi razmjerne tišine, zadubli u posao: otac u nekakve račune, a ja u pletenje dječjih čarapica.

No nismo dugo uživali taj mir, jer je Zuzka umaknula djeci u kuhinju, premda je nikako nisu htjela pustiti, a nato je već nastala rasprava među njima. Ivan je u tren oka okrenuo leđa Elenki, koja je zanovijetala i prigovarala, došao k meni i utvrdio, ražaljeno frčući i spuštajući kutiće ustiju, da on »uz nebude Elenyno dieca, kec je ona taka«. Ona opet isto tako tvrdila, da mu ne će da

bude mamom, — ali u isti čas se dala i u tugaljiv plač, tako je uzela srcu taj razvod.

Tu je već i otac svratio pažnju na bitku i, bez sumnje u dobroj namjeri, ponudio se Elenki, da će joj pomagati u plaču. Po obećanju je i zaista nategao strune na nekakvo čudnovato, glasno cviljenje — i učinak nije izostao. Elenka se osupnula, smjesta prestala plakati i počela se nekako u neprilici osmjehivati. Pogledala je na nas, na oca, a upravo smo bili spremni da udarimo u glasan smijeh, kad li nam ga osupne novo iznenađenje. Ivica naime, koji se međutim bio uzverao na stolicu uz očev stolić, okrene nam naglo leđa, pokrije lice obima ručicama i odjednom se rasplakao baš teško. Na njega su tako djelovali ti čudesni zvuci očeva cviljenja. Elenku su trgnuli iz plača, a Ivana naveli na plač.

Nato je već otac imao posla, da ga umiri. Svakojako ga je uvjeravao, da to on nije zaista plakao, samo se Elenki rugao, da vidi, kako je nelijepo maziti se bez razloga, ali Ivana je taj ma i lažni očev plač silno dirnuo, te se nije dao olako umiriti. Tek kad je otac stao izvoditi kojekakve šale i dosjetke, skinuo je Ivica ručice s uplakana lica i, s očima još punim suza i žaljenja stala mu se usta obraćati na smijeh, što je na mene bolno djelovalo, što je, siromaščić mali, svojim iskrenim osjećanjem tako gonjen iz jednoga krajnjeg ugođaja u drugi.

No prošlo je i to. Raspra se dječja u tim prolivenim suzama posve utopila, lijepo pomireni se odšuljali za Zuzkom u kuhinju, odakle sam za čas čula njihove glasove:

Elenka: Joj, Ivane, ti ništa ne znaš. Sada treba da se ti srdiš.

Ivan: Ja se srdim na te.

Elenka: Zašto?

Ivan: Jel imas clne oci.

Elenka: Opet ništa ne znaš. Ja nemam crnih očiju, moje su sive!

Igraju se dakle »ja se srdim na te« a Ivica naivčina, kako se Elenka srdila na njega, što ima crne oči, tako

isto hoće da i njoj vrati! Ali nepravom, jer u njenim očima osim same zjenice ništa nije crno.

Kad sam kasnije otišla u kuhinju, vrtjela su se djeca oko Zuzke, koja je na ploči mijesila tijesto i svakome od njih dala od njega po komadić. Elenka je iz svoga istapkala četiri mala valjuščića i odmah čim me je vidjela, stala od mene prosjačiti pekmeza za njih. Ivan je od svoga izvaljao među dlanovima nekakav dugi valjušak, baš onako, kako u jutro u polusnu običava saviti svoju malu »suptilu« (džepni rupčić). Imao bi to naime biti »lezanc« (rezanac). Tref je sjedio za njima, željno promatrao njihovo manipulovanje, gutao slinu i pokatkad, kod kojega njihova življeg pokreta ukočenim repom bi pogladio pod, kao da ga kefa.

Ivica nije odolio njegovim umolnim očima: dobacio mu je svoj dugi »lezanc«. Tref ga je ujagmio, da su mu sve zubi cvoknuli, u zahvatu ga je nesažvakana progutnuo i postavio se do Elenke nadajući se, da će sad slijediti i njeni valjušci. No tu se prevario. Elenka ga je strogo pogledala.

»Valjda hoćeš, da se razboliš od prijesnoga tijesta? Jao tebi! Što sam ti dala, samo si onako progutao. Ništa ti više ne dam. To ću ja ispeći.«

Živa je nada u Trefovim očima ugasla, nemirni rep se tužno spustio dolje. Elenka je na dva valjuška dala po packu pekmeza, a sa druga dva je to pokrila i zatapkala. Možda će, kad se ispeče, dobiti od toga i Tref, a možda će onda to, po Elenkinoj želji, i bolje sažvakati.

3. svibnja 1881.

Sunce zalijeva i grije svijet, bez sumnje je i moju djecu ono izliječilo. Kašlju više ni traga kod njih i vidi se, da nije ostavio nikakvih rđavih posljedica. Vječito trče vani, ne daju se zadržati u kući. A kad radi rđava vremena moraju biti unutra, prave nam takovu galamu i vrevu, da već i otac postaje nervozan i viče na njih. Kad kao za okladu trče od hodnika kroz prvu sobu u našu i opet brzo natrag, vičući jedno na drugo, čini nam se, da se či-

tav temelj njiše i već samo čekam, kada će nas vlasnica kuće doći da upozori, da ne srušimo kuću.

Kad im zabranimo divlje bježanje, oni neminovno pronađu nešto drugo, čim nas izdašno smetaju u miru. Na primjer u razmjernoj tišini odjednom se izdignu dva reska djetinja glasića:

»Šulja-vilja, šulja-vi, šulja-vi!« A to ponavljaju neumorno do beskraja, nadvikujući se, a pri tomu kotrljaju svoje velike drvene kuglje pred sobom tamo i natrag. Razumije se, da je to izmislila Elenka.

Ako ih odbijemo od toga, jer nam u glavi već temeljito šumi, za čas začujemo iz hodnika isto tako, i ako ne jednoglasno, ali jednomisleno i prodorno:

»Tefolaj-Ondunaj! Tefolaj-Ondunaj! Tefolaj-Ondunaj!« Ovo se tiče Trefa, pri čemu ga s obje strane prijateljski tapkaju po glavi. On, siromah, ni ne zna, kako se ima držati, samo sklopi uši, izdigne njušku nešto gore i, tu i tamo mašući repom, strpljivo preturi tu pokoru. Razumije se, da i to potječe od Elenke.

Inače se ona u boljim časovima hoće i korisno da uposli i morala sam joj potražiti pletivo, koje je za njene bolesti počivalo. No uza sve to nema u za nj strpljenja, strašno se ustenje i uzjauče, kada ga se ima da lati, tako da je otac, potaknut sućuti, išao da vidi te njene muke — i u tren oka se dao i na to, da joj pomaže, i ako nije znao to pravo ni u ruku uzeti, a kamo li služiti se iglom.

»Znaš tatice, u tu susjednu moraš zabosti, to ti je ona, uz ovu izvučenu; najprije moraš samo jednu prevući, zatim dvije« — poučavala ga mala vještakinja, kojoj taj rad ne prija, ali ocu umije u njemu komandirati. I on nastoji da se povede za komandom, kojekako namješta svoje negibljive prste — a ja, tiha gledalica, moram da se smijem toj smiješnoj sličici.

*

Popodne sjedim uz otvoreni prozor i, iskorišćujući mir, kada djeca nisu kod kuće, čitam — Marlittku. Zadubla sam se u nju, uhvatila me, pa ipak se odjednom otrgnem od nje, odložim svesku i nagibam se van kroz

prozor, ogledajući se na sve strane. I u svoj zadubenosti, uz to u buci višestrukih muških glasova na ulici, odjednom začujem mili glasić moga Ivana, protiv kojega još uvijek nisam dosta otvrdnula, da me ne bi elektrizovao, naročito kad ga iznenada začujem.

Nisam se prevarila: tamo, gle, djeca dolaze s Markom kući sa šetnje. Ivica nešto šeprtlji i kako se približuju kući, već i razabirem riječi: »... jel ja vec nemam kaslja — ne, Malka? Ja vec smijem i kiselo jesti i olahe i sve — ne, Malka? Idem tlaziti od mamke olahe na kluh, i med — velu hej!«

Za čas se već tepavi glasić ori sa stepenica, kao i poznato naglo tapkanje malih i velikih nogu. Elenka je dovela gore i oca, bez sumnje ga je pozvala iz dućana, a Ivan, ne zaboravljajući svoje riječi, traži, prosjači od mene orahe i med na kruh, već me i vuku i vode u smočnicu i obaraju se, kao gladne šaške, na pretinac, u kojemu osjećaju još nekoliko oraha. Komadi kruha su u tren oka namazani medom, Elenka svoj mjeri očima, odakle da ga načne, Ivan odgrize od svoga i položi ga na prozor, jer najprije ide s Markom van, da stuče orahe.

»A meni ne das nista?« — zazvuči iz vana za čas njegovo žalosno pitanje, čim je nehotice optužio Marienu, da bez sumnje nekako nepravedno dijeli orahe.

A kad je na to došao unutra, pripovijedajući, da je jedan orah bio crn a drugi crvljiv, čekala ga nova kušnja: komadić medom namazanoga kruha iščeznuo mu je sa prozora. Tako eto i on mora već da okusi razočaranje u onom, čemu se unaprijed veselio.

Tražio je kruh na prozoru, pod prozorom i, kad ga nigdje nije vidio, obratio se ravno ocu, kamo mu ga je metnuo. Da na mene posumnja nije mu ni na um palo, jer u tom ima već iskustva, da im samo otac običava sakrivati stvari, ponajviše jelo, kad ga gdjegod ostave. Da je dobro pogodio, to je svjedočio i Elenkin prigušeni smijeh, jer je ona bez sumnje vidjela, kako je otac uzeo Ivanov kruh. A kad mu ga nije dao, nego mu samo spočitavao, da ga nije bio zaboravio, da mu se to ne bi bilo dogodilo, moj se Ivan počeo čvrsto ograđivati, da ga on

nije zaboravio, nego ga samo odložio, dok je išao tući orahe — a otac da mu ga je »potrošio«.

I žao mu je došlo, počeo je spuštati kutiće ustiju, kad je tako postao svijestan svoje krivnje, a otac je vidio, da treba nategnuti druge strune. Uzeo je dakle Ivana za ruku, otputili su se u drugu sobu (Elenka kao radoznali mali svjedok za njima), i tamo su stali dozivati kruh, da se javi, gdje je. Kad on ipak za to nije ništa mario, otac mu je počeo zviždati — izvijati kojekakve zamamne melodije — dok se napokon, iza duga očekivanja, ne vratiše meni, Ivica već s veselim očicama, oblizujući medom namazana usta, i pokazujući mi nagrizeni komadić kruha, privabljen očevim zviždanjem.

Tako se u njega izmjenjuju radosti i žalosti. — Nedavno se opet Elenka veoma ražalostila. Donijela je u sobu vrapca, da joj ga je vani dao gospodin H., ali je bio sasvim umoran, glavicu je objesio, očice klonule, napola zažmirene. Čovjeka je gledajući ga zaboljelo srce.

Elenka mu se ljubezno umiljavala, bila bi mu svim poslužila, da mu pomogne. Ivan se stisnuo uza nju i nastojao da govori ono, što i ona. Položili su vrapčića na lutkin divančić i pokrili ga šarenim krpicama iz lutkine garderobe, i tako je on, siromaščić-poletarčić, počivao pod njihovim milim pogledima, uprtim žalosno u njega, nemajući više svijesti o svom položaju.

»Samo ga ničim ne mučite, neka leži u miru«, nalagala sam im odlazeći za svojim poslom.

»Ne cemo ga muciti, v e l u ne, — zal ne, Elenka?« uvjeravao je revno Ivica.

Ali poslije je ipak dotrčao za mnom:

»Mama, hodi, daj vlapcicu papac hlane, daj, jel otvala kljunić!«

Nije se dao uvjeriti, da vrapčić ne će htjeti papati, nego me nagovarao skrušeno gledajući u mene:

»Ti mu daj juhice, mama, ti!«

Vjerovao je, da meni mora uspjeti da nahranim vrapčića, a kad se nisam htjela na to dati, uzeo je sitnu lutčiju zdjelicu, da mu donese u njoj vode, i nosio ju je, punu, s velikim oprezom,da ne prolije.

Išla sam na čas da pogledam, šta s njim rade, i našla sam Elenku, kako mu srebrenom žličicom lijeva vodu u kljunčić — ili mimo njega. Ali odmah joj uhvatim ruku, jer sam opazila, da je vrapčić već sasvim mrtav, i posljednja iskrica života bila je u njemu ugasnula.

Kad sam to djeci rekla, mojoj Elenki nije više trebalo — rasplakala se, gorko cvileći, sasvim drukčije, nego što obično plače, kad joj se štogod dogodi protiv volje. Uzalud sam je tješila, da je sada vrapčiću dobro, ništa ga ne boli, nitko ga više ne može ozlijediti i sl., njeno ražaljeno srdašce nije se dalo umiriti.

Ivica to još nije shvaćao, samo je ustremljeno gledao na Elenku, na mene, i opet na mrtvoga vrapčića. Maknuo se je tek, kad je Elenka, stišavši žalost, stala praviti osnove, kako će pokopati vrapčića i posaditi mu cvijeća na grobić — tješio se, da će mu tamo onda biti vrlo dobro.

Ali Elenka se još više puta naplakala, kad se sjetila, da će vrapčić tamo konačno sagnjiti.

Čovjek se od malena grozi nad smrću, nestajanjem; cio osjećaj se tomu protivi i ne će da o tom zna — a taj osjećaj niče iz besmrtne duše, zarobljene u smrtnom tijelu.

Kolovoz 1881.

Od toga za nas dosta sudbonosnoga 5. svibnja (1881.), kada je bio velik požar u Martinu, zahvativši i nas, t. j. kuću u kojoj stanujemo i trgujemo, malo bilježim o svojoj djeci. Zaokupile su nas kojekakve materijalne brige, koje pometaju misao u ravnovjesju.

Kad je po podne planula vatra, igrala su se djeca u dvorištu na pijesku, gdje je susjed H. postavljao novi hambar. Prvo mi je bilo, da naložim Zuzki i Marki, da u nastaloj vrevi najprije svoje stvari smjeste na bezbjedno mjesto, da ih ne smeta briga za njih. Nato smo otpremili djecu s Markom otuda, na onu stranu mjesta, gdje nije prijetila opasnost, naloživši joj, da savjesno čuva djecu. Tek iza toga dali smo se na obrambeni posao, otac u dućanu, a ja sam nevjerojatnom brzinom spremala rublje,

perine i druge stvari u zamote, a Zuzka ih je nosila dolje u sigurni magazin sa željeznim rešetkama.

No za čas smo morali uteći iz kuće, jer je vatra bila već svuda oko nas. Na trgu lomot, vika, trka, trubljenje vatrogasnih truba, — a to sve u najezdi plamenoga dima, prepunjena iskrama i upaljenim treščicama, što je žestoko gonio južnim smjerom. Kroz tu upaljenu zagušljivu vrevu utekli smo Riadku i odahnuli smo tek kad smo se iskopali iz vatrene struje. Vidjeli smo, kako redom zahvaća krovove kuća pokrivene šindrom, kako u kratak čas nasrću na njih stotine sitnih pamenova, a u drugi čas već bukne svaki krov jednovitim plamenom, koji se užasnom brzinom slio ujedno u visok plamen. Toranj katoličke crkve sliči divskoj upaljenoj svijeći, čiji plamen vjetar vija u jednom smjeru.

Glavna nam je briga bila da nađemo djecu, no dugo nam to nije uspjelo. Hodali smo između skupina ljudi koji su se zaustavljali, jadikovali, mnogo pričali, tražili smo i pojedine dalje skupine, no sve uzalud — tek jedva nekako ih pronađe otac nedaleko željezničke stanice u bačvara Z. Kad mi ih je doveo, privila sam ih sebi toplije, nego ikada inače, od radosti, što su tu, što im se nije ništa dogodilo. Bili smo doduše u taj čas kao bez kuće, ali smo bili bez gubitka svi zajedno.

Otac je otišao da ispita, što se zbiva s našim stanom, no tome dugo nije bilo pristupa ni samim vatrogascima, dok se vatra, poduprta žestokim vjetrom, nije izbjesnila. Tada smo iskusili, kako je to, kad čovjek sa svojima nema gdje da glavu skloni.

Po mraku sam se odvažila da odem s djecom na drugi kraj mjesta, kojega se nije vatra dotakla: i to u naš uvijek gostoljubivi župni stan, da molim noćište. Tamo su nas primili doslovno raširenim rukama, odmah su nam prepustili svoju najprijatniju sobu, spremno su nam nanijeli gomilu bijelih mekih perina, udesili za nas postelje — smjesta sam se iza one groze i uzbuđenja našla sa svojom djecom — kao u priči — u ljubeznoj, brižnoj njezi, kao u rođenih roditelja. Bog naplatio milim prijateljima njihovu

dobrotu! Taj svijetli dojam na tmurnoj pozadini toga dana ne će mi tako lako iščeznuti iz duše.

No zato sam se sutradan ujutro tjeskobna srca približila kući. Svuda neminovni zadah garišta, u svakom dvorištu i pred svakom kućom do crna izgorjele grede, koje su mjestimice još tinjale, svagdje očađeni, prljavom vodom zaliveni zidovi — odvratna slika u bistrom jutarnjem svijetlu. I ljudi svi, koje sam susrela, tihi i mučaljivi...

Nama nije prodrla vatra u dućan i magazin, a ni u sobama nije progorjelo, no u njima je bilo puno čađi i pepela, jer su prozori popucali od paleža susjednog šindrastog krova, a bez sumnje bi bio oganj i unutra prodro, da je vjetar duvao s one strane. Provalilo je jedino na kuhinjski prozor s protivne strane, odakle bi se odmah bila vatra raširila i u susjednu sobu, ali na sreću se tu našao brižljiv zaštitnik, koji je to zaustavio, zapaljeni prozor polio i od njega odmaknuo kuhinjsko pokućtvo. Budilo je to dojam pustoši — iznutra i izvana neka teška, tužna promjena...

A od toga dana pritisle su nas velike brige. I izravne, i neizravne štete smo imali, mnogo nam je stvari i robe pogorjelo u pobočnim zgradama, u prve dane voda je curila i u sobe, kao rječicom, i oštetila nam pokućtvo, kad su došle kiše, a nije još bilo krova, — no najveća nam je briga to, da je iza vatre prešla kuća, u kojoj stanujemo, u druge ruke i mi se s trgovinom moramo do jeseni iz nje seliti. Zato smo kupili i mi u blizini gradilište, već se laćamo posla i kušamo sve neizbježne brige i mrzosti, koje su s tim spojene.

Nije dakle čudo, da je naša dobra volja znatno opala, te da se i s djecom nekako manje bavimo, nego prije, tako da ona to kadgod i sama osjete. Otac biva mrzovoljast, i na naučnike se više ljuti nego prije, uvijek bi htio prevrnuti cio dućan. U takvu raspoloženju je često i prema djeci nestrpljiv. Malo biva kod kuće, sam traži građevni materijal, samo kad ga zadese neuspjesi i neugodnosti, dođe kući da se olakša, pri čemu ne štedi svoga silnoga glasa. Djeca, dosad nenavikla tomu, počinju ga se pobojavati.

Nedavno, kad je iza takva bučnog tuženja na svoje gorke brige opet otišao, privukla se tihano moja Elenka meni i s užasom u svojim velikim očima upitala me napola šapćući:

»Mama moja, je li se otac na tebe naljutio? Na tebe je tako vikao?

»Ne na mene, ne; ne boj se«, mirila sam je.

»A na koga?«

»Na svakoga i na svašta. On ima sada mnogo briga«.

»Zar ne kod gradnje?« pogodila je ona i zamislila se. Pri tom mi se nametnula predodžba, kako negdje mora da trpi osjećaj nježne djece kod svađe i srditih nastupa svadljivih roditelja, kako im djetinja radost potamni i čista im se misao okalja...

Od toga požara moja Elenka neprestano premišlja i mudruje o vatri, o njenu podrijetlu, otkud dolazi i kamo se djene, kad sve spali i sl. Težak oraščić za rskanje.

No baš ona, djeca, su ono, što nas i u to teško vrijeme tješi, a i razveseli. Nedavno sam pod večer sjedjela, razgođena kojekakvim neprijatnostima, sama u sobi i nisam mogla da rastjeram rđavo raspoloženje, ni kad je moj Ivica, vrativši se sa svoje šetnje, docupkao do mene. Bez sumnje mi je htio veselo progovoriti, saopćiti mi kakvu svoju zgodu, kako to uvijek biva, ali ovaj put, tek što je pogledao na me, već je svojim osjetljivim srdašcem oćutio, da mi je nešto; osupnut je zastao tiho preda mnom i s izrazom duboke sućuti upirući u mene svoje očice, koje su se punile suzama, upitao me je, približavajući mi se licem:

»Mamka moja, zasto si tako žalosna?«

»Eto više nisam žalosna, kad si ti uza me!« odgovorila sam iz istinske pobude, jer je na to njegovo pitanje moja zla volja odjednom sasvim nekamo propala. Uzela sam ga u krilo, istetošila do mile volje — i sve su mrzosti bile zaboravljene.

No on se nastojao što prije koliko-toliko osloboditi u mom naručaju, i rastvorio je hitro lijevu ručicu, u kojoj se pokazalo nekoliko napola zrelih šljiva. To je on meni donio, pogađam da ih je i nekoliko sati držao u šaci, da ih mogne meni dati. Gledao je na njih, kao da važe, da li

bi me njima ponudio, što mi je bilo čudno, kad nas inače odmah nudi onim, što nam donese.

»Hoćeš i meni dati od njih?« javim se dakle sama.

»Ali kad su kisele — kisele su« skrupulovao je, no već ih je i prevrtao na svom malenom dlanu, izabrao je, koja mu se činila najzrelija, i davao mi je:

»Ovu mama moja, ne tu kiselu!«

»Tu ti spapaj, ja ću sebi uzeti drugu«, opirala sam se, posižući na njegov dlan za zelenijom. No on to nije nikako dopuštao, nego mi je nudio izabranu:

»Ovu mamka, ovu — dobla je, s vincem« (t. j. sočna je), otvarao mi je têk moj premili uslužni sinčić, dok god je nisam uzela. Nato mu je već bilo na mjestu njegovo darežljivo srdašce.

*

Redila sam u kuhinji gljive pečurke. Ivan, neprestano za mnom, i taj put mi se tamo vrtio i nezaustavno mljeo jezičkom i zapitkivao me štošta. Ja sam mu bez razmišljanja potvrđivala sve, kad sam zauzeta poslom i u mislima zadubena ili u redovne ili u prekoredne misli. Samo kad sam vidjela, da mi je prelomio jednu lijepu gljivicu, opomenula sam ga: »Ne čini mi to, ne kvari mi gljiva!«

»To vec mogu van baciti — ne?«

Ja sam mu opet bez riječi potvrdila, ne pazeći na sadržaj njegova pitanja. A u to je već i frk! letjela kroz prozor napolje gljiva, s koje je bio čas prije odlomio držak.

»Joj što mi to opet radiš — zar ćeš ti gljive van bacati?« — okosim se na njega i lako ga pacnem po nemirnoj ručici.

On nije udario u plač, nego je gledao na me s nerazumijevanjem, i upitno i prenerağeno. U njegovim očicama vidiš odmah sve, što mu se zbiva u dušici.

»Pa vec si mi ti dopustila —?«

Tek tada sam odjednom shvatila čitavu stvar. On je, kad sam mu rekla, da mu ne kvarim gljive, po tomu sudio, da je prelomljena gljiva već pokvarena. Kao takvu držao je najzgodnijim da je baci kroz prozor — zašto je izmolio i moje dopuštenje. A uto se ja odjednom bez ikakva po-

retka oborim na njega, i još ga udarim za nešto, što je imalo za njega svoj dobri smisao i što sam i sama dopustila — no zaista nije čudo, da su njegove premile očice s takvim spočitavanjem pogledale na mene. Obuzela me jaka žalba i tražila sam način, kako da popravim griješku, da poništim njemu nanesenu krivicu i očuvam svoj ugled. Uto mi se on javio:

»Mama, a kad ja gljivicu potlazim dolje stepenicama, onda me vise ne ces pacnuti?«

To me već dirnulo do suza.

»Ni za cio svijet, moj zlaćani!« uvjerila sam ga, uzevši ga u naručje.

No on se žurio, da se izbavi. Sasvim ga je obuzela želja da popravi svoju griješku, koja je upravo bila griješka njegove mame. Odcupkao je dolje stepenicama da traži bačenu gljivu i za čas sam ga već čula, kako se tamo nekomu tuži svojim milim glasićem, da je on gljivu pokvario i da ga je mama pacnula.

Zvala sam ga, neka ne traži, da je gljiva valjda već negdje u kaljuži, no on ju je već sretno nosio gore stepenicama; čista mu se bijelila u maloj nezgrapnoj ručici, što mi ju je spremno davao na vrhu stepenica, kad sam mu izišla u susret.

U njegovu je srdašcu nastalo potpuno spokojstvo. On je popravio svoju griješku a tim je, po njegovu shvaćanju, i uklonio prenagljenu, nepravednu maminu packu, kao da je nije ni bilo. Jer njegovo pitanje: d a l i g a n e ć u p a c n u t i, a k o n a đ e g l j i v u, uistinu je imalo taj smisao, da li će onda ona packa, koju je dobio, izgubiti vrijednost? S popravkom griješke poništena je i kazan. Da je sva krivnja bila na mami, toga njegove nevine oči nisu vidjele.

Kad čovjek tako izbliza osjeti dirljivu, svetu nevinost djetinje duše, tek tada shvati Krista, kad je govorio: »Pustite djecu da dođu k meni, jer je njihovo carstvo nebesko«.

*

O Ivanovoj darežljivosti i podatnosti dalo bi se napisati dugo i milo poglavlje. Često sam dirnuta njom, ali opet i

naljućena radi nje; nikad je takve nisam vidjela ni u kojeg djeteta. Ako bi imao takav ostati kroz cio svoj život, neizbježivo je, da će izvući kratak kraj, jer će uvijek sve svoje razdavati drugima. No takav ne može ostati, život će ga dovesti razumu. Poslije će za stalno postati mudar na svojoj šteti, i što ljepše mogne, omeđiti će svoju darežljivost na neškodljiviju mjeru. No sada, dok njegova dušica smije biti u rajskom stanju djetinje čiste nevinosti i neodgovornosti, dok plemenite pobude ne dolaze pod kontrolu opreznosti, javlja se ta nesebeznala podatnost u njega dirljivo krasno. A javlja se svakodnevno, bez prestanka.

Kad naveče dobiju kakva voća, on svoje, kako obično biva, daje da se ostavi do jutra, a samo Elenka svoje pojede, tada je već stalno, da će on u jutro svoju porciju podijeliti s Elenkom i da će joj radije dati veću polovicu, nego manju. A nikako ne, da bismo ga mi na to navodili, nego sam, čim ustane, počne je spominjati, da se što prije obuče i ide, jer da će joj dati to i to. Još očitije pokazuje se ta njegova osebina u takvim slučajevima, gdje se Elenka prema njemu ponese neuslužno, nanese mu u čemu krivicu, tako da se on raspali protiv nje, a ja nato kao da ga odštetim za krivicu, dadem njemu nešto dobro, a njoj ništa. Tu on zaista zaboravi i na njenu griješku i na svoju srdžbu i moli me, da smije s njom podijeliti. Ja to, doduše, dopustim, ali pogledam značajno na nju, a ona, postiđena njegovom velikodušnošću, često sama priznaje, da je Ivan bolji od nje.

Evo nekoliko primjera iz posljednjih sedmica.

U deset sati do podne dobili su nekoliko komadića na kockice izrezane slanine na zajednički tanjurić. Hvalili su je, prijala im je, a milo je bilo čuti, kako je posljednjim komadićem Ivan nudio Elenku:

»Nek to bude tebi, Elenca, de ti to popapaj!«

Kad su je pojeli, tražili su još, ali dok sam od kuhanja dospjela da ih iznova poslužim, razišli su se svako na svoju stranu, te sam im nato svakomu za sebe dala dva-tri komadića. A uto Ivan odmah poče opet tražiti i zvati Elenku, da dođe, da će joj dati svoje slaninice. Prestao je tek, kad sam ga odvratila i uvjerila, da je i ona već dobila jesti.

S posljednjim jagodama, koje smo kupili već kao nešto posebno, bio je sličan prizor. Ivica mi je dotrčao javljajući, da u dućanu neka žena nudi jagode, da dam zdjelicu, jer ih otac hoće da kupi. Povjerila sam mu je dakle, kad me je uvjerio, da će na nju »pozolne dac«, a za čas se i vratio, noseći pred sobom vrlo pažljivo zdjelicu obima rukama — no u njoj tek malešna rpica jagoda, jer da ih prodavačica više nije imala. Očice su mu se žarile radosnim očekivanjem, dok je gledao na njih.

Ja odmah uzmem malu žličicu, posadim ga sebi na krilo i jagode privučem preda se, da što prije užije te blagodati! No on ipak iznenađeno pogleda na mene, te čak pocrveni.

»Ali Elenci, Elenci!« zavikao je zabrinuto. Bio je u velikom strahu, da ću zaboraviti na nju. Nastalo je dakle pogađanje i stvar se po Ivanovoj voljici riješila tako, da ćemo polovicu jagoda pojesti nas dvoje, a drugu polovicu ćemo ostaviti Elenki i ocu, jer mamu i oca nije on nikako htio ispustiti iz društva. Razgrnuli smo dakle jagode na dvije pole, i tek nato je uzeo žličicu i uzimao na nju, no i to tek delikatno, pomalo, ne punom žličicom. I meni je davao u usta, dok mu se nisam nekako izgovorila, da ne ću.

Polovica nije još bila pojedena (na graničnu crtu opet su se otkotrljale jagode i učinile je nejednakom), kad je već pomislio, da je dosta, samo da druge ne ošteti, ma da mu je iz očiju i te kako virila želja za njima. Odijelila sam mu iznova, koliko ga je spadalo, i naredila, da pojede. Najprije se dao nagovoriti samo na jednu, ali jagode su bile dobre, slatke; posegnula mu je dakle ručica za njima i po drugi, po treći i četvrti put — što je bilo bliže iscrplje-nje mjere, to mu se teže bilo od njih otrgnuti. No odjednom, premda još i nije bila pojedena čitava polovica, kao da bi odsjekao, odložio je žličicu, odgurnuo jagode, da će to biti za Elenku, iskobeljao se dolje i više se nije za njima ni obazro moj mili, savjesni dječačić.

Kad se Elenka naveče vratila kući s prijateljskog pohoda i ja sam joj, po nalogu bracinu, dala jagode, pošla se njemu, koji je već slatko spavao, nasmiješiti: »Joj, to je krasno!« i hvalila ga do neba, da zaista nema tako dobra i prijazna dečka na cijelom svijetu, kakav je naš Ivan.

Voće moja djeca veoma vole, no ipak ga Ivan bez nas ne pojede, ni kad ga gdje drugdje dobije. Da nam ga mogne dati, mora ga Marka uvijek i kući dovesti.

»Tu imas, mama moja, to sam tebi donio! i ocu sam donio«, dijeli nam voljko i s radošću.

»Ali cekaj, to cu ti lazdijeliti«, uzima mi iz ruke dvije šljive bjelice, koje mi je upravo bio dao, jer je vidio, da im je stapka sraštena. Samo zato, da meni uštedi posao i ubrza užitak. A oca opet brižljivo opominje: »Oteco, ali kostice ispljuni, ne jedi ih, jel bi se lazbolio!«

»Mama, i meni daj klusku, plosim te!« zamolio je, kad je iza ručka došao za mnom u sobu i vidio, da sam uzela sebi krušku iz ormara. Dala sam mu je.

Uzeo ju je, pošao i odgrizao od nje. No u to se nečega sjetio.

»A ti ne ces klusku, mama?« obratio se meni s napetim izrazom u očima.

»Kad si mi moju uzeo — —« iskušavala sam, radoznala, šta će sada učiniti. On zaista smjesta otrgne krušku s ustiju i stane mi je bez riječi davati, pružajući ručicu što više k meni. Nije mu ni na um palo, da sam mu je ja i sama dala, bilo je vidno da drži samo sebe krivcem, moj premileni bezazlenjak. Nisam se mogla uzdržati, a da ga ne izljubim po njegovoj kratko ostriženoj glavici. Mislim doduše, da ovakvi prevrući i neobrazloženi izljevi ljubavi s pedagoškog stajališta nisu pohvalni, ali uzalud ih sebi zabranjujem — njegova raskošna, nesvjesna milota me uvijek povuče k sebi.

Kad nisam pruženu mi krušku primila i razjasnila mu, da ja, ako hoću, mogu sebi uzeti drugu, zadržao ju je on sasvim spokojno i dalje griskao. Kako rado daje, tako rado i prima, oboje s iskrenošću srca.

Kad je došla Elenka, opet su oboje dobili po krušku, no Ivan je odmah zatražio i za oca, da ni njemu ne bude krivo. I čekao ga je vjerno s tom kruškom, ni svoje nije pojeo, jer da će zajedno jesti. Ni s Elenkom nije otišao, igrao se oko mene čekajući oca. No taj baš nije dolazio i

nije dolazio. Što se moglo uraditi: iza duga, uzaludna čekanja pojeo je on konačno svoju krušku, a očevu je brižljivo postavio na ormar, izdižući se, samo da dosegne dobro mjestance za nju. Tamo da će je otac odmah naći, kad dođe. A on je otišao s Markom u šetnju.

Ali kad se pod večer vratio kući, našao je milu očevu krušku netaknutu na stalnom mjestu. A on je bio gladan, željan okrepe — dakle ga je zavelo to: uzeo je krušku, odloženu za oca, pojeo je za kratak čas i s tekom se dao odmah i na klip varenog kukuruza, što je bio ostao od ručka. Uto dođe otac.

Tu se na licu moga maloga rđavog čuvara ukazao neki nemir, neko postiđenje.

»Eto, oteco, kad si ti biv ploc, eto sam ti ja klusku izjev —« stao mu se odmah skrušeno ispovijedati. »Ali ja cu ti dati lecu, kad si bu ploc, — na, oteco, ti je pojedi!« nudio mu je u naknadu spremno i rado svoj klip kukuruza, ma da ga on strašno rado jede. A kad on tako iskreno nečim ponudi, to mora čovjek da uzme, da mu ne pokvari veselje. I ova zgoda, gdje je moj Ivica uza svu svoju milu darežljivost pojeo u jedno popodne i maminu, i svoju, i očevu krušku, svršila se tako, da je otac za odštetu uzeo sebi nešto od Ivanove »leće« i pojeo, te se ovaj mirne savjesti i dalje njom sladio.

Briga za oca javi se u njega odmah iz jutra. Još se oblači, već ga počne nagovarati, da ne ide nikamo, da ćemo »doluckovati«, a na sve moguće načine trudi se da ga odmami kroz kuhinju u služinsku sobu, da ne bi kako bez doručka otišao u dućan. I kad bih god s djecom u očevoj nenazočnosti jela što, Ivica me odmah poziva na račun, što ne zovem i oca? I kad već druge nije, barem mu ostavi ili naređuje, da mu ostavim od onoga, što jedemo, ali nipošto s namjerom, da najposlije njega zapadne kao ona kruška. Nije bilo uopće slučaja, da bi njegova prijaznost i savjesnost izdala, kad bismo ga i iskušavali u tome.

Donijela sam im nedavno, iza šetnje, ogladnjelima, po komad pečenoga pileta od juče. Bio je unutra sam Ivan, i kad sam ga zvala k jelu, bila mu je prva riječ, da zovem i Elenku. Ja sam Elenku bila već pozvala, ali za iskušenje sam predložila Ivanu, da ovaj put pojede piletinu bez Elenke.

Pogledao me u čudu, s velikim pitanjem. Onda se odupre leđima o ormar i odlučno izjavi:

»Onda ni ja ne cu piletine, kad ne das Elenci«.

Ali je na sreću »Elenca« upravo ušla na vrata i sama se javila k svome pravu. Bez daljeg natezanja složno pojedoše pile i, razumije se, rado joj je prepustio veći komad.

Zato kasnije ona njemu nikako ne htjede dati od svoga medenjaka, pa sam mu zato prikričala, da ni on njoj nikad ništa ne da. Ali zaludu je otimati se prirodi: kad mu se za čas počelo štucati i ja sam mu dala dva komadića bijeloga šećera kao lijek od štucavice, nije imao preče brige, nego da pruži jedan Elenki.

Nedavno sam ispekla Zuzki lijepoga peciva u obliku srca i peretaca, kad je išla u svatove nekoj prijateljici.

»Je li, to je za svatove i za goste?« pitao je Ivica s poštovanjem i ni za živu glavu ne bi dopustio sebi da zaište kolačić.

Još i kod takve stvari, kad na primjer u jutro dođe naučnik po dućanske ključeve i oboje djece hoće da mu ih dokuče, ako ih Ivan prije dohvati, svakako će ih podijeliti s Elenkom, da ne bude i ona lišena svoje radosti. I to dade njoj dva, sebi ostavi samo jedan, i tako zajedno trče k vratima da ih predaju; to im se čini vrlo važna zadaća i ne bi je ni za što pregorjeli.

Ali gdjekad mi se sve čini, kao da ta njegova podašnost prelazi u slabost, i onda mi dođe neki neugodan osjećaj, kao bojazan za nj. On sve da, što mu tko zaište, sve bi dao da mu uzmu. Već ga počinjemo umjetno privikivati malo škrtosti, da ga u budućnosti neograničena podatljivost ne upropasti — ali dosad bez uspjeha. On, ma kako bio gladan, bez promišljanja razda svoje jelo, svoju »juzinu«, ako mu tko željnim okom pogleda na nju.

»Opet si sve djeci razdao? Sad gladuj sam, kazat ću mami, da ti danas ništa više ne da!« iskara ga otac, kad ga nedavno zateče u dvorištu kod takova razdavanja.

»To nisu djeca, to je Joso i Malica«, odvrati Ivo i ovim ispravkom činio se zacijelo sam sebi posve opravdan,

jer to barem ne može biti ništa zlo, ako da Josi i Marici od svoga jela.

Trefu nikad ne odoli, posljednji zalogaj kruha bacit će mu, kad ga ovaj moleći pogleda. Nekad se zna u kut sakriti ili umakne pred njegovim prosjačkim pogledima, ali uskratiti mu ne može. I zato ga već karamo.

Nedavno sam ga zatekla, gdje u služinskoj sobi, sjedeći na svome visokom, zatvorenom stolcu, prolijeva Trefu, majstoru u moljakanju, po žlicu juhe na pod. Ovaj je poliže i odmah je opet pohlepnim očima gledao gore k Ivanu, a ovaj mu opet prosuo žlicu juhe. Kad sam ga zato grdila, kako može praviti takav nered i nesmisao, naglo se izgovarao:

»Eto, mama, kad plosi — kad plosi!« I zamoli me, da Trefa istjeram napolje.

Takav već jest, da ne može ništa zakratiti onome, tko ga štogod moli, upravo ga tišti takovo molbeno držanje. Znam, da će ga trebati učvršćivati protiv te slabosti, samo ne znam još načina za to.

Pa koliko rado dijeli ono, što sam treba da metne u usta, čega gubitak dakle neposredno osjeti, toliko je još spremniji razdavati novce, kojima još cijene ne zna.

Ako kupujem šta, jaja, maslo i slično od seljakinje prodavačice, uvijek stane pažljivo, gleda i sluša, ali najvećma mu se kod svega toga pazara sviđa plaćanje.

»Pocekajte, jos cete dobiti klajcal!« žurio se opomenuti je, kad kupi svoje stvari, da ne bi kako bez plaće otišla. I kad dođem s novcima, odmah mi ih otme, da joj ih on može uručiti, jer to mu je milina. Zuzki uvijek on hoće da daje za meso i za što bilo; on iz svoje umiljate ručice metne »glose« na tvrdi, opaljeni dlan nadničara, koji rade kod gradnje kuće, i pogleda svakoga u lice, je li mu drago, što je dobio. Da, već se ocu plete i u isplatu trgovačkih računa i kad ovaj sprema naučnika s novcima na poštu, Ivica se nudi, da će ih on odnijeti.

»Dršće za parom, da je može stratiti —« opazi otac u takovoj prilici, doista već dosađen. Sad se još tome i

nasmijemo, ali se već sada s bojazni počinjem zamišljati, što će od toga biti kasnije.

*

Nedavno popodne, iskoristivši samoću i tišinu, prilegoh na divan da malo prodrijemam. Ali moj Ivčo, čim samo nije izvan kuće, ne može otrpjeti dugo bez mene. I ovaj put još mi misli ne stigoše utonuti u drijemežu, već ga čujem, gdje tapka kroz prvu sobu, i odmah se sa štropotom rastvore vrata, a on, kako me vidje, gdje ležim na divanu, stade razočaran, što mi ne može reći, zašto je došao. Onda tihano priđe k meni i javi se u po glasa:

»Mamka moja!«

Kad mu se ne odazvah, u nekom nježnom hiru prisloni svoja meka ustašca k mome licu, okrenu se i zadovoljno odcupka natrag, otkud je došao — smiješan i umiljat.

Nadala sam se, da mi je već mir od njega osiguran, kad, rekoh, zna da spavam, i iznova sam pokušala uroniti u drijem. Ali evo ti za nekoliko časaka on opet pricupka, postoja uz mene, tiho me poljubi — i odcupka.

Upravo sam promišljala, što bih, bih li vrata zaključala i opet legla, ili moguće već svršila počinak, kad se treći put oglasi poznato tapkanje i čitav se prizor ponovi. Mome debeljku jamačno se činilo to vrlo zabavnim.

Tim uznemirivanjem sasvim sam se razdramila. Sjela sam i kad je Ivica kroz prvu sobu već odlazio, viknem za njim:

»Ivice, hodi de k meni!«

Odmah se okrene, radosno se osmijevajući, što sam mu se javila.

»Hodi, da te pojedem!« pružila sam ruke k njemu.

Odmah je zastao.

»Ali samo tako? Ništa —?« ispitivao je oprezno, ali je pri tome sasvim pouzdano i s razumijevanjem gledao u me, pokazujući mi tim, kako zna, da se moje šaljive priprave ne treba bojati.

»Da, uistinu ću te sad pojesti«, ostajala sam kod svoga.

»Ali ne čitava!«

»Barem polovicu!«
On zavrti glavicom: »Ne«.
»Onda ću ti barem očice pojesti«.
»Ne, — onda ne bih nista vidio.«
Opet je kretao glavom, da ne da.
Razmišljao je, žao mu je, da mi ne učini po volji, ali opet ima toliko razumčića, da se ne da.
Ni lišce, ni ustašca ne da pojesti, jer bi ga to sve jako boljelo. Pri tom se siromaščić ćuti kao kriv preda mnom i trudi se da nađe izlaz, koji će zadovoljiti, i predloži napokon, da ga mogu pojesti, ali da ga najprije svega »naslikam u sliku«. Jamačno predstavlja sebi, da bi onda u toj slici živio, i gotov je da se u sadanjoj svojoj slici dade mami pojesti, kad mama toliko hoće — moj prostodušni dobrijančić.
»Ali kad ja ne znam slikati!« odgovorim mu, »što ću onda s tobom?«
Uto mu odjednom sijevne nešto u očima i odmah izjavi ukratko:
»Ljubiti!«
To je doista bio već izvrsno primjeren prijedlog i ja sam ga odmah prihvatila. On je, siromaščić, tiho pretrpio, dok sam mu lice i svu glavicu uzduž i poprijeko izljubila, da mi ga je samoj bilo žao.
»A ne boli te, kad te tako ljubim?« pitala sam.
»Ne boli, jel me onda volis«, odgovori s osmjehom moj mali domišljančić.
Tako se svrši naše pogađanje, koje se s malim promjenama već više puta dogodilo, jer često se desi, da mi se veoma prohtije da ga pojedem, a on se mora braniti. Prohtjelo mi se to upravo opet i danas, kad mi je, vrativši se sa šetnje, svojim načinom, koji se ne da iskazati, kazivao, šta je sve vidio i iskusio, a osobito, zašto ga svrbi okica, koju je gdjekad tr'o.
»I kad sam pogledav u nebo, pa mi je pav komadic neba u okicu, pa mi je u okici nebo. Onda sam tako nacinio (zažmirka brzo trepavicama), pa mi je pleslo dolje«.
Ja s osmijehom slušam i sasvim mu potvrđujem, da odista ima velik komad neba u očicama, kad ga i ja sad

u njima vidim. I iz toga nekako nastane moje pitanje, njemu na žalost već neugodno:
»Mogu li te pojesti?«
»Opet?«
»Samo još ovaj jedini put.«
Promišlja se iznova, i htio bi mi ugoditi, ali osjeća, da nije mogućno. Odbije mi dakle želju s razlaganjem:
»— jel bi me boljelo, pa ne bih onda imao ni Elence — ni tatice — ni mame — ni sviiih — sviiih...«
Čini mi se, da bih već trebala prestati da ga tako iskušavam, goloruko dobrijanče. Ali ne vidi se, da bi radi ovoga kušanja gubio povjerenje k meni. I sad je, dok ovo pišem, oko mene, uznemiruje me, uzima mi pero iz ruke, neka ne pišem, neka se radije zabavljam s njim.
Ali najvećma se radujem, kako god je darežljiv na svoju vlastitu štetu, da se, kako se vidi, ipak konačno ne da pojesti.

*

Djeca su otišla u šetnju, a ja sam stala krpati Ivanov poderani brezasti kaputić. Čudno je to: kad su mi djeca kod kuće, njihova su mi odložena odijelca stvar puke materijalne potrebe — što i jesu — i ne vidim ništa drugo u njima. Ali netom djeca odu od mene, da ih duže vremena ne vidim i ne čujem, već njihove haljinice, što su ostale kod kuće, u mojim očima nekako ožive — a pogotovo one, koje su već prilično istrošene, tako, kad ih vidim ili upravo uzmem u ruke, da im se moram osmjehivati, da, rekla bih, i razgovaram s njima, jer mi odijelca odmah dočaraju lišce, koje k njima pripada, koje se u njih odijeva. Tako moram da se i na ovaj pohabani kaputić moga Ivana čitavo vrijeme smiješim, dok se njim bavim, jer mi je on u njemu počinio zaista već mnogo kojekakovih smiješnih i umiljatih nestašluka, kojih ja, istina, svih ne pamtim, ali znam, da ih ima svaki dan, pa imam razloga, da se smiješim.
Samo se toga sjećam, da prvo nošenje ovoga kaputića i hlačica, koje pripadaju uz to, mojemu dundi, nije bilo na radost, nego ga je naprotiv stalo mnogo jada i suza. Kad sam mu ga proljetos šivala, to novo brezasto odijelo već

izrazito dječačkoga kroja, vrlo mu se radovao i nikako da ga dočeka. Ali kad sam mu ga u prvu toplu nedjelju zaista obukla, nasta u kući buka i čudo, i smijeh i kritike, — te i ovo, i neobični kroj probudiše u njemu neki neugodni osjećaj, neku nesigurnost, tako te bi, kad god bi pošao iz sobe, ili makar u sobu na kakovu igru, samo pogledao niza se i odmah se nekako stiješnjen, pokisao vratio natrag, zabio se u kut na divan, i tamo bi čučao žalostan, ne hoteći se ni maknuti, samo me molio, da mu radije dam staro zimsko odijelce s baršunastim pojasom, pa mi je, prostačak jadni, i proplakao, kad ga nisam htjela poslušati.

Istom kad smo mu na novo odijelce metnuli njegovu omiljelu staru kožnatu pregaču, kroz koju ga nije vidio na sebi, zaboravio ga je, pošao se igrati i pomalo se i sprijateljio s njim. No po podne opet se nećkao da ide u njemu na ulicu, koliko ga je god Marka uvjeravala, da mu lijepo pristaje, dok mu nijesmo obukli gornji kaput preko njega.

Kad sam ga u ponedjeljak u jutro metala u ormar, vidjelo se, da ga voli tamo nego na sebi.

»Mama, više ga ne ću nositi?«

»Sad ne, u nedjelju ću ti ga opet dati.«

»A kad će biti nedjelja?«

»Kad dođe«.

»A ima li nedjelja noge?« čudio se.

Ali još i drugu nedjelju osjećao se u njemu neobično, istom kad ga je počeo redovito nositi, zavolio ga je. Prelaz iz dječjih haljinica u dječačke nije prošao kod njega bez bola, ali kad je to prebrodio, slobodnije se kretao u njima, nego u starima. Svu njegovu osobu iz posljednjih vremena i s njenim smiješnim, zabilježenim i nezabilježenim djelima mogu sebi predstaviti samo u ovom odijelcu — pa kako mi ne bi bilo drago?

A kakovo li to blago nôsa u nadutom, otežalom džepu kaputa?

Prvo, što izvučem, jest komad konopca. To je jamačno uzeo u dućanu, da mu bude za bič. Slijedi nekakva krpica s cvjetovima i komad ružičastoga papira — tko

zna, — u kakvu je svrhu to namaknuo? Onda oklop od kutije šibica, a u nj utrpana plosnata treščica, koja predstavlja kod njega sat. Pod tim sam našla dobru šaku šarenoga graha, među njim dva zrna kave i k tome uho od porculanske šalice. Ovo troje pripada zajedno, samo treba razumjeti. I to grah su ovce, kavena zrnca jaganjci a uho od porculana je čobanin Dunčo. Ispod svega mi se kao najdonji uteg iskotrlja dvadesetak sačmâ.

Sav ovaj karišik, privatni, po sebi stečeni imutak moga Ivana, imam pred sobom i osmijevam se na nj, kako se osmijevam i na tragove njegovih prstića, ostavljene na ploči moga stolića, koje sam navlaš mimoišla utirući prah iza odlaska djece, jer mi i oni naknađuju njhovu nazočnost. Kad sam se već dosta nagledala i nasmijala ovim stvarcama, koje su njemu vrlo važne, pometala sam mu ih zdušno opet u džep okrpljenoga kaputića. A bilo je i vrijeme, jer sam ga uto i čula gdje ide uza stube.

Jedva mu padoše oči na kaputić, već i zaiska, da ga u nj preobučem i odmah povadi iz džepa one svoje dragocijenosti, kao da se hoće uvjeriti, da mu ništa nije poginulo. Grah je razasuo na široko po podu, da tobože napasa ovce, i spremao se, da ustrijeli vuka, da mu ih ne pojede.

Igrao se tako podugo, dok mu odjednom pade nešto na um. Prikupi se sa zemlje, približi se k meni, sagne se i malim ručicama ukloni moje haljine koliko može, da ih ne pogazi zablaćenim cipelicama, onda digne svoje lišce koliko više može momu licu, s nekakvim osmijehom, koji se tek rađa, i očituje mi:

»Mama moja, ti si moja dlaga dusica!«

Privila sam ga k sebi i prislonila lice na njegovu glavicu. Ali on se na svaki način trudio da mi pogleda iznova u oči.

»Mama moja, ti si i moj dobli anđelak!«

»Mama moja, ti si i moj dobli anđelak!« doda još iz obilja svoga srdašca moj zlatni ptić, raskošni, a iz očica gleda mu pitanje, ne ću li mu se podsmijehnuti za ovo nenadano iskrslo očitovanje.

Opet bih ga htjela pitati: »Mogu li te pojesti?« ali ne ću više. Samo ga uzmem u naručaj, on pritisne glavicu k momu licu i čas se drži sasvim mirno, samo treptanje njegovih trepavica osjećam na licu...

Novi mili doživljaj u prugastom odijelu, čime je opet poraslo u cijeni — zajedno s novom krpom na podlaktici.

Uđe unutra i Elenka i kako se približila k nama, Ivan se brzo uspravi i opomene je, da mamine haljine potisne »bliže«, da ih ne zablati. Onda se oklizne dolje i odoše se zajedno igrati s bukom i vikom, da ih je odmah bila puna kuća.

Umirili smo se istom u veče, kad pospaše, Elenka u mojoj, a Ivan u očevoj postelji. On se i tu obzirno pritisne k zidu, da ocu ostavi što više mjesta, no ja ga ipak odmah odnesem u njegova kolica, i on naglo zaspi. Večeras je teško zaspao, bio je preveć razigran. Položila sam dakle i ja glavu na uzglavlje, lice u lice s njime i zažmirila sam, da mu dam dobar primjer. Ali kad sam ih iza duže vremena otvorila za pokus, tad i on, kao da mu je nešto reklo, također otvori svoje — i razvuče usta na osmijeh. Ali iza druge duge pauze ne otvori ih: već je slatko spavao. Nije se ni protivio, kad sam ga nosila u kolica i tamo položila. Duge trepavice pale su na donji kapak, usta su zanijemila, grud mirno diše.

Idem k Elenci: i njene velike oči već su zastrte vjeđama, krupna pletenica kose zlaćana sjaja prebačena po bijelome uzglavlju, a Malenka (sitna beba od porculana, koju je okrstila po Malenki u Andersenovoj priči) leži ničice na njenom ramešču, uz samu bradicu.

Ne znam, kad gledam svoju djecu, kako spavaju, zašto se ne mogu oteti, da se ne zamislim nad njima, nad njihovom budućnošću. Što ću odgojiti od njih? Što raste pod ovim oblim čeocima — kako će se razviti njihove duše? Velika je važnost u zadaći da se uzgoji od djeteta čovjek. Često je osjećam kao teret, radi te nedogledne odgovornosti. Općenito smo mi ljudi, i mi koji se računamo među obrazovane, nepripravljeni za odgoj djece, kako bi trebalo. Samo opipavamo, kako tko zna i pogodi. Ja taj nedostatak osjećam svaki dan, često sam neuputna, kako bih se u ovoj ili onoj zgodi vladala prema djeci. A djeca su mi valjana i nadarena, dobra »građa« za odgoj — pa ipak mi se on čini težak, često nedostižan. Ujedno pak ćutim uvijek neuklonjivo, da mi je odgoj moje djece sad najprva, najvažnija zadaća, kojoj moraju ustupiti druge moje sklonosti i opravdane lične želje. Teška je to dužnost, kojoj se nastoji izmaknuti ne jedna mati — ali na sreću donosi sa sobom vedra pomoćnika: jaku, svetu ljubav, koja se drage volje veže uz dužnost. Jedino ona pomaže materama u vječnom odricanju.

I sad, gle, dok ovo bilježim, uznemiruju me djeca s jedne i s druge strane, ispitkuju me o svačemu, zovu me — moj divljačić uzverao mi se čak za leđa i otima mi pero iz ruke, jer bi on pisao, a ja da se s njima zabavljam — i srce mi ne da da viknem na njih, da mi dadu mira, jer sada sam i morala bi im biti što dulje ona, kojoj će se u nepovrijeđenom povjerenju obraćati u svemu, što im pokreće dušom. Očuvati sebi povjerenje djece uza sve to, što krčimo zlo, koje je ukorijenjeno u njima, zacijelo je u tome glavno umijeće valjana odgoja. A toga ne mogu postići, ako ne prihvatim na se sve teškoće svoje zadaće.

Kad me podiđu sumnje o mojoj odgojiteljskoj sposobnosti, i vidim, da odgoj djece ni drugdje ne uspijeva glatko, po želji i nastojanju roditeljskom, pritječem se za pomoć tamo, kamo se mi ljudi obraćamo sa svojim višim, nezemaljskim željama u neodoljivom nagonu: Bože, ti mi sam pomozi!

Ali ipak ne mogu veselo i bez bojazni gledati u budućnost.

VEĆA DJECA, VEĆA BRIGA.

Listopada mjeseca 1883.

Od one godine, otkad stanujemo u svojoj kući, vrlo zanemarujem ove zapiske o djeci. Ne navlaš, nego jer od drugoga posla ne dospijevam da pišem. Lani već gotovo

u polovici studenoga mogli smo se ovamo preseliti; poslije prenosa trgovine još smo do kraja godine ostali u starom stanu, dok se novi dovršio i po mogućnosti isušio. Zimi je bilo posla i brige, dok smo se sasvim ponamještali i udomili, i od ranog proljeća dosele radimo neprestano u vrtu, koji je čak prevelik, te ga još tek uređujemo i prekapamo temelje i ostatke bivših gospodarskih zgrada. Osim toga ima mnogo domaćega posla, a k tome moram još redovito ići i u trgovinu, da pomažem. S promjenom stana nekako nam se promijeni sav način života — i to ne na dobro. Nije nam ovdje odlanulo, nego je osjetljivo otešćalo.

Moja djeca, često mi se čini, također postaju prije gora, nego bolja. Sve većma osjećam, kako ih je teško odgajati, pa kad ne opažam očitih rezultata, korim se s nestrpljivosti, ali popravka ne mogu dostići.

Elenka je postala đak još proljetos. U ponedjeljak dne 16. travnja odvela sam je u školu, kod čega se ona nekako svečano i blaženo osjećala. Kod kuće se lijepo redom oprostila od nas, da nas je sve dirnulo. Moja stara mama, koja se prošlu godinu kod nas bavila, tada je vrlo, vrlo plakala. Sažalila joj se Elenka, jer joj se, reče, ovim sputala djetinja mila sloboda i metnuo joj se na vrat jaram života, kojega se više ne će oprostiti, dok bude živa.

No moja Elenka barem nije osjećala njegovu tegotu, išla je u školu s dragom voljom i velikim očekivanjem, a tamo se kod uvoda sasvim lijepo i slobodo vladala. Kući je onda došla sva ushićena od radosti, kako je to lijepo ići u školu. Pripovijedala je, da je već čitala i računala i kazivala na pamet deset zapovijedi Božjih, a gospodin učitelj je pohvalio, nije joj htio ni vjerovati, da nije već gdje drugdje išla u školu. Rekao joj je, da ona više zna, nego mnoge druge, koje već treću zimu idu u školu. Tako lako i povoljno otvorio joj se dakle školski život.

Sutradan iznenada stade staru mamu pitati, kako to, da je jučer plakala, kad je ona, Elenka, polazila u školu, kad ju je dosele vrlo često sama slala u školu, da bude više mira i tišine u kući. Počela je dakle motriti svako-

jake opreke u našoj nutrinji, kojih ima dosta i u nje same, samo što ih ona još ne opaža.

U srijedu iza toga, kad je imala prvo prosto popodne, bila je sva zlovoljna, što ne može ići u školu. I tako je išlo i dalje, njena đačka voljnost i blaženost ni časak ne malakše. U jutro i poslije objeda bila bi htjela i sat prije, nego što je trebalo, trčati u tu svoju milenu školu, te smo je uvijek morali karati za to. Na majalesu, gdje je gospodin učitelj svirao u harmoniku a đaci plesali i svakojako se zabavljali, došlo je njeno blaženstvo do vrhunca — i onda, kad je na prvi svoj školski ispit išla u tako svečano uznesenom raspoloženju, da nas je sve opet dirnula.

Svojom đačkom veličinom zanijela je i Ivana, često joj zavidi školu i sve čeka, kad će i on, s torbom na leđima, polaziti u školu. Ali za učenje ipak ne mari, premda je inače bistra razuma i pokazuje brzu, i ako još veoma djetinju dosjetljivost. Otac ga uvijek kuša privući k računanju, od najlakših početaka, ali to ne će nikako da se primi u njegovoj bezbrižnoj glavici, odmah sve pobrka.

»Ti zaista nisi drugo nego prostačak«, reče mu otac jednom kod takova računanja.

»Kad me ne date u školu!« odvrati Ivan prostodušno i mrgodno, smiješno na puna usta izgovarajući ž i š, do čega je došao u posljednje vrijeme. Trebalo bi ga pomalo pritezati i k čitanju, da pozna barem slova. Ali ja nemam kad da mu se posvetim, a sam ne ide za tim, kao Elenka, kad je bila u njegovim godinama.

Uznemiruje me, što moram djecu često kažnjavati, barem meni se to čini odveć često. A ne znam druge, kad im često dolazi da divljaju. Čekam i čeznem, da s godinama napreduju u razumu, a kad tamo, biva obratno: što su starija, sve većma ih treba krotiti. Počinjem s bojazni slutiti, da će biti sve gore i gore, dok se ne preokrenu na bolje. Samo da imam vremena da im se posvetim, kako bi trebalo!

Elenka me ljuti svojom neiskorjenjivom pasivnom neposlušnošću i nepažnjom; a i Ivan me uvijek neugodno iznenadi kakovim činom, kojemu se od svojega premiloga

prekrasnoga dječačića nikad ne bih nadala. Njegova nesvjesna, čista ljubeznost zavezla me na najbolja očekivanja, pa mi je sad teško pripravljati se i učvršćivati se da mogu očekivati najgore.

Ali i sad dobivaju moja djeca najviše kazni radi svoje nesnoslivosti, kojoj uzrok biva najčešće Elenka a dovrši je Ivan, t. j. Elenka podraži Ivana, a on odgovori šakom — kod čega je onda vrlo teško rasuđivati. Očito je, da su obje strane krive, ali čovjek ipak ne zna, bi li obje jednako kaznio. Počne se obično u igri, a svrši se svađom, kaznom i — molbom za oproštenje. Ovo posljednje još uvijek ne ću da ispuštam iz svoje sudbene prakse, jer sam uvjerena, da mora dobro djelovati u srcima, i ako je očito, da ne čuva od daljih prestupaka.

Mogućno je, da zato uza sve česte razdore ljubav među mojom djecom traje neoslabljena. Ivan odmah zagovara Elenku, kad je za što kažnjavamo, i usrdan je i podatljiv k njoj, kao što je uvijek bio. I kod tih kavga većinom je onako, kako poslovica kaže, da se u jednom kutu potuku, a u drugom pomire. Jednom, kad sam u kuhinji imala upravo najhitniji posao kod kuhanja, upadoše mi s vikom unutra, raspaljenih lica, slijepo mlateći jedno drugo šakama. Ivan je u tome uvijek okretniji, sve bih rekla, da je Elenka tada uzmakla u kuhinju, a on, slijepo na nju nasrćući, uletio za njom. Rastavila sam ih silom, prišila svakome na stisnute pesnice po packu, govorila im u srce i u dušu i za pokoru zatvorila jedno desno, drugo lijevo u sobu. Ali nisam ni dospjela, da u tako povraćenom miru skuham objed, kad začujem očev oštri glas iz dvorišta, gdje ih kara za nešto. Idem van: tamo su se moji mali prestupnici, kao po dogovoru, oboje presumitili, svako iz svoga prozora, tako da su mogli lako i ispasti (zato ih je otac i karao), i razgovaraju sasvim prijateljski od prozora k prozoru. Pređašnja im je svađa i tučnjava i kazna već ispala iz pameti.

No zato se odmah poslije objeda svadiše, jer jedno i drugo htjede odnijeti patkama tavu s hranom. Rekla sam im, da je nose oboje, jer tava ima dva uha, no Elenka, razumije se, nije bila zadovoljna s tim i mudrovala je i

mrmljala, da dječacima ne pristaje hraniti živad, da samo djevojčice bivaju gazdarice — na što je Ivan odmah opet na svoj način htjede uvjeriti o drugome: mahom diže na nju stisnutu šaku, koju sam uhvatila prije, nego što je pala na njena leđa, i zagrmjela sam: »Tko odmah hoće da se tuče, ne će nositi patkama!«

U prvi čas osta Ivo poražen, za njega je to značilo izgubljenu bitku, — ali odmah se osvijesti, te stade hvatati tavu za uho i nukati Elenku, da je uzme za drugo, da će im to biti zgodno. Pravio se, politik mali, kao da ništa nije ni bilo, oslanjajući se za cijelo na to, da nije udario Elenku. Ali ona, pogledavši na me sa strane, šaptom mu pripomene, što je mama rekla. Ja sam iznova potvrdila, ali sam posredujući dodala, ako mu Elenka oprosti i ako ga primi u društvo, nemam ništa protiv toga, ako budu oboje nosili tavu. Ivan, uvijek spreman da zamoli oproštenje, odmah stade tik pred Elenku:

»Elenka, hoćeš li mi oprostiti, što sam te htio tući?«

Gledajući na to, kako se ponizio, i nju snađe velikodušnost, i u pola ozbiljno, u pola s nekim zbunjenim osmijehom odvrati:

»Opraštam ti.«

I uhvativši oboje tavu ponesoše je oprezno kroz predsoblje i sa plosnatoga kamena niza stube u dvorište. Ali kad su već dosta odmakli bili, Elenka ipak natjera i prevari Ivu jezičanjem, te joj dragovoljno odstupi. Na posljednjem komadu odnese sama i metne je pred patke, koje su se uzgakale i odmah je opkoliše, te zarovaše žute lopataste kljunove u pripravljeno zelenje.

Glavna joj je sada strast brinuti se za perad. Koliko joj inače nisu po ćudi kućni, a osobito ručni radovi — kad je na koji nutkam, odmah je spremna sa svojim dosadnim: »Joj, mama!« — tako je ovdje uvijek i suviše voljna. Natjeruje, komandira i dresira patke i kokoši, potonje i psuje i kara, kad se biju ili kad u vrtu čeprkaju. Pod veče ostavi i učenje i zabavu i ide dotjerivati živad i meće ih u red. Ljeti je u praonici pazila svako gnijezdo pilića napose. Najmanje je metala u krletku od pruća, veće na daske nad krletku, najveće u kočak. Patkama

prostre slame u kut i ogradi ih daskama. S velikom pomnjom stara im se za svakojaku udobnost, koju one jedva znadu ocijeniti. Među ostalim na primjer zdušno im zastire prozor na praonici svako veče — da bolje spavaju — što joj zadaje dosta posla, jer se mora pentrati na stolac. Ivan se gdjekad također zabavi kod nje, malo je sluša, ali se za čas dva svade i raziđu, kad se on ne složi s njenim izmišljanjem. On bi to uredio prostije, s manje truda.

Kako je Elenka pošla u školu, imali smo mahom više mira i tišine u kući, što osjetismo kao blagodat, osobito se stara mama tomu radovala. Ivan se najviše motao i bavio oko mene, dosađivao mi beskrajnim sitnim pitanjima i razlagao mi svije smiješne male misli i nazore. Pri tome je zabavno motriti njegovo lice. Oči širom razrogači, iz njih čovjek već unaprijed pročita sve, šta hoće da kaže kao i neizmjernu važnost, koju on tome pripisuje. Kad se gradim, da ne razumijem i stavljam sa svoje strane pitanja, on nestrpljivo i žestoko stane razjašnjavati, dok se ne zaplete. Ja na to, kao da sam se uplašila:

»Joj — ja se bojim!«

On se odmah upitomi. »Ne, mamka, nemoj se bojati«, miri me, i njegove oči već imaju svoj mili izraz, kojemu nitko ne može da odoli. U njima je i veselje i nestašluk, i iskrena odanost, i jer je to sve pravo, neproračunano, budi odmah u svakoga simpatiju.

Tako je bilo i lani s honvedskim časnikom, kojega smo imali na stanu duže vrijeme, dok je vojska imala ovdje nekakve vježbe. Mnogo ih je provrvjelo kroz Sv. Martin, konjanika i pješaka, što je, istina, bio za nas velik događaj. Časnika, koji je bio kod nas nastanjen, nismo još dobro ni vidjeli, a djeca su se s njim već u velike sprijateljila. Ivan odmah prvi dan dođe da nam se pokaže s njegovom sabljom, korice je pripasao, a golom se sabljom zavrgao preko ramena. Sablja je dabome bila duža od junaka. Od toga dana nije htio ni svoga svagdanjega odijela, nego je iskao stajaće, izmolio očev crveni fes, izvukao svoju sabljicu, koja je bila prema njegovu rastu i koju je bio dobio od kume, i kad god bi samo mogao,

prikrpio bi se »gospodinu oficiru« i stupao uza nj i gledao na naše prozore, da li ga vidimo u toj slavi. Jednom ga za objeda nismo nigdje mogli naći, dok nam odjednom nije banuo u svojoj odori s omašnim komadom mesa u ruci. Bio je, veli, u »jami«, za našim vrtom, gdje je vojska primala »minjažu«, pa su i njega opskrbili.

Čim bi naš časnik došao kući iz službe, djeca bi odmah htjela da navale za njim u njegovu sobu, ali ja sam im branila, da mu ne dosade. No kad duže nisu išla, sam je došao po njih, i poveo ih te su odanle dopirali živi razgovori i smijeh. Naročito je Ivicu tako zavolio, da bi ga neprestano htio imati uza se. Bio je rodom Slovak i mora da je bio dobar čovjek, kad je tako volio djecu.

I ne samo on, nego još dva časnika, koji su bili na stanu kod naših prijatelja Š., kamo su naša djeca gotovo svaki dan išla igrati se Željki i Ivanu N., sprijateljiše se s djecom i dogodilo se ne jednom, kad je vojska išla kraj naše kuće s vježbe, a mi s prozora gledali, da su nas pozdravljala, na naše čudo, čak tri časnika — jedan od njih na konju — i to je sve išlo moga maloga momka, koji je s nekim stidljivim, ali s ponosnim i radosnim osmijehom odvraćao kao po zapovijedi, također prinoseći dva prsta svomu crvenom fesu. On i osim svoga privlačivog lica lijepo raste u visinu i kreće se elastičnom okretnošću, pa su gospoda časnici uživali u njemu govoreći: »Aus dem prächtigen kleinen Kerl wird ein schneidiger Soldat«. I kad su ga god na svojim šetnjama susreli na ulici, u makar kako živu razgovoru bili s drugovima, ne bi propustili, da ga sa sviđanjem ne pogledaju i prijazno ne pozdrave. Zato je on, kad su odlazili, živo zapitkivao, kad će opet doći, a Elenka se, po svom običaju, od srca naplakala, vješajući glavicu s jedne strane na drugu. Njenu je neiskusnom srdašcu uvijek iznova teško da se rastaje s onima, koje je zavoljelo. I kadgod imamo goste, ona ih, kad odlaze, tako oplakuje, hodajući žalosna iz kuta u kut i utirući dlanom suze, koje ne će da stanu. Ivan, inače u gdječemu vrlo osjetljiv, ovdje ne pokazuje baš takve sentimentalnosti. No taj ga je vojnički elemenat bio veoma očarao.

Kad je potom za kratko vrijeme došla k nama stara mama, imala je najviše zabave s Ivanom. Gotovo svaki dan bi je nečim nasmijao, tako da smo mu se onda i mi ostali morali smijati. Jednom u veče na primjer, sjedeći kod svoga omiljeloga prediva, sjećala se svih teškoća i muka, koje je morala prepatiti u životu, kad je kao udovica htjela da valjano odgoji djecu, a nije imala za to potrebnih dohodaka. Tvrdi posao i tvrdo stradanje ispuniše joj život i sada; kad već za se uz svoje skromne zahtjeve ne bi trebala imati velike brige, mora opet sa svojom djecom i njihovom djecom snositi njihove patnje. Uz takvo razmišljanje došla je u vrlo sjetno raspoloženje i najposlije izreče želju, da je Bog ne ostavi ovdje dugo, nego da je što skorije pozove u svoj mir, za kojim već vrlo čezne. Djeca su, sjedeći s jedne i druge strane uz baku, tiho slušala, Elenka je sućutno uprla velike oči u nju, moglo se očekivati, da će i ona dodati nešto o smrti, jer često na nju misli, dok se odjednom iznenada ne javi Ivan:

»A onda, stara mamo: đ i p u n e b o!«

Izlanuo je to vrlo smiješno. Stara mama neposredno iz svoga žalostivog raspoloženja, a mi ostali za njom udarismo u neodoljiv smijeh. Samo se Ivan jedini nije smijao, tek što su mu oči igrale od dragosti, što mu je stvar tako uspjela. Stara mama još se i poslije dvije sedmice smijala, kad bi joj god palo na um, kakovim je zornim izrazom dovršio njenu pobožnu želju. Često se i ne razbira, je li to navlaš ili je nehotični humor u njega — ali humor jest.

Lani zimi, kad smo već neko šest sedmica ovdje stanovali, pade djeci na um naš bivši stan, i dogovoriše se i zaputiše bez ikakva našega pitanja, da ga pogledaju, jeli još onakav, kakav je bio. Kod Sch. ih zaista vrlo ljubezno primiše, — takvu ekstra-vizitu brace sa sestricom — vodili su ih po gornjemu katu, sve su temeljito pregledali, uspomene oživjeli, i dakako pošto su obećali, da će doći i drugi put, lijepo hitro doškvrljaše kući. Nisam bila na čistu, jesu li za to zaslužila kazan, činilo mi se, da bi dosta bilo, da ih izružim ili da im se zaprijetim kaznom, ako još kad bez našega pitanja odu kamo u posjete, ali otac ne pristade na to, naloži im da kleče, jedno u jednom, a drugo u drugom kutu sobe.

Zaista odoše jadni mali grješnici da kleknu, ne pokazujući ni zlovolje, ni skrušenosti; zacijelo su osjetili, da ni mi sami ne uzimamo ovaj slučaj vrlo tragično i pomisliše, da ova bura ne će potrajati dugo. Kad se nakon duga, u pokajničkoj šutnji pretrpljena časa udomaćiše u danome položaju, stadoše izvirivati jedno na drugo i zametati razgovore. I treskali su nečim i jedno drugo pitali, čime treskaju. Ivan je zacijelo koljena već dobro nažuljao, jer se svak čas kojekako prevrtao, da im olakša. I tad iznebuha provali njegovo nezadovoljstvo, koje se dotle nakupilo.

»Ono je huncut onaj tata, kad nam je naložio da klečimo. Trebao je radije reći: m a r š s j e s t i!«

Kod ove izjave, koju je bio upravio samo Elenki, vrlo se namrgodio, ali inače se vidjelo, da nije ni u snu pomislio da uvrijedi oca, koji je međutim bio već otišao u dućan.

Zgledasmo se stara mama i ja i ona se već uputila van, jer se nije mogla oteti smijehu, koji ju je napao. I meni je bilo teško da se uzdržim i da Ivana ozbiljno upozorim, da se o ocu tako ne smije govoriti, — kod čega mi je Elenka lojalno povlađivala.

Tim se odmah pružila zgoda, da djeca priznaju svoju krivnju, obećaše, da će se popraviti i — klečanju je bio kraj. No sada zaista nije prilike, da se u našem kućnom kaznenom poretku, kako bi Ivan htio, mjesto klečanja uvede »marš sjesti!« — jer s obzirom na njega samoga prije se ukazuje potreba da se kazan poveća, nego da se smanji.

Kako je stara mama došla k nama i donijela sa sobom zalihu lijepih, blistavih lanenih povjesama, spletenih u poluvijence, što je još negda u davne godine odgojila, i k tome izvadila iz svoje velike, starovjerske škrinje preslicu s okruglim podnožjem, vreteno i motovilo, i svaki dan po podne sjela s tim alatom u kuhinju — da u sobi ne natrusi prašine i pozdera — otada se mojoj Elenki predenje učinilo nešto krasno i poželjno. Nije se mogla

nagledati, kad je stara mama na stolicu raspinjala koje svijetlo povjesmo gotovo od kraja do kraja, premećući ga kod svakoga okreta s ruke u ruku i popljeskavajući dlanom vlakna, koja su se otezala i preplitala dok ga napokon nije oblo savila, poravnala grubi donji kraj plosnato i načinila jednim vještim okretom šiljatom vršku neku prostu glavicu. Onda je gotovu kudjelju metnula u primjerenoj visini na bašluk od preslice, omotala i svezala širokom presličicom i odmah lijevim palcem i kažiprstom polako stala izvlačiti iz nje duga, jednomjerna vlakna, koja je vreteno vrteći se sukalo u gotovu nit. Kad se nit oduljila tako, da je vreteno, spušteno pod desnom rukom, počelo već igrati po podu, lijeva bi je ruka odmah navila poput osmice oko palca i prstiju, a desna bi je u drugi tren oka ovila oko vretena i, što bi trenuo okom, utvrdila je na njegovu kraju. Ima nešto privlačivo u ovome poslu, koji glatko pline i tiho tvori, izazivajući sanjarske, više pjesničke nego burne misli.

Da ne bi stoga Elenka sasvim ostala željna, dade joj otac načiniti također malu preslicu, kupismo na sajmu vretena, stara mama dade joj neke kučine, od kojih ona sebi načini kudjelju — i onda bi već svaki dan naporedo sjedale prababa s praunukom k preslicama, kod čega bi se prva uvijek sita nasmijala jojkanju i stenjanju, kad je potonja morala iskusiti, da predenje u zbilji ne ide baš onako glatko, kao kad se gleda iz prikrajka. Ali je ipak bila umiljata slika, te dvije nejednake prelje, pa još kad bi Ivan sjeo na drugu stranu k staroj majci te je zabavljao svojom bezazlenom mudrošću.

Na proljeće smo svi izmiljeli van, čim je samo snijeg okopnio. Stara je mama kupila kamenčiće po vrtu, da se ne zaoru u zemlju, i brala mlade koprive za praščiće, koje je uzela sama na brigu, a djeca su joj pri svemu pomagala — smetala, što joj i nije uvijek bilo po volji. Jednom, još zimi, kad su u zimskim kaputićima crvenih nosića skakali u dvorištu po snijegu, namjerila se na njihovu pomoć, ali i to nije vrijedilo ništa. Nalila je bila odojcima nešto dobro u korito i kazala djeci da paze, da im Tref ne požđere, dok ona ode još unutra po ječam. No dok se vratila, šta

je našla: Tref je svojom jezičinom iz petnih žila laptao u valovu, i nije ga se ništa primalo, što mu je Elenka vezala na dušu i korila ga.

»No kako to čuvate?« povika stara mama na njih.

»Pa rekli smo mu, da ne ždere«, izgovarao se odmah Ivan vrlo izmučeno i sasvim ozbiljno, — što mu je opet ispalo tako smiješno, da se stara mama iza glasa nasmijala, a Elenka za njom, tapšući Ivicu: »Joj, to je smiješno!«

A kukavac Tref nekoliko dana iza ove smiješne zgode iznenada pogibe. Jedan dan nije mu bilo još ništa, drugo jutro bio je mrtav. Čekala sam, da će djeca vrlo žaliti za vjernim i privrženim drugom, ali ne dođe ni do kakva nježnoga prizora, barem plača nije bilo, kojemu se inače Elenka lako nagiba. Samo su prilično vrijeme ukočeno i nijemo gledali, kako se otegao, a poslije se utješiše tim, da ga ništa ne boli. Istom poslije im dođe žao, kad ga Mišo ciganin odnese, i svaki su dan razmišljali i mozgali o njemu. Ivan je svakoga od nas zatim pitao:

»Pa i ti mu priuštiš, što je krepao, da se ne mora mučiti?« Kod toga je napeto gledao u nas zaokruženim očima.

To je bila sva zahvalnost za njegovo vjerno pasje prijateljstvo, osim kojega nije imao nikakvih odličnih svojstava. Bio je bojažljiv do kukavštine i uvijek je prosjačio; ali zato i strpljiv i odan. Osobita opreka bijaše u njega, da uza svu svoju pohlepnost i izješnost, nikad ne bi uzeo ništa, gdje netko od nas nije bio nazočan, pa da mu je ikoliko dobrih stvari bilo na dosegu. Moja će ga se djeca jamačno sjećati do konca svoga života; bit će zacijelo upleten u njihove djetinje, maglene, ali uvijek nekako čarobno mile uspomene, onako, kao što je s mojima vezan naš krasni, veliki runjavi Sultan, bijel s crnim prugama, koji je bio za svoga vremena ures, a bome i strah (premda je bio velika dobričina) ljuborječkoga župnoga dvora. Na njegovoj sam se šiji, držeći je ogrljenu nejednom, kao dijete, naspavala. Kad je poslije lipsao, (govorilo se, da ga je otrovala žena, kojoj je tjerao koze od naših mladih voćaka), baš kad je moj otac, koji ga je vrlo volio, duže vrijeme bio kod svoga bolesnoga brata, umalo da

mi nije srce puklo od velike žalosti, tako da me još i sad zaboli, kad se samo sjetim. Mnogo iz onoga doba izblijedjelo mi je iz pameti, ali ovo će mi ostati do smrti u njoj radi one ljute žalbe, koju sam tada osjetila. I pogreb ovoga našega Sultana, kao maglovita slika, stoji mi u uspomeni. Pod vodstvom moga mladoga ujaka, Žige H., koji je tada bio također istom u dječačkom vijeku, otpratismo mi sva djeca, koja smo pripadala u isti krug, mrtvoga Sultana izvan sela (samo se već ne sjećam, kakovim smo ga načinom onamo otpremili), gdje smo ga pokopali više puta, malo dalje od ciganskih koliba, što je bilo za sve učesnike nečuven i vrlo dirljiv događaj. Ja sam neprestance bezutješno plakala, nisam znala, šta bih od puste žalosti, te sam s njom i zaspala. Istom drugi dan uspjelo je rečenome mome ujaku, da svakojakim poizmišljenim zabavama malo ublaži moje ražalošćene misli.

Moja djeca nisu ni izdaleka toliko žalila za svojim pasjim drugarom, kako sam ja ožalila onda svoga, — no ni Tref nije bio ni izdaleka onako odličan pas, kao naš nekadanji, meni nezaboravni Sultan.

No uginuće Trefa prinuka nas da mu dobavimo naknadu, i otac odmah s proljeća kupi štene dosta skupo, malu bernardinku, dakle plemenita roda. Iza duga vijećanja i proučivši slovačku mitologiju V. Pauliny-Tóthove, nazvasmo štene Lunom. Kolebali smo se između Ljute i Lune, i ustavili se konačno kod posljednje.

I to štene postade prvi uzrok, da mi se moj Ivan proskitao, da je počeo tražiti zabave izvan kuće. Bilo je vižlasto, vrlo je prionulo djeci, skakalo na njih, hvatalo ih šapama i zubićima, a Ivanu je to bilo strašno. Još kad bi ga izdaleka vidio, već bi ga stala dreka i verao bi se na najbliži stolac. Prvi se dan uopće nije maknuo s divana, takav mu strah i trepet posta mala Luna. Koliko puta smo ga čak morali na ruke uzimati i čuvati, da ga ne dosegne. A taj mu strah nimalo nije pristajao, takovome inače okretnom, jakom momčuljku. Otac je počeo i glavom vrtjeti nad tom nemuževnošću, ali ja sam to inače shvaćala i nisam za to grdila Ivana. Ni prigovaranje i

pokušaji izmirenja nisu vodili cilju, to je trebalo svladati malo pomalo. I to je uspjelo, ali mnogo kasnije. Isprva bi se tek uz samozataju zabavio na čas s Lunom, ali bi za čas šmugnuo kroz vrata na ulicu ili k susjedu za drugovima i, ako ga nismo silom dozvali, ne bi se pokazao kući do ručka ili do večeri. A od ovoga prianjanja za drugove nije nam uspjelo da ga odučimo ni onda, kad se prestao bojati Lune, kad je već izvodio s njom čitave igre i smiješne predstave.

Stekli smo i koku u novo kućanstvo još zimi, da nam u proljeće oživi dvorište, to jest da izvede piliće i pačiće. Dok je trajala zima, imali smo je u kuhinji, gdje bi se uvijek tiho zavukla pod štednjak, pa ni na pozive stare mame ni Zuzke ne bi izišla odonud. Ali čim bih se ja pokazala u kuhinji, već bi izašla ispod štednjaka ravno k meni (jamačno me poznavala po haljini), tiho sa mnom na svoj način govoreći, na što se stara mati i ljutila i smijala. A u tome ne bješe ništa čudno, koka je samo zato išla k meni s povjerljivošću, jer sam joj uvijek bacala dobre zalogaje — a možda i zato, jer sam joj često prijazno progovarala u njenoj samoći. I u takovoj životinjici probudi se osjećaj uzajamnosti.

I djeca su joj donosila od ručka svakojake ostatke, samo Elenki ne bijaše dosta da joj baci običnim načinom, nego bi izvukla najprije nasred kuhinje škrinju iz kuta, metnula bi u nju donesene poslastice, privabila koku metnula je u škrinju i dok je ona zobala, oboje je djece plesalo i skakalo oko nje kao oko idola. Ali onda u proljeće kako su moja djeca rogačila oči, s kakovom su prepašću gledala našu pitomu, inače bojažljivu šarku, kad se odjednom stala goropaditi na svom gnijezdu, naježivši sve perje na sebi, čim bi joj se tko približio, i srdito vičući na svakoga: »kiiia-kia-kia-kia!« ljutitim očicama gledajući iz raščupanih vlati slame. Djeci ova promjena nije nikako bila po volji, — Elenka se staroj mami povjerila, kako joj se srce streslo, kad je koka prvi put tako na nju zakriještala, — te istom kad sam im razjasnila, da ona tim već unaprijed brani svoje buduće piliće, shvatiše i odobriše i stadoše se bojati njene dotad neslućene

srčanosti, — i, razumije se, kad smo metnuli pod nju jaja, nestrpljivo čekahu, kad će se izleći pilići.

U to je vrijeme i mala nestašna Luna dobila više puta lekciju od šarke. Kad sam je u jutro metnula iz gnijezda na dvor, igrala bi Lunica, tankim glasom obiješno štekćući, i dražesno i nespretno poskakivala prema njoj. Ali moja ti kvočka i buduća mati nikako nije razumjela njenu prijateljsku misao, ne primi to za šalu, nego odmah naježivši se podignutih krila nasrne upravo na malu šaljivicu i dobro je kljune nekoliko puta oko očiju. Onda se, dakako, i ova okani šale, i žalosno cvileći i zavijajući, pritisne smiješno svoj kusati repić k stražnjim nogama, te nagne u bijeg k vratima od predsoblja — zaboravivši i na gracioznost — samo da umakne dušmaninu. Još ni u trijemu nije vjerovala, da bi bila spasena, i za veću sigurnost, zakopa se u uski međutak između zida i bakine velike škrinje. Otuda bi otad uvijek pomolila crno-sivu čupavu glavu, hoteći se uvjeriti, jeli opasnost već prošla. Ali i kad je vidjela, da je prošla, nije se još umirila, nego bi zabacivši njušku, kadikad žalosno zavijala, da pokaže svoju »u nebo vapijuću« krivdu kvočke, koja ju ovako nekoliko puta natjerala u bijeg; konačno se tako bojala, da bi već iz daleka, vidjevši je, cvileći bježala u trijem za škrinju, čemu smo se, mjesto žaljenja, morali uvijek nasmijati, pa još kad bi Elenka pred nju čučnula i počela imitirati kvočku: kíiía-kía-kía-kía! što joj je uvijek vrlo vjerno uspjelo. Ovim imitovanjem znala nas je i inače gdjekad nasmijati.

A srčanost se kvočke pokaza vrlo korisna kasnije, kad je već s jatom sitnih pilića kao valjušci ponosito šetala po dvorištu, jer je Luna često požudno gledala za njima, iz njenih pasjih očiju bilo je očito, kako se sladi: »Kako bih se poigrala s vama, da nije te strašne grdobe, koja vas uvijek sa »kvo-kvo-kvo« okuplja oko sebe i poda se!« Ali ovo rastenje zazubica, kod kojega bi uvijek zažmirkala očima, krenula glavom i samovoljno zarežala, pokazivala bi mala Luna oprezno samo sa široke kamene ploče pred vratima predsoblja, da u nevolji može strugnuti za škrinju.

Ele takvih zabavica i razbibriga bilo je više i nama i djeci u novom domu. Djeca se vrlo sprijateljiše i s nadničarom Knjazkom, koji je dugo dolazio k nama na posao i bio prema djeci vrlo dobrostiv i strpljiv. Uvijek su bili oko njega, i od svoga mu jela donosili, što u podašnoga Ivana nije bilo ništa osobito, ali je zato u Elenke značilo to više. On im je za uzvrat davao da kušaju njegova jela, što bi mu žena donosila, i nisu znali shvatiti, šta bi u tomu moglo biti zlo, kad im je otac branio da prime što od njega.

»Knjazko, zagrabite i njega na lopatu i bacite ga gore, neka vam tu ne smeta«, putio je otac Knjazka, koji je bacao visoko k prozoru glinu za pođenje poda, kod čega mu se Ivan uvijek muvao oko lopate.

Knjazko se samo nasmija, ali Ivan se žustro ograđivao protiv očeva naređenja, jer bi pao s lopate i bez sumnje bi se ubio — »a onda ne biste više imali Ivana!« dovrši svoj uzvrat, pokazujući tim ne na svoju, nego na našu štetu.

»No pa što ćeš nam ti? Zar bi nam možda bez tebe bilo zlo?« odvrati otac.

Ivan se malo zamisli i odmah zatim nekako ozbiljno uprije svoje izrazite oči na oca.

»Ej, tata, a s i n?«

Svijestan je dakle, kako se vidi, veoma svoga sinovljeg dostojanstva.

Jednom poslije objeda, svi smo još bili u sobi i djeca samo što su čas prije otišla, kad upade Ivan odjednom unutra i odmah sam mu s lica pročitala, da mu je nešto vrlo važno na duši. Gorio je od nestrpljenja, da nam to kaže. I izlane:

»Mama, ja sam pio rakije. Knjazko mi je dao da kušam.«

Potraja stanka neugodnoga iznenađenja i bistrenja pomiješanih osjećaja, koje probudi u nama ova njegova prijava. Meni je već bilo na jeziku da mu očitam bukvicu, da nije dobro učinio, a i na ocu sam vidjela sličnu nakanu, kad se odjednom, iznenada, stvar drukčije okrenu. Jer

stara mama, obradovana iskrenošću i važnošću, koja je žarila iz čitavoga dječaka, napomenu mu:

»Pa sam si se osladio — — vidiš, kakav si. Zar nijesi mogao i meni donijeti kapljicu?«

Na ovo se Ivan već zapanji. Čas je samo gledao staru mamu, dok je sa svoje strane razlučio svoje mješovite osjećaje i neugodno iznenađenje. Ali se onda nije skanjivao dati izraz svomu mišljenju:

»Ej, stara mama, kako bi to bilo? Ta djevojčice ne piju rakije!«

Tada, dakako, staru mamu odmah uhvati žestok smijeh, koji onda pređe i na nas ostale. Tako je opet, umjesto da je bio grđen, natjerao nas u smijeh, što mu dosta često uspije. Staroj majci bilo je najsmješnije, što je još uvijek meće među »djevojčice«, čim ga je poslije nejednom prekorila.

Tim je očitovao i svoje konzervativne nazore. On ne će dopustiti, da se kvari stari dobri običaj, da »cure« ne smiju piti žganja. Jednom mi također dođe napose javiti, da je na ulici vidio jednu gospođu u »dječačkom« šeširu (to jest u pustenom glatkom šeširu, bez ikakva ukrasa, kakovi se već i ovdje viđaju na ženskim glavama), i veoma je to osuđivao, jer, veli, ne pristaje gospođama nositi dječačke šešire. Gospe neka nose »curske« a gospoda »dječačke«. To je nemjerodavno, ali odlučno mišljenje moga Ivana.

Inače je sve veći obiješenjak, ali to se pokazuje samo gdjekad. Kad na primjer dođu k Elenki njene drugarice, da se igraju, on im radi sve što može za inat, dok ga Elenka ne dođe tužiti, i ja ga moram zvati od njih. I nedavno je Martušku B. pocrnio bobama od bazge, a Željki N. je izdijevao imena, za što ju je morao lijepo moliti za oproštenje. Svaki put ne mogu u njemu ni prepoznati svoga dosadanjeg Ivana, koji je prema djevojčicama bio uvijek ljubezan i uslužan i originalno uljudan. Istina, zato se opet u drugoj zgodi pokaže ova njegova bolja strana. Nekoliko dana kasnije gorljivo zastupa Željku protiv Elenke i mene dođe zvati u pomoć, da izravnam neki

spor među njima, kod čega se vidi, kako je svim srdašcem zauzet za njih.

Ljetos se u velikoj mjeri razvila u njega strast da se baca oko sebe kamečcima. Kad dođu tuđe kokoši u vrt, odmah praši u njih, i u pse, kako vidi od drugih dječaka. Tako je i meni samoj jednom malne izbio oko. Stara mama, Zuzka i ja pljevile smo gredice u vrtu, Ivan se igrao nedaleko od nas uz jarak, gađao kamenjem nekamo više nas. U tome najednom, kako sam se nešto uspravila od posla, tresne me kamenčić, koji je bacio, u čelo, da su mi pred očima skočile iskre. Samo sreća moja, što me je zgodio u čelo, a nije palac niže, u oko. Stara mama i Zuzka prepadoše se i podigoše viku, Ivan je zastao bez riječi, ali nikakva pokreta osjećaja nije pokazivao. Bit će da ga je prepast presjekla. I kad sam po tome išla k jarku metati nakvašenu krpu na udareno mjesto, samo je stao uza me i nijemo gledao preda se. Tek kad mu otac nešto progovori, htjede me moliti, da mu oprostim, jer me nije htio (što je inače bilo i očito po sebi). Uz to je malo i proplakao, maramicom brisao suze, ali nije bilo pravoga osjećaja kajanja, kakav je pokazivao prije. Ni kasnije, kad mi je oko očiju oteklo i pocrnilo, što potraja više dana, nije bilo vidjeti u njega kakve skrušenosti.

Ovaj slučaj, premda o sigurnoj krivnji s Ivanove strane ne može biti govora, nekako me ožalosti, — kao da mi je nešto oduzeo. Bojim se, da moj Ivan već gubi ljubav k nama, i ne znam, dade li se još natrag dozvati i zadržati. Kad pomislim na nj, uvijek me nešto zaboli u srcu, premda mi je inače i otada dao mile i neprijevarne dokaze svoje privrženosti.

Još u većoj mjeri hvata me osjećaj, da mi izmiče nešto drago, što ne mogu da ustavim, kad vidim, gdje Ivan odlazi od kuće za igrom s vršnjacima, kako se dobro osjeća, kad može umaknuti ispod našega nadzora, iz domaćih okova. Budi se eto u njemu želja za vanjskim svijetom, za nevezanom slobodom, što je u dječaka samo prirođeno, štaviše u jednu ruku i poželjno, budući da je i to jedna od glavnih sastavina muškoga značaja. Ali meni se teško pogoditi s tim, sa zebnjom čekam, šta će biti

kasnije, — živo bih željela, da ga kuća uvijek većma privlači nego vanjski svijet. Ne zadovoljava me, što ga mogu časak svojom prevlašću pridržati kod kuće, kad vidim, da mi nije dano da svladam njegovu prirodu, koja teži u svijet.

A osim ove duboke brige s moralnim obilježjem muči me i prosta, obična briga, da će Ivan kod svoje nepažljivosti i nepromišljenosti tjelesno štetovali, čim umakne ispod moga nadzora u skitnju sa svojim parnjacima. Jer to već dolazi s njegovim temperamentom, da ne gleda opasnost, kad se otpremaju na kakav zabavni pothvat. Tako se već i dogodilo, da se pošteno ubio ili lice ogrebao, padnuvši s ljestava. Jednom je štaviše mogao izgubiti i glavu. Pao je bio sa susjedovih kola tako, da ga je bacilo pod kola na kamenom pločniku, upravo blizu naše kuće, i samo je u tom bila sva sreća, što ga točkovi nisu pregazili. Još ni sad ne mogu bez groze da pomislim na to, kad sebi predstavim, kako se moglo lako dogoditi, da su mi ga umjesto prestravljena i uplakana donijeli isprelamana i na samrti. Tresla sam se od prepasti i groze, ali kad sam vidjela, da mu doista nije bilo ništa, još sam ga i isplatila, — moga maloga vjetropira — neka se drugi put bolje očuva. Tada je svesrdno obećavao, da više bez našega dopuštenja ne će ići nikamo, — ali je za nekoliko dana već opet odmaglio sa susjedima, vršnjacima, na ciglanu. Nikako još ne zna odoljeti napasti. Zato je jadnik moj — bio zatvoren u pivnicu, a to mu je najstrašnija kazan. Otada već barem uvijek pita, kad hoće da ide nekamo, i kad se igra kod susjeda, naloženo mu je, da dođe kući od prilike svaki sat oglasiti, da je tu, da nije išao nikamo dalje, što i prilično izvršuje. Kad ga vidim ili čujem gdje cupka unutra kroz kapiju, moram se smiješiti, kako ne zaboravlja dužnosti. Moj zlatni ptić — ne zna on još ni o čemu zlome, samo da mu je prosto svijetom letjeti: a mama mu to brani. Zašto mi samo ne priušti? — Moj dječak dragi, uza sve svoje mane iskren, uvijek milo bezazlen, samo mi ojačaj tako, da slobode nikad na zlo ne upotrebiš: ja bih ti je priuštila najširu što može biti na svijetu! Samo se nauči da je budeš vrijedan. Ali, kako to

svagda i svagdje kušamo, mi se ljudi neslobodom moramo učiti cijeniti slobodu. Samo što malo tko ovo izuči...

Kad ga kažnjavamo za njegove grijehe i greščiće, onda najjače osjećam, kako ga neiskazano volim, i kad mu poslije lijepo razložim, zašto hoću, da radi drukčije, a ne onako, to nikad ne ostane u njega bez dobra učinka. I uza svu beskrajnu ljubav spoznajem, premda je u suštini čist, dobar i plemenit, da ga opet ne smijem odgajati bez kažnjavanja, bez karanja, jer onda bi ga kasnije sam život to nemilosrdnije morao kazniti i karati.

Ni s tim njegovim skitanjem nije najposlije do očajavanja, jer je isprva bio veći zapećar, nego Elenka. Kad bih se samo mogla toliko njim baviti, da mu se tako posvetim, kako bi trebalo, znam sigurno, da bi malo kad zaželio otići od kuće. Uza sve pogibanje za drugovima s druge strane opet se ne zataji ni njegovo dobro sinovlje srdašce. Posljednji se put na primjer molila Elenka k prijateljicama u posjet, pa ni on ne htjede biti prikraćen, te zamoli i on. Ja sam ga na svaku ruku odgovarala, jer on svakako nije još za to da odlazi dalje iz kuće bez ozbiljnijega nadzora, ali on mi svojom smiješnom šarenom logikom obori redom sve prigovore i slijepo je obećavao, da će se uzorno vladati, samo da ga pustim. Ostade mi dakle još samo to, da prizovem na njegovo sinovsko srdašce.

»Ivane moj, pa ti bi mene samu ostavio? A šta bih onda radila? Ta bila bih veoma žalosna bez tebe«.

Kadšto, kad ga preveć vuče na zabavu, pa ne zna šta bi, kako bi ugodio i sebi i meni, uvijek me vrlo živo uvjerava, samo neka se ne bojim, on će skoro doći, samo hoće da pogleda i da dječacima nešto kaže i tomu slično — pa i zaista održi riječ, dođe za čas, — ali u ovom slučaju dao se odmah obratiti.

»Pa onda ne idem, bit ću ovdje uza te, da ne budeš žalosna, ne boj se!«

Onda se igrao, muvao se i obigravao oko mene, a i ja sam za uzvrat za njegovu milotu, prihvaćala sve njegove zabavice i riječi. Najprije je donio sebi nekakav krivi prut iz dvorišta, zajahao ga i kasao je na njemu duž

predsoblja, amo tamo, dok mu lišca ne porumenješe od žestoka kasa. Samo se svaki put ogledao na me, i očice mu sinuše od radosti, kad je vidio, da se smiješim. Najsmješniji bio je, kad se, prestavši časak trkati, s naporom nagnuo natrag, sažetim prstima popljeskao svoga hata (jamačno ga iz obzira nije htio biti po glavi, nego, premda mu je bilo napornije, po protivnom, manje osjetljivom dijelu), kod čega je posrnuo dva koraka na stranu. No odmah iza toga poskoči vatreno, što je jamačno imalo pokazati, koliko je djelovalo ono »šibanje«. No ovo jahanje svrši se gotovo plačem, jer najposlije zbaci hat jahača, da je pošteno bubnuo o pločnik od opeke, te ga prođe volja da dalje jezdi, i ja sam mu smišljala drugu zabavu.

»A bi li me htio poslužiti?« rekoh.

»Pa bih!« usta on odmah spreman.

»Hajde pa mi donesi triješća, trebam još, vidiš, da nemam«.

Odmah se uputi u dvorište i za čas mi doprti u naručju nekoliko iverova. Njemu je pun naramak, a meni jedva pregršt. Baci ih važna lica k štednjaku.

»Evo ti mamice!«

»Hvala, ptiću dragi!«

»Bogu hvala. Da još donesem?«

»Dosta mi je«.

»Ma još ću ti donijeti!«

Ode i donese još, i dobre je voljice pri tome, radostan je, što me je poslužio, drugoga priznanja i hvale ne ište. I uvijek nešto svježe, voljko odiše s njega, čovjeka i nehotice dobro raspoloži.

Poslije mnogih pitanja, na koja mu odgovorih, kako mi je najbolje došlo, upita me najednom:

»Mama, a znaš li, šta je to ženiti se?«

»Ne znam, zaista — no kad mi rekneš, znat ću«.

»No znaš, onako uzeti ženu«, tumačio je ozbiljno.

»I ja ću je uzeti«, doda veselo.

»Ma zbilja —! A kada?«

»Sutra«.

Nisam htjela više ispitivati, koga će uzeti, ali mi je prije toga bio povjerio, da je Olgica Č-ova zaista lijepa djevojčica. Svidjela mu se, kad su se u nedjelju prije toga skupa igrali kod Balkovih. Ali i Olgica P-ova zanima ga, jednom mu se vrlo na žao dalo, kad negdje nije s njim htjela govoriti, gotovo je zaplakao, kad mi se tužio.

Ele uza svu svoju gdjekad neuljudnost ipak prijaznim okom gleda na djevojčice, i ja da se dakle pripravljam za ulogu svekrve. Ali ako se bude i s tom svojom »ženom« čupao, kao s Elenkom, bit će da pobjegneš od te sloge. Nedavno, kad već nije znao šta bi s njom, prijetio joj je:

»Ja ću te predati gospodinu fiškalu, pa će te tužiti i metnuti u rešt!« — iz čega se vidi, da već ima kakav takav pojam o odvjetničkom postupanju. Kako izlazi iz kuće u vanjski svijet, raširio mu se vidik.

Ove dane imala sam sama s njim natezanja u ličnom pitanju. Čim sam naime poslala Elenku po pirinač u dućan, mojemu Ivi odmah pade nešto na srdašce i poče mi, žaleći se, isticati, da uvijek samo Elenku šaljem u dućan da kupuje, a njega nikad, a i on bi mi zaista znao sve »kupiti«. Nastojala sam, da ga uvjerim, da to njoj, kao djevojčici, bolje pristaje, i da me on umjesto toga opet dosta posluži u drugim stvarima.

»Ali me ne šalješ kupovati —«, gudio je on svoje, što mu se jednom zabilo u glavu. Obećavala sam mu dakle:

»Drugi put, kad mi opet što zatreba, već ću te poslati«.

»Onda ja ne ću ići — ja bih sada htio ići!« odsiječe osorno moj mali neotesanac.

Ja sam već bila pošla kao u vrt (jer ovaj se razgovor desio u dvorištu pred vratima predsoblja), ali sam se na to odmah vratila, razjasnila Ivanu, da ga ne ću pitati, hoće li ići, ili ne će, nego da će morati ići, kad ga pošaljem — i zatvorila sam ga u predsoblje, da tamo promišlja, kako se vladao prema mami.

On nema ustrajne pakosti odmah ga prođe njegova časovita osornost, koja se gdjekad u njemu javlja, stane vikati kroz zatvorena vrata:

»Mama moja, bit ću već dobar —, ne ću više biti zločest! Mamice, draga, dobra mamice, molim te, oprosti!«

Meni je teško bilo da mu se ne smilujem, ali sam držala da je potrebno da malo otvrdnem, da bolje osjeti

kaznu. Pošla sam navalice da nakupim košaricu triješća, te se tobože s njima, a ne njemu za volju, vratih za čas u predsoblje, gdje mi onda moj dragi mali pokajnik ustima ubrzanim od plača izljubi ruku. Poslije naše pomirbe dala sam mu na volju ili da ide u dućan poigrati se, ili u vrt da sa mnom prenosi burgundiju. Uhvati me za ruku, da voli sa mnom, jer će mi pomagati.

I pomogao mi je moj mili dječačić, tako da je čak s kraja vrta donosio burgundije u dvorište. Odabrao je ponajveću u svaku ruku, i držeći je za stabljiku korijenom dolje, koracao je hrabro i ne bez truda između one dvije burgundije čitavim dugim hodnikom — da sam se morala diviti njegovoj ustrajnosti. Luna, već dosta velika, ali još uvijek dosta zdepasta, razumije se, također nije žalila koraka, nego je vjerno tapkala za njim tamo i natrag. No ona je imala i osim toga svoju osobitu zabavu. Jer kad se god vratila s Ivanom u vrt, svaki bi put išla olajavati bolesnu ovcu gospoštinskoga zakupnika, koja je pasla na vrhu za gumnom, tik do našega vrta, koji s ove strane nije bio ograđen. Kada je dolazio ovan u vrt, već se Luna nestrpljivo zatrčala k ovci u zelenu travu i, štekćući na nju, opskakivala je sa svih strana. Ivan je dozivao Lunu i karao je, ali ona je to držala sigurno za huckanje, jer je to bješnje nasrtala na ovcu. Tada Ivan pođe za njom i uzbuđeno ju je dozivao pameti, da je to grijeh, progoniti tu ovcu, jer je bolesna, nju, sirotu, jako boli, jer su joj prostrigli kožu, kad su joj vunu strigli, tako da joj sad krv provire. Takovoj ovci nije slobodno ni rugati se, naglašavao je osobito, da su mu se oči od revnosti zaokružile. Ali na Lunu sve to nije imalo željenoga učinka, nije se htjela osvijestiti, nego je zaokupila ovcu, koja se hramajući, uvijek trudila, da stane oči u oči svome zlotvoru. Jednom se i ona ojunači i potrča na svojim tankim nožicama protiv Lune. Luna zacvili i dugim skokom uzmače natrag, pa odmah opet naprijed, — naglo opet ovca otapka natrag, kod čega je u promjenljivim modulacijama ova poplašena pronicavo blejala, a ja i Ivan morali smo se hoćeš ne ćeš silno smijati ovoj komediji. U takvom raspoloženju nađe nas i Elenka, koja se vratila iz škole, i smijala se

zajedno s nama, dokgod je predstava trajala. I burgundiju nam je pomagala prenositi, živo smo radili do mraka. Tako su dobra gdjekad moja djeca — kad su dobra.

Elenka od prvoga rujanskoga tjedna već opet ide u školu, a i kad nije ondje, sve o njoj misli. »No dođi de amo, ti prvi đače!« prizove je gospodin učitelj, kad je došla onamo prvi put, i ona je tako revan đak, da bi najvoljela već u šest u jutro trčati u školu. Otac ima s njom za to neprestanu borbu, ne će da je pusti prije određenoga sata, radi čega ona svaki dan prolijeva suze. No ipak je već iznudila, da je pušta barem u sedam i po. Dok je ondje, Ivan se većinom lijepo, zadovoljno igra kraj mene (to jest ako ne strugne za vršnjacima), no čim se Elenka vrati, evo ti nemira i svađe. Onda je i Luna još objesnija; tek što se djeca pokažu u dvorištu, ona odmah trči, traži nešto, i za čas dođe gizdavo zabacivši glavu, u gubici noseći nekakovu paličicu, i skrene sad Ivanu, sad Elenki, potičući ih njom i vrčeći grlenim glasom: vrrr, vrrr! dok joj ne učine po volji, to jest dok ne uhvate palicu jedno s jedne, drugo s druge strane i tako za sobom vuku Lunu. Ona se priječi i odupire, da ne da te ne da, ali čim djeca puste paličicu, ona ih mahom iznova napastuje i potiče na igru. I kad se već iznatežu, sva je blažena, hoće da se pomami od radosti, sve joj oči igraju, kako ih s jedne strane prevrće na drugu, od jednoga igrača k drugome, kad mora glavu ukočeno držati radi palice, koju je zubima ukliještila. A kad djeca idu u dugi pridvorni vrt, onda ih opet odmah poziva skakanjem i vriskom, da se utrkuju s njom duž plota. Kad joj i u tome učine po volji i poteku stazom kraj taraba, ona s ove strane grabi i zaigrava se kao mahnita, da sve jame izvaljuje u zemlji svojim teškim šapama. Uvijek se i dobro zabuši u škrinju ili petrolejsku bačvu, koja je postavljena uz plot, ali za takove sitnice ona ne haje u svojoj revnosti, samo između taraba slijedi očima djecu, da li ne zaostaju. Ako bi se čim drugim zabavila, odmah se ona baci prvim šapama na tarabe, te ih bacajući glavom i štekćući poziva da nastave utrku. Vrijedi opaziti, da opominjanje ide samo kroz plot, u vrt k djeci ne bi ni za živu glavu išla, premda su joj i vra-

tašca otvorena i plot bi lako preskočila, — jer ona zna šta se pristoji u igri. Za čudo je, koliko fin smisao ima takvo pašče, — a uz to dobra humora. A pogotovo ovo utrkivanje joj je najmilija strast; i kad u krug svijena spava na kamenoj ploči pred vratima, odjednom skoči, kao šilom ubodena, tek što se djeca približe vratašcima od vrta. Ali ako je samo jedno od njih ondje, ne izaziva ga, nego kad ih je oboje. I to već spada u njen zakon.

Samo šteta, što ove igre uskoro moraju prestati, jer nam već dolazi neugodno, studeno i vlažno jesenje vrijeme. Šta će moji mališi da rade u ovoj sobi? Svađe, trke i pljuske. Bar da tih nesretnih živaca čovjek nema! A sad se Elenka ne će više ni za predivo otimati, jer joj ne će imati tko davati volje, jer nam je stara mama nedavno otišla s obećanjem, ako poživi, da će drugi put opet doći, kad djeca budu veća.

Siječanj 1884.

Za prošli Božić djeca su već sama sebi pripravljala božićno drvce — već znadu, da ga ne donosi mali Isus. Elenka je još lani počela pokazivati sumnje; sad je među školskom djecom već sasvim izrasla iz te blage predodžbe. A žalosti se za njom nije bilo opazilo u nje, dosta joj je, što se ove božićne radosti vrše u spomen rođenja maloga Isusa. Razumije se, u tom je smislu poučila u stvar i Ivana i radost im se tim nije smanjila, nego im je naprotiv bio velik užitak u kićenju drvca. Elenka je, istina, bila u tom savjetnik, svakom je medenjaku, bonbonu, pozlaćenom orahu i blistavim nakitima ona odredila mjesto, Ivan se samo trudio da izvrši njene upute, smetao joj i čeprkao.

Kad smo zatim zapalili svijećice na drvcu, otac i Elenka zapjevaše uz njihov sjaj lijepo složno iz pjesmarice »Čas radosti, veselosti« — što je iz njena detinjega gr'oca zvonilo tako dirljivo, da sam čitavo vrijeme morala plakati. Ivan je, privinuvši se uza me, tiho slušao, zamišljeno uprijevši oči u pjevače. Ali elektrizova ga, kad se vani pod prozorima i u predsoblju iz drugih dječjih grla, koja su se zamjenjivala uvijek novim, glasno javi »Čas radosti«, nadvikano svaki čas promuklim ili hrapavim glasom Cigana i Ciganki.

»I ja ću im dati, mamice, i ja!« otimao je Ivan od mene novčiće i išao ih s uživanjem dijeliti koledarima. Što je više bilo komu davati, to je veća njegova radost. Tek onda ga malo prođe volja, kad mu dva obješenjaka Ciganina istrgoše iz ruke čitavu zalihu krajcara i umakoše s topotom za kapiju.

A sutradan u jutro, odmah kako se obukla, — otac je ležao u postelji — očita mu Elenka na izust svoju božićnu čestitku, koju je naučila u školi, ozbiljno i bez griješke. Jedva ju je dovršila, izvede Ivu za ruku i stane mu kazivati drugu čestitku, koju su u školi učila manja djeca. On je slobodno i u glas kazivao za njom, postavivši se upravo pred očevu postelju. To nam je bilo milo božićno iznenađenje od naše djece.

Elenka je našla pod drvcem sitno kaveno suđe za lutke i malu voštanu lutčicu mjesto dragocjene Miluške, koja je već na više mjesta ljepilom sljepljivana i mora uvijek mirno ležati na perinicama. Al premda se nova beba ni ljepotom ni odjećom ne može isporediti s bivšom Miluškom, Elenka ju je voljno s ljubavlju privinula k sebi, uvjeravajući, da joj se ova čini najljepša i da je ona i najvoli, više nego sve ostale lutke na svijetu. Više dakle ne možemo ni željeti.

Ivan je također dobio konačno, za čim je odavno čeznuo: mali pištolj na papirnate kapsule, kojima dječaci često oprže svoju rođenu kožu. Otac mu je uvijek kratio, ali sad već nije odolio da mu je ne dadne, neka i njemu bude veselje, ali mu je uz dar i ozbiljno prikričao da bude oprezan i opširno ga poučio, kako treba pištoljom rukovati, što je malo ohladilo Ivanovu radost. No dosad se naučio već bez štete rukovati njom, sav je sretan i ponosan kad mu jako puca, i mi se nadamo, da će se i ove slave skoro nasititi.

Tako je naša božićna radost uza sva skromna sredstva dobro ispala i u naknadu za izgubljenu predodžbu, da svijećice na boru užiže sam mali Isus, iznašao je Ivan drugu: svako mi veče naviješta, da nam Isus ravno s neba

svijetli tim mnogim zvjezdicama — neka samo idem pogledati.

Inače živimo mirno, u zimskoj stiješnjenosti ograničeni gotovo samo na vlastito kućanstvo. I Ivanu se dobro potkresalo skitanje, samo izuzetno uhvati zgodu za nj. Elenkine misli zaokuplja nadasve njena škola i, valja reći, prijateljice, s kojima se u njoj upoznala. Što je prvi đak u svome razredu, to godi njenoj častohlepivosti — a uz to je ne stoji nikakva truda, jer što dosele uči, sve joj je samo igračka. I mislim stoga, jer je učenje ne umara, daje se u ovo vrijeme na pjevanje i pjeva najviše pobožne pjesme. Koju pjevaju u školi onu na veče kod kuće iznova popijeva. Ako je otac nazočan, odmah se složi s njom i uči je i druge, jer kao školnički sin zna pjevati sve, koje su imalo poznatije. On sjedne, drži Pjesmaricu, a mala kćerka, naslonjena njemu na koljena, pažljivo i ozbiljno pjeva s njim, što je i vrlo dirljivo slušati. Ali je možda još dirljivije, kad sama premeće listove po Pjesmarici i svojim djetinjim glaskom tako skrušeno-ozbiljno popijeva. Tada me uvijek snađe želja, da je vruće privijem k sebi. Za pjesmu je nadarena, već odavna pjeva sve poznatije naše narodne pjesme, neke pučke naučila je kao sitno dijete od svoje prve dadilje. Napjev lako primi, ali je kod toga vrlo kritična, popravlja se, dok bolje ne pogodi. Uvijek se vježba s divnom ustrajnošću u razaznavanju glasova na svome malom »klaviriću«, veoma prostu instrumentu sa dvanaest kovnih tipaka, svaka drugoga glasa. Sam njen glas, kako je u govoru gdjekad neugodan (na pr., u svađi ili mrmljanju), tako je u pjevanju uvijek dirljiv, premda je još preslab. Kad ojača, bit će jamačno dosta lijep. Ali ne da se uvijek nagovoriti, kad je molimo, da koju zapjeva.

Oko ranoga polaženja u školu uvijek se vodi borba. Ona ustane u šest, redi se po nepromjenljivom redu, da je milina, čemu se otac svaki dan iznovice raduje, i čim je duže češljam, ili ako doručak još nije zgotovljen, već uzdiše i jauče. Štaviše nedavno nas je za vedre mjesečne noći u jedan sat i po poslije ponoći trgnula iza sna svojom prevelikom revnošću. Najednom me probudi neka škripa vrata. Odmah sam sjela, ali u sobi se ništa ne miče. Ustanem, gledam po posteljama: kad tamo Elenkina prazna, pokrivač na stranu odbačen. Pohitim dakle van, šta je to s njom: ali ona već u kuhinji oštro prigovara sluškinji Juditi, što joj nije donijela unutra cipelice, da će joj sigurno već biti kasno u školu — i tako dalje — dok se Judita preplašena stala dizati iz postelje, jer je tobože zbilja već jutro.

»Ali, Elenka, zar si poludjela?« ukorim je gnjevno. Ona će plačljivo:

»A koliko je sati?«

»To si trebala n a j p r i j e pogledati, a ne odmah na vrat na nos ljude buniti«, — rekoh.

U sobi zapalim svijeću, da vidimo, koliko je to sati, i tu se moja revna učenica uvjeri na svoje rođene velike, sada od čuda još uvećane oči, da je upravo jedan i po po ponoći. Spustila je postiđeno glavu, izgovarala se, jer je tako vidno, da je mislila, da smo mi svi već poustajali, zato se nije ni obazirala na naše postelje, nego je žurila, da se obuče. I zbaci brzo haljinice sa sebe i sakrije se u postelju — i imala je prvih dana dosta toga slušati radi ovoga smiješnog i neugodnog slučaja.

I Ivan se uz nju otima u školu, uvijek nam i prigovara, što ga još nismo onamo poveli ali ja ne mislim, da bi to, u njega bila neka neodoljiva želja za knjigom. Kad mi vrijeme dopusti, počinjem ga privlačiti početnici, on i dođe bez otpora, ali poznavanje slova samo u sebi za nj nema nikakove privlačivosti. Slušati, kada drugi tko čita ili pripovijeda, to mu se više sviđa, kod toga mu se sve oči žare.

Sad je kroz zimu opet najviše uza me, što je za nj dobro, ali ja nemam nikad oduška ni odmora. Uvijek ga treba nečim dvoriti, svaki čas moram prekidati svoj uvijek prijeki i neodgodivi posao.

»Mamice, molim te, daj mi onaj drugi bič, popravi mi pušku, — pio bih vode, štuca mi se, — Elenki se ne štuca, ali i njoj daj — (ako je naime Elenka kod kuće) — htio bih umiti ruke, — izreži mi koštice iz jabuke, — zaoštri mi olovku, idem slikati, — zakopči mi koženicu

(to jest kožnu pregaču, kad se već sam namučio s njom i nije je mogao skopčiti) — žulja me cipela, preobuj me« — i tko zna, šta još. Tako to ide gotovo neprestance. To su male posluge, ali neizmjerno iscrpljuju odrasla čovjeka, pogotovu ako ima uz to druge svoje ozbiljne poslove. A još više umaraju kod toga ona nebrojena mala pitanja, na koja često mama i ne zna, kako bi odgovorila. I priopćivanje svojih prostih misli i navaljivanje da mu se dadu razjašnjenja. Povrh toga i neprestano uvlačenje mame u svoju djetinju igru. To je vječni nemir, koji se ne da isporediti s ničim drugim na svijetu. Tebe iscrpe sto puta na dan, ali u djeteta je, na svome izvoru, neiscrpljiv. Živci su ti kod toga napeti kao na mukama. Moraš se zapanjiti, otkuda djeci toliko domišljanje da rade što se može više sve naopako, kako se najvećma protivi redu. Strpljivost ti se neprestano napinje da pukne, premda se kod toga često moraš i nasmiješiti njihovu upornom, izvjedljivom kopkanju. Podnositi to svaki dan iz godine u godinu, neprestano s namjerom da za dobro djece svladavaš sve teškoće, bila raspoložena za to, ne bila, bila zdrava ili bolna, imala pomoć, ne imala, — snagu za ovu tešku i odgovornu ulogu crpeš uvijek samo iz svoje nedostižne materinje ljubavi. Da nje nije, čini mi se, ne bi ni svijet obastao. Propalo bi sve što je u njemu dobro i nesebično.

Mi ljudi općenito naričemo, da vrijeme brzo prolazi i naša mladost s njim. Ne dospijemo ni da se osjetimo, već smo stari. I meni se, kad sam sa svojom djecom, često čini, kao da sam vrlo stara, da ih već odavna odgajam, da sam mnogo teškoća podnijela s njima. A ipak još nije bilo dana od njihova rođenja, kad ne bih bila veoma usrdno, da čeznutljivo željela, da budemo već dalje — samo dalje i dalje! I znam, da u tom izmiče moja mladost i da mi kasnije ni djeca više ne će dati te čiste raskoši, kakovu mi pružaju sad, dok su mala i nevina, barem u vedrim časovima. To je neki nesvijesni, uvijek živi, ali malo razumljivi nagon, koji nas ljude nehotice tjera prema nepoznatom cilju. Ali žalostiti se nad tim nemamo kad u dnevnoj trci.

I ja dospijevam da gledam samo na ono, što je na površini. Znam, da najvećma za to želim, da mi djeca već budu veća, da iziđu iz opasnoga doba, kad je pomor djece još velik. Bojim se uvijek za njih, napose za Elenku koja je tjelesno slaba od rođenja. Ali, pravo rekavši, želim i iz sebičnih razloga, da mi djeca već budu starija i razumnija, da prestane taj beskrajni nemir od njih, koji se čini nepodnosiv, a ipak mi ga valja pretrpjeti. Znam doduše, da će mi svako dalje doba u napretku njihova razvoja donijeti i nove brige, možda i ozbiljnije i teže, nego što su sadanje, ali — čovjeka uvijek ove sadanje najviše tište i želi da se riješi sadašnjosti. Tako nas život tjera naprijed.

Kad ja, već od prirode veoma nedostatno obdarena strpljivošću, često i preoštro ćutim tegotu svoje zadaće, onda sebi samo predočim onakovu mater, koja bez pomoći, štaviše još pritisnuta drugim teškim poslovima, odgaja po šestero, sedmero djece. Obnoć nema mirna sata, da se ispava i snage prikupi; obdan nema mirna časa za neuklonive poslove kojima nema kraja, — pa opet sve to prebrodi i svlada. Pomoć joj se ne daje, nikakva joj nagrada nije na vidiku, — gdje ona uzima snagu za sve to? Zacijelo najviše u svojoj materinskoj ljubavi, pa onda u svijesti dužnosti. Kad pomislim na takovu majku, zastidim se sama pred sobom radi svoga nestrpljenja i trudim se da zadobijem strpljivosti. Ali to je uvijek teško. Blago onim majkama, koje je priroda njom obilato podijelila !

No najzamašnije je poražena moja nestrpljivost, kad mi se djeca razbole. Onda odmah skrušeno uzdišem u srcu: Bože, Bože, sve ću zahvalno snositi, samo mi ih ozdravi!

Teška je i nezahvalna roditeljska odgojna zadaća već i stoga, što se tek poslije dugih napora pokažu počeci očitih rezultata. U gdjekojega djeteta strašno se teško iskorijenjuju mane. Ali se željeni rezultati konačno pojave i blagi osjećaj, što ga ima otuda roditelj, sjajna mu je nagrada za savjestan trud. Kad motri, kako uzmiču tvrdovrate prirođene opačine i kako se krijepe prirođene vrline,

čini mu se, da razgoni mrak i iznosi svijetlo na svijet. Istina, pri tome i sam često tapa u mraku. Najvećma osjeća svoju slabomoćnost u tomu, što ne može da sasvim zatre prirođeno zlo, pa i dobra svojstva, koja nedostaju, ne može da istvori i ucijepi u dubinu duše. Ja barem sumnjam, da bi to uspjelo pa i najizvrsnijim odgojiteljima. Izvrstan je odgajatelj već onaj, koji s uspjehom krči zlo i privodi da se razviju dobri darovi, koji su u većoj ili manjoj mjeri urođeni svakom djetetu. Ta to je velik i krasan zadatak i za majstora-odgojitelja.

Najteže mi je, kad moram djecu kažnjavati. A moram li doista? Čitala sam i čujem spominjati, da je uz veliku pažnju, uz dosljedno držanje stalnoga načina moguće odgajati djecu bez tjelesnog kažnjavanja. Često se steku stvari tako, da im ne znam lijeka bez kazne. Elenka ne haje za opomene i ukore, tim nas sili na oštrije mjere; Ivan se često dade zanijeti svojom žestinom i prenagljenošću, a tim navlači na sebe kazan. On bi doduše i bez kažnjavanja priznao i ožalio svoju griješku, ali se ne bi trudio da je se drugi put čuva.

Sitnih griješaka, radi kojih Elenka biva karana, ima čitav niz; kad ukor ne pomaže, promišljamo otac i ja, kako bismo je oštrijim načinom od njih odučili. Radi rupčića, koji često kod kuće zaboravi, kad ide u školu, bilo je već mnogo opominjanja, prigovora — a najposlije i grđenja. Radi igle sapinjače za zimski rubac, koju ona metne u džep, a rubac ostavi raskopčan, biva slično, a i radi spužava za brisanje pločice, kojih je već više rastrgala i pogubila. A najviše dobiva ukora, što ne dolazi ravno kući iz škole, nego se svrati kod ove, one drugarice i tamo se zabavi makar i do mrkle noći. Kad joj to spočitavamo, ima odmah puno izgovora, i već se vidi, da se od toga ne da odvratiti, dok je jednom ne kaznimo. Jednom, bilo je još prije blagdana, pokazala je takovo »junaštvo«, kad su me u kuhinji poslovi obladali, te nisam dospjela da pazim na nju, da je po podne taj dan otišla u školu bez zimske kabanice. Doznala sam to istom kad je pod veče došla kući dršćući od zime, prezebla, pa sam je onda, prestrašivši se za nju i naljutivši se, pošteno iz-

ružila i morala je dugo klečati u kutu sobe, da je prođe volja za takove hirove. Ja strepim i strahujem uvijek za nju, kad je u toj zimi otpravljam na dosta dalek put u školu, — a ona, kao nahvalice, hoće da sebi navuče prehladu. Imala je, doduše, izgovor pri ruci, da je grijalo sunce i da i druge djevojčice idu bez kaputa u školu. Moguće, ali one, kojima je škola blizu.

Osim toga dobiva još uvijek gotovo svaki dan osobito od oca mnogo opomena i karanja zato, što jede sporo i netečno. Ali tu ni ukori, ni klečanje, ni gladovanje doslije ništa ne pomogoše, nema druge nego strpljivo čekati, dok iz toga izađe.

Ja najvećma trpim, kad me djeca svojom nepodnošljivošću natjeraju, da ih moram kazniti. Kad se naime svade a iza toga i pobiju. Uvijek je to ista stara priča, da Elenka nadraži Ivana na gnjev, a onda on leti na nju šakom. Upravo bi u tim slučajevima samo ona zaslužila kaznu, kao napasnik, ali kad ona, tjelesno uvijek slaba, zaviče pod Ivanovim udarom, mene to nehotice zavede, da kaznim njega prije i osjetljivije nego nju. A poslije se istom prokaže, da je ona bila glavni krivac. Od toga trpim više ja, nego sama djeca, koja se lako pomire i odmah zaborave i najoštrije svađe kad su već prošle. Ali Elenki, poslije, uvijek dam da osjeti, kako Ivan za nju trpi, da se drugi put čuva da ne zadire u njega, — a tim postizavam i to, da nikad ne osjeća zluradost, nego većma žaljenje, kad Ivana kaznim za to, što ju je udario. U njega se, dobričine maloga uopće nikad ne pojavi pakost, nego se zaista javi sućut, ako Elenku kaznim, kad je njega u čemu povrijedila. Ako je stavim klečati i odem za svojim poslom, on svaki čas dotrči za mnom da pregovara. Već je toliko i toliko sati, može li Elenka već ustati. Ako ne dopustim, opet za čas dotrči, da Elenka već ne može klečati, jer se mora učiti na izust. Za čas opet: da Elenka već hoće da zaplače — i tako se trudi, da me umekša s nekim tjeskobnim izrazom u svojim iskrenim očicama. Ako se ne dam umoliti, ide Elenku nagovarati, da moli za oproštenje, i već mi doleti javiti, da bi htjela moliti, da joj oprostim, ali kad joj ne dopuštam da ustane. Tako na-

pokon njegovu gorljivom pregnuću uspije da prolomi led između nas i sretno izgladi stvar. Često se upravo srca doima njegova plemenitost, on ne zna za osvetu i ne ište zadovoljštine — ali me hvata i briga, da u životu, gdje ne vidiš drugo nego samoživost, tvrdost i nezahvalnost, s tim ne će daleko doći. Ali će zacijelo i on otvrdnuti pod tim svestranim udaranjem, i naučit će se također udarati, gdje ustreba.

Jednolično prolaze nam ovi tamni, kratki zimski dani, no meni od neprestana posla nije dugočasno, nego naprotiv, uvijek imam premalo vremena, — djeca znadu sama sebi načiniti igru. Za to imaju divan dar.

Već u jutro za mraka, oko pet i po, počinju se javljati njihovi glasići, kao ptičice kad se pred zoru oglase. Ivan spava na divanu, glavom sasvim blizu mojoj postelji. Čujem kako šapće nešto, gusto i jednoliko, vrlo tihano, ali ne može da se ne opazi neki polet u tom nabrajanju. Ja, premda najbliža do njega, ne znam, šta govori, ali Elenka, kojoj je postelja čak na drugom kraju sobe, zna za svaku njegovu riječ koju prošapće, jer već odmah dolijeću od nje ispravci, gdje se on pomete, ili mu pomaže, ako se prekine na kojoj riječi. Iz toga istom razumijem, da on recituje: »Som voják od rodu«, za njom: »Nitra, mila Nitra«, pa opet odmah: »Veje vetrík veje od Tatry k Dunaju«. Elenka, ko rođena guvernanta, ne može se uzdržati da ga ne vježba, a njemu nije to na štetu. No sve to ide prigušenim šaptom iz obzira na nas, roditelje, dok se ne odamo, da ne spavamo. No čim se samo riječju umiješamo u njihov razgovor, već, kao pušteno s uzde, razbuja njihovo nesuspregnuto čavrljanje, koje prelazi gdjekad u žestoko rječkanje. Kad iscrpu teme koje su im pale na um, želi Ivan, da već zapjevaju zajedno. Odmah privoljeti je protiv Elenkina dostojanstva, zato se najprije protivi:

»Ja ne mogu, jer sam još malo dremovna, pa mi još nije došlo tanko u grlu«.

Ivana ovaj razlog ne zadovoljava, nagovara je, da samo pokuša. I kad se ona još uvijek nećka, on poslije

kratke šutnje otegne tanko, beskrajno dugo i, da sve ječi po tamnoj sobi.

»Vidiš, i ja sam dremovan, a meni je već došlo!« Sad već ni ona ne će da se posrami i zapjeva svojim dirljivim glasićem: »Bratislavo, Bratislavo«. On se trudi za njom, ali svojim nesigurnim glasićem samo kvari njeno lijepo pjevanje. Ali ona to podnosi, jer je svijesna da ga tim vježba u pjevanju. A to njeno nastojanje nije ni sasvim bez uspjeha, jer kad pređu na »Nitro, mila Nitro«, već su dosta složili, da nam ih je milo slušati. Pomalo hvata već želja za pjevanjem i oca i on već počinje udešavati svoje grlo, — ali najednom Elenki padne škola na um, i tad je ništa više ne će zadržati uz zabavu. Hoće da zna, koliko je sati, jer kod pjevanja i buke prečusmo, koliko je posljednji put tuklo. Moram dakle užeći svijetlo, i kad se pokaže, da je šest prošlo, ona se hitro sklizne u svojoj dugoj košuljici iz postelje i oblači, umiva se, ne prekida redom, da se uz nju i ja moram živo kretati, da zajedno možemo ići u kuhinju, koja je međutim već pospremljena i ugrijana.

Ivan, razumije se, šmugnuo je još u očevu postelju, — to ne bi ni za sav svijet pregorio — i tamo bez brige, ne trudeći se oko dužnosti, veselo nastavlja vježbati grlo i jezik. Rado bih znala, hoće li, kad bude đak, tako mariti za dužnosti, kao sad Elenka. Njih dvojica, otac i on, ustanu istom kad se sasvim rasvane, zajedno prave toaletu i lijepo zajedno dolaze na doručak u kuhinju, gdje je Elenka međutim već popila svoje mlijeko (radi škole naučila se, da barem doručak brže obavlja) i sprema knjige i sve školske potrepštine u džep. Ona voli samo mlijeko za doručak, za kavu ni da čuje, — Ivan opet voli kavu, sa slašću umače u nju krušac, i kad oboje zajedno doručkuju nikad ne nestaje među njima pitanje, što je bolje i što je zdravije. Elenka mudruje o svome mlijeku, da je zdravije, Ivan tvrdi za svoju kavu, da je bolja iz čega se izleže gdjekad čitav okršaj. Nedavno ju je silom htio uvjeriti o dobroti svoje kave i nutkao je, da okuša barem jednu žlicu, da će onda znati. Kad se ona nećkala, zagrabio je žlicu kave i nosio joj k ustima, na svaku je

ruku nagovarajući da je srkne. A kad ona sve: ne ću, pa ne ću, on ne budi lijen, izli joj je u mlijeko. Tad, dabome, srdnja i jauk s njene strane, da joj je sad sve mlijeko pokvareno, ona ga ne može popiti, i ovako i onako, što on ne htjede priznati. Kad sam došla da sudim među njima, povećala se još optužba Ivanova, da je korom kruha ubo Elenku u lice.

Tako se oni znadu pobrinuti, da ne vlada među njima neka dosadna jednomišljenost. Tek kad Elenka ode u školu, nastane tihi odmor za moje uši i živce, premda mi ni sam Ivan ne da potpunoga mira. Ako ne drugim, a ono svakojakim doskočicama zabavlja sebe i mene, izjutra ima za to nekako najbistriju pamet.

»Kako je to? — ta ja sam ipak prost!« počasti se uvijek, kad ne zna nešto uraditi, u što se bio upačao. A osobito mu dosadi, kad ne pogodi da metne šeširić na glavu, kako treba, nego ga okreće amo tamo po njoj.

Kad u jutro dođe u uređenu, izvjetrenu sobu, rado ide žarilom kopkati po peći, čini mu se, da tim vrši nešto vrlo važno.

»Što je tu vruće — čovjeka upravo peče!« spomenu nedavno kod takoga čeprkanja silno ozbiljna lica.

»Kakva čovjeka?« peckam je, jer mi je bilo vrlo smiješno, da on sebe računa za »čovjeka«.

»Pa mene!« odgovori takovim tonom koji je označivao, da se to po sebi razumije. i široko me pogleda preko svoga posla. Ali, kako je dosjetljiv, opazi odmah i smiješnost, koja se u tom krije, jer se letimice trže.

»No pa zar si ti čovjek?« rekoh.

»E pa zar nisam? Nego šta sam?« čudio se.

»Još si tek čovječuljak«.

»Ali već ću uskoro biti čovjek«.

»To je istina!« I rasprava se svrši.

Za čas počeo je pjevati neke popijevke, koje su mu zacijelo još od jutrošnje vježbe u očevoj postelji zujale u glavici, ali nijedno ne će da mu dobro ne ispadne. »Či ešte žiješ, či ešte čuješ« (Jeli još živiš, jeli još čuješ) kuša već drugi put s nesigurnošću u napjevu, ali to izrazitijim izgovorom, osobito č, š, ž izgovarajući punim ustima.

Počinje već treći put, vidi se, da mu i dalji tekst ne stoji na raspolaganje. Moram mu se smiješiti, ali samo tako, da ne opazi i da se ne pomete.

»Či ma ty ešte verne milujeś« (da li me još vjerno ljubiš).

Pomažem mu od prilike, u dobrom raspoloženju, svojom vlastitom improvizacijom.

On poprijeko pogleda na me, zavrti glavom i veli odlučno:

»Bome nije!«

»Dakle me ti vjerno ne voliš?« pitam kao razočarana i žalosna. No on se ne da smesti ovakvom lukavošću. Opet me gleda u oči, tako da vidim u njegovima, kako u mislima razbira, šta ima reći.

»Ja tebe v j e r n o ljubim, — ali u pjesmi nije tako«, odgovori s nekom uvjerenom sigurnošću.

Ja sam zadovoljna s odgovorom i ne uzdržim se, potvrdim to odmah i poljupcem na njegovo tjeme, pokriveno krovom od kose.

Kad izиđem iz sobe, ni on se ne može ondje da smiri, traži zabavicu oko mene, gdje sam god u kakvu poslu, ili ode van u dvorište, i u dućan. Ali ne potraje dugo, već mi opet dolazi s nekom palicom i žustro izvlači iz uvijek naduvenoga džepa svojih hlačica nekakvu zgužvanu crvenu tkanicu i pruža mi oboje, da mu napravim pušku. Ostavim dakle svoj posao, privežem krajeve crvene tkanice na oba kraja palice — i puška je gotova. On je radostan objesi koso preko leđa i prti se van, da strijelja svrake, koje sad, u snijegu i cičoj zimi, navaljuju pred sama vrata od predsoblja. Na vratima se još okrene i prikričava mi, da se ne bih plašila, jer on ne će svraka postrijeljati zazbilja, nanišanit će, reći: »Pu! pu!« — one će se poplašiti i odletjeti.

Poslije ovoga brižnoga upozorenja izgubi mi se s očiju umirene duše i obradovana lica. Premila i presretna djetinja pameti!

Kasnije, kad je bez sumnje već sve svrake ucecao, vidim ga kroz prozor, kako daje pomoć Lajošu, našem šegrtu. Lajoš nosi dvorištem iz pivnice veliku kantu, punu

petroleja, a Ivan s druge strane tapka kraj njega i — za cijelo u zgoljnoj težnji, da mu olakša teret — »nosi« mu pažljivo i brižno njegovu drugu, slobodnu ruku, koju je ispružio vodoravno. Lajoš se pri tome osmijeva, premda bi mu ta usluga bila neprilična, jer ne će da kvari radost malome uslužniku radi njegove usrdne spretnosti. Tako on nehotice predobiva svakoga.

Kad se već dobro natrčao i ozebao, dođe crvena nosa i crvenih ušiju u kuhinju.

»Mama, nešta ću ti reći — ali samo šaptom«.

Ostavim posao i priklonim se k njemu, pogađajući u misli, šta li je tako tajno naumio. On se prigne meni tik do uha.

»Neka mi dadu jesti!« bila je ta očekivana povjerljiva stvar. Nije mi mogao samo onako reći, jer ga je škakljala dobra volja.

»I ja ću tebi nešta šapnuti«, prihvatila sam odmah njegov ugođaj. Namjestio je radoznalo uho.

»Neka najprije otaru sebi nosić, da im se ne svijetli, pa onda neka mole jesti«.

Hitro istrže maramu iz džepa i stade njom rukovati, da mu je nos još većma pocrvenio.

»No, sad molim«.

»Neka izvole šalicu mlijeka«.

»Ali ne će li nam biti vruće« — skanjivao se, uzimajući toplu šalicu u ozeblu ruku.

»Ne će nam biti, ne bojmo se; samo pazimo, da ne razbijemo šalicu«.

Za čas je mlijeko planulo.

»Mama, još ću ti nešta šanuti«.

Priklonim uho.

»Ja sam još gladan — neka mi još nešto dadu«.

»Hm, hm. Ali šta? Komadić kruha hoće li im biti po volji?«

»Hoće, — ako nemaju drugo«.

»Ili bi možda rižice?«

»To da, to neka mi dadu!«

»Onda neka izvole potražiti žličicu«.

Prevrće po košarici, zvekeće jedalima. »Tu nema one moje — gdje mi je?« ljuti se.

Idem onamo, nađem mu je. »A šta je ovo?«

Nasmije se milo. »Hvala ti, što si mi našla!« Nije ni opazio da je ispao iz predašnje vesele uloge. Kad je pojeo rižu, uze željeznu lopaticu od štednjaka, da ide u dvorište odgrtati snijeg, jer hoće da zaradi objed.

I prihvati se živo posla. Ima debele priglavke, kratak topao kaputić i kožnu pregaču, na glavi stari, opuzli šešić, malo u zatiljak otisnut, koji već nema ni spolja uresnoga traka, ni iznutra zaštitnoga remenca, tako da se može sav skupiti i u šaku. Taj stari klobučić ne bi ostavio za cio svijet, i ja vrlo žalim, što ga ne znam u njemu naslikati kako valja, jer samo u njemu je on pravi i svoj. Nova suknena kapica valja se negdje zabačena.

Gledam ga kroz prozor, kako voljko maše lopaticom, da rpe snijega lijeću na obje strane. Opazi me i radosno se nasmije. Izlazim van, da mu kažem, neka kod posla ne oblizuje usnice i drži usta zatvorena, no tek stupim iz predsoblja, otvore se nasuprot vrata od magazina, i Luna se, nekako okisla i kao da ju je netko okupio, javi na njima, a za njom odmah gospodar u licu ljut i grdeći je. Zacijelo se opet, po svome običaju, htjela kroz dućan prošuljati na trg, u skitnju, kad je kroz kapiju ne puštamo, jer joj je »švrljanje« oštro zabranjeno.

Ivanu, koji inače ne zna za pakost, očito dobro dolazi, što i drugoga grde radi klaćenja, ne samo njega, jer joj odmah podrugljivo dovikne:

»Luna izgrđena! Luna izgrđena!«

Ona to sebi uopće ne tumači u zlom smislu, upravo obradovana priskoči k njemu i, svagda spremna na igru, hoće da mu lopaticu otme iz ruke, sve joj zubi cvokoću na studenom željezu. U natezanju obori Luna Ivana na snijeg, ali on jednako drži lopaticu u rukama, kad se digne, zaprijeti njom Luni i dade se opet na posao. Ona srće za odbacivanim lopatama snijega, hvata ih u gubicu i hoće da ih »aportira«, ali ih prskajući ispljuje, jer joj studen udara u zube.

Ovoj zabavici pridruži se i susjed vršnjak Janino, koji je bez sumnje pred kapijom čuo Ivanov glas. Za čas su radila dva mališa radnika kao za okladu a Luna ih je pri tom zabavljala. Za dobar četvrt sata donese mi Ivan unutra, kao dokaz marna posla — na dvoje slomljenu gvozdenu lopaticu, sa svakojakim tumačenjem i izgovaranjem, zašto i kako im se to dogodilo. Od mene nije ni dobio za to ukora, ali čim Elenka dođe iz škole i vidje kvar, bio je kraj miru; očita Ivanu ćudoredno opominjanje, u takovom od prilike smislu, kao da prelom tu lopaticu vrlo boli, i da ju je čak lišio života. Ivan se branio, kako je znao, i jer se nije htio pokoriti njoj po volji, stade mu ona prijetiti:

»Čekaj, kad pođeš u školu, uvijek ću reći gospodinu učitelju, šta si uradio — pa ćeš ti dobiti!«

»Ja ne ću ići u školu!«

»A kad gospodin učitelj dođe, pa te konopom sveže i silom odvede?«

»Ja ću pobjeći željeznicom u gore pa ću se tamo sakriti!«

Prionem Elenki prigovarati, što Ivana plaši školom, a ona će već u plaču, da ju je Ivan »čvrknuo«. Zovem Ivana k sebi na istragu, te se pokaže, da je najprije ona njega potegla za kosu. Tako su pred sam objed morali još na brzu ruku oboje klečati u sobi i onda uzajamno zaiskati proštenje.

Razumije se, kod ručka ne znadu o svađi već ništa. Poslije ručka, tek sam sjela sa švelom za svoj stolić, već mi se tamo oboje natisnu, pišu zajedno nešto na pločicu od škriljevca i čuvaju pažljivo lijevim ručicama od moga pogleda, kao kakovu veliku tajnu. Onda mi kažu, da pogodim, koje su brojeve napisali. Kad se toga zasite, »slikaju« na pločicu, i ja opet valja da se divim njihovu umjetničkom djelu. Vidim samo bijelo išaranu i spužvom izmusanu plohu, ali oni mi razjašnjavaju, da su to brda, potoci i oblaci — dakle pejzaž. Po Ivanu imaju tamo biti još i ptičja gnijezda. E pa šta može čovjek još zahtjevati?

Kako Elenka ode u školu, nastane opet mir i moji živci malo odahnu, premda i sam Ivan neprestano iziskuje

moju pažnju. Čavrlja mi, razlaže svoje misli i iskustva, ište svakojaka tumačenja i hoće da uvijek sve gledam, što on radi. Ja ga, siromaha, uvijek, kad sam već mnogo iscrpljena, nestrpljivo otpravljam: »Daj mi već mira, Ivane, gledaj slike! Nemoj mi sve turati u oči! Makni se odatle, samo mi smetaš!« On to strpljivo sasluša i drži me se i dalje i dalje mi čavrlja, da ni polovicu ne stignem shvatiti, što mi napripovijeda.

»Mama, a zašto je sto od drva? Mama, zašto u mraku ne vidimo? Mamice, zašto zvijezde žmirkaju? Zašto lavu kažu lav — pa mogli bi ga i drukčije zvati? Jeli mama, jeli: što je veće, to je i šire?« Takova su od prilike njegova pitanja, kojima nema kraja. Pa onda odgovaraj na njih uvijek točno, ispravno i njemu shvatljivo. Ali kako mi god to gdjekad biva teško, ipak se trudim da sakupim novu zalihu pažnje i strpljivosti, da mu mogu pružiti, za čim čezne njegova gladna i žedna dušica, koja se razvija — i da ne izgubim njegovo premilo, čisto djetinje povjerenje. Ta osjećam, da mi je to najprva dužnost.

Kad je takav dan, da Elenka po podne nema škole, igraju se zajedno, ali ni to ne bez mene, i nemir je još veći. Ali kad im kažem: »Dječice moja, sad mi dajte malo mira, malo ću zadrijemati«, — legnem na divan i sklopim oči, tada stišaju tempo, kako im je god to teško. Onda ili se tiho igraju, ili Elenka čita priče a Ivan, čučeći za njenim leđima na stolici, sluša. Ali i to bi im zgodnije bilo obavljati sa mnom.

Kod igre Elenka nikad ne propusti zgodu, da Ivanu dade dobru pouku. On se, nevaljalac mali, na primjer rado isprsi pred njom kakvom grubom riječju, koju je naučio negdje na ulici. I nedavno, oslanjajući se na to, da ja drijemam pa da ga ne ću čuti, dobaci za smijeh nešto takvo. Ali nije pogodio, jer ga Elenka odmah izgrdi:

»Joj Ivane, ti misliš, da ću ti se tomu nasmijati! Tomu se nikad, nikad ne ću nasmijati, jer je to ružna riječ. Ja na ružnu riječ nikad i ne pomislim, a kamo li da joj se još nasmijem!«

Tako mu ona prigušenom revnošću razbi volju za grube dosjetke. A za čas već ga je poučavala o drugome.

Dobili su bili poslije objeda po komadić slatkoga peciva. Ivan je svoje bio već zgriskao, Elenka svoje još uvijek u ruci, a drugom je počela slagati u kutiju kockaste slike, kojima su se prije zabavljali. Ivan je opomenu, da prije pojede kolačić, da može onda i drugu ruku upotrijebiti za posao. Ali i tu je zlo prošao sa svojim dobro mišljenim savjetom, jer ga je Elenka opet odmah poklopila:

»Joj, Ivo, ti ništa ne znaš! Reci mi, kako bi se tebi sviđalo, da možeš najprije doći u dobru volju (to jest blagovanjem slatkoga peciva), a onda bi se morao prihvatiti teška posla (to jest slaganja kocaka)? Najprije neka nam je zlo, a onda dobro!«

Ovo je dakle dio životnoga pravila, koje je već sama sebi stvorila. Jeli ga Ivan primio k srcu i hoće li ga slijediti, nije pokazao. Ali ona ima takvu svoju mudrost uvijek pri ruci.

Slijedeći čas već je jedno i drugo zavijalo svoju veliku drvenu kuglu (koje svake jeseni iznova dolaze do izražaja) u zimski rubac i onda ih metnuše na jastuke, koje su iz postelje poizvlačili. Mene već za počinka stade podbadati nemir, da će svu sobu okrenuti naopako, ako ne posegnem među njih — ali ipak sam se uzdržala.

I uspjelo mi je malo zadrijemati, no kad sam nato iza četvrt sata otvorila oči, djeca su mi već putovala u Mošovce, kako sam razabirala iz njihova razgovora. Sjedjeli su naporedo na dva sastavljena stolca, Ivan dobrano zamotan u moj stari zimski kaput, a Elenka je upravo sebe i svoju lutku s naporom ogrtala mojom novom zimskom kabanicom. Pri tome im nisu jezici ni čas mirovali. Jelici pade na um, da se na ovome putu svrate i bivšoj Zuzki, koja se udala u Pribovce. Ivan pristade, jer je Zuzka njihova kći; kad je od nas odlazila, vrlo su joj prikričavali, da Ivu i u napredak zove ocem a Jelicu mamom, kad su joj »zazbiljni« otac i »zazbiljna« majka već umrli — što im Zuzka i obeća. Ele da je posjete, u tome su bili jednomišljeni, ali je Ivan poricao Elenki, da bi se Zuzka bila udala. Ona se, veli, nije »omužila«, nego »oženila«, jer je djevojčica. Elenka mu je to živo pobijala, ona zna da se

djevojčice udaju i idu za muž, a muški se žene, ali on je tvrdio svoje te svoje. On se obično najtvrđe upire, kad nema pravo. Tko zna, kakova bi se kavga bila izlegla iz ove jezične raspre, da djeca nisu najednom opazila, da više ne spavam i da ih gledam. Moja pažnja nekako ih omete u zabavi i počeše se izvlačiti iz kaputa. Mahom kao da je jenjalo njihovo malo prije svježe zanimanje, premda nisam rekla ni riječi. Oni se najugodnije zabavljaju, kad ne slute, da ih tko motri. Raskošna slika »putovanja« raspline se. Bilo bi vrijedno uhvatiti je na kakav bilo način.

Kad Elenka ide i po podne u školu, te ja hoću da se malo čitanjem razonodim, to je momu Ivi mrska stvar. Premda ga ja ni od svoga štiva nikad ne otpravim s kakvom njegovm željom, sam me od sebe, iz prirođenoga obzira, tada ne umara ničim. Uvijek me se upravo doima, kad opažam, kako bi mu se htjelo, kako ga vuče da pristupi k meni da me zamoli za štogod — a ne učini toga, svlada se, da mi ne kvari mir, moj premili dječačić. Kad je na primjer ljeti skakao bos vani i onda došao unutra s čarapicama i postolicama u rukama, da zaište moju pomoć kod obuvanja, kad bi me našao da čitam, presjekao bi se u započetom nagovoru, sklonio se podalje od mene i dao se sam na tu pretešku rabotu. Jer obuti se njemu je duga i strašna zamršena dogodovština, no ne može se još ni tražiti od njega, da je bez pomoći svrši. Kad mu i uspije da navuče čarapice na noge, da tabani budu u redu, a ne pete gore, uvući ih pod hlačice i pričvrstiti ih za trakove, to je mudrost. Za to treba zbaciti kaputić ili bluzu, hlačice raskopčati, košuljicu jednoliko povući — a to je za njega nešto nedostiživo. Pa onda zakopčavanje na sve strane, kojemu nema kraja! Zato je zaista zaslužio tada ne samo priznanje, nego i divljenje, što je to sam svršio i nije meni ni progovorio, i ako je bilo vidljivo, da ne može gotovo ni izdržati, da mu je već sva strpljivost iscrpena, do posljednje mrve. Barem mu se htjelo zastenjati radi polakšice, ali i to je ugušio. Jedino, čim je sebi dao oduška, bilo je, da je nekoliko puta lupio čarapicom o zemlju, kad ga nije htjela slušati, drukčije mu se okretala, nego što je trebalo. A ja

mu, siromahu, ipak nijesam išla pomoći, jer sam htjela, da i svlada, čega se pothvatio.

A kad me vidi sklopljenih očiju gdje ležim na divanu, to mu je, rekla bih, još veća muka, nego ako je tek sam sa mnom u sobi. Zato volim leći, kad je on zabavljen u dvorištu, ili u dućanu. Ali po lošem vremenu privezan je za sobu, najviše ako ide u kuhinju Juditi. Ali i toga se, rekla bih, iz pažnje uzdržava, da ne štrocne kvakom, jer je njemu, malomu, još teško i otvarati i zatvarati vrata. Tako se najviše utječe gledanju slika u ilustrovanim sveskama, koje je već sto puta pregledao. Ali ni to mu se ne sviđa, kad nema s kim progovoriti o onom što je vidio, pa najčešće iziđe na to, da se i on tiho uzvere na divan i legne za me, ne propustivši malko bliže otisnuti moje haljine, da ih ne bi zgužvao. Tamo čeka, dok ne otvorim oči, — a gdjekad i sam zaspi.

Jednom, kad vidje, da sam već otvorila oči, odmah me upita: »Mamice, a kad ti umreš, onda se ne ćeš više sa mnom razgovarati?«

Za cijelo ga moje sklopljene oči i nenarušena tišina dovedoše na tu misao. Rado bih znala, da li sva djeca tako često misle na smrt, kao moja.

»Ne, — rekoh, onda više ne ćeš čuti ni riječi od mene. Ali onda ćeš biti velik i imat ćeš druge, koji će se s tobom razgovarati«.

Gledao je na me i razmišljao. Najednom steže lice u neki mali, za nevolju veseli osmijeh i tješio me:

»Čekaj, mamice, i ja ću onda umrijeti, pa ćemo skupa šaptati«.

»A gdje, Ivane?«

»Pa — — tamo, u grobu...« odgovori moj zlatni, do smrti vjerni sinak. Ovoj predodžbi šaptanja u grobu ponovo se opet vraćao. Djetinja duša uopće ne prima pojma smrti, smrt joj je samo površna prividnost. Još nije zaboravila vrelo vječnoga života, iz kojega je sama izišla, ima nesvijesno znanje svoje nepropadljivosti. Nije li to dragocjena, premila utjeha mudrijašu čovjeku, koji se žaca

smrti, ili je u kalu strasti i u sumnjama razuma izgubio svijest svojega vječnoga trajanja?

Kad Elenka dođe iz škole, već je mrak. U to doba dana djeca me se najtješnje drže, ako nijesu izvan kuće. Gdjekad pripovijedamo pripovijetke, gdjekad nam Elenka zapjeva što iz svoga repertoara. Kad joj se nedavno nije htjelo, Ivan se odmah spremno ponudi, da će on zapjevati, ali da ga Elenka mora popravljati. I odmah zvučno zavede »Koniček môj hrdý, vraný« (»Moj konj gizdav vran«) ali mu je napjev izlazio nekako nesklapno. Svaki bi čas stao i obraćao se Elenki: »Kako sad?« Nesigurnost u napjevu pometala ga je i u tekstu. Ona ga isprva preko volje, gunđajući popravljala, ali pomalo se razgrijala i pjevali su lijepo skupa, što sam ih zamolila. Tako je on protiv njene volje navede na pjevanje i uz nju je i sam pjevao prilično. Bio bi pjevao i dalje, ali njoj je poslije treće pjesmice bilo već dosta. Kako sam po jednoj strani sobe šetala, dok su pjevali, tako je Elenka stala šetati po drugoj strani, veleći, da će sad nabrojiti do hiljade. I dala se na to kao na kakav neizbježivi posao. Ako joj se desilo da je preskočila u brzini koji broj, odmah se svijesno vratila po njega.

Ivan poče uzdisati, kao obično, na mrak. On ne voli mrak, a još manje, kad se nitko njim ne bavi. Dođe k meni i trudio se da me uhvati ručicom oko pasa, ali se ona pokaza prekratka. Pružila sam mu dakle pregnutu ruku i prignula se k njemu, da se može u nju uhvatiti. Osmijevao se nekako suzdržljivo i živo se opirao, da ne tako, jer bih se morala vrlo »guriti«, a to bi mi bilo zlo. Ali na dalje nagovaranje ipak se zakani da se uhvati svojom rukom za moju, i tako sam gizdavo šetala sa svojim sinom prvi put ispod ruke. I hoteći spojiti ugodno s korisnim, dala sam mu da na slogove izgovara neke izreke, da bi se vježbao u čistom izgovaranju. Jer, mjesto da sve čistije govori, u posljednje vrijeme izgovor mu se pokvario. Često mu se dogodi, da početni slog ponavlja i mjesto toga posljednje glasove uopće ne izgovori. A i s još uvijek onako tupo izgovara, kao kad je bio sasvim malen. Morao je dakle polagano, jednako izgovarati: »Ru-ka-vi-ce, ru-ka-vi-ce, da Bog da se ni-kad ne iz-ru-ka-vi-či-la«.

Elenku mrzi naše učenje, jer ona radi svoga brojenja ne može da Ivana »muštra«. Dovikuje nam, da je ne bunimo, i javlja, da je već nabrojila tri stotine.

Naša lekcija nije laka, Ivan odmah ponavlja slog, pa i zaplete jedan s drugim, ako mu svaki za se ne izgovaram. I mjesto »da se« uvijek kaže »da si se«. Njega nekako stješnjava takav odmjereni red. Ali nastavljamo vježbanje, valjda će ipak biti kakav uspjeh. Elenka također dalje niže svoje brojke — složili smo baš kao u židovskoj školi.

No napokon nas dvoje prestanemo. Obome nam je već dosta. Ali Ivan odmah nađe sebi drugo: počne recitovati Chalupkinu »Som voják od rodu« (ja sam rođen vojnik), — glasno i vatreno. To mu je ugodnija vježba govora.

»— Konjića, da Tatare razganjam, sablju, da im glave o zemlju poodsijecam« — nabraja s oduševljenjem, mahne odsječito rukom, koju je izvukao ispod moje ruke, — i ni jednom se ne zarekne.

»Joj, Ivo, već si me pomutio, kad tako vičeš!« hladi Elenka iz svoje brojčane proze njegov plameni zanos. On, od prirode obziran, stiša glas, ali se inače ne da zbuniti. Deklamuje dalje, prigušeno doduše, ali izrazito, njega Chalupka oduševljava. Očita još i »Valibuka« (Kobilića i Lakat brade Pedalj muža) i ne muca.

Elenka javlja, da je već kod devet stotina, da bi Ivan zbilja već mogao šutjeti, dok ona nabroji hiljadu. Tako terorizirani njom sjedosmo, Ivan i ja, na divan i raspravljali smo o onom, što je recitovao. I on bi, veli, htio biti onakav junak Valibuk — ali mu je ona grdoba ipak malo strašna, nije siguran, bi li je i on mogao onako svladati.

Elenka konačno dovrši svoju tisuću i uvjerava nas, da bi i do milijun nabrojila, kad je samo ne bismo bunili. Sjedne s druge strane k meni, zagleda se u prozor i za čas me već pita, da li te zvijezde, što su na nebu, i mjesec i sunce skupa imaju istok? Kad sam joj potvrdila, htjede znati, da li se one nikad ne posvade, ili ih se više kada sudari? A šta bi bilo, da se onako dvije sudare, — bi li onda pale na zemlju? A od čega su te zvijezde? Uopće

vrlo bi rado znala, kako je doista u tom nebu. Ona već zna, da su zvijezde od prilike onakva tijela, kao naša zemlja, pa joj je teško složiti fizičko nebo s nebom u nabožnoj predodžbi. Već joj se, jadnici, počinju teški sukobi među pojmovima osjećaja i razuma. Otkako sam joj pročitala stihove, koje joj je ljuborječki djed napisao, kad se rodila i koji se počinju:

Vítaj nám vítaj, dcérka naša milá
vitaj anjelik s neba dolu sletlý

(Zdravo nam, zdravo, kćerko naša mila, zdravo anđelčiću
koji si sletio dolje s neba)

često uznemiruje tim, gdje i kakva li je ta njena prva domovina.

Meni već šumi u glavi od tih djetinjih razgovora, pitanja i razjašnjavanja, neizrecivo mi se hoće malo tišine, mira, odaha. Ali gdje da to uzmem? Ako legnem na divan da umirim živce, djeca će ipak biti odmah oko mene. Da ih pošaljem Juditi u kuhinju? Slati ih od sebe, kad hoće da bude kod mene, mrsko mi je. Ustanem dakle i šećem sobom. Pri tom se uvijek malo oporavim, ali eto ti njih odmah, skoče i vješaju mi se o ruke.

»Djeco moja, dajte mi malo mira, časom se igrajte sami!« reknem, a oni, jadnici, uzmaknu opet na divan. Ali za čas već su metnuli s uma zabranu i dolaze mi s nekakvim pitanjima. Ja im ne dam odgovora, i oni osupnuto ustuknu. Da mene tamo nema, zabavljali bi se po volji, ali mene tamo čuti i ne obraćati se k meni nije im moguće. I kad im zagovaranja ne uspješe, izmisle što drugo: počnu poprijeko trčati meni preko puta, ali tako brzo i okretno šmugnu, da mi u šetnji ni najmanje ne smetaju. Dolaze u sve veću vatru i sašaptavaju se nešto. Vidi se, radi se o tom, što preskaču mami tik ispred nosa, pa joj ipak ne smetaju, — ta niti se je ne taknu, niti je zagovaraju, samo se onako igraju. Oni, zlatne dušice, i ne slute, da već tim samim napinju živce šetačici i ne priušte joj da mirno domisli ma i samo jednu misao. A misli se raspredaju, traže i pero — ali na to gotovo ni misliti! Ljeti od vrtnih, kućnih

i dućanskih poslova, zimi i od posla i od dječjega uznemirivanja ne dospijem na to. Tako je, kad si žena i mati. Iz dana u dan, iz godine u godinu gušim i otpravljam od sebe svoje lične želje i sklonosti, jer nije moguće ugoditi i njima, i neodgodivim dužnostima. Neke su žene u sretnijim prilikama, da mogu ne smanjiti jedno i zadovoljiti drugo, ali ja nisam među njima. Dok sam bila djevojka, nisu mi dopustili vremena za pisanje, da se ne bih otuđila kućnim dužnostima, jer je sklonost književnom studiju u mene bila mnogo jača, nego skonost domaćim i ručnim radovima; kako sam se udala, same mi dužnosti ne ostavjaju vremena. Uvijek se osjećam u ropstvu materije, jer dokle se sjećam, uvijek sam bila prisiljena da tjelesno radim i da se staram za fizičke potrebe kućanstva, što sam to većma osjećala kao nesnosan teret, koji duboko pritište, koliko od prirode nisam imala smisla za materijalno blagostanje u golom njegovu smislu, nisam shvaćala, kako mogu ljudima biti materijalni probici preči od duševnih, kako mogu radi njih počinjati nepravde, odirati se za njih do ubijstva duha, srtati za njima, kao za ciljem života, u njihovu dostizanju vidjeti vrhunac blaženstva i zadovoljstva. Dakle jaram materije teško snosim, — a ipak mi se čini, da sam određena da ga nosim do konca života. Barem izgleda boljih nema. Služim materiji iz ljute nužde, bez ljubavi k njoj, čak s mržnjom na nju, pa mi ona prema tome i vraća: tiranin-materija drži me u svojim okovima, da joj moram neprestano služiti bez takve njene nagrade, koja bi me napokon oslobodila od tog materijalističkog odiranja. Sigurno i onaj đavo , kojega uvijek osjećam u materiji, ište ljubav od svojih pristaša, jer samo one nagrađuje svojim darovima, koji mu se predaju tijelom i dušom. A ja ga mrzim, zato ni on meni nije prijazan, nego me s uživanjem čini robom, na što ima i neporecivu moć, jer u najužoj sferi zemaljske kuglje, u kojoj ima svoje uvjete ljudski zemaljski život, on vlada prividno nesmetano. On se bori u nama s Bogom-duhom i svaki čovjek, koji se ne predaje zamamljivim materijalnim užicima, nego postane od njih nezavisan, lomi moć đavola materije. A tko stečena materijalna sredstva stavlja u službu duha, taj utvrđuje na

zemlji vladu Boga, koja konačno mora ovdje sasvim da prevlada.

Ja đavola materije uvijek mrzim, zato i on meni ne pogoduje i uvijek osjećam njegov jaram na šiji.

O ovom sam razmišljala šećući po sobi. Ali moja djeca ne vole, kad razmišljam, ni kad bih u njihovoj prisutnosti htjela da zabilježim na papir ono što sam razmišljala. I sada se već, dosadivši im sport pretrčavanja preko moga puta, stadoše javljati:

»Mamice, pripovijedaj nam pripovijetku!«

Ne kane dakle produžiti primirje, hoće, da im se posvetim. Treba da im pričam. Za svoga djevojaštva doma kod roditelja znala sam svoga od sebe znatno mlađega brata čitavu zimu svako veče zabaviti uvijek novim pričama, jer su mi tada bile »Slovačke pripovijesti«, koje su naši ocevi sakupljali i izdavali, sve još živo u pameti. Ali danas su već, što se potankosti tiče, veoma izblijedjele u mojoj pameti, samo se sjećam čarobnih njihovih dojmova. Ali teško mi ide pričati ih djeci. Mjesto toga ih već godine častim malim improvizacijama, u kojima oni sami igraju ulogu pod imenom Milice i Miloša. Te su, istina, vrlo tendenciozne, uperene protiv mana dječjih, ali oni ih ipak rado slušaju, istina, svaki put u drugoj izmjeni, prema znatnijim dnevnim događajima. No Milica i Miloš već su se malo preživjeli, lanjske i ove zime Elenke se više doimala pripovijetka o Marici, također opipljivo tendenciozna, te nišani na Elenkino netečno jedenje i premizgivanje. Njene oči uvijek izmučeno i s užasom gledaju na me kod opisivanja, kako je Maricu radi njena neuredna i razvlačenoga jela napokon i rođena mati ostavila, ne mogući gledati taj njen nered, te je ona ostala sama, kao siroče; nije joj imao tko dati jesti, morala je trošiti ostatke jela, suhe korice i mrvice. Plačući tražila je i zvala svoju majku, obećavajući, da će biti uredna u jelu — ali mami ni traga. Bila bi Marica morala ići od glada prositi, da joj se nije susjeda smilovala. Nosila joj je svaki dan po tanjur jela i krišku hljeba, i to je morala Marica uredno pojesti, dok je susjeda kod nje stajala. Nije dakle poginula od gladi, ali je plakala za mamom, koju je otjerala svojom neurednošću. Dovle i

mojoj Elenki suze oči. Ali ovdje joj se lice svaki put unaprijed razvedri, jer već dolazimo dobrom svršetku, kad su Maricu glad i susjeda savršeno naučili da jede uredno, i mama se vratila kući i uvijek imala veselje radi svoje uredne Marice.

Ova priča pokazuje doduše nekakav učinak na moju Elenku, ali ne za dugo. Uskoro i opet ima puno izgovora, zašto toga i toga sad ne može jesti. A liječiti je radikalno glađu, kao Maricu, nekako mi se ne da kod njezina slabog sastava.

Kad nisam za razgovor, djeca su nestrpljiva i ja idem da zapalim svijetlo, jer nam je već i iz mrežastih vratašca peći prestalo svijetliti. Čim lampa sine, djeca brže bolje privlače stolce k stolu, traže knjige, stare kalendare i vrtlarske cjenike da gledaju, i navaljuju k svijetiljci. No tad se Ivan smjesta sjeti nečega: spuzne dolje, ide po treći stolac, dovuče ga s mukom k stolu i: »sjedi i ti, mamice«, nudi me bez ikakvih mojih zahtjeva. Tako je bez najmanjega miga načinio već koliko puta, i još dok je sjedio na svojoj visokoj dječjoj stolici. Kad smo na primjer trebali za objed sjesti a on vidio, da nemam na svom mjestu pripravljenu stolicu, spuzao bi s mukom, dovukao s mukom stolicu k mome mjestu i s mukom se iskobeljao opet na svoj visoki prijesto i posadio se na nj sa zadovoljtvom na milom lišcu. I ovo je jedan od onih njegovih plemenitih običaja, o kojima on i ne sluti, da su mili.

Sjednem dakle na poziv i djeca rasklope knjige. Elenka čita o ptici cariću, a Ivan, ne znajući čitati, a opet ne hoteći zaostati, povodi se za čitanjem, gleda u knjigu i pri tome napripovijeda svašta, što mu slina donese na jezik. I to još i u stihovima, i naučenim, i vlastitog proizvoda. Na primjer zvoni mu još u glavi: »A ja mali đačić pjevam kao ptiče« — no dalje ne zna, zato od sebe doda: »na prozoru sjedam, po ulici lijetam«. I u šarenilu svakojakih nesuvislih riječi uplete najednoć povišenim glasom: »Kazao sam ja, kazao, da se djeca dobro vladaju; da ne prave viku i galamu; kad idu na ulicu, da se uredno drže« — i t. d. Eto gle, i on već zna davati dobar nauk, ali se ne veže da ga ispunja.

Elenka ostavi kalendar, metne preda se svesku »Slovačkih pripovijedaka« i pregleda, koje bi prihvatila. Uto Ivan odmah ostavi svoju govorničku vježbu, uzvere se na Elenkinu stolicu i strpa se iza njezinih leđa, da može slušati šta ona u pô glasa čita. Toga nikad ne propusti. A tim i meni malo odlane, imam izgled na mirniji čas i uzimam novine, da ih barem letimice pregledam. Ta nemam kad ni da pročitam naše obične časopise kako treba. Uvijek samo trkom, uvijek odgađajući ozbiljnije štivo, kojemu treba posvetiti svu pažnju, na bolja, udobnija vremena. Samo bih rado znala, hoće li ikad zaista doći?

»Narodne« sam poslije objeda pregledala, sad imam pred sobom (list Matice Slovačke) »Pohl'ady« i uronim u Kukučinovo »Proštenje«, i moram se nasmijati, kako on potanko zna čitav postupak pečenja kolača, zna, zašto se ima raditi ovo ovako, ono onako; što dalje, sve me većma privlače lica u tri pokoljenja porodice gazde Miška, kao i tamošnji božićni običaji — ali najednom dođe prekid: moj Ivo baci se k meni ražalošćenih očiju, da će mi nešto šapnuti. Ogledam se, šta se moglo dogoditi, ali ne opažam ništa, Elenka nije prekinula čitanja priče. Dakle keckanja među njima nije moglo biti. Na moje pitanje samo mi je toliko stigao došaptati, da mu je jako žao Jane, i odmah udari u plač, koji je bez sumnje već podugo suspregnuo, dok je tako žestoko provalio. Elenka je dakle opet čitala kratku žalostivu priču o siročetu Jani, koja je bježala od zle maćehe na groblje, gdje je najposlije rođena mati primila sebi u grob. To je tako ražalilo moga mališa, da mi se plačući bacio licem na krilo, tražeći kod mene olakšicu u svojoj žalosti. Jedva mi poslije duga zagovaranja uspije da ga kako tako umirim. On, moje miljenče, ima meko srce, i ako je takav divljak, i još će se dosta promučiti, dok se nauči bez suza gledati te svakojake krivice i bijede na svijetu. Hoće li konačno naviknuti na njih — ili će ustati protiv njih?

Za sad je isposlovao samo toliko, da Elenka više ne čita tu priču o toj Jani, i ona mu je i obećala. ali za se će je bez sumnje još čitati i deset puta zasebice. Zasad je prešla na sasvim drugo područje, te da izbriše

dojam od prošle, stala je čitati »O vuku, koji je naručio čizme«. Ali zadovoljstva ni ova ne donese. Oboje djece odmah se sablazni o čizmara, koji je vuka bezdušno prevario, ne sašivši mu prave čizme, nego mu je samo zemljanima zaslijepio oči, premda je vuk namaknuo sav zatraženi »pribor«: jalovicu za kožu, konoplje za dretvu i ugojenoga vepra za mazanje čizama. Vrlo im je mrsko bilo ovo nepoštenje. I što je poslije više zla sreća snalazila vuka i razjaren krivicama, koje su mu nanijele, razigrana moje djece. Pa kad ga najposlije, iza svih stradanja, čak dva lugara ustrijeliše ravno u srce dokrajčivši mu tužni život, moj Ivo, ožalošćen posljednjim sjetnim monologom vuka i razjaren krivicama, koje su mu nanijeli, razigrana oka izjavi, da bi volio one lugare ustrijeliti, nego onoga vuka. I u ovom slučaju zacijelo je bilo shvatljivo njegovo ogorčenje. Umiriše se tek, kad smo se stali sjećati, da u zbilji vukovi nisu takvi, kako opisuju ovoga u priči, nego mnogo gori, te ubijaju i žderu druge životinje, pa i čovjeka.

»Mama, a meni je još žalije konja, nego ovoga vuka, kad moraju vući tako težak voz, za što nemaju snage, pa ih onda biju, da vuku, što nisu jaki«, spomenu Elenka, a Ivan je također odmah potvrđivao, da je i on već vidio, kad su sluge tukli konje, i ljutio se na to, da mu je u daljem razgovoru počeo glas zatajivati i usnice mu drhtale, kad je priznavao, da mu je tako žao tih konja, da bi već radije plakao. I Elenka se odvratila i otišla k peći, da ne vidimo, kako briše suze. Onda je Ivo iz žestoka žaljenja odmah prešao u žestoku srdžbu na bešćutne, surove sluge pa bi i njih, kao malo prije lugare, koji su vuka ustrijelili, dao postrijeljati i najvolio bi sam sve konje pokupovati, pa bi ih uvijek dobro pazio. Na moj prigovor, da bi bila preoštra kazna postrijeljati sluge, uopće mučitelje konja, a uz to i nedopuštena, odmah nađe drugu: onda bi n j i h dao upregnuti u kola s teškim teretom, i dao bi ih tako tjerati, kako su oni tjerali konje, pa mogli oni vući, ili ne mogli. Da još bi najvolio, kad bi konjima narasle ruke, da sami mogu uprezati svoje mučitelje.

Eto do takova zamišljaja nas dovode pripovijetke. To su naime, dječje pomisli, neostvarive pomisli, ali potječu

iz ogorčenja vrle duše i topla osjećaja. A to će valjada ostati, i kad razum bude zreo. Nad ovom žestokom provalom sućuti za životinje u moje djece moradoh se zamisliti. Sućut sa životinjama živi u čovjeku, zacijelo mu je urođen, pa opet ih čovjek zlostavi i krivo čini životinjama, koje su stvorene njemu na korist, njemu na pomoć. Ovo osjećajna čovjeka sav život progoni, kao grijeh na duši. I moja mala djeca već to osjećaju, jer je djetinja duša budna. Odrasli poslije otupe i prestanu se zauzimati da bi se uklonilo zlo, od kojega je nekada trpio njihov nepokvareni osjećaj.

Inače moja Elenka, istina, najvoli čitati o zlatokosama, o ukletim kraljevnama i ukletim kraljevićima, gdje konačno, poslije svih kušnja, čovjek dobri pobjeđuje a opaki biva kažnjen. Tada je mala sva izvan sebe. Bože moj, dojmovi tih pripovijedaka! Sjećam ih se iz svoga iskustva, — da, dosad su, premda zasute prozom života. ali barem u skrovitosti još uvijek žive u meni samoj. Samo nisam sigurna, je li zbilja dobro dati djeci da se užive u takve predodžbe, iz kojih se u životu s razočaranjem moraju otrijezniti. Ali nemoguće mi je da im ih uskratim, — izvor tako sjajna uživanja. I kad prevare, ostave za sobom nešto krasno, svijetlo za sav život.

Tako nam od prilike prolazi vrijeme do večera, poslije večere djeca gledaju da privuku i oca u svoju zabavu koja se obično najživlje razigra, kad ih već šaljemo spavati. Tad im ne dopuštam ni čitati ni raspravljati stvari, koje uzbuđuju, ali igru oni i tada znadu izmisliti. Kad se stanu svlačiti i izuvati, već jedno, ili drugo klikne geslo:

»Još ćemo se voziti! Još ćemo se voziti!«

Onda mahom uhvate svoje izuvene cipelice, metnu jedno svoj par s jedne, drugo svoj s druge strane stola na dugi ćilim, zbace sa sebe haljinicu do gaćica, koje su u obojega jednakoga dječačkog kroja na visoki struk, a onda onakova dva jednolika debeljka odjednom, kao na ulici, poteku svaki po svojoj prostirci tamo i natrag, svaki put visoko preskačući svoje priglavke ili cipelice, postavljene nasred puta. A radi se o tom, da ih ne obore kod preskakanja; tko ih sruši, njegova slava pretrpi štetu. Zato se

zaista upinju, da im sve nožice sijevaju po zraku. I Elenka se zna hitro okretati, samo nema one ugledne, gibljive okretnosti, što ima Ivan. K tome se ne može da uzdrži od smijeha, što je na uštrb i snazi i pažnji. Ivan je ozbiljan i napet, oči mu se iskre a lišca mu plamte od nutarnje vatre. Baš pravi mali delija.

Ovo »voženje« već im je godine omiljeli večernji sport, samo nam ga gdjekad uspije potlačiti, ali sasvim ga zatrti ne možemo.

»Dosta je već, djeco, dosta!« opominjem, jer kad se preveć ugriju, ne će im se spavati i liše se najkorisnijega večernjega sna. Elenka se nerado pokori odmah, oglašuje, da će još tri puta protrčati pa onda prestati. Ivan viče na nju: »Hodi, Jelice, brže hodi — kako mi srce tuče!« i meće ruku na srce, što mi daje novu pobudu, da zabranim divlju trku. Pokupe dakle priglavke i svako odnese svoj par k svojoj posteljici. Ali ako ja ne stojim nad njima, još se dadu na »lećenje«, t. j. zbace gaćice, svuku s nogu i čarapice, ali ih ostave obješene na trakovima s obje strane i tako trče bosi i u košuljicama po ćilimu, i obrću se, da ih čarapice u okrug oblijeću, — a ovo se, za razliku od voženja zove kod njih lećenjem. Ove produkcije izvodili bi du sustalosti, da se mi roditelji energično ne usprotivimo.

Kad su djeca bila mala, »voženju« bi otac učinio kraj tako, da bi Elenku uzeo pod pazuha, posadio je, držeći je uvijek podignutu, tobože Ivanu na šiju, da su joj nožice preko njegovih pleća visjele naprijed, Ivan bi ih pritisnuo ručicom uza se, pogurio se, kao kakav stari prosjačić i potrčao s njom, tako da je i otac, koji ju je nosio, hoćeš ne ćeš morao trčati. Ovo je pružalo tako smiješnu sliku, da se svatko, tko je gledao, morao glasno, na sva usta smijati — samo je najsmješnija figura, naime sam Ivan, sačuvao ozbiljnost. On se često i ne nasmije, kad nas natjera u smijeh. Na ovo su jahanje na šiji već zaboravili, a mi im ga ne dozivamo u pamet.

Pomalo se spremaju na počinak, pošto sam ih za noć malo pomivala hladnom vodom. Već su joj privikli, toplom se ne bi ni dali umiti. Onda u postelje. Elenka se tiho moli sama, uz Ivana još uvijek prisjednem ja, kad moli Boga.

Kod moljenja, gdje svaku riječ treba izgovoriti razgovijetno,najvećma se opažalo spomenuto njegovo mucanje, u koje je tek sada počeo upadati. Tome je on sam izmislio neku pomoć, da se ne mora toliko popravljati: umetne naime slovo a pred svaku riječ, o koju bi se imao spotaknuti i time prištedi mucavo ponavljanje početnoga sloga. Čudnovato to glasi u molitvi, ali tim se liječi od grijeŝke, koje se želi osloboditi. Njegova dječja molitva Isusu ovako glasi iz njegovih usta: »Isuse moj a dobri, ponizno te molim, oprosti mi, ako sam **a** bio zločest, i pomaži mi sam, da mogu **a** postati bolji, da me ti uvijek rado **a** vidiš«.

Drugomu je to jamačno smiješno, al mene uvijek dirne, kad ovu molitvicu tako ozbiljno izgovara — i s onim nezvanima **a.** Jedva bi se bio dovinuo kakovoj uspješnoj samopomoći, da mu se Elenka nije podsmijevala, a nekoliko puta i narugala radi mucanja; ali na ismjehivanje je vrlo osjetljiv, s njega će i najprije zaplakati, — a u ovom slučaju mu je dakle bio smijeh na korist, jer se mana očigledno popravlja.

Poslije molitve se umiren sprema da legne, namješta se, traži ugao perinice, pa ne može da ga napipa.

»Mamice, a kud si mi djenula drugi kraj? —« progovori mi malo ozlovoljen.

»Evo ti ga, evo, prostačiću moj«, dokučujem mu ga. On se nasmije, s uživanjem se pruži po svojoj posteljici i legne ničice na uzglavlje. Otuda zamišljeno pogleda na me i pita me svašta, što mu u ovom primirenom stanju polako dolazi na pamet. Jednom me je tako, i to prije zaspivanja upitao, je li istina, da smrt otegne čovjeka? Na ovo pitanje i Elenka, ležeći na drugom kraju sobe u svojoj postelji, diže glavicu u bijeloj noćnoj kapici i razrogačenih očiju čekaše moj odgovor, — koji je, istina, bio takav, da ih što bolje zadovolji. Onda opet ona ište razjašnjenje svačega, što čuje u školi. Sad se najviše bavi Tatarima, jer im je gospodin učitelj u školi pripovijedao nedavno o tatarskim provalama. O tomu ima pitanja u bezbroj, žali bijedne ljude posakrivene u pećinama, spomenemo gospodske tvrde gradove, ograđene jakim bedemima i dubokim, vodom napunjenim hendecima. Uto Ivo nabaci pitanje, kako su onda

ta gospoda sama izlazila van iz ograde — što svjedoči, da sluša s razumijevanjem. Kažem im za lančani most, koji se spuštao, i njima se to čini izvrsna stvar. Tako proširujemo duševni obzor još i prije samoga spavanja — dok se najposlije, i ne znam kad, oboje očice sklope i oboja ustašca umuknu.

Tako mi svako veče zapadnu moje četiri zvijezde. Dvije jasne, velike, prozračne, dvije duboke, tamne vatrene. I ja uvijek moram dugo na njih zatvorene gledati i nad njima se zamišljati. One prve ne zadaju mi mnogo brige, jer ako je Elenka i vrlo tvrdoglava u svojim griješkama, nekako ne će da ih se ostavi, nisu one baš opasne prirode. One možda moju Elenku mogu učiniti u koje čemu nemilom za druge, ali nju samu u zlo ne će odvesti, jer ona je u drugu ruku već od prirode u dobru tako utvrđena, da ne bi, čini mi se, ni bez čvrste ruke vodilje u životu zabludila.

Drugo je s Ivanom. On od početka pokazuje sva ljupka svojstva, koja osvajaju i čine ga milim svoj njegovoj okolini, ali još nema u njega one svijesne čvrstoće, koja bi njega samoga obezbjeđivala od štete i zablude. No u njegovu vijeku ne može je ni biti, ali sklonosti k njoj mogle bi se pokazivati. A njih još ne opažam — jer zacijelo previše zahtijevam. Htjela bih, da je već mudar i oprezan. E pa šta bih još htjela? Ta šta se zrcali u njegovim milim očima, na koje sad gledam zatvorene, u slatkom snu? Prije svega uvijek dobrota i plemenitost srca gleda iz njih, pa makar se drugi osjećaji i pomutili. Uvijek poštena iskrenost, a uz to živa, hitra bistroća duha, spojena s dobrim raspoloženjem. Kad dođe poticaj za to, tad, istina, plane u njima i žestok gnjev, sposoban, bojim se, i na prenagljen čin. Ali i duboki pokreti ljubavi, sućuti, žaljenja, prijegora; plam oduševljenja, revnosti za dobro — ovo sve se već odavna u njima izmjenjuje — a nisu li to znakovi zdrave i bogate i jake duše? Bez sumnje. Samo se čuvam, da ga ne precjenjujem.

»Dvjesta dvadeset i pet!« izrekne Elenka na glas i razgovjetno. Idem k njoj, šta to ima da znači: ona mirno i tiho spava. Dakle već se i u snu bavi brojkama.

Oko mi se obraduje, kad pogledam na lišca svoje pol zaspale djece, tako su mirna. I pri tomu zdrava izgleda. Elenka rumena, Ivan blijed doduše, ali nipošto boležljive boje. Zimus su uvijek zdravi, prija im zimnji uzduh. Ivan ga uživa i kod kuće na dvorištu i s drugovima na klizalištu. Elenka pak četiri puta na dan za duga hoda u školu, koji još i produžuje zalaženjem. U jutro nas, dobro ispavani, odmah uvedu u dobru volju svojim čistim, veselim očicama i riječima, premda inače imamo dosta briga i neugodnosti u trgovini.

Ivan je uvijek jednako podatljiv, to se ne da kod njega iskorijeniti. Elenki ostavlja svoje jabuke i što god dobro dobije, i čeka je za vratima, kad ide iz škole, da joj odmah može dati. Dok smo pekli kestenje, uvijek nas je nudio najboljima i najvećima, oca ili mene. »Na, mamice, ti još nisi dobila velikoga!« Otac tvrdi, da bi on u svojoj dobroželjnosti dao, da mu za nas i uho odgrizu. Ali podašan je on uopće svakomu,, drugovima razdaje i igračke i jelo; kad se igraju kocaka ili domina, strašno je u brizi, da drugovi ne budu na šteti: dodaje, pomaže, na svaku ruku stara se za njihovo dobro ne misleći na svoje, tako da mi je kod toga uvijek mučno i teško čekam, kad će se već probuditi u njemu razumno nezaboravljanje sebe samoga, bez kojega konačno nitko ne može da postoji. Beskrajna podašnost obično u životu ne svršava dobro.

Tako nam eto od prilike prolaze zimnji dani, s većim ili manjim otklonima. Jednom je više igre i veselja, drugi put više kazni i plača — a nemira uvijek izobila. Otac na veče ide u kasino, a meni nastane čas potpune tišine i željenoga mira istom kad djeca pozaspu. Ali raditi perom, na to se kod mene ni tad ne da misliti, jer sam već previše iscrpena tjelesno i duševno. No bar se mogu odmoriti dobrim čitanjem u tom blaženom miru, ako nisam sasvim sustala.

U travnju 1884.

Već smo zimu sretno preživjeli, hvala Bogu! Već osjećamo, da je proljeće. Ja se sama doduše proljeću nikad

ne veselim, jer mi uvijek donosi silu posla: ređenja, čišćenja, sušenja svih stvari u kući, bavljenja sitnom živadi u kući, a u vrtu teženje. I u dućanu dođe umorni posao prodaje sjemenja. Ali radujem se proljeću radi djece, jer će ih osloboditi iz sobne tamnice, pa se mogu opet do mile volje vani zabavljati.

Tek što ono ne dolazi samo s dobrim stvarima. Zimi sam uživala u stalnom zdravlju djece, a čim nastade toplije vrijeme, oboje mi dobiše hunjavicu, kašalj i grlobolju. Ivan se lako iskihao iz toga, ali Elenku je vrlo izmorilo. A kad ona oboli, mene uhvate sve najgore bojazni i more me dan i noć. Jer je tjelesno slaba, odmah slutim opasnost, ma i ne bila boležljiva. Čitavo to vrijeme nisam je pustila u školu, što ju je stalo mnogo suza, a mene mnoge dosade. Sreća još, te su pali u to i uskršnji praznici, inače bi mi svisnula radi toga zanemarivanja škole. Nedavno se najposlije silom otela u školu i otada je polazi redovno — i srce joj je na mjestu, premda joj je međutim Vjerica H. preuzela prvo mjesto u školi, koje je dosele pripadalo njoj. Sasvim pošteno priznaje, da se i Vjera dobro uči pa i zaslužuje to mjesto.

Kad se poslije toga prekida prviput vratila kući iz škole, s pomnjom je zapisivala nešto na pločicu i onda mi došla pokazati čitav red imena djevojčica, koje su trčale, kad su išle kući iz škole, jer je gospodin učitelj starijim đacima rekao da zapišu sve, koji neuredno idu kući.

»A ti sama ne bi također zaslužila, da te tko zapiše?« spomenem joj. Ona ponešto zapanjeno obrati k meni svoje velike oči.

»Ja nisam trčala, samo sam grdila one, koje su trčale, a sad sam ih zapisala.«

»Zapisati možeš, kad vam je tako kazao gospodin učitelj, ali još jednom pročitaj sve, koje si zapisala, i kod svake promisli, da li se zbilja tako loše vladala, da si je trebala zapisati. Kad optužuješ, pazi, da nevine ne tužiš, jer ni ti ne bi htjela, da te drugi bez uzroka tuže«.

Moj »stariji đak« ništa ne odgovori, ali za čas opazih, da nekako tiho i neodlučno briše sve, što je na pločicu

popisala. Valjda je došla u sukob sa svojom savješću, pa je voljela izbrisati i krive, da ne bi nekrivima naudila.

Ivan se opet na svoju zabavlja, umakne nekamo za drugovima i s njima hajde u skitnju. Već osjećam, da ćemo morati mi popustiti, da nije moguće uzdržati dječaka u takvoj stezi, kakvu sam prije držala mogućnom. On nesvijesno počinje uzimati svoju dječačku slobodu. Ne pada mu doduše na um, da se nahvalice opire našoj volji, ali ipak bi htio raditi što se njemu sviđa, što je njega volja, ne obzirući se na to, što se to nama ne sviđa. Ali mi mu ne smijemo ostaviti sasvim na volju, ne ispuštamo uzde iz ruke, — i tako nastupa početak nekakve borbe među njim i nama. No razumije se, da se gradi i apelira uvijek među nama još samo na sam osjećaj, dok smo još uvijek u dobrim odnosima. Samo da ne dođe gore!

Mnogo smo nas dvoje, moj Ivo i ja, podnijeli jedno s drugim, dok sam ga još zimi počela pomalo privlačiti početnici. Jer na jesen treba već ići u školu, a ne ću da ga pustim onamo sasvim nepripravna. Ali nam je zaista teško išlo to poznavanje pismena. Njegovim živim mislima bio je vrlo mrzak taj spori trud. Odmah mu je drugo dolazilo na um, nije znao privezati pažnju uz ono, što smo imali pred sobom. Sladila sam ga, kako će mu biti lijepo, kad bude sam mogao čitati sve one lijepe pripovijetke, koje tako rado sluša, te je isprva i voljno pristajao na to, dešavalo se, da je i sam dolazio za mnom s početnicom, kad bi Elenka otišla u školu, — ali kad se to poslije pokaza teško i sporo, prođe ga sva volja. I njega duh očito oživljava, a slovo ga ubija. Poslije duga i teška napora došli smo dotle, da sad već poznaje doduše sva slova (premda mu se još uvijek dogodi, da na pr. zamijeni d i b, jer mu je bila najveća teškoća, da raspozna ova dva, ali kad bi ih trebao u riječi slagati, svaki put zaboravi, kakav je bio prvi slog, dok drugi složi.

I naplakao se, jadnik, ne jedamput, dok smo dotle dospjeli — a i ja mu možda nisam bila najbolji učitelj, kad mu nisam znala tu zadaću nekako olakšati i osladiti. Jamačno nisam znala naći pravog načina i uvijek sam gubila strpljivost, što ga je još većma moralo uplašiti. Otac je već

i glavom vrtio, kako može biti tako tupoglav, kad je inače bistar i dosjetljiv, ali ja sam ga shvatila i priznala mu, jer je to teško shvaćanje bez svake sumnje baštinio od mene. Sjećam se barem vrlo dobro, a bez sumnje ću i do smrti pamtiti, kako je i meni nekad teško bilo naučiti čitati, kako sam dugo imala mučan osjećaj, da uopće nikad ne ću naučiti, tako mi je teško ulazilo u glavu. Već sam, mislim, drugu godinu išla u školu, a »Slovačke pripovijetke«, za kojima sam pogibala, nisam znala pročitati, nego sam išla s njima potajno za našom dosta obrazovanom sluškinjom, Maricom tkalčevom, da mi koju pročita, i za to me mama mnogo grdila, jer je zabavljam u poslu. Tako i moj Ivan vrlo rado sluša, kad Elenka sebi čita te pripovijetke, ali ne trudi se, da bi ih sam mogao čitati. Takove neugodne stvari naročito se baštine.

Za pisanje je bolji; i rado piše i dosta lijepo. U računanje ga uvijek otac pritegne, koliko je jedan i dva, dva i tri, — do deset. I »jedamput« kušaju, ali još sa slabim uspjehom. Ali zato gdjekad se nametne Elenki za učitelja i pita je čak iz računa. Na primjer: »A kad bi ti mama dala deset jabuka, koliko bi ti ostalo?« Ona mu i ne odgovori, samo se sva previja od smijeha, veleći, kakav je to učitelj, koji ne zna ni da treba najprije jedan broj oduzeti od zadanoga, pa onda pitati, koliko bi ostalo.

I usred učenja uvijek zameće neke vragolije, da se ja u najvećoj ozbiljnosti ne mogu uzdržati od smijeha. To njegovo vragoljanstvo uopće nam je na smetnju kod njegova odgoja, njim nas često razoruža, da se ne dospijemo ni sabrati. Meni je nekako nemoguće postupati s njim bez šale; čim je on za šalu raspoložen, mene neminovno uhvati njegova dobra volja. Već u jutro, čim se probudi, tek što otvori svoje čiste, u obrubu tamnih trepavica sjajne oči, igra u njima dobra volja, koja se budi, i neka mu tada progovorim ozbiljno ili nježno, ili makar ukorno, on odmah dočeka nekakovim šaljivim iskricama. Idem na primjer od kakva svoga jutarnjega posla u sobu pogledati, šta radi moja mlada čeljad, da li se ne svađa bratac sa sestricom, jer na to su odmah gotovi — te nađem Elenku gdje se već oblači, a Ivan još na svojoj posteljici s užitkom pritište

lice k jastuku. Kako uđem, već me njegove žive oči pozdravljaju, i usta se maknu na smiješak, kojim mi se umiljava.

»Jesi li se već naspavao?« progovorim mu.

»Ah, joj, joj!« glasi njegov odgovor malo zagonetno, kao da bi htio tome još nešto dometnuti.

»A bi li već ustao?«

»Ah, ne, ne!« rekne i iznova spusti lice, koje je bio podigao, na uzglavlje.

»Pa ti si momak od oka?« obilazim ga. Ali on odmah prozre manevar i odbije ga:

»Ah, ne, ne!«

»Onda si mali nevaljalac!«

»Ah, joj, joj!« odjaukne i pobjednički se smiješi za mnom, kad izlazim iz sobe. Elenka glasno hihoće iz svoga kuta.

Ali nije tako nevaljao, kao što se čini, jer kad za čas dođem unutra, već ga nađem obuvajući se — ali u ljutoj svađi s Elenkom. On tvrdi, da i psi, i mačke, i prasci rado žderu — leptirove, a Elenka mu sva ljuta to poriče. On se, čini se, svađa samo radi svađe, radi jutarnje vježbe, a ona se od zbilje ljuti, kako može takvo što tvrditi.

I kako u jutro ustaje sa smiješkom, tako nas uvijek i u veče, kad već hoće da zaspi, još natjera u smijeh. On na primjer sklopljenih očiju leži na svom divanu, ali ipak opazi, da ja pregledavam džep, koji vrlo iskače na njegovu kaputiću, iz kojega sam ga malo prije svukla. Diže glavicu, rastvori pospane oči i malo zabrinuto gleda, kako prevrćem njegovo privatno imanjce, izvlačim konopce, papire, vadim piljke i stare limene kutijice i drugo koješta.

»Šta to sve kući dovlačiš!« ljutim se pri tome.

»To ja sve trebam«, odgovori tako milo i ozbiljno, da se moramo na glas nasmijati. Onda pruži ruku i zaište svoj »centimetar« i »citronu«; kad sam iz džepa izvadila staru metričku mjeru i nekakav slijepi fišek iz nekakove puške. U pospanosti nazvao je patronu citronom. Dala sam mu i »centimetar« i »citronu«, on oboje metne kraj sebe pod poplon i onda je već mirno priklonio glavu i

zatvorio snene oči, kad su mu ta dva najvrednija zaklada bila u sigurnoj pohrani.

Ili ako zaspi u očevoj postelji a ja ga, u snu, prenosim na njegov divan, još mi se iz sna smiješi. A nedavno je, kad sam ga pri tom prenošenju držala ispod pazuha, odjednom skočio u vis i strmo udario bosim nožicama o pod, čemu smo se također svi nasmijali. Sigurno mu se, pospanome, pričinilo, da ga dižem, pa mi se htio olakšati. Tako nas i oda sna zabavlja.

Kad mu dođu drugovi, i on se igra s njima u dvorištu, mnogo je divljiji, nego kad je sam. Viču, love se po dvorištu, pentraju se svakamo — a Luna, dakako, svud za njima.

Preduzmem, da ću Ivana ukoriti radi nestašnosti, ali onda, kad bi trebalo da dođe do toga, ukori obično izostanu. Kad drugovi odu, on, zviždukajući, dođe k meni u kuhinju sasvim dobre savjesti, hoće da mi kod svega pomaže, a kad to ne uspije, sjedne na stočić i zabavlja me svojim iskustvima i pitanjima. Jedan čas je silno divlji i prpošan, naime kad je s drugovima, — drugi već je kod mene neprisiljeno dobar, netraženo srdačan, umiljat i povjerljiv — takav je moj dječak. Kako bih se ljutila na nj i karala ga za nešto, u čemu nema pakosti i namjere?

Ni radi manije zviždanja, koja ga je od nedavna zahvatila, ne prigovaram mu, neka se, mislim, izbjesni. Čim iziđe na dvor, već je sažeo usta za fićukanje. Dok čujem njegov fićuk, znam, da je kod kuće; kad utihne, znam, da je nekud odmaglio. Čim se opet oglasi s kapije, znam, da ide kući da traži jesti.

Kad radim s Juditom u vrtu, on se rado bavi kod nas. Pomaže nam kod svačega. Voljno kopa, voljno kupi kamečke i nosi ih u kut pod bazgu, valja grude zemlje i čisti jarčić lopaticom. Milo ga je gledati, premda uvijek i smeta kod posla. Čim se kokoši pokažu u vrtu, udari bacati na njih kamenčićima, da se sve gačući rasprše na sve strane. Zato opet on uzmakne pred dugonogim, sjajnim kukcima, koji prestrašeni istrčavaju ispod gruda, te obiđe svakoga i na pet koraka. Ali kolikogod zazire od njih, ipak se toliko svladao, da je jednom išao golom rukom

na takva kukca, kad je opazio, da puzi po mojoj haljini. Oborio ga vlastoručno s moga pleća, moj mili mali branič.

Kad otac hoće da još nekakove zaostale kamenice izvadi budakom, Ivan je odmah uza nj i gura mu se pod sam budak, da ne može njim prosto ni mahati. Tad ga otac šalje nekamo na drugi kraj vrta da to i to učini ili pogleda, da se riješi njegove »pomoći«. On i posluša, ali načini letimice, što mu je bilo naloženo, na svojim žustrim nožicama odmah dotrči natrag i — opet pomaže te smeta s najvećom spremnošću. Kad opazi Elenku gdje dolazi iz škole, radosno joj trči u susret i pripovijeda joj, šta je već danas »korisno« uradio. Onda »pomaže« oboje.

Išli su za mnom i kad sam se otpremila u pivnicu, da prebirem krumpir za sađenje. Ali tamo nisu pomagali, nego su bazali, ogledali robu, u svaku boju turali prste, neprestano sam morala paziti na njih, da se ne zamažu. I kad je Ivanu najposlije dunulo u glavu, da valja amo tamo neki sud napola pun ulja, prođe me posljednja strpljivost, isprječim se na nj i zaprijetim mu se kaznom, ako ne da tim stvarima mira. Pobojala sam se, da će izbiti čep i ispustiti ulje.

No još nisam ni dospjela da izreknem prijetnju, već je mahom šmugnuo gore po stubama, — jamačno u strahu, da ću obećano odmah i izvesti — i to je bilo tako smiješno, da sam se upravo iz srdžbe morala nasmijati. Ali on to valjda nije više ni čuo. Elenka ode za njim, da umije ruke.

Mislila sam, da će me poslije takva strmoglavoga bijega malo sa strahom očekivati, dok se opet gore pojavim, kad li — čudne praživosti dječje prirode! — moj se smijeh nije još ni pravo slegao, već mi zaštropoće nešto nad glavom u prozorčiću s trga. Pogledam: moga Ivče ostrižena glava utisnula se među mreže, — virio je milo na me, Lunina crna, kosmata, dugouha glava kraj njega, i nagovarao me je prijazno, radostan, što me je tako iznenadio. Onda se, dakako, izvjetri sav gnjev i sva oštrina protiv njega.

Elenka ima i brigu i radost s peradi. Dobavili smo langshanskog pijetla i koku, pa je ova izlegla već nekoliko

sitnih crnih pilića, koje je Elenka nazvala pipavcima, jer uvijek pište: pi, pi, pi! Mati ih rado gleda i vjerno ih brani, ali otac nekako s visoka, prezirno gleda na njih i uvijek bi ih gotovo htio ukljunuti. Za to ga je Elenka već mnogo opominjala i naprijetila mu se, ali njega se to ne koka, koju su lani djeca tako hranila, uginula nam je, kukurijekati na kamen ispred vrata predsoblja. A i obdan nam se gdjekad odanle javlja svojim žubornim, ugodnim glasom: »Kokoko-kokoko, kokokoko! — što ima značiti: Daj nam domaćice, — daj nam domaćice, — daj nam zobati!« Kod toga tako povjerljivo gleda na nas okruglim, ozbiljnim očima, da djeca ni jednom ne odole njegovoj molbi, uvijek mu iznesu štogod, na što on zvučno pozove sve kokoši. Ako se neke od njih kod svoje neprijazne i zavidne ćudi posvade radi kakva boljega zrnca, njihov starješina oštro podigavši glavu korači među njih, kljucne jednu i drugu za kaznu i da se opamete — i red je opet na mjestu.

A nedavno smo imali i žalostan događaj: stara šarka koka, koju su lani djeca tako hranila, uginula nam je, jadna. Razboljela se, kad je na jajima sjedjela, premda smo je marljivo iznosili iz gnijezda svako jutro. Skapala je dakle vjerno vršeći svoju materinsku zadaću. Liječili smo je, ali nije pomagalo. Posljednju noć s t a j a l a je na gnijezdu i prehladila sva jaja — što zdrava ne bi nikad učinila, jer je bila vrlo brižna. Morala je imati neke muke — čovjeka srce zaboli, kad vidi takvo nijemo trpljenje. I moja su djeca stajala nad njom priklonjenih glavica i sjetno gledala u nju, kad je već uginula ležala kod kokošinjca — tako čudno glavom i svim udovima težeći k zemlji, kao da je ta zemlja u se vuče. Tužna je slika smrti pa i najneznatnijega stvora, i čovjeka uvijek ubode u srce, ako samo nije već navikom otvrdnuo na nju.

Tako se težište naših interesa i poslova, kako nastade proljeće, prenijelo van. No čim nastane loše vrijeme, opet se utječemo sobi. Nedavno je, za kišovita popodneva, u nestašici druge zabave okucavao moj Ivan čekićem sve, do čega je mogao doći. Najprije je dugo kovao po škrinjici, u koju se spremao kameni ugljen, pa

onda redom sve pokućtvo u predsoblju: stol, stolice, ormar — i još obrube sviju vrata. A vrlo mu se važna činila ta rabota, neprestano sam se morala smiješiti onome izrazu zadovoljstva u njegovu lišcu, premda me je već gotovo glava zaboljela od njegova kuckanja. To potraja, dok Elenka ne dođe iz škole.

A ni onda, razumije se, ne nastade mir. Poslije užine nađoh djecu izuvenu. Ivan se ponosito ustubočio na divanu i odsječito zapovijedao:

»Ustrijeli sat!«

Elenka nanišani nekakvom palicom na nj:

»Tan, tan!«

»Obori lampu!« glasila je zapovijed.

Elenka mahne palicom put lampe i javi:

»Gotovo!«

»Tari prozor!«

Elenka zapljeska dlanovima: »Gotovo!«

»Ruši peć!«

Elenka potrča prema peći, odupre se o nju i oglasi: »Gotovo!«

»Ogledalo razbij!«

Elenka stupa ravno ogledalu i puca u dlanove, da joj bez sumnje već trnu, i javlja: »Gotovo!«

Ivan vitla očima po sobi, gdje bi još šta mogao uništiti — i dalje se ore njegove vandalske zapovijedi. A ja otvaram oči i ne mogu se načuditi, gdje moja mudrica i kritičarka Elča, koja inače drži zapovijedanje isključivo svojim preimućtvom, sluša tako spremno ne opirući se nimalo. Ne znam, kakvim se putem to dogodilo, da je on došao na konja.

Opet komanda: »Gore!«

Elenka potrči i klisi k njemu na divan. Ali sad je on kritik, — nije zadovoljan, kako je izvršila zapovijed. Odskoči, da joj pokaže, kako treba drugi put učiniti. Po njegovu uzoru treba ovako: brzim korakom doći do divana, ali tamo ne stati ni čas, nego mahom stupiti na nj desnim koljenom, pa odmah lijevom nogom (stopom). A rukama ne smije se ničega hvatati, samo okrenuti njima, da se očuva ravnovjesje. Eto to mu Elenka ne zna valjano

načiniti, nije još vješta. Ali zato zna jednim korakom đipiti na divan, također bez pomoći ruku, — što opet Ivanu nije uspjelo. Dakle oboje su imali uzrok da budu zadovoljni sobom, a to im je zadovoljstvo i sjalo iz razigranih očiju. Tako su se pomamili tom vojničkom ili sokolskom vježbom, da su im se lišca čak raspalila. I slala sam ih k slikovnicama, ali njima se nije htjelo ostaviti bučnu igru. Istom kad sam im najposlije zaprijetila, da ću ih zatvoriti jedno u umivaonik, drugo u buffet, Ivan se sjeti, da treba poslušati, i ode da obuje cipelice. Elenka se ne prepade zatvora, samo zaiska, da je zatvorim radije u ormar za rublje, jer je ondje ostavila svoje pletivo, pa će kroz to vrijeme kačkati. Praktično čeljade!

Ivčo mi za čas dođe s vrtlarskim cjenikom i pokaza mi svakojako cvijeće; to će mi, veli, sve kupiti, kad bude velik. Uopće sve, što mu se sviđa, htio bi nama kupiti. Po njegovim usrdnim obećanjima živjet ćemo kao u zemlji Kanaanu, kad on bude velik. Samo, da bude od čega davati, treba najprije skupiti — a do toga će moj Ivan jedva doći, baš s te svoje beskrajne darežljivosti. Ne znam doista, kamo će ga ona dovesti.

U nedjelju po podne Ivan se naganjao s Lunom po dvorištu, ona se verala za njim po svakakvim budžacima, a Elenka je bila u sobi, vjerno se oko mene umiljavala. Kad sam uronila u čitanje, i ona izvadi svoju školsku čitanku, pruži se ničice na divan, laktovima se uprije o nj i u takom udobnom položaju dade se i ona na čitanje.

No za čas čujem za sobom žestoko jecanje. Obazrem se: moja Elenka sva zaplakana utire oči rupčićem. Šta je, šta? Dugo mi nije mogla ništa reći, dok mi najposlije isprekidano ocrta, što je tamo čitala o nekom mesaru i njegovu keru, i šta je se tako dojmilo. Neki mesar, idući na konju na sajam kupovati blago, izgubi putem uprtnjaču, koju je bio privezao za sedlo, i u njoj neke potrebne stvari. Njegov vjerni pas, koji je, kao uvijek, i sad išao za njim, odmah opazi, šta se dogodilo i na svaki je način nastojao upozoriti svoga gospodara na gubitak. Povlačio ga za nogu, lajao i okretao se natrag. Ali gazda je vikao na nj i tjerao ga, jer ga nije razumio. Onda poče konja

vući za nogu — ali zaludu, mesar je išao dalje. I što se pas čudnije vladao, to mu se činio sumnjiviji. Prepade se, da su to znakovi bjesnila i odluči ustrijeliti psa, da ne bi učinio kakve nesreće. I — premda sa žalošću — izvadi samokres, koji je uvijek kod sebe nosio, i ustrijeli ga.

Pas, nezahvalnom rukom ranjen na smrt, još i tada s dirljivom odanošću gledaše za odlaznikom, koji mu zadade ranu. Pa kad je mesar konačno opazio, da je izgubio uprtnjaču, i vratio se da je potraži, što nađe: njegov pas, već parnuo, ležao je kod uprtnjače, koja bijaše spala — ranjen, u bolovima dovukao se onamo, da čuva stvar, koja je pripadala njegovu gospodaru, i kad mu je bio zadao smrtnu ranu. Ova dakle pripovijest tako je ganula moju Elenku, da je bila izvan sebe od žalosti. Ja sam joj je ipak još jednom glasno pročitala, i to s tom namjerom, da žalost ne ostane u njoj zatomljena, nego da se iscrpe i svlada, koliko je moguće. Kad sam došla na to, da je mesar strijeljao psa, iznova joj cijelom strujom potekoše suze; kad sam čitala, kako je još i poslije toga s ljubavlju i odanošću pogledao na nemilostivoga gospodara, koji ga nije razumio, udari u glasno naricanje, koje potraja do kraja pripovijetke. Čitav joj je rupčić bio mokar i oči otekle — nije znala, jadnica, šta će od žalosti.

Tada uleti Ivan, zadahtan, ugrijan od svoje igre, i zapanji se kod vrata i odmah se obrati k meni, za što sam kaznila Elenku, da tako plače? Rekosmo mu uzrok njena plača i ispripovijedasmo mu tužnu priču. Tiho je sasluša, samo oči izražavahu, da ga je dirnula, i na posljetku izjavi, i ako mu je žao dobroga psa, da ipak ne će plakati. Ali onoga mesara dao bi oglobiti. Elenka uvjeravaše, kad on bude đak i bude to znao sam pročitati, da će i on morati zaplakati nad tim psom — već će vidjeti. Onda zajedno stadoše osuđivati mesara i umovati, šta je trebao uraditi, kad ga je pas stao upozoravati na gubitak uprtnjače.

U svibnju 1884.

Moj Ivan još uvijek ne zna čitati i uvijek mu jednako ne miriše ta početnica. Svaki put očajavam, da mi valjda nikad ne će ni naučiti. A uvjerena sam, da je krivnja na meni, kad mu ne znam probuditi volju i zanimanje. Ta već sam sve moguće kušala, uvijek razbijam glavu, s koje bih mu strane još pristupila, i silno bih rado znala, bi li ga koji iskusan, tomu vješt učitelj znao uhvatiti, da bi mu rado učio i s razmjerno dobrim rezultatom. Možda bi se i našao takav, ali bi mu moralo mnogo stati do stvari. Svagda sam priznavala teškoću učiteljske zadaće, a sad je priznajem pogotovu. Potpuno priznanje zaslužuje zaista takav učitelj, kad zna tolikoj djeci davati ove prve početke književnih nauka, kod tolikih razlika u značaju, u sposobnostima, kod tolikih suprotnih utjecaja na djecu koja su mu povjerena, kad ja evo nikako ne znam, kako bih sa svojim samo jednim, rođenim, koje ima prema meni povjerenje i inače je bistra duha.

Kad mu Elenka što čita, sluša sa svom pažljivošću, na očima mu se vidi, da je sav u to uronio. Pa i kad mu ja sama tu istu lekciju pročitam iz početnice, od koje se tako odmiče, već mu zanimanje sine iz očiju, zapitkuje i dalje raspreda. Ali prihvatiti se, sam pročitati, da se nauči, to već oslobodi Bože. Nevaljalac mali!

No možda stvar i nije tako zla, kako se meni čini, — jamačno se ni druga djeca, osim izuzetaka, ne uče lakše i voljnije od njega. Ne bi trebala od njega zahtijevati, što je Elenka pokazala, jer njoj nekako prije vremena dozrijeva razum. A njemu, možda, malo pokasno. A baš bih ja upravo u tome trebala imati svetu strpljivost s njime, jer i ja sam za djetinjstva mnoge stvari teško i kasno shvaćala.

Uvijek se i otac umiješa u ovu našu borbu. Nedavno mu obeća, ako se za nekoliko dana ne nauči slagati slova, koja već poznaje, u riječi, da ne će ići s nama k djedu u Mošovce, nego ćemo povesti samo Elenku. Ali ni ovo nije imalo učinka, jer kad sam ga drugo jutro zvala na učenje i pravila mu tek, kad izvrši dužnost, da će se moći sav dan igrati bez brige, odmah mi se izgubio iz sobe kao kamfor

— i hajde pravo susjedu za pajdašima. Otac ga je doduše odmah dozvao i tjerao k početnici, ali mnogo koristi od toga nije bilo. Došlo je i do klečanja i plača, ali se volja za učenje nije javila. Napokon sam ga ostavila bez učenja s obećanjem, da u Mošovce ne će više ići. Mislila sam, da će me sad on zaiskati, da naučimo lekciju — ali se prevarih. Prvo mu bijaše zatvoriti početnicu, odložiti je — i uputiti se susjedovima.

Otac mu vikne, neka ni na objed kući ne ide, jer danas ne će dobiti objeda. Malo se presenetio, i suze mu navrijeŝe na oči, al se ipak okrene i ode, kamo je bio pošao. Za čas već smo ga vidjeli kako vuče s drugom Jankom nekakva kolica — neizvršena dužnost nimalo ga nije trla. Ostavili smo ga i bili smo radoznali šta će biti dalje.

Preko podneva nismo ga vidjeli u dvorištu, prolunjao je onuda, ali nije smio doći unutra. Mi smo se najeli i on se opet izgubio. Poslije objeda bio je i u dućanu, pa opet otišao. Istom o južini, kad ga je već glad vrlo morio i »svuda ga je sve boljelo« (kako je sam priznavao), dostavio se kući, išao ravno k početnici i došao me zamoliti, da se učimo. Ja sam bila malo hladna prema njemu, ali lekcija je išla dosta dobro. Radovali smo se, da je liječenje glađu imalo tako dobar učinak. No naša radost pokaza se preuranjenom, jer je za nekoliko dana pao u staru grijeŝku, učiti nije došao, nego je odmah poslije doručka umaknuo za drugovima. Opet nije dobio objeda, bilo mu je svakojako mučno, pa se ipak nije znao svladati. Onda je već otac uvidio da je potrebno, da doda uz post i oštriju kazan: izlupao ga je jednom ravnalom.

Bilo je plača i obećavanja, da će se popraviti. I otad je doista uredniji u tome, što lekciju u redu svršava. Inače je uvijek među drugovima, svaki ga put kasno u mrak ide Judita tražiti, poznavajući ga samo po bijeloj opravi u jatu dječaka.

Dne 1. lipnja 1884.

Konačno doživjesmo jedva jedvice uspjeha: moj Ivan slaže i dosta glatko izgovara čitave riječi u početnim lakim zadaćama Bežove početnice. Samome mu se sviđa, pro-

čita na dušak po dvije stranice — ali ja se bez sumnje većma radujem tomu rezultatu, nego on sam. Duboko odišem poslije toga mučnoga truda.

Ali da bismo bar sad već imali blagi mir i puko zadovoljstvo, o tome ni govora. Učiti moramo i dalje, kad se malo samo vremena može naći, i Ivanu je zapovjeđeno, da ne ide u jutro na igru, dok ne svrši lekciju — a o ovu zapovijed on se ipak uvijek ogrešuje. I nedavno je tim opet zaradio kaznu šiba i klečanja. Moramo biti dosljedni, kad smo jedamput tako odredili. A i vrijeme je već, da se nauči na prvom mjestu pamtiti tu jednu netešku dužnost, koja mu je naložena. On je uvijek nepromijenjeno dobar, skrušen je i ožalošćen, kad vidi, da nas je naljutio ili ožalostio, samo je strašno odan drugovanju. Tek što vidi ili čuje drugove, već sve drugo zaboravi i leti k njima.

Drugo jutro iza te kazni već je sam hodao za mnom sutradan pred samu veče bilo je opet zlo — opet radi s početnicom, poučili smo se, napisao je svoja dva retka — i bilo nam je milo oko srca od zadovoljstva. Ali već istoga grijeha. Najprije je cvrkutao milo oko mene u kuhinji, dok sam im gotovila za večeru po jaje na umak, ali čim je čuo kroz prozor poznate mu dječje glasove u susjedovu dvorištu, uzvera se na škrinju i gledaše onamo. Dakako da se odmah čulo: »Hodi k nama! Hodi k nama!« — no ja sam zabranila: »Danas više nikuda, jer je već noć«. Ali u slijedeći tren već Ivana nije bilo u kuhinji. Idem u sobu, da li je ondje kod Elenke: ni tamo ga nema. Idem na kapiju: e da, razumije se, već je trčao s dječacima pred kućom. Tek što sam ga zovnula, već je letio kući, znao je, da će biti zlo, a napasti ipak nije znao odoljeti. U kući sam ga poslala da kleči, ali ne dugo, jer je sam priznavao, da je zlo učinio. Uopće njegovo vladanje, kad ga kažnjavam, većinom je tako iskreno skrušeno, da onda najživlje ćutim, kako ga neizmjerno ljubim, i moram se silom svladavati, da mu to ne pokažem.

Za čas dopustila sam mu dakle da ustane, pozvala sam ga k sebi i razložila sam mu lijepo, tiho, u čemu se ogriješio, zašto ga moram kazniti, ako hoću da ga odgojim za valjana dječaka itd. itd. On mi se privio u krilo i suze

su mu tekle, da je neprestano imao posla brišući ih rupčićem. Poslije večere još smo se pozabavili skupa, i dok je išao spavati, sasvim se umirio, moj dragi, zlatni mališ. No znam, da to ne će potrajati dugo, pa će nam se opet pokvariti skladnost. To je boj između nas — samo da nikad na gore ne iziđe.

Ali nemamo »prizora« samo radi njegova skitanja — ima i suptilnijih stvari, radi kojih se razračunavamo. Na primjer neko veče rekao mi je nešto prosto, kako je navikao među drugovima. Učinim ozbiljno lice i ne odgovorim mu. On je vrlo osjetljiv u tim stvarima, odmah mu preleti očima neka preplašenost, opazi, da je pogriješio. No odmah se pribere, budi se u njemu diplomat, i razgovara sa mnom dalje, kao da nije bilo ništa: »De pogodi, mama, šta sam napisao!« i pokriva rukom pločicu, koju ima pred sobom. Kad ja i na to ništa ne odgovorim, već mu zadršću kutići usta, žalost mu gleda iz očiju, i uto mu se već i ovlaže.

»Ti se ne ćeš više samnom ni razgovarati . . .« zažali se.

»Hoću se s tobom razgovarati, ali uredno, kako treba, ne prosto«, odgovorim još uvijek ozbiljno.

On je u tjeskobi i noge mu padaju. Dobra nam se volja pokvarila, za čas se otprema spavati. Idem da mu pomognem kod svlačenja kao obično, kad je pospan. Kod toga traži samo moju pomoć, služavke se kao stidi. Pomažem mu laganim kretnjama, jer je u takom raspoloženju osjetljiv i na jači doticaj, odmah bi se ćutio nesretnijim. Dođe mi da mu raskopčam vezu na hlačicama, tako da sam imala ruke provučene ispod njegovih pazuha. Nisam odoljela: u sućuti sklonila sam se licem na njegovu glavu. To mahom olakša zategnutost među nama, obje mu se ruke digoše i sklopiše čvrsto oko moje šije. To je bilo naše pomirenje, — razumjesmo se bez riječi. Umio je lice, pomolio se, i izljubili smo se za laku noć — i legao je. Zaspao je umiren, ali ne onako bez brige, kao drugda. I u snu još mu osta na licu osjen žalosti i skrušenja — momu nevaljalcu — i doista je kod takvih slučajeva krivnja možda više na meni, nego na njemu.

O tom me uvjeri i jučerašnji slučaj, gdje sam bila ukorena od svoga sina. Poslije objeda, kad sam bila još kod nekakva posla u kuhinji, otac mi, odlazeći u dućan, dođe reći, da mu je na njegov poziv Ivan pročitao današnju lekciju iz početnice, i vrlo dobro. Ja, kako sam došla k djeci u sobu, obradovana prijazno upitam Ivana:

»Jesi li dobro znao pročitati onu lekciju ocu?«

On se obazre na me od svoje igre s nekim ispitljivim, ili kritičkim izrazom i zabacivši glavu, dade mi odgovor, kakva nisam čekala:

»N i s a m z n a o — kad tako pitaš!«

Prenerazila sam se i odmah sam opazila, da sam učinila griješku. To jest, on je odmah opazio moju pogrešku i ja sam se istom iz njegova odgovora upozorila na nju. Pogreška je bila u tome, što sam ga svojim pitanjem poticala na samohvalu, to jest da mi kaže, da je dobro znao lekciju. A on se žacnuo od toga hvalisanja. Ovo je primjer za ogled, kako djeca odgajaju roditelje. Zlo je, ako toga roditelj ne opazi.

Ja sam doduše Ivana na oko opomenula, da se meni tako otresito ne odgovara, ali nauk iz toga dobro sam zapamtila.

I danas mi je rekao nešto, što me upozorava, da se pomalo izvija ispod mojih krila. Dala sam njemu i Elenki, kad je odlazila u školu, posljednje dvije jabuke iz smočnice. Onda mi je Ivan svoje silom htio dati, pa ako ne cijelo, da se podijelimo. Da mu srce bude na mjestu, primila sam komadić jabuke, te je ostatak pojeo s većim tekom, jer je sa mnom podijelio. Dirnuta njegovom milotom upitah ga:

»Jesi li ti moj zlatni ptić?«

Malko slegne ramenom i s nekim uzdržljivim, malo zagonetnim osmijehom odvrati:

»Pa — kako hoćeš...«

Iz očiju sam mu pročitala, da je već prerastao onu »zlatnu ptičicu«, — da samo mami za volju trpi taj nježni naziv. I dirnulo me i zaboljelo.

Elenka ima opet veliku hunjavicu i zao težak hripavac. Ni noću joj, jadnici, nije dao mira. Nekoliko dana i

noći opet sam preživjela u samom strahovanju i tjeskobi. Njoj je bila najveća pokora, što je ne htjedoh pustiti u školu. No kako je ljepše vrijeme, opet dolazi k sebi.

A i kad dođe iz škole, odmah je opet u knjigama, ako je ne tjeram od njih, ili kad nije kod koje drugarice.

I sad, dok ovo pišem (jer smo već dan dalje od označenoga datuma), sjedi ona u svojoj katedrici, ima pred sobom otvorenu drugu svesku Kollárovih Popjevaka, gleda u nju i suze joj neprestano kapaju niz oba lica i padaju na bijelu pregačicu. Idem da vidim, šta li je to tako dira: čita o Janiku, čija je krava ubila Aničina najljepšega pauna (t. j. i krava i paun bili su »gospodski«, Janík i Anica samo su ih pasli), pa su ga gospoda zato metnula u tamnicu. Pisao je ocu, materi, bratu, da ga otkupe, ali je otkup bio golem (»četiri stotine crvenih zlatnika i toliko bijelih«), pa je Janík trebao izgubiti glavu. Ali peto pismo, pisano dragoj, imalo je željeni uspjeh, ona ga je izbavila i bez »crvenih« i »bijelih«, a mojoj Elenki zbilja prestadoše suze padati.

Za Katarinu, carinikovu kćer, koju su Turci kao otkup za oca ponosito vodili u tursku zemlju, također se već isplakala.

Ona bi najvoljela cio dan sjedjeti za knjigama i promišljati o njihovu sadržaju. Na njenu pobudu i danas smo već riješili nekoliko pitanja o Bogu, o duši, o sudnjem danu. A to zaista nije laka stvar.

23. lipnja 1884.

Svi moji, muž i djeca, otišli su od kuće — ostala sam sama. To mi se još nije dogodilo, otkad su mi djeca na svijetu.

Ispunilo im se konačno, što je poimence Elenka već davno željela: ići teti Belki, koja, premda još veoma mlada, davno već nije gospođica, nego gospođa župnikovica na Dobronjivi — a tom promjenom njena staleža dobi naš porodični krug vrijedna novog člana, a moja djeca uz omiljelu tetu Belku miloga i dobroga uju Janka.

Na Dobronjivu išao je dakle otac s oboje djece da čestita Ivanje. Kad su se ujutro spremali na stanicu, djeca su bila ushićena od radosti. Elenka će se dulje ondje zabaviti, kao za nagradu đačke marljivosti, jer je, razumije se, školsku godinu svršila s velikom pohvalom. Ona već unaprijed sumnja, da bi joj se onda iz Dobronjive htjelo kući doći, ali će, veli, doći ipak, jer hoće da ide ovdje »k profesorima« u školu, a ne na Dobronjivi. Tako kod nje i u ovoj stvari odlučuje škola. Ivan će se s ocem vratiti kući za nekoliko dana.

Kad sam jutros sve otpravila, nasta oko mene Božja tišina — i ugodno mi je. Ali odmora mi ipak ne će donijeti. Kako bi jamačno učinila svaka druga domaćica u sličnoj zgodi, učinila sam i ja: iskoristivši dugu odsutnost muža i nestašne djece, dala sam se na temeljito ređenje sve kuće. Valjda ću svršiti, dok se vrate moje »muške glave«.

Sad u veče sjedim sama u odaji, nijema tišina gleda na me iz svih kutova, dječji se glas ne čuje ni u dobru ni u zlu, ni milo čavrljanje, ni nemila prepirka. Već su na Dobronjivi, — samo da ne načine odviše neugodnosti. Bit će ondje više gostiju, a djeca su u takvo vrijeme najneugodnija. Ja ću se ovdje u miru pozabaviti ovim zapiscima, za koje mi inače što dulje to manje dostaje vremena.

No i nema što osobito zabilježiti. Sam život sastoji se od samih neuklonivih svagdanjih poslova i briga, kojima nema kraja, iz kojih samo zanimanje za djecu iskrsava kao nešto svjetlije. A s druge strane upravo djeca i zadaju roditelju najosjetljivije brige.

Elenka je od proljeća češće bolovala, i vrućicu imala, — to me veoma uznemirivalo. Ta neka nejasna bojazan za nju odmah mi dođe i muči me. Nadam se veoma, da će joj promjena zraka kod dužega boravka na Dobronjivi biti korisna.

Ivan mi opet zadaje brige svojom dječačkom lakomislenošću, od koje ga ne opameti ni često iskustvo vlastitom štetom. Sad mu je život baš po volji, jer ne mora učiti, jer ja od mnogoga posla nikako nemam vremena da se njim bavim. Za drugovima sve većma pogiba, ni naše zabrane, ni srdnje na njih ne pométaju ga u tom. Uvijek dođe rasrđen i ogorčen kući, da ga je taj i taj drug tako i tako udario, u bok »jeknuo«, da mu je oteklina iskočila; jednom nabuhlo oko, jer mu je bacio blatan krumpir u nj, i zariče se, da se više nikad s njime ne će igrati i ako ovamo dođe, da će ga istjerati iz dvorišta — kad tamo, još taj isti dan se opet skupa igraju, kao da ništa nije ni bilo. I okrvavljena čela već mi je došao, kad se u obijesnoj igri lupio njim o nogu od stolice, koja je bila gore okrenuta, i to tik nad okom — i pocrnio je bio za više dana, kako se ubio kad je pao s ljestava — ali to sve ne će ga izliječiti od njegove prekomjerne lakomislene nepažnje. U ovakovim stvarima vrlo mi se povećavaju brige s njim. Često se moram začuditi očiglednoj razlici, koja je između njega i njegove sestre. Elenka je oprezna, zna se promisliti, šta bi joj moglo nauditi, i gleda da se tomu ukloni. Ivan leti nesmotreno, strmoglavce u sve, i u opasnost, bilo u gnjevu, bilo u raspoloženosti, bilo u lijepom zanosu. Zašto im to nije na jednake dijelove bilo podijeljeno — zašto? Jedno i drugo bi tim dobilo. Elenka bi bila milija, srdačnija, Ivan mudriji, stalniji i čvršći.

Nedavno nam je opet najednom ishlapio kao kamfor, i to već pred sam ručak. Što ga je zavelo, bijaše, istina, neizmjerno zamamljiva stvar, — kako se kašnje pokazalo. Šegrt od G. i Janina išli su pasti konja u jamu za vrtovima a Ivan — ne znam, na koji način — već je dobio o tome glas i spremno im se pridruži. Ja se tomu i ne čudim, morao bi se, kako se kaže, vrag o liješci objesiti, kad bi moj Ivan odolio bio ovakoj primamljivoj zgodi. A da je znao, kakve su tome posljedice, pokaza tim, što uopće nije ni došao na ručak. Bez sumnje je bio na čistu, da mu je bilo da bira: ili da ide konja pasti i ne dobiti ručka, ili da ostane uredno kod kuće na ručku i da pregori sjajnu ekspediciju s konjem. Odabrao je dakle, kamo ga je vukla njegova živa dječačka želja, makar mu valjalo i objed pregorjeti. A tada je zaista mogao biti već dosta gladan. I u tom je neka muževnost, koja također nešto vrijedi.

Poslije objeda otac i ja otpravismo se gore u vrt da pogledamo, šta oni u onoj jami rade. Ležala su sva trojica

udobno u travi i nešto živo razgovarali. Konj im je podalje pasao, tjerajući repom muhe. Ivan nas u taj čas opazi i skoči naglo, misleći bez sumnje, da ga hoćemo da odvučemo kući ili kaznimo, ali mi nismo za nj uopće marili, kao da samo slučajno tuda šećemo. To ga očito umiri — legao je opet k drugovima. Ta savjest je mogao imati čistu, u koliko nije ništa zlo učinio, — ali nešto je ipak slutio i nešto mu je sunulo u glavu, jer se bez objeda, a poglavito bez našega dopuštenja otpravio na ovu pustolovinu.

Promišljali smo, otac i ja, bismo li ga i kako bi ga kaznili za ovaj najnoviji prestup. Da prođe sasvim na suho, nije nam se činilo zgodnim, jer bismo tim kao odobrili njegovo slobodarstvo; a u drugu ruku opet nije nam se činilo, da bi kakva jaka kazan u ovom slučaju bila primjerena. Zaključili smo samo oštar ukor.

A imali smo bome vremena za pripravu i na temeljitu prodiku, jer se Ivan nekako žapavo, bez sumnje očekujući nešto, čega se valja bojati, dolibio kući pred samo veče. Glad je dotle samo tako pretrpio, što je dobio kod G. za južinu komad kruha, kako mi poslije reče. A doček mu je bio doista vrlo neugodan. Tek što se pojavio na vratima, pošla sam k njemu, uzela ga za ruku i povela ga kapiji, govoreći mu, neka samo ide natrag k G. i neka tamo bude; neka ne bude više naš, kad nas ne će da sluša i ne će da se onako vlada, kako treba.

Jadnika moga maloga grešnika to se strašno dojmilo, držao me se, plakao i molio, da mi je opet bilo neizmjerno teško da se ne pokažem slabom prema njemu. Još sam ga tiho korila, razjasnila mu, da je njegova krivnja bila poglavito u tome, što je bez našega dopuštenja i bez ikakva reda otišao od kuće itd., na što je on, razumije se, obećavao da će se popraviti, i to mu je zaista išlo iz iskrenoga srca, premda obećanje i ne će biti održano. Više nisam ni mogla od njega tražiti, pa smo se pomalo sporazumjeli i pomirili, i dopratili se skupa u sobu. Tu sam metnula preda nj poslije posnoga dana njegovu večeru — ali, jadnik, ni nje nije mogao blagovati bez suza, jer je uto došao otac, koji je baš bio zatvorio dućan i za privagu mu još i on natukne koješta o opancima, surci, širokom klo-

buku i o komadu kruha u džep, za što sve treba da se pogodi kod G., kad hoće da ondje bude konjar. Iznova se sav uplakao, moj dragi, bio je dakle obilno kažnjen za svoju inače dosta razumljivu dječačku lakomislenost. Istom se počeo hvatati slobode, a to znači i životnu sposobnost, pa je ne treba sasvim zatomljivati. Samo ne smijemo dati tome nagonu da podivlja.

Otad ne će više da čuje za konjsku pašu, čini mu se to porugljiv ukor, kad mu je otac spomene — a za posmijeh jest i bio uvijek vrlo osjetljiv.

U veče taj dan leže na postelju zaplakan, raskajan, nesrećan — ali po pruživoj i vedroj djetinjoj ćudi, drugo jutro već ustade veselih očica.

2. srpnja 1884.

Otac se s Ivanom vratio kući u subotu 28. lipnja na veče oko devet sati. Nijesam im stigla otići u susret na stanicu, ali kad su se približavali, već s trga zvonio mi je Ivanov žagor i otad je opet oživio naš prošlih dana tako neobično tihi dom.

Otac se vratio nekako žalostan radi Elenke, koja je, veli, nekako teško plakala na rastanku, jer joj je, reče, vrlo daleko biti od nas, čak tamo u trećoj stolici. Morao joj je otac obećati, da će je za kratko vrijeme obići, a ja da ću kasnije doći po nju. Najvećma nas oboje mučilo, što je bila onaj dan, kad je odlazio, nekakva klonula i polijegala na divanu. Možda je to bio samo učinak njena ganuća, — samo da ne bude ništa gore. Na sreću odmah drugi dan doleti karta od naše brižne Belke, kojom nam javlja, da se Elenka već sasvim umirila. To je, dakako, i nas najbolje umirilo. Odmah smo joj, Elenki naime, nas dvoje, Ivan i ja u društvu, napisali i poslali listak, koji će je zacijelo veoma obradovati. A sad mi od nje čekamo glas.

I Ivan mi je, dok je vruće, odmah poslije povratka, ispričao svoje dojmove i iskustva s ovoga prvoga većeg izlaska iz kuće, trudeći se da nadviče oca. Dok je otac s običnom zamišljenošću ispripovjedio jednu stvar, Ivan mu je i s po pet vijesti presjekao riječ.

»Mama! Tamo ti imaju tako čiste krave kao — kao — (ne dolazi mu na um, čemu bi ih isporedio) — kao da ih umivaju. I zidovi u štali su bijeli. I tele ti me je već poznalo, — odmah se na me ogledalo«.

Kad sam ovo s pristojnim učešćem uzela na znanje i opet se obratila ocu, Ivanu se već natisla druga uspomena na jezik.

»Mama! Tamo ti imaju tako veliko, veliko zvono, kao — kao sva tri zajedno, što su ovdje na tornju!«

»A kako ti to znaš? rekoh.

»Pa (malo žapavo pogledavši na oca) išao sam s ministrantom na toranj da ga pogledam«.

Otac potvrdi, da jest, odmah prvo jutro, čim se snašao, već se spandžao s »mendikom« (sprijateljio se s njime odmah u veče, kod dolaska) i išao s njim zvoniti — razumije se bez znanja očeva i ujakovih — za što je poslije, kad se sretno vratio s opasne ekspedicije, Ivana u velike izgrdio otac, a mendika ujak Janko, jer bi Ivan, nenavičan, bio lako mogao pasti sa stepenica i nakaziti se. Ali on sam ni onda ni sad ni najmanje ne tare sebi glave radi ove mogućnosti. Samo se brinuo, kako bi mi brže dao da proživim što više njegovih novosti.

»Mamo! Tamo ti imaju čak dva psa! Ali vrlo zločesta. Već su i samoga ujaka Janka htjeli izgristi pa su im metnuli žičane košarice na gubicu. Sad ih uvijek moraju nositi«.

Tako bi bilo išlo i do ponoći, da ga nismo najposlije potjerali na konak. No i odanle još su mu očice podulže živo sjale i nije se uzdržao, da svaki put svojim opaskama dopuni, što je otac pripovijedao.

Kad je jedva jedvice zaspao, kazivao je otac, da su se i tamo svi gosti njim bavili, svatko se kod njega ustavio radi njegove žive bistroće i povjerljive dobroćudnosti. Djevojke, kojih je ondje bilo čitavo kolo, odmah ga uzeše i ljubile su ga, »umalo ga ne izjedoše«. On za sve to nije puno hajao — govorio otac — bio bi radije švrljao s ministrantima po Dobronjivi. Ali bez utjecaja ne ostaju takove lagodne riječi. Meni je već odao, da je čuo, kako su tamo gospođe za nj govorile, da ima vrlo lijepe oči. A on već

opaža, da je nešto ugodno imati lijepe oči. Uopće opažam odskora, da se budi u njemu taština, i počinje već držati do odijela. Nove košuljice s ovratnikom i manšeticama »kao za velike«, u koje sam ga upravo pred posjetom na Dobronjivi obukla, vrlo je zavolio i ovih dana dođe mi s molbom, da mu na novoj bluzici prošijem zapučak, da u nj može metati ružicu. Eto tako se to počinje.

Prvi dan poslije povratka prođe mi s Ivanom sasvim milo, imali smo još uvijek šta pripovijedati, to jest ja sam imala šta da slušam o Dobronjivi, o ujaku i ujni, i kako su tamo sve gospođe vrlo dobre, i da su Adelka L. i Željka B. ovo ovako a ono onako rekle i tako redom. Ali već drugi dan ne promaši moj arcinesmetrenik, da me valjano prepadne. Tek što je otišao igrati se u vrt, već umalo da se nije utopio u jarku, u vododrži, iz koje polijevamo povrće. Grabio je vodu u drvenu žbanju, omakao se nekako i pljusnuo strmoglavce u vodu. Dubina je doduše neznatna, ali da se nije imao za što uhvatiti, ne bi ipak mogao iznijeti glavu. Srećom imao je pod sobom onu drvenjaču, u koju je htio nacrpsti vode, pa se po njoj i iskobeljao. Janino bio je doduše i tad kod njega, ali nije znao, kako bi pomogao, samo je izvadio šešir, koji je ostao plivajući na vodi, kad je Ivan strmoglavce pao u nju. Obamrlo je srce u meni, kad mi dođe plačući, problijedio, osim nogu sav mokar. Činilo mi se, da bi ga bilo trebalo i izlemati za tu neiskorjenjivu nepažljvost, koja ga već dovodi i u životnu opasnost — ali je bio već njom samom dosta kažnjen. Nema dugo, kako mi je uzbuđen s velikom važnošću došao javiti za druga, da je pao u kaljužu i da se sav smočio u njoj — »i glavu, i noge, i leđa, — i sve, sve, što je na svijetu!« razlagao je, napeto gledajući na me, hoću li se kako treba prestraviti, a njemu, gle, nije bilo to na opomenu nego je ipak i sam slično nagraisao. Još će dugo, čini se, trebati onoga Božjega anđela čuvara, koji uvijek zaista čudnovato čuva djecu od štete — samo da ga prije vremena ne ostavi!

Kako je došao kući s Dobronjive, ne puštam ga među djecu, jer su ospice među njima — čuje se čak i za slučajeve škrleta. Već sam strah od tih različnih, dječjih i ne-

dječjih bolesti, koje u bilo kojem obliku gotovo uvijek vrebaju, gotova je muka za roditelje. Samo da mi sretno prođu kroz te opasne godine! Ali gdje su im granice?

7. srpnja 1887.

Iz Dobronjive ništa nam ne pišu — ne znamo, kako bismo sebi razjasnili. Ili se kakvim slučajem izgubio list, ili je tamo zaista nešto zlo? I umirujemo se, ako bi i bilo zlo da bi pisali — ali može biti i obratno. Svaki dan pogledam list poznatoga pisma i formata, pa ga nema.

A sad sam još i za Ivana uznemirena. U ovo i prevruće doba dobio je veliku hunjavicu i kašalj ga mori tako ljut, kako valjda još nije imao. A najednom je došlo — ne znam, da nije od onoga onomadnjega kupanja strmoglavce. Ali to bi bilo već prije izbilo. Čujem, da ospice dolaze s takvom prehladom. Samih ospica ne bih se još ni tako preko mjere plašila — za smrtne slučajeve, hvala Bogu, ne čuje se, samo da ne dođe što gore. Inače je on kod toga dobre volje, mnogo mi je koješta napripovijedao preko dana, pjevao, ne mareći za kašalj, a sad u veče, kad nije mogao zaspati, toliko je pitanja imao pri ruci, da mu nisam nasmagala odgovora. Htio bi znati od čega je kamenje, otkud se stvorilo — i može li se za istinu pretvoriti u zlato i srebro. I u životinjstvo je zašao i svašta htio znati o životinjama, dok je došao i na leptire i muhe, za koje je mislio, da imaju gnijezda, i ta bi gnijezda silno rado vidio, jer moraju biti vrlo majušna. Bio je nezadovoljan doznavši, da nemaju gnijezda, kako ih je sebi predstavljao.

Sad već spava, doselе dosta mirno, na čelo mu sjedoše kapljice znoja. To je jamačno od onih sitnih bijelih kuglica, što ih je užio, kojima se doduše liječnici smiju, ali im je učinak očit.

Pred veče još nije bilo vidjeti na njemu ništa, samo smo imali opet nekakav prizor, nebučan, ali za me vrlo dirljiv. Kupili smo jagoda i ja sam otišla u smočnicu, da natučem za njih šećera. Ivan, dakako, za mnom, i ponudi se, da će me u tome teškom poslu odmijeniti. I tukao ga je u mužaru na podu, a ja sam otišla u sobu. No kad prestaše zvučni udarci, pohitim opet u smočnicu, da mi presipajući šećer ne počini kakvu štetu, na primjer da ne baci i ne razbije šećernicu od porculana. Ali drugo sam našla. Bio je uzeo onoga tucanog šećera iz mužara prstovijet i upravo sipao u usta, kad sam stala na vratima. Bez sumnje je bilo tako, da je htio presuti šećer u šećernicu, jer je mužar već bio metnuo na stolicu, a sada siromah, pade u napast — i odmah zatim, čim me vidje, u strašnu postiđenost. Nisam dospjela ni da izreknem riječi, nego ni da dobro pogledam na nj, nije se pokušao kako izgovoriti ili se izvući dosjetkom iz neprilike, kao što zna katkad, nego je stajao kao pravi zatečeni, posramljeni grešnik, da mi je zaista teško bilo progovoriti koju ukornu riječ.

Nagnula sam se k njemu: »Kako je to bilo, moj Ivane?«

Silom podiže malo glavu i njegove inače uvijek vesele, dobre oči obratiše se nekako žalosno meni, ali se odmah i odvratiše — opet k meni, opet na stranu, gotovo u isti tren, dok u tome odjednom, bez najmanjega plačnoga glasa, izroniše iz njih obilne suze i potekoše niz problijedjela lišca. Tadanji izraz njegovih očiju i čitavoga lišca ne ću zaboraviti valjda nikad, tako mi se usjekao u srce. Bilo je, kao da plače nad sobom, što me je htio prevariti, što me je tako ražalostio svojim postupkom, na koji ga zavede prilika. Moj dragi, premileni, — u ovakovim zgodama, kao iz neke nepoznate dubine, izroni u meni pojačana ljubav k njemu, nekako dublja od one, koju osjećam, kad smo u mirnoj slozi.

Onda smo zajedno otišli u sobu, ali i ondje je žalostan stao uz prozor. Uzeh ga za ruku i privukoh k sebi, i porazgovorili smo se o stvari, da nam ne leži na srcu. Ali mnogo se nije dalo kazati, kad je odmah sam bio osjetio, u čemu se ogriješio: da me je htio prevariti oblizavošću, da ne znam za to. Dovečera ostasmo u nekakovom ozbiljnom, izvanrednom raspoloženju, premda smo se kod uživanja jagoda u očevu društvu malo i razgovorili. Hoće li učinak ovakvih dojmova ostati u njemu i zadržati svoj utjecaj kod stvaranja njegova značaja? Možda — možda! Do toga mi je nada sve stalo.

10. srpnja 1887.

Oboje mi se djece razboljelo — Ivan ovdje, Elenka na Dobronjivi. Zato nam nisu pisali, dok god nisu znali, kakav će biti preokret, dok nisu prošli kroz prvi stadij. Odmah drugi dan poslije očeva odlaska legla je Elenka, bila u velikoj vrućini, da ju je i izvana osuo crveni osip — isti, što vlada ovdje, za koji je već morala biti raspoložena, kad je odavde išla. Sad nam je to teže palo na srce, što se onako žalosno opraštala s ocem, kad je odlazio, kao da je, jadnica, slutila, da je u nekoj opasnosti.

I jest doista još u opasnosti, premda je najgore prebrođeno, kako pišu njeni vjerni, ljubazni njegovatelji, tetak i teta. Sam osip ne bi im bio tako straha zadao, i prošao je uopće dobro, redovito: ali za njim dođe zla stvar: upala donjega kraja lijevih pluća. S vrućinom, bolom i teškim hroptavim disanjem. No i to su svladali moji dragi, bdjeli su nad njom dan i noć, i radili sve, da bolest nadr'vu. I pošlo im je za rukom — samo zlo nikad se ne predaje mahom: upalu pluća doduše ukloniše, ali za njom odmah nastupi upala prsnog ošita, ali na sreću ne žestoka. Ovo sve morade podnijeti naša mala, slaba, tanahna Elenka — siroče moje! Dok trajaše opasnost, ali uz to i nada, da će je svladati, nama ne htjedoše pisati, da nas ne bi previše poplašili. Sad je već prošlo, no Elenku pak još dugo ne će pustiti iz postelje, da ne bi iznova pala. i liječit će je od velike zasluženosti, koja traje. Bog ih blagoslovio! Uvijek su mi bili dobri, i već sad sam upravo uvjerena, da je viša moć tako udesila, da naša Elenka ide k njima, ljubeznima i mudrima, da prebrodi ovu tešku bolest, jer bolje njege nigdje ne bi mogla imati. Ali na njih je pao teret napora, straha i odgovornosti. I k tome: donijeli smo zaraznu bolest k njima — tko zna, ne će li se i druga djeca ondje zaraziti.

Same mučne misli progone me, radi Elenkine bolesti ne mogu se umiriti. Zacijelo joj se sakupljalo od samoga proljeća, kad je pobolijevala, i sad je provalilo. Kad malo ojača, ići ću po nju.

Ivan mi leži u ospicama. Nemiran je, stenje i kašlje, ali druge opasnosti dosele nije vidjeti, hvala Bogu. Većinom je mio i dobar, ne zlovoljan i prebirljiv, kako znadu biti bolesnici. Za njega se nekako ne bojim, ali Elenka, Elenka!

Dne 30. rujna 1884.

Elenka je još uvijek bolesna, još nije za putovanje. Upala prsnog ošita ne će da uzmakne ni pred lijekovima, ni pred pažljivom njegom. Bojimo se vrlo za nju, na drugo i ne mislimo. Njen učitelj raspitivao se za nju, sav je oduševljen, kad je spominje, ne može ni da nađe dovoljnih riječi za njenu pohvalu. Divi joj se, da je za sve sposobna, bez izuzetka za sve i voljna i nadarena. Godila mi je ta pohvala, a ipak me i nekako zaboljela u srcu. Ta davno je iskustvo, da se izvanredno nadarena djeca ne odgajaju — da se razvijaju ne za ovaj, nego za drugi život... Bože, Bože, smiluj se!

Ivan je već davno ozdravio od ospica, i neobično hrapavi i jaki kašalj, koji ga je morio gotovo neprestance i prije ospica, i još nekoliko dana iza njih, sasvim mu je već prestao. Mjesto njega došao je neiskazani tek i traje neprestano. Od same bolesti do jučer bio je primjerno dobar, od kuće nije se maknuo, ovdje se zabavljao oko mene i dodijavao mi svojim neiscrpivim šarovitim pitanjima. Sve bi htio da dozna, i kad mu na njegova pitanja nešto razjašnjujem, sluša pažljivo, iz očiju mu se vidi, kako je svom mišlju pri tome, ali onda sve, što je čuo, preudesi po svojim djetinjim, prosto-mudrim predodžbama. I zato, što su mu pojmovi još vrlo pokretni, ono, što mu kažem, ne pohrani onako temeljito u pameti, kako Elenka. On će se zacijelo polako razvijati.

Iz toga solidnoga domaćega kolosjeka diže ga »komedija«, koja se jučer naselila sa svojom šatrom ovdje na trgu. Bilo je vrijedno vidjeti onu četu djece, koja je opkoli, kad se amo dopremala. Optrčavanje, radoznala pratnja — toliko tih uperenih, željnih dječjih očiju. Samo jedan od prilike dvanaestgodišnji šiparac u siromašnu traljavu odijelu nije se gurao u rpu malih ljudi, nego je u oholoj usam-

ljenosti stao podalje nasred puta, izvadio iz džepa ćik od cigare i šibice, zapalio i već je puštao iz usta elegantne pramenove dima. I to sve s tako nepriseljenom rutinom, te pokazivaše čestu vježbu, da sam se zapanjila. Tako je s visoka, vrlo blazirano gledao komediju i željnu djecu.

Moj bezazleni Ivan bio je, razumije se, među požudnim gledaocima. Sav je omamljen. Kad ga kod kuće pridržavam, ide kroz prozor gledati na trg. I još prije samoga spavanja otrča u veliku sobu, vabljen zvucima orguljica i bubnja što dopiru s titravom rasvjetom, te je odanle vikao na me:

»Mama, mama, hodi! Sad stoji na stolici! Već je pao naglavce i dočekao se na noge — prevrće se — pogledaj!«

»Meni ti se ne će to gledati, na takove pelivane — vidjela sam to već negda« — otpravljam ga.

»Joj, mamice, — a ja to još nikad nisam vidio!« — izjavi tako usrdno i požudno, da me je čudno dirnulo.

Onda je pitao, zašto ti komedijanti ištu novce od gledalaca i zašto tjeraju trskovcem djecu, kad hoće da kroz pukotine vire u šatru. U svojoj velikodušno-prijaznoj misli nikako ne shvaća, da komedijaš ne pravi radost gledaocima svojim čudesnim predstavama iz puke dobrohotnosti. Pa zašto ne bi mogao? Kad sam mu razložila, da komedijanti moraju novce iskati od gledalaca, da mogu kupiti jelo i druge potrebne stvari, malo mu je u glavi zapela ova prozaična strana komedijaškoga blještavila, i hoće samo još da zna, da li se ja prema tomu ne ljutim na onoga komedijaša, što ište novac. Odgovorih, da se dakako ne ljutim, i to ga očito umiri, — a osobito kad sam mu obećala, da ćemo oca umoliti, da jednom ode s njim u tu komediju. Bolje, da ide onamo uredno s ocem, nego da čezne i tiska se za djecom, da nasiti oči. U takom sretnom očekivanju otišao je dakle leći — i sad već spava kao snop.

Moj zlatni mališu — mnogo ima toga još na svijetu, što još »nikad« nisi vidio i što će te vabiti, kao sad ova komedija, pred očima će ti treptjeti, mamiti te, obećavati čarobne užitke — hoćeš li to sve srećno prebrditi? Razočaranja ćeš zacijelo dosta doživjeti, dok se otrijezniš. Samo da sam u tom nikad ne ukaljaš ni dušu ni tijelo!

10. rujna 1884.

Upravo pred mjesec dana, u prvu nedjelju poslije skupštine »Živene«, otpravila sam se na Dobronjivu po Elenku. Išao je sa mnom brat Lauš, koji je ovdje bio na skupštini. Bio je sat i po poslije podne, kad smo ovamo došli. Od županskoga nam je dvora niz put istrčala u susret moja mala curica — siroče, blijeda, ali bistra, nasmijana i vesela, nagizdana u stajaćoj haljinici i novim cipelicama. To su je već moji mili tako udesili, da nju prvu vidim, čim dođem. Suze mi navriješe, kad sam se s njom pozdravila, jer mi je mahom sve bilo preda mnom, što je preturila, otkako je ovdje bila, što li se moglo dogoditi, — i što nas još čeka, kad ju je ovakova bolja uhvatila.

No u dobroj atmosferi dobronjivskoga župskoga doma brzo se osušiše suze, osjećala sam se kao u bezbjednome zaklonu poslije svladane opasnosti. Zabavila sam se ondje duže i razveselila se, jer se činilo, da je Elenki svaki dan bolje. Ali istom tamo sam doznala, kako je tešku bolest podnijela, koliko je bolova pretrpjela jadna. Sve nam nisu pisali, jer su se nadali, da će s Božjom pomoću ipak odoljeti, pa nam nisu htjeli jade povećavati.

I ta se bojazan ispunila, da će njen osip uhvatiti i drugu djecu, jer ga je Adela L. zaista dobila. Ali jer kod nje ništa drugo nije došlo uz to, prošao joj je sretno, hvala Bogu.

Tako je moja Elenka išla na Dobronjivu, kojoj se toliko radovala, samo da preboli svoju tešku bolest. Kad je onamo došla, gotovo odmah je oboljela, a čim se malo oporavila, došla sam da je odvedem kući. Ona je tamo trpjela, a oni, moji, trpjeli su s njome kao s rođenim djetetom. Bog ih očuvao od sličnoga, kad budu imali svoju djecu!

Kad smo došli kući, bilo je veliko radovanje s ocem i Ivanom, koji su došli na stanicu pred nas. Elenka bješe vesela, pažljiva, svakom poznatom se smiješila kao da mu javlja tim osmijehom, da je opet kod kuće. I sav prvi dan poslije povratka igrala se s Ivanom, da se ni jednom ne svadiše — a to je već velika stvar.

Ivan je dao i poseban dokaz, da smatra Elenku u mudrosti nad sobom. Kad ga je otac među ostalim upitao, čemu nam je on, zašto se s njim jadimo, odgajamo ga, njegovu pustopašnost trpimo i tako redom, ovo mu je pitanje bilo veoma za čudo.

— E, pa! — govorio je, kretao glavom, osmijevao se, — ali kad ne nađe prikladna odgovora, prizna iskreno, da sam zbilja ne zna, ali neka tata upita Elenku, ona će jamačno znati. Otac i posluša, ali Elenka, premda joj je moralo goditi, što je Ivan smatra za takav autoritet, također sa skromnim osmijehom otkloni da rješava to pitanje i uputi oca, da se obrati s njime mami. Mamu je dakle zapalo da razloži, da se roditelji iz puke ljubavi muče s djecom, rade za njih i sve pregaraju za njih, ne bi li od njih uzgojili dobre, razumne i valjane ljude. Često sami sebi zakraćuju i potrebne stvari, samo da djeci ništa ne bi nedostalo.

Iz toga slijedište opet sa strane djece revna obećanja, koja su se nadmetala kao na dražbi: Elenka će mi, kad naraste, u svemu pomagati, šta više uopće sav posao za me raditi, i pazit će nas, još i prije nego budemo stari jer kad ostarimo, bilo bi premalo vremena za to — Ivan će nam opet uvijek svašta dobro i lijepo nakupovati izobila — tako nam se naša djeca misle odužiti. I to su obećanja ozbiljna i iskrena — zar se može više od njih zahtijevati? Da se takova obećanja teško ispunjaju, već će ih sam život poučiti . . .

Elenka sa zdravljem možda dolazi sebi, ali se podmukla vrućina uvijek pojavi i pokvari poboljšanje. Dah joj je još uvijek kraći, nego što je bio za zdravlja. Posljednje dane i kašljuca, čega doslije, od njena povratka iz Dobronjive, ne opazih. No liječnik kaže, da će od svega toga ozdraviti, ali samo vrlo, vrlo polagano. Naredio joj je, da pije seltersku vodu.

Ivana opet pritežem početnici, ma da sam kao upregnuta u taj beskrajni svakojaki posao, a on se odmah sprema, kad ga zovem, — ipak ima toliko pameti, da osjeća potrebu da se malo pripravi, kad ga od prilike za sedmicu dana već imam voditi u školu. Ali mnogo je zaboravio od onoga što je mučno i gorko naučio, opet mete i prebacuje

neka slova, kako ih je meo pred pola godine. Kad mu hoću prigovarati, odmah me ušutka kakvom dosjetkom, ili mi svojim vlastitim napjevom začne kakvu šaljivu pjesmicu, čim me još više nasmije. Tako on zna sebi za uhar upotrijebiti svoj humoristički dar. A inače je i previše priprost za ono, što bi mu imalo biti na korist, ne znam, kad će se naučiti u tom, da se služi razumom. Samo gdjekad se dogodi, da mudra misao sijevne njegovom glavicom — da sve oči otvaramo. A nekad zna i ono, čemu se ne bismo nadali. Danas je kod objeda na primjer stao svakako natezati lice u duljinu i u širinu, i gleda se u zrcalu, koje visi sučelice na zidu. Rekoh ocu: »Der kleine Affe schaut immerfort in den Spiegel und macht Grimassen«.

Ivanu odmah zaigraše iskrice u očima. Pogleda nas s osmijehom:

»Ja znam, šta je špigl«!

A otac doda: »A šta je der kleine Affe i to znaš?«

Iskrice mu opet zaigraše u očima.

»Pa to sam za stalno ja« — dosjeti se i kad smo se nasmijali, gledao nas je s pretežnošću humoriste, koji je druge naveo na smijeh, a sam se ne nasmije. Da je »der Affe« majmun, zapamtio je iz kojekakvih slikovnica. Dakle njemački se već ne da prevariti, i ako ne voli učiti.

28. rujna 1884.

Večeras je naša Elenka navršila osam godina svoga života. Trebalo bi dakle da nam je to radostan dan, ali meni je još uvijek neveselo oko srca radi nje. Uvijek se čini, da joj je sasvim dobro, i bolje jede, i dobiva bolje lice — kad se najednom, bez očita uzroka, vrati vrućina i opet je izmori. Lijek vrućinu, istina, otjera, ali uzrok joj je ipak u njoj . . . A ležati u postelji Elenka ne će, najvoli ići na sunce, kad je lijepo. To joj je zacijelo i najbolje. Uvijek lako zakašlje i svaki dan poslije ručka pospava. Inače je svježa, dobre volje, pjeva, pecka se s Ivanom. Ali u tijelu ništa nije jača, mršava je i većim dijelom i blijeda. Čezne silno za školom — a o tome nema ni pomisli, da bismo je mogli u nju pustiti. Svaki dan i prije i

poslije podne, kad izlaze djeca iz škole, ide u dućan, da ih može gledati i zavidjeti im. Drugarice je pohode svaku nedjelju, jednom je već išla i da se s njima prošeta po ulici.

3. listopada 1844.

Ozbiljan korak u životu našega Ivana: prekjučer sam ga konačno opremila i odvela u školu — i tim je dakle nastao kraj njegovoj miloj, zlatnoj, djetinjoj slobodi. On sam toga na sreću još ne osjeća, ali mene se vrlo dojmilo, kao i onda kod Elenke. Već su mu se započele brige, koje se nikad ne će smanjivati, nego će se sve više povećavati.

Kad smo već bili spremljeni, poljupcem ruke oprosti se sa mnom, premda sam imala ići s njim. I u tu svrhu potraži i oca u vrtu. Razumije se, nije prošlo bez kojekakvih opomena, pa je nastajno đače u nekom svečanom, malo zategnutom ugođaju koračalo uza me u tu školu. No tamo je već sasvim slobodno, bez najmanje plašljivosti išao s gospodinom učiteljem, kad ga je ovaj uzeo za ruku i odveo među djecu, — ja sam se zato malo i stidjela svojih suza. A njemu, kad se taj prvi put vraćao kući iz škole, već je sva svetačnost ishlapila bila — ušao je u dvorište ne kapijom, nego kroz dućan, i to, da bi mogao uzeti šaku užeta za bičeve. Jamačno za dječake, s kojima se u školi upoznao.

Ali inače mi je obradovan pripovijedao, da je dobro znao čitati gospodinu učitelju, i sam je od sebe priznavao, da sam mu tim vrlo dobro učinila, kad sam ga kod kuće unaprijed naučila čitati, premda mu se to onda nije svi-đalo. Ima toliko razuma, da je to uvidio, i toliko srčanosti, da je priznao.

U školu ide svaki dan s većom voljom. Kad ode, nastane u kući tišina, kad se vrati, oživi sve i odviše. Danas po podne dotrčao je kući po velikoj kiši.

— »Mama, gospodin učitelj je rekao, da si mi dobro sašila ovu kabanicu, — da je ovo dobra kabanica!« bilo je prvo, što mi je navijestio, kad sam ga svlačila iz pokisle

kabanice. Onda odmah s radošću ispriča, da su danas već i računali u školi, a on je sve znao.

»A jeli bila teška zadaća?«

Pruži palac na jednoj i drugoj ruci. »Koliko je ovo skupa.«

»Pa si znao?«

»Aha! Ali onda mi je još rekao, da ćeš mi dati dvije jabuke, kad dođem iz škole, i pitao, koliko će mi ostati, kad jednu pojedem.«

»A šta si ti odgovorio?«

»Da ću obadvije pojesti, — ili da ću jednu, što mi ostane, radije dati Elenki.«

Tako mu prva zadaća iz računa nije zadala mnogo glavobolje.

Časom je posjedio zamišljen na divanu, onda me upita, da mu razjasnim neke češke riječi*), koje je zacijelo čuo, kad su druga djeca učila vjeronauk i, ne razumijući ih, još je i sad razmišljao o njima. Razumije se, da sam mu rado objasnila, jer me ova njegova želja za znanjem vrlo obradovala. A najvažniju stvar za njega javi mi na posljetku, griskajući jabuke, koje mu je gospodin učitelj bio prorekao, da ga je Miklouš P. zvao, da se u nedjelju po podne dođe k njemu igrati — i j a k o, j a k o me je molio — hoću li ga pustiti.

Njegovanje drugarstva njemu je najugodnija strana škole.

15. listopada 1844.

Elenka na očigled dolazi sebi, hvala Bogu! Dobro jede, dobro spava, rekla bih, da i jača i dobiva zdravo lice. Vrućina se ne pokazuje, samo hunjavica ne će joj da prođe, a po gdjekad i zakašlje. Ali i taj kašalj ima već nekakov zdraviji jasniji zvuk. I pjeva bez napora, i zazviždati zna tako oštro i dugo, da se u tome ne bih mogla s njome mjeriti. I dah joj je duži, i kad ju je liječnik po-

*) Kod Slovaka protestanata bogoslužni jezik je od starine češki.

sljednji put okucao, utješio nas je, da i taj bolesni lijevi bok njenih prsiju ima opet zdrav zvuk.

Otad mi se opet sav svijet čini vedriji, samo da više ne prevari.

Poslije ovoga dobroga glasa prva joj je želja bila, da je pustimo u školu, kad je već zdrava. No toga još ni liječnik ne dopušta. Pa kad već ne u školu, a ono bar da je ja kod kuće učim. U tom ću joj ugoditi, ali istom poslije Svih Svetih, kad nastane mir od vrtnoga posla. I od premnogoga čitanja je tjeram a ne dam joj ni ručnog rada, zato mi uvijek iz duga časa odviše dira u svašta i svakamo se upliće — po čemu najbolje poznam, da joj se zdravlje vraća.

Ivan s voljom ide u školu, ali ne s onakvim pospjehom, kao lani Elenka. On bome ne prikraćuje sebi jutarnjega sna radi škole. Kad dođe kući, uvijek nam pripovijeda, šta je naučio. Biblijska mu je povijest, dakako, najzanimljivija, što je iz nje dosele čuo od učitelja, pričao nam je kod kuće za čudo lijepo, s jasnim pregledom. Samo ime Kainovo nikako ne može da zapamti. Elenka ga pitanjima napreskok hvatala, ne bi li ga ulovila u griješci, ali joj nije uspjelo — osim u tome, što je rekao, da su Abel i Kain išli u goru prinijeti žrtvu Bogu, a ona je tvrdila, da su išli u polje. Ivan je sav bio zanijet svojim pripovijedanjem, i u glasu, i u kretnjama — a najviše mu se odražavalo u očima. Najživlje je opisivao na koncu, kako je Kaina mučila savjest, kako se sakrivao, nije našao mira, jer mu se uvijek činilo, da ga progoni okrvavljeni, ubijeni Abel. Eto ovo prvo predavanje iz biblijske povijesti zaista je dobro upamtio — ako tako bude sa svim — možemo biti vrlo mirni. A učitelj ga i uopće hvali i proriče, da će biti od njega dobar đak. Bože daj!

Ali inače se taj njegov razumčić i sad onako nehajno premiče nad svagdanje stvari, kao i prije. Kad na primjer kod objeda jedemo »kelj«, potiče Elenku: »Hajde, tko će prije pojesti ovu korabu!« A kad je leća: »Mama, zašto je ovaj grah tako kiseo!« Tamni hodnik u školskoj zgradi »kod profesorovih« njemu je »velika rupa«, — a nedavno je Elenki razlagao, da su sve žlice, što ih imamo

u dućanu na prodaju, srebrne — samo su načinjene od »čelikove tutije«.

Sad ga opet strašno napastuje panorama, koja nam halabuči na trgu. I večeras je za nju tentao oca:

»Tatice, barem jučer hajde na tu panoramu, kad već danas ne ćeš — ha?«

Jučer, prekjučer, sutra, preksutra njemu je nepregledni kaos. I dane u tjednu još svakojako premeće. A meni se kod toga uvijek obnavljaju nekakve stare uspomene, da sam to sve već proživjela — da su se i meni podsmijevali za ovu istu nedotupavnost.

31. listopada 1884.

Večeras su bile velike scene i propovijedi najprije radi krajcara, što ga je Ivan imao dati gospodinu učitelju za crnilo pa nije dao, misleći, da mu ga je putem oteo iz ruke hromi S., najgori dječak iz čitave škole, koji može da okrade sve suučenike. No kad sam počela pregledavati Ivanove džepove, u jednom sam našla taj krajcar, i tako ga Ivan samo radi svoje mangupske nepažnje nije predao, kamo je trebao. Ali kod te džepne pregledbe iziđe na javu gori jad: nije bilo malog, skupog nožića s finim koštanim drškom, za kojim se Ivan nedavno u dućanu htio pomamiti, kad mu ga otac ne htjede dati, znajući i njegov neoprez, i neumjesnu podašnost kad se radi o njegovim stvarima. Obećavao je tad, da će ga dobro čuvati, a sad gle: već ga nema! Zaiskao mu ga je spomenuti hromi S., da zaoštri pisaljku, pa mu ga nije vratio s izgovorom, da ga više nema, da mu se nekamo zagubio. A Ivan ga nije tražio natrag, nego je ostavio stvar tako. Štaviše nije se ni vidjelo, da bi ga to što mrzilo, što je tako ludo dao da mu uzmu nožić; upravo se činilo, da ga se taj gubitak i ne dotiče. I ovaj nas njegov nehaj najviše razgnjevi. Uvijek nam je do očaja s njime, što nikad, ma i samo jednom, ne zna, pa i ne će da obrani svoju stvar, kao da uopće nema smisla za vlasništvo. Nikad još nisam kod njega opazila, kao u druge djece, izraz radosti ili po-

nosnoga zadovoljstva, kad je postao vlasnik, imalac neke stvari ma i vrlo drage njemu — a kamo li težnju da je zadrži za se. Ta njegova urođena, uvijek čak plemenito dirljiva izdašnost često nam zada mnogo brige. Ako ne očvrsne protiv nje, može mu biti veoma nesretan pridjevak za životnu borbu, učinit će ga upravo golorukim prema neprijaznosti i grabljivosti svijeta, koji ne će više da zna o zapovijedi, da dobro treba dobrim vraćati, — ili bar ne vraćati z l i m. U životu je takav nesrećni podašnik do krajnje mjere iskorišćivan, njegova prvotna krepost izrodit će se u nevrlinu, ako joj razum ne održi ravnotežu.

Dakle za taj »dignuti« nožić, a napose za to, jer mu nije bilo žao za njim, imao je naš Ivan, a i mi s njim, gorko veče. Otac i ja smo ga jednodušno svijestili, urazumljivali, dok smo ga, jadnika, natjerali u plač. Ovakvi slučajevi veoma me oneraspolože, neka tupa briga i bojazan ostaje mi iza njih. K tome i žaljenje, gdje svom djetetu moraš ovako zagorčati djetinje doba. Teška je stvar djecu odgajati, a naročito, kad roditelj ne vidi, kako i šta mu valja raditi.

Otac čvrsto traži, da Ivan iskopa nožić natrag od kradljivoga suučenika; Ivan je proplakao cijelo veče i zaspao u plaču, kao koliko već puta — moj mali nevaljali dobrijan.

U jutro kod oblačenja moramo ga tjerati na brži tempo, jer njemu samom nekako nije stalo do toga, da ne zakasni u školu. Kad se vrati, odmah kazuje, šta je učio, i uopće sva svoja važna i mnogostrana nova iskustva, koja najviše zanimanja nalaze u Elenke. Ona ispituje za sve, šta se u školi radi, kontrolira i kara i Ivana, iz čega se, istina, zameću i dosta žestoke svađe i čarkanja.

Elenka ne da više sebi braniti učenje, sama ga se latila, katekizam, njemački i madžarski valjano uči, svaki predmet dva puta na tjedan. Njemački čita za čudo dobro, i ne znam, kad se u njemu mogla toliko uvježbati. Nju slovo nikad nije ubijalo, kao Ivana; što je njemu velika teškoća, to je ona svladala igrajući se, — gotovo i ne

znamo, kad i kako. Kad je prvi put otvorila ovu domaću školu, bila je od radosti sva ushićena, pa joj više ne branim. Mislim, da joj ne može zdravlju nauditi, kad joj je to samo zabavica, a ne trud.

ZAŠTO ? ZAŠTO ?

23. studenoga 1884.

Za Elenku bila sam gotovo stalna, da je opasnost već minula, tako se dobro oporavljala: a sad nam se najednom iznova razboljela! Leži u škrletu i u velikoj vrućici... Šta će od toga biti — šta? — Još oslabljena od prethodne bolesti, može li izdržati i odoljeti novoj teškoj bolesti? Liječnik nas tješi, da će izdržati, jer je bolest došla samo u umjerenom stupnju — ali ja se ne mogu da riješim zle slutnje. Muči me strah za nju, ne mogu ni misliti na drugo. Uvijek mi doduše bljesne nada, da će upravo ovaj osip možda istjerati i ispaliti podmuklu bolest, koja ne će drage volje da iziđe, — ali se bojim da joj povjerujem, jer se moje nade nerado ispunjuju.

Ivan je sad isključen iz sobe, u kojoj boravimo gdje Elenka leži, i spava s ocem u maloj sobi s druge strane hodnika. U školu ne smije, da ne raznese škrlet, i s istoga se razloga ne smije ni igrati s drugovima. Obdan lunja po dvorištu, u dućanu i kuhinji i krati sebi vrijeme, kako zna. Kad je u dućanu, bjesni sa šegrtima, kad je u kuhinji, zadire u Juditu, rječka se i prepire s njom. I uči ondje, čita lekciju iz početnice, piše u pisanku i »slika« na pločicu. To slikanje voli, i piše za početnika lijepo. (»I gospodin učitelj mi je rekao, da će biti od mene dobar pisar«, — pohvalio mi se nedavno, došavši iz škole) samo čitanje mu je uvijek još nemila zadaća. U jutro s ocem još u postelji uči »množenje«, a to ne ide lako. U sadanje duge večeri najgore mu je, malome izgnaniku koji je prepušten sebi. S Juditinim se društvom ne zadovolji, dolazi k našim vratima te me moli, da dođem k njemu, da mu čitam priče. No kad sam mu danas po podne rekla, da

bolesnu Elenku ne mogu ostaviti samu njemu, zdravome, za volju, moj je dobri dječak pregorio i ovu želju, ne dosađuje više, premda mu je najmilija zabava, kad mu čitam pripovijetke. Sad najednom mora biti i bez drugova.

U ovaj je čas otac kod njega, u maloj sobi, jer je već poslije zatvaranja dućana. A Elenka velikim očima gleda na me iz svoje postelje i pita, šta toliko pišem u ovu bilježnicu. Obećam joj, da ću joj sve ovo pročitati jednom, kad bude veća. Oči joj se okreću zidnom satu — dolazi vrijeme da joj se dade lijek...

1. prosinca 1884.

Škrlet je u Elenke prošao dosta olako — bio je uopće slaba stupnja — ali prsobolja joj se ponovila. Na oko doduše također u slaboj mjeri, ali toj bolji ne vjerujem. To je pravo podmuklo zlo, koje se krije, a ipak je uvijek tu. Strašilo sušice neprestano mi je pred očima.

Boli je u prsima, dugo stenje a gdjekad se i glasno potuži. No i kad toga nema, oči su joj sama žalba, kad tako razboljeno gledaju na me iz lišca, koje se svaki dan stanjuje. »Zar mi ne znaš pomoći?« pitaju me — a mene to uvijek bolno presiječe kroz srce, koje mi je teško u grudima kao kamen...

I noći su joj zle, do ponoći i ne liježem, jer joj istom poslije ponoći malo odlane. Gdjekad i zatvori oči, spavala bi. Sjednem k zasjenjenoj lampi da štogod čitam — ali za čas one njene oči, opet širom rastvorene gledaju na me, kao da me zovu.

Osmijeh se iz njih sasvim izgubio — samo pred nekoliko dana javio se u njima kratak blijesak, kad joj je Ivan poslao zečji repić za igranje. Odškrinuo je malko vrata, zovnuo me i protiskujući unutra kroz tijesni otvor runo zečjega repa, privezana za konac, poručivao je: »Reci, da sam ovo Elenki poslao, neka se igra!«

Onda joj se lišce slegnu u nekakav bolni osmijeh. Uzela je repić i uvijek ga drži kod sebe u postelji. Ako joj nije tamo, odmah viče: »Repić?« A Ivan svaki dan pita, da li se Elenka igra s repićem. Kad odgovorim da, uvijek ga to iznova obraduje. Drago mu je, što joj je učinio radost. I sebi je ostavio polovicu — razumije se, manju — od onoga repića, pa ga po noći i on uzima u postelju.

Za čudo je mio i dobar, kad je Elenka bolesna, sve je milo i smiješno, što učini, kao da bi nam tim htio trpljenje olakšati. Svu divljinu i neotesanost je ostavio, kako je rastavljen od drugova. Vrlo bi rado bio u sobi, kod nas, i šmugnuo je već unutra jedno dva puta, a kad ga je Elenka zlovoljno otpravljala van, nije joj ni riječju odgovarao, niti se naljutio, kako je prije znao. Osjeća bez opomene, da prema njoj sada treba da bude obziran: strpljiv.

7. prosinca 1887.

Samo vi, matere, koje slično posrćući između nade i očaja njegujete ili ste njegovale drago dijete u njegovoj opasnoj bolesti, samo vi znate, kakvi su jadi vidjeti svaku njegovu muku, vidjeti na sebe uprte njegove oči, koje ištu pomoć, a ne možete mu pomoći ni uz cijenu potpunoga samoprijegora.

Liječnik nas tješi, da će se Elenka polagano, malo pomalo oteti bolesti. Bez sumnje zato, što vidi, kako pohlepno vrebamo na utjehu iz njegovih usta. Ali kad on ode, klone opet nada. Neizrecivo me boli neprirodna, trpljenjem uzrokovana nepopustljiva ozbiljnost na njenu licu, na kojemu se osmijeh nikad više ne pokazuje.

»Nemojte me nasmijavati, to mi je zlo!« branila se, kad smo pokušavali da joj razvedrimo misli kakvom šalom, koju je prije voljela.

Konac bolesti čvrsto čeka i u tim bolovima najviše zato, da poslije opet može ići u školu. Čeznula je za njom od početka školske godine — i ta joj se čežnja ne će više ispuniti.

Nedavno, kad je Ivan došao iz škole i na njena joj pitanja pripovijedao, da su se učili o gradnji babilonske kule, trudio se, da joj predoči nedohvatnost neba: »Ni tamo, gdje je mjesec, nije još nebo. Da dođeš mjesecu i upitaš: Gdje je nebo? rekao bi ti: Ne znam. Išla bi još

više, k drugomu mjesecu, i njega bi pitala, gdje je nebo, i on bi ti rekao: Ne znam« — i tako je dalje dižući glas išao sve više i više — a ona, kao već toliko puta, udubla se u ovaj predmet, kod čega me zabolje srce, jer se već zaludu otimam slutnji, da će se ona prije nego ja upoznati s tim nebom, u koje poslije smrti dolaze dobri ljudi. I to me boli, što ju je tako mamila slika, na kojoj anđeo odnosi u nebo dijete, koje se predano privija njemu, — tjeskobno mi je, jer je nedavno htjela razdati svoje najmilije igračke, za što prije nikad nije bila voljna — i stravi me, što je u to doba čudnom vještinom crtala kosture te nam ih, obradovana tim uspjehom, sa smiješkom pokazivala.

O Bogu, o duši, o smrti i o vječnom životu ne prestaje razmišljati.

17. prosinca 1887.

Bolest pobjeđuje, mi očajavamo.

I liječnik nas je već prestao tješiti. Ne odgovara na naše tjeskobne poglede, nastoji uvijek da navrati govor drugamo. A ja ne shvaćam, kako to jadno tijelce još traje, — ta izmučena, razboljena mala rpa u velikoj postelji. Iz dana u dan biva manja. I to usko, spalo lišce s umornim, napola zatvorenim očima svaki me dan bolnije porazi po srcu. Kad pogledam na nju, suze me obliju a ne mogu otići od nje, da se gdjegod isplačem. Kad ne drijema, gledi na me velikim, ozbiljnim očima, vidi moje suze, ali ni riječju ne zapita, zašto plačem.

Nekoliko puta sklopila je omršale, providne ručice više sebe i vapila: »Bože, Bože, šta da još radim?«

Iz djetinjih usta, od djetinjega glasa neizrecivo prožima ovo dozivanje Božjega smilovanja.

Dok može, tiho trpi bolove, mislim, da drijema, ali najednom obrati lice i ozbiljni svoj pogled k meni: »Vidiš, mama, kako mi je zlo!« a meni bude, kao da mi mora srce pući.

Na riječi liječnikove vrlo pazi i točno vrši njegove naredbe. Na sat dobro pazi, da se rok uživanja lijeka održi na čas. I gorki lijek uzima savjesno, s plačem i ve-

likim svladavanjem, pa i za nj sama spominje vrijeme, kad ga treba uzeti. Bože! i to sve da bude uzalud?

U jutro, kad je vrućina najmanja, još oživi i njeno zanimanje za tekuće stvari. Budnim očima pregleda iz postelje svoje sitnije igračke, poslagane na polici pod prozorom, koje je, zdrava, svako jutro, kad bi sebe uredila, također stavljala u red.

»Mama, molim te, popravi mi onu vazu, srušila se. A onaj lončić metni na štednjak, a lampu u kut«, putila me je u jutro, kad je vidjela, da nisu po njezinu redu postavljene. Ima ondje i čitav red praznih mosurića od konca, od kojih u njenoj mašti svaki ima drugi oblik i drugo značenje, koje zna samo ona. I baš jer ih u mašti može mijenjati u povoljne oblike, ne dosade joj, kao druge, gotove, umjetne igračke, kojih nije puno ni željna.

U te vidnije jutarnje sate moja Elenka neizmjerno čezne i za školom, neprestano spominje svoje školske zadaće i knjige i zadaje mi svakakva pitanja, o svačemu bi se htjela što prije poučiti. Uvijek me dovodi čak u prepast svojim nedjetinjim pitanjima, koja svjedoče o dubokom mozganju. U ovoj bolesti dozrijeva njen duh gotovo do odraslosti.

U mirnijim časovima još uvijek uživa u svakojakim njoj milim predodžbama i pravi osnove za budućnost. Na sve dospijeva da misli i svakoga se nas s nečim sjeća. Hoće, veli, da uvijek svuda bude s nama i da nam u svemu pomaže. I prije toga je u zdravlju slično izjavljivala i njenje riječi bile su mi na radost; sada me svaka duboko zaboli i iznuđuje mi suze...

Dva puta već je dala da joj obujem čarapice i obučem suknjicu, da će ustati, ali za čas opet kaže, da je položim, jer je izdaje snaga.

Prošla je ponoć.

»Mama-a!« zvala me maločas nekim otegnutim glasom, kao da me doziva iz neodređene daljine.

Kad sam joj učinila, što je iskala, lijek dala i perine popravila, sa zadovoljstvom složi glavu na uzglavlje i sklopi oči, koliko se dadu. Ali ni kod sklopljenih vjeđa ne potrese joj se mir na licu, nego samo želja za njim.

Mjesto mira je na njima klonulost, umor i trpljenje. Imam kod toga jednu čeznutljivu želju: da otvori oči s izrazom živoga zadovoljstva, koji bi navijestio: bolovi jenjaju, zdravlje se vraća — život se vraća! Ali to je želja, koju je nada već sasvim ostavila. Znam, da tu ne vreba više dugo bolovanje, nego brzi konac...

31. prosinca 1887.

Ne znam, da li iza ovoga, što sam proživjela, ima još kakva smisla pisati dalje u ovu bilježnicu. Sad tek vidim, kakova je sreća bila, dok sam mogla u nju bilježiti ponajviše radosna opažanja o životu moje djece, koji se razvijao, i o mojim odgojiteljskim iskustvima kod toga.

A sad?

Jedan od dvaju meni povjerenih predragih života ugasio mi se pred očima. Nisam ga znala spasti.

Dne 19. prosinca, u petak, u dva i pol sata u jutru uzeo je Bog sebi natrag lijepu, čistu dušu moje Elenke.

Kaže se to prosto i kratko, ali znači za me čitav svijet bola i žalosti, koji se uopće ne da opisati, premda u tom, što ga opisujem, tražim olakšicu. Ali u čemu je god tražim, uvijek se vraćam natrag pitanju: Zašto se tako moralo dogoditi?

Kako se s jedne strane kršćanski predajem u volju Božju u čvrstoj vjeri, da je momu pokojnom djetetu bez sumnje dobro ondje, kamo je po toj Božjoj volji došlo, tako se s druge strane ne mogu da obranim mučnih, sumnjičavih pitanja, zašto je dopušteno nekoj zlobnoj sudbini da bolešću, dugim bolnim pogibanjem do smrti iskinji dobro, nevino dijete? Ovo trpljenje moje Elenke još uvijek preglušuje moju vlastitu žalost nad tim, što sam je izgubila. Posljednje sedmice njena života ne će mi iščeznuti iz pameti, ni kad se konačno naučim živjeti bez nje.

Uvijek čujem njeno stenjanje bez riječi, i kad su se bolovi povećali, njene dirljive žalbe, njene molbe, da je preložim, ili posadim, ili položim dolje na podmetnutu perinu, u čemu je tražila olakšicu, ali naći je nije mogla. Vidim njeno propalo lice s ozbiljnim očima, uprtim u mene, i vidim i posljednji slabi blijesak radosti u njemu, kad se otac uoči njene smrti vratio kući s višednevnoga putovanja i donio joj lijepu kotaricu, kakvu je već davno željela. Pružila je za njom omršavjele ručice, i porazdijelila je nama, što je u njoj našla zamotano.

Taj dan već je pala i vrućina, koja dotle nikakvim lijekovima nije popustila, i nekako duboko odisanje probudi u meni naglu nadu, da je nastao okret na bolje, ali je odmah ugušiše liječnikove riječi, koje su oprezno pripravljale, i mrtvi izgled moje drage.

Isti dan brinula se još za bor, da joj ga već pripravim. Spremala se na nekakav izlet i sanjala o spomeniku na svom grobu. I o nekakovim vijencima govorila je posljednje sate pred smrću. Ali i tad još usilno me molila, da je poslije blagdana već sigurno pustim u školu, da može ispisati onu već započetu pisanku.

U veče briga za brata, da se nije zaboravio pomoliti prije spavanja i ne će li pasti s divana.

Tad joj duša bijaše već na polasku.

Poslije ponoći sama nam pokaza mjesto uz svoju postelju, da ondje sjednemo. Tad se već počinjala njena posljednja borba.

Svršila ju je pred našim očima. Gotovo bez riječi, ne pripuštajući nikakva čuvstvenoga izljeva, gledasmo, kako joj bolovi prestaju zajedno s dogorijevanjem života.

Anđeo gubitelj bio joj je ujedno i anđeo dobrotvor.

Otad se spustio neprekinuti mir na njenu licu, kako ležaše u bijelom ruhu, obložena bijelim cvijećem, u lijesu. Njen rastanak od nas najbolnije osjetih, kad je, mrtvu, nosiše u prednju hladnu sobu, gdje ne stanujemo.

Kad sam išla tamo k njoj da izgledam na njenu licu kakav znak života, a nisam ga mogla naći, dolažaše mi mučna želja, da pokleknem do nje i da je zamolim za oproštenje, i ako nisam bila svijesna određene krivnje spram nje. Molila sam je za oproštenje svih nehotičnih krivica, propusta — a najviše zato, što je nisam bila jaka održati u zdravlju i životu.

Njeno ukočeno, u smrti opet lijepo lice ne dade odgovora.

Prođe i ukop. Izjave sućuti i štovanja prema našoj pokojnici, gotovo kao da je već bila odrasla, godile su nam, ali žalost i tugu za njom ne utoliše. Željela sam je vidjeti bar u snu, i ni toga me ne zapade. Zaludu sam osluškivala njen poziv: »Mama!« — u onoj njezinoj daljini nije više trebala moje pomoći... a mene je i to boljelo.

Ali petu noć poslije njene smrti pred jutro, u polusnu, dođe mi nikad dosele ne zamijećeni osjećaj nekoga nutarnjega drhtaja, koji je pokrenut iz dubine, kod kojega mi sine spoznaja, da umirem. Uto sam se već i probudila s nekom izvjesnošću, da je to bio pojav Elenkine nazočnosti.

I ovo mi ostavi u duši čudesnu utjehu. Ovo je zaista za čudo u kulturna, nepraznovjerna čovjeka, ali istina jest, da mi je ova prividno sićušna prigoda osjetljivo razvedrila najtamniju tegobu žalosti, i to trajnim učinkom.

Stoga i zahvaljujem Bogu na njoj, kao na osobitu dobročinstvu.

15. svibnja 1885.

Žalosna je promjena, kad roditelju mjesto djeteta ne ostane nego njegova raka na groblju. Lani je bješe svuda puno, moje Elenke s njenom živom pokretljivošću — sad ni vida, ni sluha od nje. I taj njezin grob je nijem — malo božićno drvce usahlo je na njemu. Ali tek što je proljeće granulo, uredismo ga, zazelenio se i izgubio bezutješni izgled. Kad idem k njemu, već me ne rastuži onako, kao prije. Opažam, da žalost više ne vlada nada mnom onako isključivo, da pripušta i druge misli i zanimanja. Prevlada jošte, ali obasjana utjehom. Bol rastave još je živa, ali nje i ne ću da se oprostim. Ona nam je veza s našim pokojnima, ima nas dovesti k njima u vječnost, gdje će rastava prestati u novom sastanku.

Spomeni na posljednje trpljenje, na bolne oči i čitavo bijedno obličje moje Elenke zadaju mi bol i zadavat će mi, ali češće se već zabavljam njenim obličjem, kakva je bila zdrava, u svim stupnjevima njena brzog duševnoga razvoja.

Njena velika i mnogostrana duševna nadarenost navodi me da smatram njenu smrt gubitkom širega značenja, — ta pojedinci viših sposobnosti daju narodu snage i važnosti, njihov je dakle gubitak šteta svemu narodu. Kad mislim na ovo, iznova se zaustavim u gorčini: Zašto se moralo tako dogoditi?

Ali više ne mrmljam.

Znam, da izvrsna svojstva uložena u dušu moje Elenke, traju dalje pod rukom Onoga, od koga su potekla — tim se umirujem. Imam časove, kad Bogu zahvaljujem, što mi ju je bio dao, i ako mi je opet uze, kad sam stekla neke zasluge za nju.

Moj otac, u stvarima vjere moj najglavniji učitelj, napisao nam je, svojoj djeci, pred svojom smrću između ostaloga:

»... Ne ću vam prešutjeti, da je i moja vjera bila počesto mlohava — da su i moj um nerijetko kinjile mučne sumnje: ali uvijek sam se s novim naporima duha vinuo na visinu pouzdanja u istinitost Božje riječi i Kristovih obećanja. I po ovoj svojoj vjeri vjerujem, da ću u kojoj bilo prilici ugledati ondje svoje drage, koji su otišli preda mnom, ugledat ću vas, drage zaklade duše svoje, koji ćete za mnom doći: jer vjerujem u Boga! — i ne vjerujem, da bi taj milostivi Bog po svojem najvišem savršenstvu, milosti i ljubavi, koju zasvjedočava prema nama u ovome životu tako slavno i predivno, mogao veze naših srdaca i naših duša koje je On posvetio, na vijeke uništiti!«

U ovoj vjeri živim i ja, i u njoj hoću da umrem.

Bože čuvaj mi u svojoj ljubavi drage moje, koje imam kod Tebe, i dopusti nam ponovni sastanak za savršeniji i sretniji život!

NAPOMENA PREVODIOCA.

Htijući da upozna svoje čitaoce s toliko simpatičnim, a tako malo poznatim ogrankom velikog slavenskog stabla, obratila se »Matica Hrvatska« »Matici Slovenskoj« (slovačkoj) u Turčianskom Sv. Martinu, da joj preporuči djelo iz slovačke književnosti, koje bi za to bilo najpodesnije. Matica je Hrvatska htjela, da njeni čitaoci dobiju što puniji i što bolji pojam o prošlosti i životnoj snazi, o kulturnoj visini i nacionalnoj otpornosti slovačkog naroda; a knjiga, koju ovim predaje našoj javnosti, pričat će o tom, i ako se to u prvi mah ne čini. Ta nije li sadržaj njen crpen iz najužeg porodičnog kruga, zatvoren na najdubljim i najtajnijem dnu materinje duše? Ne gube li se te sitne zasebne radosti, ti neznatni pojedinačni jadi u moru općih borbi i velikih interesa? Pa ipak je malo koja knjiga tako vjeran i dubok odraz narodnog života kao ova. Ponajprije, ona potječe iz pera žene, koja se po svom literarnom značenju mora smatrati jednim od najodličnijih kulturnih predstavnika svoga naroda. A gdje se drugdje bolje i silnije odražava veliki duh i divni karakter takvih narodnih prvaka, nego ondje, gdje govore iz pune duše i o onomu, što im je najmilije i najsvetije u životu? Bez burnih i bučnih prikaza o teškim političkim borbama slovačke braće, bez napetih prizora iz dramske sudbine ovog toliko ispaćenog naroda, ova nam knjiga gotovo neosjetno govori o jezgri i glavnom zalogu njihove snage: o toplini i dubini, o svetosti i čistoći slovačke porodice, o njenoj dubokoj prožetosti životnim i narodnim idealizmom. Bez

naročitog nastojanja ocrtana je, kao u slučajnim, ali vrlo točnim odbljescima, uz ova dva intimna djetinja portreta, i čitava historijska atmosfera mjesta u kojemu se ti događaji odigravaju, a koje je ujedno i danas jedno od glavnih žarišta i uporišta slovačkog narodnog života, sijelo »Matice Slovenske«, Turčiansky Sv. Martin. Probudi li ova intimna slika narodnog života u koga življi interes za još boljim upoznavanjem slovačke braće, lako će posegnuti i za drugim djelima iz slovačke literature.

Idući baš za tom pobudom, nastojao sam da se, prevodeći ovo djelo, koliko je moguće više približim tonu i koloritu originala, pa kako su izvjesni momenti pružali svoje naročite poteškoće, nastojao sam, da ih u tom duhu i riješim. Već sama autorica tuži se naime, kako joj je teško običnim pismom i glasovima izraziti rani djetinji govor, koji ima toliko čara i zanimljivosti u sebi; a kad bih, prevodeći taj djetinji govor, nastojao da mu dadem slične oznake u hrvatskom, bez sumnje ne bih uspio da mu dadem onu živost i vjernost, koju prvotno ima. Stoga sam se odlučio, da te direktne navode dječjeg govora donesem onako, kako su u izvorniku, to više, što je dječji govor u svim jezicima sveden na najjednostavniji i najopćenitiji oblik, tako da n. pr. kod slavenskih jezika često pruža baš ono, što je i drugim Slavenima najrazumljivije. Kako je slovački jezik i tako hrvatskom vrlo blizu, to se nadam, da ovo ne samo ne će nikoga smetati, nego će mu naprotiv pružiti neki naročiti užitak, to više, što sam ono, što se kod nas eventualno ne bi moglo razumjeti, preveo u zagradama. S tehničkih sam razloga (radi štampe) zamijenio slovačka slova t' i d' redovito sa tj i dj, kako im kod nas odgovara, a isto tako sam znakove dužine izostavio ondje, gdje se poduduraju s našim, da kod neupućenih čitalaca ne prouzrokujem nepotrebitih nesporazumljenja. (Kod Slovaka naime kao i kod Čeha naglasci — akcenti — na riječima ne znače ono, što kod nas, nego samo to, da je odnosni slog dug). Kako se dječji govor pomalo usavršio, tako sam i ja postepeno napuštao izvorni govor, prelazeći na prevođenje, kod čega sam nastojao, da po koju osebinu djetinjeg izražavanja dadem u hrvatskom

onako, kako odgovara u našem djetinjem govoru. Kako kod nas uopće nema slovačkog rječnika, bilo je dosta muke s nekojim rjeđim i malo poznatim riječima, pa ako se nije našla riječ koja im sasvim odgovara, svakako je njihov smisao točno dan, pa molim, da se kod prosuđivanja prijevoda izvoli uvažiti. Mnogo mi je usluga u tom pogledu iskazao g. J. Šimčik, koji mi je surađivao kod prevođenja nekojih partija, da se prijevod na vrijeme dovrši.

Bilješku o životu i radu gđe. S. Maróthy-Šoltésové dodat ću drugoj svesci ovog djela; a o samom značenju ove knjige najbolje je, sasvim skromno, ali stvarno i točno, progovorila sama autorica. Možda bi se tomu moglo dodati još to, da je zaista nije natkrililo nijedno djelo iz sada već tako obilne dječje literature u čitavoj svjetskoj književnosti, jer sva su ona (na čelu im poznata Geijerstamova »Knjiga o braci«), kao umjetnička djela smjesa istine i pjesničke fikcije, pa potom imaju i prednosti i mane svojih pisaca; dok je ovdje sam život, smrću oboje djece, čitavom djelu dao duboku tragičku koncepciju i neočekivano izrazitu kompoziciju.

Dr. Ljubomir Maraković.

»Tipografija« d. d., Zagreb.